

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANA BİLİM DALI

Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar:
Yön ve Devrim

Yüksek Lisans Tezi

Gökhan Atılğan

T 99937
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara-2001

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

Kemalizmle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar:
Yön ve Devrim

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nur Betül Çelik

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Türker Alkan

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı

Yrd. Doç. Dr. Nur Betül Çelik

.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi: 11 Temmuz 2001

Özet

Bu çalışma, Yön-Devrim Hareketinin geleneksel Türk aydınları ve Türkiye sol hareketi içindeki özgün konumunu belirlemeyi amaçlamaktadır.

Siyasi fikirlerine temel teşkil eden kavramlar ve toplumsal gelişmeyi kavrayış biçimi bakımından Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleri içinde bir moment olan Yön-Devrim Hareketi, aynı zamanda, TİP’le birlikte, 1960’lar Türkiye’sinin en etkili iki sosyalist akımından biriydi. Yön Hareketini hem takipçisi olduğu geleneksel aydın hareketlerinden hem de TİP’ten farklı kılan temel yanlar, onun özgün konumunu belirleyen faktörlerdi. Toplumun, ancak onun sorunlarını teşhis ve tedavi edebilmeye muktedir asker-sivil aydınlar aracılığıyla yukarıdan aşağıya dönüştürülebileceğine ilişkin temel tezi, Yön-Hareketi ile TİP arasındaki temel farktı. Yöncüler, TİP önderleri gibi sosyalizmin işçi sınıfı içinde örgütlenerek bir toplumsal hareket şeklinde inşa edebileceğini kabul etmiyorlar, işçi sınıfının dönüştürücü rolünün ancak ilerici aydınların gerici kuvvetlerin egemenliğine son verici eyleminden sonra mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Bununla birlikte, Türkiye’nin geri kalmışlığının başlıca sebebinin, tarih boyunca ona yön verdiği inandıkları aydınların toplumsal değişime ilişkin düşüncelerinin yanlışlığından kaynaklandığına ilişkin tezleri, Yöncülerin, takipçisi oldukları geleneksel aydınlarla ayrıldıkları temel noktaydı. Onlara göre toplum, “cahil halkın eğitilmesi” ya da “Batının sahip olduğu siyasi kurum ve yasaların nakledilmesi”yle değil, iktisadi ve sosyal yapının köklü bir şekilde dönüştürülmesiyle kalkındırılabilirdi. Bu bakıdan Yöncüler, Yeni Osmanlılar tarafından belli belirsiz bir şekilde kullanılan, Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından şekil verilen ve Kemalizm tarafından programatik bir şekilde bir araya getirilen milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, inkılâpçılık gibi kavramları Marksizmden yararlanarak yeniden tarif ettiler. Geliştirdikleri sosyalizan kalkınma stratejisinin, bu fikirlerle donatılmış asker ve sivil aydınların eylemiyle gerçekleşeceğini düşünüyorlardı. Ortaya çıktığı dönemde “tüzüksüz bir parti” gibi faaliyet gösteren Yön Hareketi, geleneksel Türk aydınlarıyla Marksizm arasındaki eşik noktası olma özelliğiyle Cumhuriyet tarihinin en etkili aydın hareketlerinden biri oldu.

Abstract

The aim of this thesis is to determine the original position of Yön-Devrim Movement in the traditional Turkish intellectual and left movement.

Yön-Devrim Movement, a continuation of the traditional Turkish-Ottoman intellectual movements with some of its concepts and thinking way, was, at the same time, one of the most important socialist trends of sixties in Turkey. The original position of this movement was determined by the factors, differing it from the other traditional intellectual movements and TIP (The Turkish Labour Party). One of its main thesis was that: the problems of society could only be diagnosed by the progressive intellectuals and be cured with the radical methods of them from upward to downward. The leaders of Yön Movement criticised the thesis of TIP leaders that socialism would be constructed by the socialist organisations of workers as a socialist movement. They maintained that the historical role of the worker class could only be played after the victory of the progressive intellectuals on the reactionary forces. The leaders of Yön Movement also criticised the traditional intellectual movements of the past on that point: the thoughts of the leaders of these movements, which had shaped the history of the country, were not sufficiently comprehensive ones. According to the theorists of Yön Movement, the development of the country could only be materialised with the transformation of the economic and social structures, not enlightening the ignorant people or transplanting some institutes and the laws of the West into the social structure. The theorists of Yön Movement also reinterpreted the concepts of nationalism, statism, populism and revolutionism in the light of Marxism. These concepts had been introduced to the political life of the country by “Yeni Osmanlılar” (New Ottomanists), developed by Jeune Turcs and articulated in a programmatic way by Kemalists, in the past. They maintained that their socialistic development strategy would be materialised by the intellectuals (civilian or uniformed), armed with their radical thoughts. Yön Movement worked like a party without a regulation. It was one of the most important intellectual movements of Turkey and constituted a threshold between Marxism and Turkish intellectuals in sixties.

Teşekkür

Bu çalışma için teşekkür borçlu olduğum çok sayıda kişi var.

Yönlendiriciliği, eleştirileri ve önerileriyle ufuk sınırlarımı genişleten tez danışmanım Nur Betül Çelik'e; tezimi okuyup çok değerleri eleştirilerini ileterek üzerinde çalıştığım konunun farklı boyutlarını yeniden düşünmemi sağlayan jüri üyelerim Profesör Türker Alkan ve Profesör Kurtuluş Kayalı'ya; ne kadar başarılı olduğumu bilemiyorum ama, beni böylesi çalışmalar yapmaya teşvik edip yüreklendiren değerli arkadaşlarım Nuray Sancar, Hayri Erdoğan ve Alişan Günsili'ye; hem *Yön* ve *Devrim* dergilerinin koleksiyonunu ödünç olarak veren hem de birçok sorumu olabilecek en ayrıntılı bir şekilde cevaplandıran Sevil ve Doğan Yurdakul'a; benimle söyleşi yapmayı kabul ederek deneyimlerini paylaşan, Taha Akyol, Sadun Aren, Korkut Boratav, Aydın Çubukçu, Tarık Ziya Ekinci, Uluç Gürkan, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal ve Osman Nuri Torun'a; uzun görüşmemiz sırasında bilgi birikimini ve deneyimlerini aktardığı gibi bu çalışma için seçilen başlığın esin kaynağı da olan Ertuğrul Kürkçü'ye; sahaf gezintileri sırasında *Yön* Yayınlarından çıkan ve ihtiyaç duyduğum daha pek çok kitap ve dergiyi temin eden, söyleşi kasetlerinin bir kısmının deşifresini gerçekleştirerek işlerimi kolaylaştıran Mete Karakul'a; iş yükümü hafifleterek zamandan kazanmamı sağlayan mesai arkadaşım Nafiz Kaya'ya; hiçbir yardım başvurumu geri çevirmeyen TBMM Kütüphane Müdürü Ali Rıza Cihan'a, ODTÜ kütüphanesinden yararlanmamı mümkün kılan Ülkü Selçuk ve Senem Hasırcı'ya; bütün kaynaklarını kullanımına açan Burak Sönmezer'e; yardımlarını esirgemeyen Ertan Günçiner'e, daima yanımda hissettiğim anneme, babama, kardeşlerime ve yaşama sevincim Diclesu'ya sonsuz teşekkürler.

İçindekiler

Özet.....	III
Abstract.....	IV
Teşekkür.....	V
Giriş.....	1

1. Bölüm

Yön-Devrim Hareketinin Doğuşu.....	16
1.1 Kemalist Hegemonya: Milletin Kuruluşundan Kalkınmanın Yokluğuna.....	17
1.2 Demokrat Parti: Demokrasi ve Kalkınma Vaadinden Baskı Rejimi ve Ekonomik İflasa.....	24
1.3 DP Yönetimine Karşı Muhalefet Cephesi: Yön-Devrim Hareketinin Bir Eğilim Olarak Doğuşu.....	29
1.4 27 Mayıs: Yön-Devrim Hareketinin Bağımsız Bir Akım Olarak Ortaya Çıkışı.....	42

2. Bölüm

Siyasi Fikirleri.....	50
2.1 Osmanlı ve Cumhuriyet Aydınlarının Düşünce Mirası: ‘Maarifçilik’ ve ‘Kanunculuk’	52
2.2 Bir Mirasın Reddi ve Kabulü: Maarifçilikten İktisadiyatçılığa.....	63
2.3 Devletçilik.....	75
2.3.1 Zinde Güçlerin İktisadi ve Sosyal Politikası Olarak ‘Yeni Devletçilik’	77

2.3.2	Kapitalizmden Sosyalizme Geçişin Bir İmkânı Olarak Devletçilik	81
2.3.3	Rakip Siyasal Güçlerle Mücadelenin Bir Aracı Olarak Devletçilik Göstereni.....	88
2.4	Milliyetçilik.....	90
2.4.1	‘Maskeli Milliyetçilik’, ‘Gerçek Milliyetçilik’	93
2.4.2	‘Emperyalist Milliyetçilik’, ‘Sosyalist Milliyetçilik’	97
2.4.3	Kalkınma Yolu Olarak Milliyetçilik: Antiemperyalist Program.....	104
2.5	Halkçılık.....	114
2.5.1	‘Halk’ Kim?.....	115
2.5.2	‘Halkçılık’ Ne?.....	119
2.5.3	Nasıl Bir Siyasal Rejim?.....	125
2.5.4	Kemalizmin Halkçılığından Sosyalizme.....	128
2.6	Batı, Doğu ve İslamiyet.....	133
2.6.1	Batı ve Batıcılık.....	134
2.6.2	Doğu Sorunu.....	138
2.6.3	İslamiyet.....	144
3. Bölüm		
İktidar Stratejileri.....		150
3.1	Birinci Dönem: Reformla ‘İnkılâb-ı Külli’ Arasında.....	151
3.2	İkinci Dönem: İhtilâlle Sosyalizm Arasında.....	165
3.3	Üçüncü Dönem: Antiemperyalist Bir Hükümet İçin Mücadele.....	179
3.4	Dördüncü Dönem: İhtilâl İçin Arayışlar.....	198
3.5	Beşinci Dönem: Bir İhtilâl Denemesi.....	224

4. Bölüm

Kurumsal Yapısı.....	248
4.1 <i>Yön</i>	248
4.1.1 Genel Bilgiler.....	249
4.1.2 Yankıları.....	254
4.1.3 Yazar Kadrosu.....	260
4.1.4 <i>Yön</i> 'den Doğarlar.....	262
4.1.5 Yıktığı Tabular.....	263
4.1.6 Davaları.....	268
4.1.7 Kapanışı.....	269
4.1.8 Etkileri.....	270
4.2 Çalışanlar Partisi.....	271
4.2.1 Oluşumunu Mümkün Kılan Koşullar.....	272
4.2.2 Hazırlık Süreci.....	275
4.3 Sosyalist Kültür Derneği.....	281
4.3.1 Kuruluş Hazırlıkları.....	283
4.3.2 Yankıları.....	286
4.3.3 Örgüt Yapısı.....	289
4.3.4 Kapanışı.....	293
4.4 <i>Yön</i> Yayınları.....	293
4.5 <i>Devrim</i>	299
4.5.1 Genel Bilgiler.....	299
4.5.2 Yazar Kadrosu ve Okuyucu Kitlesi.....	302
4.5.3 Yayın Faaliyeti.....	304
4.5.4 Kapatılışı.....	313
Sonuç.....	315
Kaynakça.....	321

Giriş

Tez konusu olarak *Yön* ve *Devrim* dergilerinin seçilmesinin nedenlerini açıklayarak başlamak yerinde olabilir. Araştırma konumu seçerken, bazı kişisel nedenler ve gözlemlerin beni yönlendirdiğini söylemeliyim.

Türkiye'nin son 20 yılının en önemli dönüm noktalarından biri olan 28 Şubat sürecini bir gazeteci olarak izliyordum. Emekli paşalardan birisinin daha sonra “post modern darbe” olarak tanımladığı bu süreçte, herkes, beklenen askeri müdahalenin ne zaman yapılacağını merak ediyordu ve bizler çeşitli kaynaklarından müdahalenin hangi gün gerçekleşebileceğine dair haberler alıyorduk. Gazetecilik serüvenimin en tempolu günleriydi; gün başlarken Sincan'da yapılan tank geçidi, öğlene doğru dört yıldızlı adı saklı bir generalin “olay yaratacak açıklama”sı, akşama Genelkurmaydan sert bir uyarı, gece yarısı telefonla aldığımız bir haber ve bütün bunları aktarırken göstermeye çalıştığımız özenle gerilim ve koşturma içinde geçen günler ve gecelerdi.

Mesainin yoğun olduğu kimi gecelerde Doğan Yurdakul ile birlikte çıkar ve onun Gaziosmanpaşa'daki evine giderdik. O gecelerin ilkinde, Yurdakul uyumam için evinin alt katında bir odaya götürdü beni. Uzunca bir süredir el sürülmemiş emekli bir profesörün çalışma odasını andırıyordu bu oda; raflar dolusu kitaplar, üzerleri tozlanmış dergi ve gazete koleksiyonları... Yatmam için gösterilen yatağa uzandığımda hemen yanı başımda duran eski gazetelerden birini alıp okuyarak uykumu getirmek istedim. Daha önce hiç görmediğim, adını duymadığım bir gazeteydi. İri kırmızı harflerle yazılmış *Devrim* logosunun altında “Ordu Anti Kemalist Gidişe ‘Artık Dur’ Dedi” başlıklı bir manşet vardı. Tarih 16 Mart 1971'di. Aradan çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra biz, ordunun “Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı gidişe” ne zaman “dur” diyeceğini merak ediyor, Türkiye'nin

siyasal yapısının özelliklerini yeniden düşünmeye çalışıyorduk. Yaşadığımız, siyasi parti liderlerinden milletvekillerine kadar herkesin ne söyleyeceğini, nasıl davranacağını ordunun bu durumda nasıl bir tutum takınacağına göre belirlediği bir ülkeydi. Genelkurmayın yarım sayfalık bir açıklamasının on binlerce işçinin hükümeti istifaya çağıran mitinglerinden, memurların uzun yürüyüşlerinden çok daha önemliymiş gibi görüldüğü ve gösterildiği bir ülke...

Sabah erkenden haber peşine düşmek üzere evden çıkarken Doğan ağabeye gece yattığım ilginç odanın kime ait olduğunu sordum. “Kimsenin değil. Eniştemin kütüphanesinden kalanları koyduğumuz bir oda sadece,” dedi. Eniştesinin kim olduğunu sorduğumda “Doğan Avcıoğlu. *Yön* ve *Devrim* dergilerinin genel yayın müdürüydü,” cevabını verdi. Sonraki günlerde Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* adlarını giderek daha sık işitir olmuştum.

Yayın hayatına o sıralarda başlayan bir gazete, ülkede siyasi tansiyonun epeyce yükseklerle çıktığı bir dönemde medyanın ordudan yana tutumunun köklerinin Doğan Avcıoğlu’nun çıkardığı *Devrim* gazetesinde bulunabileceği ve Türkiye’deki darbe girişimlerinin fikrî yapısının siviller tarafından hazırlanageldiği iddialarını öne sürerken “eleştirel” bir tutum takınmıştı. “İnceleme” sayfasının başlığı ve altındaki satırlar ilginçti:

‘Bir Cunta Dergisi: *Devrim*’:

Asker-siyaset ilişkisinin koyulaşarak sürdüğü günümüzde, çeyrek asır öncesinde darbe girişimlerinin fikrî altyapısını hazırlayan *Devrim* dergisini hatırlamanın tam sırası. İbret için, tarihin tekrarlandığının elle tutulur kanıtlarından biri olduğu için, aynı hikâyelerin artık dinleyici bulamaması için... (Hürkan, 1997).

İlhan Selçuk'un "Pencere"sindeki şu sözler, Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye için önerdiği yönün haklılığının artık anlaşılması gerektiğine dair tartışmaların başlangıç işaretini veriyordu:

Bugün 12 Mart'ın yıldönümü... Doğan Avcıoğlu çıktı geldi, ağzında hiç eksik etmediği sigarası; yüzünde alaycı bir gülümseme: 'Ben,' dedi, 'sana söylemiyor muydum, Türkiye askersiz yapamaz diye...' ... 2000 yılına 9 ay kaldı... Halk orduya siyasal partilerden daha çok güveniyor. Herkes askerci oldu. Medya açıktan 28 Şubatçılık yapıyor. Avcıoğlu'nun askerle ilişkisi, bugünkü medyatorların yanında solda sıfır kaldı. Doğan haklı mı çıktı?.. (Selçuk, 1999).

Attilâ İlhan, Atatürkçü Düşünce Derneği gibi örgütlenmelerin etrafında toplanan siviller ve emekli askerler ile ordu çevrelerinin meydanlara çıkmaya başladığı 28 Şubat döneminde yazdığı şu satırlarla, sanki onların ihtiyaç duyduğu "yön"ü bulabilmeleri için Doğan Avcıoğlu'na ve dergilerine müracaat etmeleri gerektiğini salık verir gibiydi:

Yön Dergisinin, -hiç olmazsa- beş yıllık yayın serüvenindeki 'köşe taşları' yazıların -yeniden yayınlanması; -hem Sosyalist, hem Kemalist, hem Türkçü kesimden- 'Ulusal Solcular'ın, fevkalâde mütecessis ve faal oldukları bugünlerde yayınlanması, ne büyük bir hizmet olurdu! (İlhan, 1999).

Türk siyasal hayatındaki farklı görüşlerin, aradan geçen yıllara rağmen, Doğan Avcıoğlu'na ve dergilerinde öne sürülen tezlere başvurularak ifade edilmeye başlandığı bir dönemde yüksek lisans derslerimizi tamamlamış ve tez konularımızı seçme aşamasına gelmiştik. Kararımı Türk siyasal hayatı üzerine bir çalışma yapmak konusunda vermişken yukarıda anlatılanlardan tahmin edilebileceği üzere konumu *Yön* ve *Devrim* dergileri olarak seçmekte tereddüt etmedim.

Bu konuda hazırlanacak bir tezi önemli kılacak yeterince neden zaten bulunuyordu. Çalışma için hazırlıklara başladığım süreçte bu önem daha da arttı. Yön Hareketi sadece ordu-siyaset ilişkileri bakımından değil, Türkiye'de siyasal

mücadelelerin başlıca konuları arasında yer alan özelleştirme, kalkınma, devletçilik, bağımsızlık, milliyetçilik, demokrasi gibi konularda fikir geliştirilirken de negatif ve pozitif olarak başvurulmuş bir akım olarak politik alanda yeniden yerini almaya başlamıştı.

Bu konuda bazı örnekler vermek yararlı olabilir: Bülent Ecevit, yeniden Başbakan olduğu 1999 yılında, geçmişteki devletçi kimliğine rağmen nasıl olup da bugün özelleştirme savunuculuğu yaptığına ilişkin eleştirileri cevaplarken *Yön*'e müracaat ediyor ve kendi farklılığını *Yön* üzerinden ifade ediyordu. Başbakan, *Hürriyet* gazetesi genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök'ü telefonla arayıp "Benim devletçiliğim eskiden beri zayıftır. *Yön*'ü çıkaranlar benden devletçilik bildirisi için imza istediler. Ben ise karşı görüş bildirdim" dediğinde, Ertuğrul Özkök, *Yön* koleksiyonunda Ecevit'in "karşı görüş"ünü arayıp buluyor ve şöyle yazıyordu: "Demek ki Ecevit, devletçilik konusundaki farklı tavrını daha yıllar önce 'tescil ettirmiş" (Özkök, 1999).

Başbakanın devletçilik konusundaki farklılığını "tescil" ettirdiği vesika olarak *Yön* 40 yıl sonra arşivden çıkarılırken, ünlü bir gazeteci, sahip olduğu yeni "demokrasi" zihniyetini ifade edebilmek için bir zamanlar yazı işleri müdürü olduğu *Devrim*'in koleksiyonunu tekrar inceliyordu. Hasan Cemal, dünyaya bakışındaki değişim sürecini ve yeni kimliğini oluştururken hemen her konuda *Devrim* günlerindeki Hasan Cemal'le konuşuyor, Doğan Avcıoğlu'nu düşünüyor ve bütün iç tartışmasını aktardığı kitabı, "en çok satanlar listesi"nin tepesine yerleştiriyordu. *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* 1999'da gazete ve dergi haberlerinin, televizyon programlarının en çok konu edindiği kitaplardan biri oldu.

Yön, günümüzde sadece karşı fikirlerin oluşturulduğu, farklılık sınırlarının belirlendiği bir moment değil, aynı zamanda siyasal projeler üretilirken başvuru olan pozitif bir referans noktasıdır da. Bunun en önemli örneklerinden biri, bu çalışma sonlandırılmak üzereyken kuruluş çalışmalarını hızlandıran Mümtaz Soysal ve Sina Akşin önderliğindeki yeni siyasi partidir. Daha parti hazırlıklarına girilmeden önce kendisiyle yaptığım görüşmede bugünkü fikirleriyle kurucusu olduğu *Yön* dergisi dönemindeki fikirleri arasında bir değişim olup olmadığına ilişkin sorumu “aynen aynı şekilde düşünüyorum” diye cevaplayan Profesör Mümtaz Soysal (Atılgan, 2000g), önderlik ettiği “Türkiye’yi sarsacak bir düzen değişikliği için kitleleri seferber edebilen devrimci sol bir parti”nin bildirisine, tıpkı *Yön* bildirisinde olduğu gibi, Türkiye’nin “yön duygusunu yitirmiş bir ülke” olduğunu belirterek başlıyor ve ülkeye vermek istedikleri “yön”ü açıklarken *Yön*’dekine çok benzer çözümler öneriyor (Cumhuriyet, 2001).

Doğan Avcıoğlu’nun dergilerinde ve ünlü *Türkiye’nin Düzeni* kitabında savunduğu görüşler, bugünün Türk bilim hayatında da bir referans noktası olarak kabul ediliyor. Profesör Korkut Boratav’ın adı geçen kitabı yalnızca Türkiye toplumunun geçmişiyle ilgili tarihsel bir çalışma olarak değil, geleceğinin ipuçlarını da vermeye çalışan bir referans kitabı olarak tanımlaması ve daha sonrasında karşılaştırıldığında bilim adamlarına farklı perspektifler verebilecek “klasik” bir yapıt olduğunu söylemesi (Atılgan, 2000c) bir yana, İlber Ortaylı’nın katıldığı bir televizyon programında Tanzimat Dönemi hakkındaki görüşlerini açıklarken Avcıoğlu’nun tahlillerini karşı referans noktası olarak alması ilgi çekicidir.¹

¹ Profesör Ortaylı, Tanzimat Dönemine ilişkin bir soru üzerine Avcıoğlu’na karşı görüşlerini Taha Akyol’un CNN Türk kanalında hazırlayıp sunduğu *Eğrisi Doğrusu* adlı programda, 27 Nisan 2001 tarihinde açıkladı.

Önemini Türkiye'nin geçmişi ve geleceği konusundaki referans noktalarından biri olmasıyla kazanan Yön Hareketini hangi sorularla ve nasıl incelemek gerekirdi? Bu önemli soruların cevabı, hazırlık çalışmaları sırasında şekillendi.

Cevaplanması gerektiğini düşündüğüm ilk soru, Yön-Devrim Hareketinin nasıl ve hangi koşullarda doğduğuydu. Bir akımın doğuşu için bir “an” saptaması yapmak mümkün değildir. O, önce bir “eğilim” olarak belirmeye başlamıştır. Yön-Devrim Hareketinin bir eğilim olarak ne zaman ve hangi koşullarda belirmeye başladığına cevap ararken aynı zamanda onun nasıl bir eğilimi temsil ettiğini de araştırmak gerekiyordu. Akımın iki kurucusu olan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın *Yön* dergisini çıkarmaya başladıkları 27 Mayıs döneminden önce neler yaptıklarını ve hangi fikirleri savunduklarını araştırmak, bu sorulara cevap bulmanın bir yolu olabilirdi. Öyle yaptım. Avcıoğlu ve Soysal'ın 1955 yılından itibaren yazdıkları metinlerin erişebildiğim kadarını incelediğimde, nerede ve nasıl bir eğilimi temsil ettiklerini görebilmek mümkün olabiliyordu. Yöncüler, DP'nin baskıcı rejimine karşı 1950'li yılların ortalarında oluşan muhalefet bloğunun içinde küçük bir aydın grubu olarak bir araya gelmişler ve kendilerini *Forum*, *Akis*, *Kim* gibi dergilerin ve siyasal olarak da CHP'nin etrafında bir araya gelen aydınların genel muhalefet ekseninden ayıran görüşlerini bağımsız olarak ifade edebilecekleri koşulların oluşmasını beklemeye, sadece beklemeye değil o koşulları yaratmak için mücadele etmeye başlamışlardı.

Bu koşullar, 27 Mayıs döneminde yurt ve dünyadaki gelişmeler tarafından hazırlandığında, kendi farklılıkları etrafında bir muhalefet cephesi oluşturmak için yola çıktılar. Onları, siyasal alandaki diğer aktörlerden ayıran başlıca özellik, Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak yeniden tarif etmeye yönelmeleriydi.

Böylece hem Kemalizmin “yarım” kalan yanlarını tamamlayabileceklerini hem de Kemalist öncülerden bu şekilde yola çıktıklarında sosyalizme ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. En çok da bu düşünceleriyle tartışma konusu oldular. Kimilerine göre sosyalistlikleri “sahte”ydi, kimilerine göre de Kemalistlikleri. Fakat, Kemalizmin ilkelerini Marksizmden yararlanarak yeniden yorumlamaya girişmenin daima “sahte” bir yan taşıdığını söylemek için onun farklı algılara, yorumlara ve söylemlere kapalı sabit bir fikir olduğunu iddia etmek gerekir. Nurhak dağlarında gerilla savaşı verip idam sehpasında “Yaşasın Marksizm Leninizmin yüce ilkeleri” diye haykıran (Kürkçü, 1998) unutulmaz gençlik önderi Deniz Gezmiş’ten, siyasal yelpazenin en sağındaki MHP’ye kadar herkesin kendini Kemalizmin içinden geçerek ifade ettiği bir siyasal alanda, böylesi bir bakış açısının açıklayıcı olmadığını düşünmeye başladığımda, meseleye Ernesto Laclau’nun söylem kuramına temel teşkil eden “mit”, “imgesel”, “boş gösteren”, “yüzer gezer gösteren” ve “hegemonya” gibi kavramlarıyla yaklaşmanın açıklayıcı olabileceğini gördüm.

Laclau’ya göre (1990: 61-64), “mit” yerinden çıkan alanı dikişlediği, yerinden edilen öğeleri eklemleyebildiği ve yeni bir temsili yapı oluşturabildiği oranda farklı sosyal taleplerin üzerine yazılabildiği bir “yazım yüzeyi”dir (*surface of inscription*). Sonucu hegemonik olan mit, bu karakterini kazandığı durumda düşünsel alanın sınırlarını çizen imgesel bir düzlem haline gelerek her nesnenin oluşumunun mümkünlük koşulu olur. Bir söylemin hegemonyası, Çelik’in belirttiği üzere (1999: 33), belirli bir grubun düşünce ve inançlarının toplumsal alandaki yaygın ve yerleşik iktidarından fazla olarak, farklı söylemlerin eklenilebildiği bir yazım yüzeyi haline gelişidir. Hegemonya mücadelesine girişen bir söylem kendisini iki tür gösteren aracılığıyla oluşturur. Bunlardan birincisi “boş gösteren”dir (*empty signifier*). Bir

yokluğun göstereni olarak “boş gösteren”in, söyleyen öznenin iradesi dışında oluşan söylem nesnesi olduğunu söylemek mümkündür (Laclau, 2000: 106-107). İkincisi ise, “yüzer gezer gösterenler”dir (*floating signifiers*). “Yüzer gezer gösterenler” boş gösterenle gösterilen arasındaki bağın kısmi sabitlenişinin araçları olma işlevi görürler (Laclau, 1993: 163; 2000: 149). Toplum zaman içinde değiştiğine göre, siyasal alanın kuruluşunda farklı dönemlerde farklı boş gösterenler kurucu olarak işlev üstlenebilirler. Diğer yandan yüzer gezer gösterenlerin kısmî sabitliği, onun antagonist güçler tarafından yeniden ve farklı biçimlerde anlamlandırmasına imkân verir (Laclau, 2000: 149-150).

Bu kavramlar aracılığıyla düşünüldüğünde şu varsayımlara ulaşmak mümkündür: Kemalizm, “millet” kavramının dinsel bir içerik taşıdığı ve Müslümanlıkla eş gösteren olduğu Kurtuluş Savaşı yıllarında başlayan oluşum sürecinde bir boş gösteren olarak “millet”i “Türk” kavramıyla kısmî olarak sabitlemeyi başardığı oranda hegemonyasını kurdu. Cumhuriyet yılları boyunca her biri birer yüzer gezer gösteren olan Kemalist ilkeler, Türk milli kimliğinin tarif edilmesinin vasıtaları oldu. İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna gelindiğinde ise söylemsel alanın kurucu boş göstereni kalkınma olmuştu. Bu alanda cereyan siyasal mücadeleler rakip politik güçlerin bir yazım yüzeyi olarak Kemalizmin ilkelerinin yeniden anlamlandırılması üzerinden cereyan etti. Bu mücadeleler sırasında bir eğilim olarak beliren Yön-Devrim Hareketi, kendini, Kemalist ilkeleri bir kalkınma stratejisi etrafında Marksizmden yararlanarak tarif ederek oluşturdu.

Yön Hareketinin oluşumunu konu alan birinci bölüm, öne sürülen bu varsayımların temellendirilmeye çalışıldığı bölüm oldu.

Akımın siyasi fikirlerini konu alan ikinci bölümü örgütlerken bu yaklaşımdan esinlenerek hareket ettim ve Yön Hareketinin devletçilik, milliyetçilik, halkçılık gibi Kemalist ilkeleri sosyalizmden yararlanarak nasıl yeniden anlamlandırdığına bakmaya çalıştım. Bu yönde çalışırken, Yöncüler tarafından yeniden anlamlandırılarak bir toplum projesinin öğeleri haline getirilen kavramların Kemalizmden çok daha öncesine dayandığını gördüm. Devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, Batıcılık gibi kavramlar, Kemalizmin İkinci Meşrutiyet döneminden, hatta Yeni Osmanlı aydınlarından transfer ettiği, fakat dönüştürerek kullandığı kavramlardı. Bu bakımdan, Yöncülerin merkezi kavramları ilişkisel ve tarihsel bir karakter taşıyordu. Söz konusu kavramların ilişkiselliğinin ve tarihselliğinin deşifrasyonunda Michel Foucault'nun “arkeoloji”sinden yararlanabileceğini düşündüm. Foucault, bir söylemin kavramlarının oluşumunu çözümleyebilmek için, bu söylemin hangi kavramları transfer ettiğini, bunları ne şekilde dönüştürdüğünü, hangilerinden vazgeçtiğini ve başka hangi yardımcı kavramlara başvurduğunu tetkik etmeyi önerir (1991: 56-63). Yön-Devrim Hareketinin sözü edilen ilkeleri bir kalkınma stratejisi etrafında bir araya getirip yeniden anlamlandırırken ne türden bir dönüştürme operasyonu gerçekleştirdiği ve bu sırada hangi başka söylemlere başvurduğuna ilişkin sorular ikinci bölümün merkezi soruları olarak şekillendi.

Akımın siyasal fikirleriyle pratikleri arasındaki ilişkinin hangi biçimde şekillendiği, üçüncü bölümün temel sorusu oldu. Bu bölümü dört ana eksenle oluşturmaya çalıştım. İlk olarak Yön-Devrim Hareketinin iktidar stratejilerini dönemlere ayırarak çözümlemeyi denedim ve akımın kendi siyasal projesini mevcut parlamenter rejim içinde hayata geçirme arayışlarından ihtilâl yoluyla iktidara gelmeye kalkıştığı ana kadar olan dönemi beş ayrı evrede inceledim. Bu evrelerde

akımın iktidar stratejileriyle söylemsel dönüşümü arasındaki karşılıklı ilişkileri de ele almaya gayret ettim. İkinci olarak, akımın, varlık gösterdiği dönemin belli başlı siyasal ve toplumsal gelişmeleri karşısındaki tavrını genel hatlarıyla gösterme imkânı buldum. Üçüncü olarak, Yöncülerin kendilerini oluştururken, bu siyasal gelişmeler karşısında öteki siyasal güçlerle arasına çektiği sınırı ve farklılıklarını tartıştım.

Bu bölümü çalışırken Yöncülerin siyasal pratikleriyle aydın nitelikleri arasında bir bağ kurabilmenin mümkün olabileceği sonucuna ulaştım ve bu sonucu Gramsci'nin kavramlarıyla ifade etmeyi denedim. Gramsci'ye göre (1986: 309-333) aydınlar, “geleneksel aydınlar” ve “organik aydınlar” olarak iki kategoriye ayrılabilir. Profesyonel olarak aydın olan geleneksel aydınlar, değişik sınıflardan gelebilirler ve geldikleri sınıflardan görece olarak bağımsız olarak düşünüp davranabilirler. Türk-Osmanlı tarihi bakımından düşünüldüğünde, toplumu dönüştürmenin ancak yukarıdan aşağıya mümkün olabileceğini, karmaşık devlet örgütlenmesine karşı, onun dışında olamayacağını düşünen ve öylece hareket eden Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Kemalistler ve Kadrocular bu kategoride değerlendirilebilir. Gramsci açısından organik aydınlar ise, temel bir toplumsal sınıfla sıkı ilişkiler kuran ve o sınıfın içinde düşünen aydınlardır. Çalışmanın bu bölümünde kendilerinden kısmi olarak bahsedebildiğim Mehmet Ali Aybar, Behice Boran gibi TİP önderleri kanımca bu kategoride düşünülebilir. Siyasal pratikleri, fikirleri ve seslendiği kitleler bakımından *Yön* aydınları ise, özgün bir konuma sahiptir. Onların özgünlükleri, emekçi sınıflarla organik ilişkiler kurmayı arzulamalarına rağmen, öncelikle bu türden bir ilişkinin zemininin hazırlanması gerektiğine ilişkin inançlarından gelir. Yöncülerin bu inancı, Türkiye'nin yapısal özelliklerine ilişkin analizlerinden kaynaklanır. Onlara göre, Türkiye'de gelişmiş ve bilinçli bir işçi sınıfı yoktu ve

yoksul köylülük için de aynı şey söylenebilirdi. Ek olarak, ülkenin her biri ötekiyle ilintili olan iktisadi, sınıfsal, kültürel, ideolojik koşulları nedeniyle halk, kendinden yana olan aydınları değil, gerici sınıfları desteklemekteydi. Yöncüler, bu analizlerinden kaynaklı olarak “ilerici kadro halk ayniyeti”nin sağlanabilmesi için asker ve sivil aydınların yukarıdan aşağıya dönüştürücü rollerini son kez oynamaları gerektiğine inanıyorlardı. Bu durumda, sosyalizmi kuracak emekçi sınıflarla onların içinden düşünen aydınlar arasında organik ilişkiler kurmak mümkün olabilecekti. Aydın kimlikleriyle “şimdi” oynadıkları rol ve gelecekte üstlenmek istedikleri “görev” arasındaki açığı ve bu açığı yaratan fikirleri ve siyasal pratikleriyle Yöncülerin, geleneksel aydın konumundan organik aydın konumuna atlama yapmak istedikleri fakat bu fırsatı hiçbir zaman bulamadıklarına ilişkin iddiamı bu bölümün sonunda tartıştım.

İlk üç bölümde Yön Hareketinin doğuşunu, siyasal fikirlerini ve iktidar stratejilerini analiz etmeye çalıştıktan sonra, dördüncü bölümde fikirlerini hangi araçlarla aktardığını ve siyasal pratikleri bakımından hangi örgütleri kullandığını inceledim. Sırasıyla *Yön* dergisi, Çalışanlar Partisi, Sosyalist Kültür Derneği, Yön Yayınları ve *Devrim* dergisi hakkında genel bilgi ve değerlendirmeler bu son bölümün içeriğini oluşturdu.

Gelinen noktada, bu plan ve perspektif dahilinde gerçekleştirilmeye çalışılan mevcut çalışmanın konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan hangi bakımlardan farklılaştığına değinmek gerekiyor.² Yön-Devrim Hareketi ile ilgili daha

² Bu çalışmayla Yön Hareketi üzerine yapılan diğer çalışmalar arasındaki farklar işaretlenirken güdülen amaç, bir üstünlük ya da sınırlılık karşılaştırması yapmak değil, daha önce incelenmiş bir konu olmasına rağmen neden yeni bir çalışma yapıldığının gerekçelerini ana hatlarıyla açıklamaya ihtiyacının hissedilmesidir. Bu çalışmanın, Yön Hareketi’ni diğer organları ve siyasal pratikleriyle birlikte ele alacak şekilde planlanmasında Özdemir’in çalışmasının sonuç bölümünde yapılan tavsiyenin etkili olduğunu da burada belirtmeliyim (1986: 290).

önce yapılmış çalışmaların iki kategoride toplanması olanaklıdır. Birinci kategorideki çalışmalar, doğrudan doğruya Yön-Devrim Hareketi ile ilgili olmayıp, Türkiye sosyalist hareketi tarihi üzerine yapılmış çalışmalardır. Bu türden çalışmalarda Yön Hareketi ancak bir bölüm olarak ele alınmaktadır.³ Doğrudan Yön-Devrim Hareketi üzerine yapılan çalışmaların başında ise, Hikmet Özdemir'in doktora tezi gelir. Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi* (1986) adlı öncü çalışmasını *Yön* dergisi üzerinden oluşturmuş ve Sosyalist Kültür Derneği hakkında kısmi bilgiler vermiştir. Dergiyle ilgili bir içerik analizini de kapsayan çalışma, *Yön* dergisi yazarlarının çeşitli konulardaki görüşlerinin belirli bir plan dahilinde ortaya konulmasına ve yazarın bunlarla ilgili kişisel değerlendirmelerine dayanmaktadır. Mevcut çalışmayı Hikmet Özdemir'in çalışmasından ayıran birkaç yan bulunuyor. Akımı, bir aydın hareketi olarak ele almaya çalışan bu araştırmanın birinci ayırım noktası, kendisini *Yön* dergisi ve Sosyalist Kültür Derneği ile sınırlamaması, Çalışanlar Partisi, Yön Yayınları, *Devrim* dergisi ve Yöncülerin içinde yer aldıkları ihtilâlcî örgütlenmeleri de içine dahil etmeye teşebbüs etmesidir. Böyle bir çerçeve oluşturulmasının başlıca nedeni, "Yön Hareketi" denildiği zaman belirli bir fikir sistemine sahip olup, bu fikirleri bir dergi aracılığıyla aktaran entelektüel bir guruptan daha fazlasının anlaşılması gerektiğine ilişkin kanıdır. Yön-Devrim

³ Bu türden çalışmalara bazı örnekler vermek yararlı olabilir: İlhan Akdere ve Zeynep Karadeniz'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak 1970'lere kadar uzanan dönemde Türkiye sol hareketlerinin ideolojik bir eleştirisini yaptıkları *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi-1* başlıklı çalışmaları Yön-Devrim Hareketi konusunda Marksist bir eleştiriyi içerir (1994: 199-243). Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi adlı kitabı Yön Hareketini, işçi sınıfı mücadelesine ilişkin yaklaşımları ve Marksist kuramla ilişkileri bakımından değerlendirir (1970: 7-257). Bulgar gazeteci ve araştırmacı Dimitir Şişmanov'un, Yön Hareketine de bir bölüm ayırdığı *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi* adlı kitabı, Türkiye emekçi sınıflarının mücadelelerini ve sol hareketin gelişimini konu alan bir tarih çalışmasıdır. Çalışmada, Yön'ün Marksizm-Leninizm açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır (1990: 219-230). Ergun Aydınoglu'nun *Türk Solu* adlı kitabı, Yön Hareketi ile ilgili yapılmış bir başka sosyalist eleştiridir (1992: 38-46; 52-85). Igor P. Lipovsky, *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980* adlı çalışmasının Yön ve Sosyalist Kültür Derneği'ne ayırdığı bölümünde Yön Hareketi hakkında genel bilgiler verir ve akımın temel tezlerini aktarır (1992: 85-108). Türkiye'de karşıt siyasal akımları incelerken, Yön Hareketini de ele alan bir başka çalışma, Profesör Landau'nun *Türkiye'de Aşırı Akımlar* adlı kitabıdır (1978: 72-116).

Hareketi, dergileri, derneği, yayınevi ve içinde yer aldığı örgütleriyle “tüzüksüz bir parti”⁴ olarak düşünülmesi mümkün olan bir siyasal akımdır. Araştırma sırasında seçilen ve esinlenilen yöntemlerden kaynaklı olarak akımın, siyasal fikirleri ve pratiklerinin incelenmesinde tarihsel ve ilişkisel bir bakış açısıyla hareket edilmeye gayret edilmesi, mevcut çalışmanın ikinci ayırım noktası olarak değerlendirilebilir. Üçüncü ayırım noktasının ise, Yön Hareketinden kalan metinsel materyalin kullanımındaki seçiciliğe ilişkin olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Özdemir gibi Yön yazarı olmayı “yetkili otorite” olma kıstası olarak değerlendirmede ve bir iki istisna dışında başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi Yön ve Devrim dergilerinin kurucuları tarafından kaleme alınan metinleri esas aldı. Böyle bir yol izlenilmesinin nedeni, Yön kurucularının kendi yazıları ve başyazı olarak yayımlamayı uygun gördükleri dışında kalanların Yön’ü bağlamayacağını açıklamış olmalarıdır.

Doğrudan Yön ile ilgili bir başka çalışma, Nuran Aytemur’un *The Turkish Left and Nationalism: The Case of Yön* (2000) başlıklı master tezidir. Tahmin edilebileceği üzere, Türkiye sol hareketinin milliyetçilikle ilişkisini Yön örneği üzerinden inceleyen bu çalışma, milliyetçiliğin solla uzlaştırılmasının tehlikelerine dikkat çeken eleştirel bir analizdir. Mevcut çalışmanın yukarıda anlatılmaya çalışılan kapsam, sınırlılık ve yaklaşım biçimi, onu Aytemur’un çalışmasından da ayırmaktadır.

Son olarak, “veri toplama tekniği” konusunda da bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır. 222 sayılı Yön ve 79 sayılı Devrim koleksiyonlarının incelenmesi, işin bu kısmının esasını oluşturdu. Çalışanlar Partisi girişiminin nasıl şekillendiği,

⁴ Deyim, Yahya Kanbolat’a aittir (1979: 38).

Sosyalist Kültür Derneği'nin dönemin sol hareketi içinde ne gibi tartışmalara yol açtığı gibi soruları cevaplayabilmek için sınırlı da olsa bir gazete ve dergi taraması yapmanın yararlı olabileceğini düşünerek bu yönde de bir çaba gösterdim. Bu bağlamda, araştırmak istediğim sorulara cevap bulabileceğimi düşündüğüm *Vatan* gazetesi ile Türkiye İşçi Partisi'nin ilk yayın organı olan *Sosyal Adalet* dergisinin sınırlı bir taramasını gerçekleştirdim. Yn Hareketinin bir eğilim olarak doğuşunu kavrayabilmek için Doğan Avcıoğlu'nun *Forum*, *Kim* gibi dergilerdeki yazılarına, CHP Araştırma Merkezi bünyesinde hazırladığı yayınlarına ve Mümtaz Soysal'ın akımın oluşum döneminde hazırladığı doktora tezine bakma gereği duydum. Bununla birlikte, başta zaman olmak üzere kimi olanaksızlıklar nedeniyle Yn Hareketinin önde gelen bu iki isminin 1961 öncesindeki bütün metinlerini inceleyemedim.

Bunlara ek olarak, hem üzerinde yoğunlaştığım dönemi daha iyi anlayabilmek hem de çalışma konuma ruhen daha yakın olabilmek amacıyla bir dizi sözlü ve yazılı mülakat yaptım. Sırasıyla, *Devrim* gazetesinin iki yazı işleri müdüründen birisi olan Uluç Gürkan, dönemin gençlik önderlerinden Aydın ubuku, Doğan Avcıoğlu'nun ilk eşi Sevil Yurdakul, *Devrim* gazetesindeki yardımcılardan Doğan Yurdakul, *Yn* ve Sosyalist Kültür Derneği kurucusu Mümtaz Soysal, Sosyalist Kültür Derneği Diyarbakır şubesi kurucusu Tarık Ziya Ekinci, yine dönemin gençlik önderlerinden Ertuğrul Krku, 1956'dan itibaren *Yn* kurucularıyla yakın ilişki içinde ve bir süre *Yn*'n başyazarlarından birisi olmasının yanı sıra TİP'in merkez yöneticilerinden Sadun Aren, *Yn* Bildirisinin imzacısı olmasının ötesinde Türkiye iktisat tarihi konusundaki birikiminden yararlanabileceğimi düşündüğüm Profesör Korkut Boratav, Sosyalist Kültür Derneği Başkanı Osman Nuri Torun ve *Yn*, *Devrim* dergilerinin kurucusu İlhan Selçuk'la sözlü, Yn-Devrim Hareketine "karşı

cephe”den bakışın nasıl olduğunu en iyi yansıtabilecek isimlerden birisi olarak düşündüğüm gazeteci Taha Akyol’la da yazılı mülakat gerçekleştirdim.

1. Bölüm

Yön-Devrim Hareketinin Doğuşu

Küçük bir aydın grubundan oluşan Yön-Devrim Hareketi, Kemalizmin tarihi gelişimi içindeki momentlerden biriydi. Demokrasi ve kalkınma vaadiyle iktidara gelen DP'nin baskı rejimine yönelmesiyle 1950'li yıllarda CHP etrafında oluşan muhalefetin içinde bir eğilim olarak doğdu ve 27 Mayıs'la gelen görece özgürlük ortamında bağımsız bir akım olarak ortaya çıktı. Amacı, Türkiye'yi "çağdaş uygarlık" hedefine ulaştırabileceğini varsaydığı Kemalizmin eksiklerini tamamlamaktı. Kendisini, "eksiği tamamlamak" için Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak bir kalkınma stratejisi etrafında yeniden anlamlandırmak suretiyle oluşturdu.

Çerçevesini öne sürülen bu tezlerin çizdiği mevcut bölümde, Yön Hareketinin bir eğilim olarak doğuşunu, bağımsız bir akım olarak ortaya çıkışını ve Kemalist ilkeleri sosyalizme başvurarak bir kalkınma stratejisi etrafında yeniden anlamlandırışını olanaklı kılan koşullar ele alınıyor.

Yön-Devrim Hareketinin Kemalizmin tarihi gelişimi içindeki momentlerden biri olarak ortaya çıktığını gösterebilmek için öncelikle Kemalizmin gelişim sürecinde kazandığı farklı algılara, farklı anlamlandırmalara açık niteliği üzerinde duruluyor. Bunu, çok partili siyasi hayata geçiş kararıyla birlikte Kemalizmin girdiği yeni yönelimler ve onun üzerinden yürütülen mücadelelerin irdelenmesi takip ediyor.

Bölümün üçüncü aşamasında, 1950'li yıllarda DP yönetimine karşı verilen mücadeleler sırasında oluşan muhalefet bloğu içinde yer alan aydınlar arasındaki iki farklı eğilim üzerinde yoğunlaşıyor. Bu aşamada, ağırlıklı eğilimin *Forum* ve *Akis*, *Kim* dergileri tarafından temsil edildiği, daha sonra *Yön* ve *Devrim* dergilerini

çıkarmak olan aydınların ise bu dergiler etrafında örgütlenen aydın muhalefeti içinde farklı bir eğilim olarak oluşmaya başladığı gösterilmeye çalışılıyor. Burada, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön Hareketinin kurucularının yaşamöykülerinden de kısaca bahsediliyor.

27 Mayıs döneminin Yön Hareketinin ayrı bir aydın hareketi olarak ortaya çıkmasını olanaklı kılan özellikleri üzerine yürütülen tartışma, bölümün dördüncü aşamasını oluşturuyor. Bu bağlamda, yurt ve dünyadaki hangi gelişmelerin Yön-Devrim Hareketinin oluşum koşullarını yarattığına cevap aranıyor.

Son olarak ise, akımın kendini oluşturma sürecinde Kemalizm ile sosyalizm arasında bir eklemlenme ilişkisi kurarken hangi noktalardan yola çıktığı tartışılıyor ve Yön Hareketi hakkında yapılan “aslında sosyalizm değildi” ya da “Kemalizmi savunuyormuş gibi görünse de gerçekte bal gibi Marksist Leninistti” şeklindeki analizlere ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapılıyor.

1.1 Kemalist Hegemonya:

Milletin Kuruluşundan Kalkınma ve Demokrasinin Yokluğuna

Kemalizmin çağdaş Türk siyasal yaşamında ikili bir rol oynadığını saptamak mümkündür. Bunlardan birincisi, onun “resmi ideoloji” olarak siyasal alanın sınırlarını tayin eden niteliğidir. Kemalizm bu yönüyle farklı siyasal söylemlerin mümkünlik koşulu ve meşruiyet parametresidir. Parla’nın, işaret ettiği gibi (1994: 15), Kemalizme gönderme yapılmaksızın, onunla belirli bir düzeyde ilişki kurulmaksızın, siyasal proje üretmenin imkânsızlığı, onun bu yanıyla ilgilidir. Diğer yandan, toplumsal hayatın derinlerine nüfuz etmiş hali ve kapsayıcılığıyla Kemalizm, farklı siyasal projelerin ve gelecek tasarımlarının kendisi aracılığıyla ifade

edilmesine müsait bir yapıya sahiptir. Kemalizm, rakip siyasal söylemlerin kendi projelerini onun aracılığıyla ve ona dayanarak ifade etmelerini olanaklı kılan ortak bir dil niteliği taşır. Bu iki nitelik, Kemalizmin hegemonik karakterini açıklar.

Kemalizm, farklı söylemlerin eklemlenmesine imkân veren ve farklı gelecek tasarımlarının meşruiyet normu haline gelmesini mümkün kılan hegemonik karakterini tarihsel oluşum süreci içinde kazandı. Kesin sınırlarla ayrılması mümkün olmayan bu süreç, genel olarak üç döneme ayrılabilir.

Anadolu Direnişinin başlangıcından Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna uzanan evre, Kemalizmin birinci dönemidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmakta olduğu koşullarda, farklı etnik kökenlere mensup, başka dillerden konuşan, ayrı kültürlerle sahip olan, müslüman Anadolu halkının yerel direnişlerinin bir “milli” direnişe dönüşmesi ve bu “milli” hareketin, “yerinden çıkmaların ve toplumsal taleplerin yazılabildiği bir yüzey işlevini” (Laclau, 1990: 63) görmesi anlamında mitsel bir karakter taşıyan Meclisin temsil organı olarak oluşturması, dönemin birinci özelliği idi. Büyük Meclis, her birinin ortak noktası Müslüman olmak olan Türklerin, Lazların, Çerkezlerin ve Kürtlerin varlıklarını korumak için ortak düşmana karşı verdikleri mücadelenin temsil alanıydı. Dönemin ikinci özelliği, Mustafa Kemal'in, dağınık ve birbirinden ayrı milliyetçi grupları bir araya getirmekte öne çıkan adıyla bu temsil alanının reisi olarak Milli Mücadelenin kahramanı ve milletin kurtarıcısı şeklinde görülmeye başlaması ve bu anlamda mitsel bir nitelik kazanmasıydı.¹

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyla Lozan Anlaşması'nın imzalanması arasındaki zaman aralığı, Kemalizmin ikinci dönemini oluşturur. Milli Mücadelenin zaferiyle sonuçlanan bu dönem, aynı zamanda, Büyük Millet Meclisi'nin yurttan ve

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılar tarafından örgütlenen Anadolu direnişinin önderi olarak ortaya çıkışının öyküsü için bkz. Zürcher, 1995: 155-169.

uluslararası alanda tek iktidar organı olarak tanındığı, Sultan Abdülmecit halife kimliğiyle varlığını sürdürse de, Mustafa Kemal'in karşısında oluşan muhalefet gruplarını önemli ölçüde tasfiye ederek yeni iktidar organının kesin önderi olarak ortaya çıktığı dönemdi.²

Bir rejim değişikliğinin yaşandığı 1945 yılına kadar olan evre, Kemalizmin bir söylem olarak şekillenip hegemonyasını kurduğu dönemdir. Doğmakta olan yeni Türk devletinin niteliğinin saptandığı ve cumhuriyet rejiminin ideolojik temellerinin oluşturulduğu bu dönemin merkezi sorunları, Kemalizmin modernleşme-Batılılaşma projesinin netleştirilmesi, ulus devlet olma sürecinin tamamlanması ve Türk milli kimliğinin inşa edilmesi idi (Çelik, 1996: 129).

Kemalizm, bu dönemde millet kavramının anlamını Türk olarak sabitlemeyi büyük oranda başardı. Türk milleti, aralarında din, dil, etnik köken, sınıf ve kültür farkları olmayan organik bir bütün olarak tarif edildi. Bir bütünlük olarak Türk milleti, Doğulu değil Batılı, dine değil bilime dayalı, geleneği değil medeniyetin standartlarını benimseyen bir topluluk olarak inşa edildi. Bu inşa sürecine, toplumsal ilişkileri sağlayan simgeler, kurumlar ve davranış kalıplarının değiştirilmesi eşlik etti. Doğu toplumları gibi fes değil şapka giyen, şeriat kanunlarıyla değil Batının hukuk kurallarıyla idare edilen, tanrının iradesinin değil akıl ve bilimi rehber alan milletin temsilcilerinin hakim olduğu, kapalı bir ekonomi yerine ulusal bir pazarın egemen kılındığı bir toplumsal örgütlenme modeli yaratıldı. Yeni toplum örgütlenmesinde siyaset, devlete ait bir alan olarak organize edildi ve parti-devlet-millet özdeşliği temelinde bir rejim oluşturuldu. Partinin, devletin ve milletin Batılılaşma-

² Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılar, İkinci Grup etrafında toplananlar ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı oluşturanlarla giriştiği iktidar mücadeleleri için şu üç çalışmaya bakılabilir: Zürcher, 1992; 1995 ve Demirel, 1994.

modernleşme hedefinin içeriğini oluşturan Kemalist ilkeler, ülkenin “çağdaş uygarlık” seviyesine ulaşabilmesi için benimsenmesi gereken evrensel bir ideolojinin esasları olarak sunuldu. Bu ilkeler, birden fazla olanağı kapsayan, değişik anlamlandırmalara müsait, farklı eklemlenmelere elverişli bir niteliğe sahipti.

Kemalizm, bütün bu sürecin sonucunda Türk milletinin ulaşması gereken hedefin mutlak sınırlarını çizen bir imgelele dönüşmüştü (Çelik, 1999: 34). İmgesel, Laclau’nun belirttiği gibi (1990: 64), her nesnenin mümkünlik şartı ve her sosyal talebin ifade edilebildiği bir yazım yüzeyi olan bir ufuk çizgisiydi. Herhangi bir toplumsal talebin ifade edilmesi ya da bunun bir ifadesi olarak farklı temsil vasıtalarının ortaya çıkması, ancak bu imgesel ufkun sınırları içinde olabilirdi.

Kemalistler, CHF Genel Sekreteri Recep Peker üniversite öğrencilerine “Türk inkılâbının evrensel bir hadise” olduğunu (1984), parti üyelerine de bu inkılâbın ilkelerinin sağındaki liberalizme de solundaki komünizme de aynı oranda kapalı bulunduğunu (Kuruç, 1993: 290) söylerken, oluşturdukları kurucu ideolojinin her şeye muktedir olduğundan son derece emin görünüyorlardı. Milli Şef İsmet Paşa da, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Türk milli kimliğinin inşasına hasredilen 20 yılı aşkın sürenin ardından Anadolu toplumunun, aralarındaki ilişkiyi sağlayan dinî, kültürel ve etnik ilişki, kurum ve sembollere yönelik taarruzdan duyduğu sıkıntılarına eklenen ekonomik sıkıntılarıyla oluşan tepkisinin büyüklüğünü fark ettiğinde, bu sıkıntıları yine Kemalistler olarak kendilerinin karşılayacağından aynı derecede emin gibiydi.

Kemalistlerin önünde, ekonomik sıkıntılardan ve hükümetin baskıcı yönetiminden duyulan hoşnutsuzlukları karşılamak için iki seçenek bulunuyordu: halkın ekonomik

şikayetlerini siyasi desteğe dönüştürecek iktisadi reformlar yapmak ve yeni kurumsal kanallarla bu taleplerin ifadesine olanak sağlamak.

1945 yılında hazırlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, birinci seçeneğin ifadesiydi. Devlete ait olan topraklar ile ortakçılık yoluyla işletilen arazilerin yoksul köylülere dağıtılması, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan bu kesimlerin popüler desteğinin kazanılmasını sağlayabilir, iktidarın temsil yeteneğini artırabilirdi. Kemalistler, parti içindeki büyük arazi sahipleri ve taşra eşrafının direnciyle karşılaşan bu kanunun, Meclisten çıkmış olsa bile, uygulanmasının ancak partinin yapısal özelliklerinin bütünüyle değişmesi koşuluyla mümkün olabileceğini gördüler ve toprak sahipleriyle eşrafa ödün vererek kanunun fiilen uygulanmaması yoluna girdiler (Keyder, 1990: 52). Tezel'in belirttiği üzere (1994: 264), kanunun en önemli muhaliflerinden ve bir toprak ağası olan Cavit Oral'ın kanunu uygulamakla yükümlü Tarım Bakanlığına atanması, yoksul köylülüğün topraklandırılması yoluyla biriken şikayetleri soğurma seçeneğini gündemden düşürdü.

Kemalistlerin önündeki ikinci seçenek olan yeni kurumsal kanallar yaratmak suretiyle siyasal alanın yeniden tarifi ise, çok partili siyasi hayata geçmek anlamına geliyordu. Bu yol, değişen dünya dengeleri ve Türkiye'nin mevcut uluslararası ilişkilerindeki yeni yönelimlerin de bir sonucu olarak belirliyordu. 1945 Martı'nda Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması Sovyetler Birliği tarafından tek taraflı feshedilmiş; iki ülke arasında bir savaş havası egemen hale gelmiş; İkinci Savaşın müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması tüm dünyada Batı tipi demokrasilerin canlanmasına yol açmış, Türkiye de yüzünü bütünüyle Batı ittifakına dönmek durumunda kalmıştı (Koçak, 1996: 560-561).

Bu koşulların da etkisiyle çok partili siyasi hayata geçmeye karar veren Kemalistler, yeni siyasi düzenin sınırlarını çizerken, belirledikleri imgesel ufkun dışında gördükleri sosyalistleri, Osmanlı düzenine geri dönmeyi arzulayanları, şeriatçıları ve Nazi hayranlarını dışarıda bıraktılar ve özellikle sosyalist aydınlara ve örgütlenmelerine karşı amansız bir mücadele başlattılar. Eroğul'un deyimiyle (1990: 115) "güvenilir saydıkları kişiler"ın siyasi bir parti kurmasını teşvik ettiler. 1945'de Çiftçiye Topraklandırma Kanunu sırasında muhalif bir tutum takınan CHP'liler tarafından kurulacak bir partinin "sadık bir muhalefet" olacaklarını umuyorlardı. Gelgelelim, ilk "demokratik yarışta" rakiplerinin bir iktidar seçeneğini olabileceğini gördüklerinde, aynı zamanda devlet ilkeleri olan Kemalist ilkeleri, vaat ettikleri yeni düzenin temel belirleyenleri olan demokrasi ve kalkınma ekseninde liberal bir içerikle yeniden tanımlamaya yöneldiler. Bu yöneliş, Kemalist ilkelerin barındırdığı çoğul olanakların, çok anlamlılığın ve farklı eklemlenmelere müsaitliğin iyi bir göstergesiydi.

CHP'nin yeniden tarif ettiği ilkelerin başında, Anadolu ile arasında bir boşluk yaratmış olan "laiklik" geliyordu (Mardin, 1998b: 123). Partinin, 1947 yılında yapılan Yedinci Kurultayında, din konusunda politika değişikliğine gidildi. Bu değişiklikler arasında, din adamları yetiştirecek olan imam hatip kurslarının açılması, Ankara Üniversitesi'nde ilahiyat fakültesi kurulması, ilkokul müfredatında din derslerine yer verilmesi, hacca gideceklerin döviz almalarına müsaade edilmesi, 1925'te yasayla kapatılan türbelerin yeniden açılması bulunuyordu (Toprak, 1990: 247-248).

Çok partili hayata geçiş döneminde, CHP'nin yeniden içeriklendirdiği bir diğer ilke, inkılâpçılıktı. 1947 Kurultayı'nda, 1935 programında yer alan "Parti, devlet

yönetiminde tedbir bulmak için derecel ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz” ifadeleri çıkarılarak bu ilkenin devrimci-radikal yanına yapılan vurgu azaltıldı (Ahmad, 1996b: 39; Parla, 1995: 45, 51).

Diğer yandan, iktisadi politikada önemli değişikliklere gidildi. Parti ve devlet ilkesi olan “devletçilik”, resmen reddedilmeksizin tasfiye edildi ve devletin özel teşebbüse yardımı şeklinde yeniden tarif edildi (Boratav, 1974: 361-364). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalist dünyanın tartışmasız lideri olarak ortaya çıkan ABD’nin nüfuz alanı içine sokuldu. IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü’ne 1947’de üye olan Türkiye, korumacı ve içe dönük sanayileşme stratejisini terk ederek liberal dış ticarete yönelmeye ve tarıma dayalı bir ekonomik politika izlemeye başladı (Boratav, 1989: 73-79).

Kemalistlerin, en katıymış gibi göründükleri “milliyetçilik” ilkesini liberal bir temayla yeniden içeriklendirmeleri, Kemalizmin yeni döneminin en çarpıcı özelliklerinden biriydi. Türk milli kimliğinin inşasına hasredilen yıllarda ırkçı bir söyleme yakınlaştırılan milliyetçilik ilkesi³, farklı etnik kökenlerin varlığının kabulü ve onlarla yeniden yaklaşma arzusu olarak belirdi. Bu durum, Genel Sekreter Recep Peker’in 1947 Martı’nda yaptığı bir konuşmada şöyle dile geliyordu:

Dinleri, vicdanları kanaatleri ve ırkları ne olursa olsun, hukuki şartlarıyla Türk olan bütün yurttaşları yalnız kanun diliyle ve resmi muamelelerimizde Türk saymak da yeterli değildir. Özel yaşayışımızda da daha sıcak duygularla birbirimize karışıp kaynaşmamız lazımdır. ... Yurdumuzun bazı parçalarında oturan ve Kürtçe konuşan vatandaşlarımızı da sevgi ile göğsümüze basıyoruz (aktaran Karpat, 1996: 214).

³ Cumhuriyet dönemi devlet söyleminin Kürtleri hukuki ve siyasi özneler olarak yok sayan gelişim seyri konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yeğen 1999.

okulların sayısının çoğaltılması ve bütçeden Diyanet Reisliği'ne daha fazla pay ayrılması bunlardan bazılarıydı (Toprak, 1990: 248). Din konusundaki bu adımların Kemalizm karşıtlığına dönüşmesine izin vermediler. Atatürk'ün heykellerini tahrip eden Ticanileri tutukladılar, İslam Demokrat Partisi'ni kapattılar, Kemalist reformlara yönelik eylemleri bastırmak konusunda hükümete geniş yetkiler veren "Atatürk Kanunu"nu çıkardılar (Ahmad, 1996b: 365-366; Zürcher, 1999: 339-340). Uluslararası politika ve iktisadi siyaset bakımından ABD yörüngesinde hareket etmeleri de, konuyla ilgili yazan birçok araştırmacının saptadığı gibi (Boratav, 1989; Turgut, 1981; Zürcher, 1999) CHP'nin 1947'den itibaren başlattığı sürecin bir devamı niteliğindedir.

Demokratların ayırt edici yanı, ünlü "Yeter. Söz Milletindir" sloganıyla şekillendirdikleri "popülist" halkçılık anlayışlarıydı. Demokrasi ve kalkınma temalarını, farklı türden bir halkçılık anlayışıyla eklemleyen Demokratlar, siyasal mücadelenin "gerçek halkçılar" ile "bürokratlar" arasında cereyan ettiğini söylüyorlardı (Mardin, 2000: 70). Tek parti yönetiminin "yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar" olarak görüp reddettiği "çevre"ye karşı "merkez"i, yani parti ve devletin güçlendirilmesi yaklaşımını (Mardin, 2000: 62-64) tersine çevirdiler. İktidarlarını "bürokratik merkez" karşısında "milli irade"nin zaferi olarak gösteriyorlardı. Behice Boran'ın işaret ettiği gibi (1970: 46) DP'yi destekleyen kitlelerin çoğunluğu, bu partiyi "otoriter devletin ve imtiyazlı bürokrasinin temsilcisi olarak gördüğü CHP'ye karşı, kendinden yana bir parti olarak benimsemişti. ... DP teşkilatının il, ilçe ve bucaklarda memur, okumuş olmayan, CHP çevreleri dışındaki kimseler tarafından desteklenip

kurulması da halkta bu partinin kendisinden olduğu inancının yerleşmesine yardım et”mişti.

DP’nin iktidara geliş döneminde kalkınma ve demokrasi temaları etrafında bürokratik merkeze karşı birleştirdiğı kesimler, büyük sermaye sahiplerden eşrafa, subaylardan sosyalist aydınlara kadar geniş bir kesimi içine alıyordu. İlk iktidar yıllarında attığı demokratik adımlar ve iktisadi alanda kaydettiğı hatırı sayılır gelişmeyle popülist bir halkçılık anlayışını birleştiren DP, bundan sonraki mutlak zaferinden emin görünüyordu.

DP yönetimi, farklı kesimlerin siyasal desteğini sürdürmek amacıyla iktisadi kaynak ve gelirlerin dağıtımında “patronaj” yöntemine başvuruyordu. Patronaj yöntemi, sübvansiyon ve teşviklerin dağılımından devlet kredilerinin yönlendirilmesine, istihdam politikalarından milletvekillerinin seçmenlerine hastanelerde yer bulmasına kadar geniş alanda işletiliyordu. Bu, yöntem devlet kaynaklarının rasyonel tercihlerle değil partizan yöntemlerle uygulanmasını beraberinde getiriyor, böylece bürokratların eskiden sahip oldukları ayrıcalıklı konumları yerine parti temsilcilerinin ayrıcalıklı konumlarını geçiriyordu (Sunar, 1983). Devletin partisinin üyeleri, partinin devletin önderleri tarafından yerinden edilmeye başlamışlardı. Bu yeni durum, kuşkusuz ki, iktidar erkini kullanmaya alışmış olan bürokrasi kesimlerinin direnci ve muhalefetiyle karşılaşılıyordu.

Demokratlar, iktidarlarının ilk dört yıllık döneminde, elverişli iç ve dış koşullar sayesinde sağladıkları iktisadi ilerlemenin olanaklarını, böylesi bir patronaj sistemi aracılığıyla siyasal destek sağlamaya yönelik olarak kullandılar ve “aralıksız temel atma törenleriyle” (Eroğul, 1990: 124) iktidarlarına yönelen her türlü muhalefeti demokrasi ve kalkınma karşıtlığı olarak sundular. Ne var ki, 1954’ten sonra, içerde

iyi iklim koşulları ve dışarıda Kore Savaşı nedeniyle merkez konumundaki ülkelerin Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerine yönelik taleplerinin yarattığı elverişli koşullar tersine dönmeye başladı (Turgut, 1991: 168).

Artan iktisadi sıkıntılara “merkez”e karşı mücadelenin yarattığı siyasal muhalefet ve bu muhalefete karşı giderek sertleşen baskıcı bir tutum eşlik etmeye başladığında, ilk yıllarında DP'ye destek veren geniş koalisyonun parçalanmasının bütün koşulları oluşmuş gibiydi.

DP'nin iktidara gelişini “sevinç ve umutla” karşılayan 1950'nin genç subayları (Aydemir, 2000a: 268) öfkeliydi; General Fahri Belen'in söylediğine göre (aktaran Özdemir, 1989: 42) artık “maişet derdiyle, gece şoförlük ve buna benzer işler” yapmaya başlamışlar, muhalif tutumlarını hissettirmeye başladıklarında ise Başbakan Menderes'ten “kravatlı şövalyeler” cevabını almışlardı (Erkanlı, 1972: 8). Tek parti döneminde daima ayrıcalıklı bir konuma sahip olan memurlar tedirgindi; büyük bir gelir kaybına uğradıkları gibi çıkarılan kanunlarla her an konumlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelmişlerdi (Eroğul, 1998: 162-164; Şaylan, 1983: 298-308). Aydınlar, gazeteciler, üniversite hocaları iktidarın karşısındaki yerlerini almaya başlamışlardı; Başbakan kendisini eleştiren öğretim üyelerine “kara cübbeliler”. diyor (Aydemir, 2000a: 183), ülkedeki sorunların yaratıcısı ve tahrik edicisi olarak gösterilen gazeteciler aleyhine sayısız basın davası açılıyordu (Alemdar, 1996: 131). Sermaye sahipleri yeni bir arayış içindeydi; ekonomi plansız programsız ve günü gününe yönetiliyordu (Boratav, 1989: 87). İşçiler ve köylüler bezgindi; enflasyondaki sürekli artış gelir dağılımının emekleriyle yaşayanlar aleyhine sürekli olarak bozulmasına yol açmıştı (Boratav, 1980: 178, 197).

Politika oyunu ironik bir hal almış, 1950 öncesinin rolleri tümüyle değişmiş gibiydi. O günlerin demokrasi ve kalkınma bayraktarı DP, iflasa sürüklenen bir ekonomiyle birlikte tek parti felsefesinin bütün baskıcı özelliklerinin daha şiddetli bir uygulayıcısı olmuştu (Eroğul, 1990: 131).

Demokratlar, parlamentodaki çoğunluklarının her şeye muktedir olduğuna gereğinden fazla inanıyorlardı. “Parlamento,” diyordu Başbakan Menderes, “kadını erkek, erkeği kadın yapmaktan başka her şeye muktedirdir” (Sarol, 1983: 382). Cumhurbaşkanı Bayar’a göre ise hükümeti eleştirenler, “milli irade”ye karşı duranlar, kalkınmayı istemeyenlerdi; Çankaya’dan, muhalefet eden herkesi tehdit ediyordu: “Kalkınmaya mani olmak isteyenler milli irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir” (aktaran Aydemir, 2000b: 279). Din ve milliyetçilik, parlamentodaki çoğunluğu ifade eden “milli irade” karşısında geniş bir muhalefet cephesi oluşmaya başlayan Bayar-Menderes yönetiminin bu dönemdeki başlıca silahlarıydı. Çöken rejim ve iktisadi hayat, “İslamın dirilişi” ve “milli iradenin şahlanması” olarak gösteriliyordu (Ahmad, 1996b: 371; Toprak, 1990: 248).

Demokrasi ve refah vaatlerinin sözcülüğünü ve “Kemalist devrimlerin bekçiliğini” üstlenen tek parti döneminin CHP’si ise, toplumsal ve iktisadi konumları yerinden edilen, mevcut yönetim tarafından karşı kutba itilen askerler, memurlar, aydınlar ve diğerlerinin etrafında bir eşdeğerlik zinciri oluşturmaya başladığı parti konumuna gelmişti. Kalkınma, demokrasi ve Kemalizm DP’ye karşı muhalefetin çerçevesini çizen başlıca kavramlardı.

1.3 DP Yönetimine Karşı Muhalefet Cephesi:

Yön-Devrim Hareketinin Bir Eğilim Olarak Doğuşu

Yön Devrim Hareketi, bir eğilim olarak, çerçevesi bu üç kavram tarafından çizilen DP'ye karşı muhalefet hareketinin içinden doğdu. Bu doğuş süreci, akımın iki mimarı, iki genç akademisyen olan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın 1957 yılının sonlarında tanışmasıyla başladı.

Doğan Avcıoğlu⁵, 1926'da, Bursa'da toprak ağası bir annenin ve öğretmen bir babanın çocuğu olarak dünyaya geldi. Üniversiteye kadar olan eğitimini bu kentte tamamladı. İlk gençlik yıllarının geçtiği ve ünlü sosyalist şair Nâzım Hikmet'e hayranlık duymaya başladığı Bursa'da, kendi geleceğine ilişkin tasarımında bir dönüşüm süreci geçirdi. Önceleri, bir üniversite bitirip Anadolu'da bir köye gitmeyi, orada köylüleri aydınlatıp kalkınmalarına yardım etmeyi düşünüyordu. Bu fikir, başta bir Cumhuriyet öğretmeni olan babası olmak üzere ilişkide olduğu diğer insanlar tarafından ona aktarılmış olabilir. Sonraları ise, kendine biçtiği toplumsal rol küçük bir köyün sınırları çok aşmaya başladı. Ülkenin kaderinde söz sahibi olmak gibi belli belirsiz bir ideale doğru yol alıyordu. Kendisi, bu dönüşüm sürecini şöyle anlatır:

Halkçılık fikri ... bize Meşrutiyet'ten önce Rusya'dan ve Bulgaristan'dan gelmiştir. Gerçekten, Bulgaristan'da idealist bir aydının üniversiteyi bitirdikten sonra köye gidip, köyü uyandırıp kalkındırması fikri çok yaygındı. İlkokul sıralarında bize Bulgar aydınlarının köyleri nasıl kalkındırdığı uzun uzun anlatılırdı. Bu hikâyelerin etkisiyle ben çocukken üniversiteyi bitirince köye gidip, kendimi köye vakfetme hayaliyle yaşadım. Yaş ilerleyince daha faydalı

⁵ Burada Doğan Avcıoğlu'nun *Yön*'den evvelki yaşam öyküsüyle ilgili olarak anlattıklarım dört temel kaynağa dayanıyor: Birincisi ilk eşi Sevil Yurdakul ile yaptığım görüşme (Atılğan 2000), ikincisi Avcıoğlu'nu yakından tanıma fırsatı bulan Hikmet Özdemir'in hakkında yazdığı biyografinin bir bölümü (2000: 11-17), üçüncüsü Paris yıllarından dostu Tarık Ziya Ekinci ile yaptığım görüşme (Atılğan, 2000f); dördüncüsü yine Paris'te tanışıp arkadaşlık kurduğu Metin Toker'in onun ardından yazdığı anma yazısı (2000: 298-301).

işler yapabileceğim düşüncesiyle, bu çocukluk hayalimden vazgeçtim (Yön, 1965).

Kendi geleceğine ilişkin düşüncelerinde bu ikilemi yaşarken, liseyi bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. O günlerde yurt dışında eğitim görme isteğiyle bu fakülteden ayrılarak ailesinin yanına döndü. Ailesi önce bu isteğine pek sıcak bakmadı. Bu durumda, belki de hayatının ilk önemli “rest”ini çekerek ailesine “ya beni Fransa’ya gönderirsiniz ya da okumam” dedi ve günlerini Zeki Müren’in şarkı söylediği Bursa gazinolarında eğlenerek, kahvehanelerde arkadaşlarıyla poker oynayarak geçirdi. Kararında “ciddi” olduğunu anne ve babasına göstermek ister gibiydi. Başarılı oldu ve İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminin ardından ailesi tarafından Paris’e gönderildi. Siyasal Bilimler Enstitüsü’nün ekonomi bölümüne kayıt yaptırdı. Ekonomi öğrenmeye başladığı sıralarda iktisadi kalkınma neredeyse bütün dünyanın gündemi idi. Kalkınmış bir ülkede iktisat ve siyaset konusunda yüksek tahsil görürken öğrendiklerini ülkesi açısından düşünüyordu. Çeşitli ülkelerde denenmiş kalkınma modellerini inceliyor ve bu incelemelerinden çıkardığı sonuçları gelecek için not ediyordu.

Paris, o yıllarda birçok az gelişmiş ülke aydınının yüksek tahsil için gidip sosyalist fikirlerle tanıştığı bir kentti. Buraya geldiklerinde kendi ülkelerinde adeta “vebalı bir sözcük” olan Marksizm hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen Türk ve Kürt gençleri de, bir yandan Fransız Komünist Partisi’nin genişleyen etkisi, bir yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin artan itibarıyla sosyalizmle pozitif bir ilişki kurmaya başlamışlardı. Abidin Dino gibi ünlü Türk sosyalistleriyle o dönemde tanışan bu gençlerden birisi Doğan Avcıoğlu’ydu. Paris’te etkisi altında kaldığı iki isim vardı. Bunlardan birincisi, önce Radikal Sosyalist Parti sonra da Birleşik

Sosyalist Parti'nin önderlerinden olan ve 1954'te Fransız hükümetinin başkanyken mekanizmaları hızlı çalışan bir hükümet yapısı oluşturmayı deneyen Pierre Mendès-France'dı. Diğer, Batı demokrasilerinin az gelişmiş ülkelerde işleyemeyeceğine ilişkin tezleriyle ünlenen siyaset bilimci Maurice Duverger'di. Doğan Avcıoğlu'nun siyasal fikirleri şekillenmeye başladığı sırada, kurtuluş savaşlarını zaferle sonuçlandıran birçok “üçüncü dünya” ülkesi sosyalist bir yönelime girmişti. Bu ülkelerden çok daha önce bağımsızlık savaşını kazanmış olan kendi ülkesinin daha gerilere düşerek yeniden bağımlı hale gelmiş olması “milli gurur”unu rahatsız ediyordu. “Milli gurur”una dokunan bir başka durum, gelişmiş ülke insanların kendi ülkesini ve insanlarını küçümseyen bakışlarıydı. Çok iyi öğrendiği Fransızcasına iyi bir İngilizce de ekleyebilmek amacıyla Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nden mezuniyetinin ardından bir süre İngiltere'de kaldı. Batı'dan yurda dönerken, iki soru üzerinde dönüşüyordu: “Bizi hor gören bu pezevenklerin seviyesine nasıl geliriz ve Türkiye'yi nasıl değiştiririz?” (aktaran Özdemir, 1995: 337). Bu sorulara verdiği cevaplar tam bir netlik kazanmasa bile takip edilmesi gereken “yön”ü az çok sezmiş benziyordu. Türkiye'yi birgün değiştireceklerine ve kalkınmış bir ülke haline getirebileceklerine ise kesin olarak inanmıştı. Ülkesine dönmek üzere “Merak etmeyin, Türkiye'de sosyalizmi kuracağız” diyerek Abidin Dino ile vedalaştığında tarih 1955'ti. Tank teğmeni olarak askerliğini yaptıktan sonra, kısa bir süre Merkez Bankası'nda raportör olarak çalıştı. Peşinden, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne araştırma asistanı olarak girdi. Burada tanışıp yakınlık kurduğu ilk isim, uzunca bir süre kader birliği yapacağı Mümtaz Soysal'dı.

Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu ile tanıştığında, bir yandan Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari ve Sosyal İlimler Şubesi'nde doktora tezini hazırlıyor, bir yandan da

Avcioğlu ile aynı enstitüde araştırma asistanı olarak çalışıyordu. Doktora tezinde cevaplarını aradığı sorular, Avcioğlu'nun sorularıyla aynıydı: Türkiye nasıl kalkınabilir?

Soysal, *Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma* başlıklı doktora tezini (1958) daha sonra kendisiyle birlikte *Yön*'ün başyazarları olacak olan, 1951'de TKP davasından yargılanmış Profesör Sadun Aren, ve Doğan Avcioğlu ile tartışarak, onlardan yardım alarak hazırladı. Adındaki kavramlar tezinin mahiyetinin ipuçlarını veriyordu: “demokrasi”, “iktisadi planlama”, “siyasi mekanizma”. Çalışmanın amacı, yazarının kendi ifadeleriyle “iktisadi planlama konusunda düşünenleri, girişecekleri işin başarısı bakımından, biraz da kurumlar ve siyasi mekanizmalar üzerinde durmaya sevk etmek”ti (Soysal, 1958: 8). Savları ise, Türkiye'nin iktisadi planlama yoluyla kalkınabileceği, iktisadi planlama için çabuk ve etkin çalışan bir siyasi mekanizmanın kurulması gerektiği, demokrasinin de ancak bunlara bağlı olarak yerleşebileceğiydi. Ülkenin kalkınma yolunda böylesi bir yöne girebilmesinin önündeki başlıca engelin “planlı hareket lehinde devlet mekanizmasının bütün kademelerinde yerleşmiş bir zihniyetin bulunmayışı” olduğunu öne süren çalışma, şu sözlerle bitiyordu: “Demokratik bir iktisadi planlama için siyasi mekanizma konusunda yapılmış bir incelemenin Türkiye hakkındaki bölümünü çok iyimser bir ton üzerinden bitirebilmek ne kadar hoş olurdu” (Soysal, 1958: 151).

Soysal'ın, doktora tezini “çok iyimser bir ton üzerinden” bitiremeyişi'nin nedeni, yalnızca devlet katında yerleşmiş doğru bir zihniyetin bulunmayışından kaynaklanmıyordu. Planlı ekonomiyi “komünist işi” sayan (Ahmad, 1996b: 131), demokrasiyi “kadını erkek erkeği kadın yapmaktan başka her şeye muktedir” olarak gördüğü parlamenter çoğunluk şeklinde algılayıp her türlü farklı görüş ve muhalefeti

susturmaya yönelik, vaat ettiği “eşi görülmemiş kalkınma” yerine iktisadi bir çöküntü süreci yaratan DP yönetimi, en yakın engel sayılabilirdi. İki genç akademisyen, Türkiye’nin durumu hakkında yaptıkları konuşmalar sırasında Soysal’ın deyişiyle (Atılğan, 2000g) “görüşlerinin aşağı yukarı aynı olduğunu” fark etmişlerdi; ikisi de sosyalist görüşlere çok yakındılar. Fakat, öncelikle bu görüşleri ifade edebilmenin, hayata geçirmenin koşullarını yaratmak gerekli görünüyordu. O nedenle, demokrasi ve hürriyet için verilmekte olan mücadeleye katıldılar.

Oluşturdukları muhalif kimlikleriyle önünde sonunda CHP’ye eklenilen aydınlar, DP rejimine karşı verilen demokrasi ve hürriyet mücadelesinde kendilerini başta *Forum* olmak üzere çeşitli dergi ve gazeteler aracılığıyla ifade ediyorlardı; *Akis* gibi, *Kim* gibi, *Ulus* gibi. Avcıoğlu ve Soysal, çok geçmeden bu aydın muhalefetine içinde yer aldılar ve orada daha sonra birlikte yol alacakları yeni ilişkiler kurdular.

Bu noktada, aydınların “demokrasi-hürriyet” mücadelesinin organlarına, içeriğine ve daha sonra *Yön*’ü çıkaracak “kadro”nun bu muhalefet hareketi içindeki konumuna ve temsil ettiği eğilime bakmak yararlı olacaktır.

DP’ye karşı muhalefetin fikri temellerini oluşturan *Forum*, kendisini liberal özgürlükçü bir söylem üzerinden oluşturmuştu. 1 Nisan 1954’te yayın hayatına başlayan dergi, SBF öğretim üyeleri Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın öncülüğünde çıkarılıyordu. Cahit Talas, Münci Kapani, Osman Okyar, Bahri Savcı, İlhan Arsel, Besim Üstünel, Erdal İnönü, Muammer Aksoy, Şerif Mardin gibi Batı üniversitelerinde eğitim görmüş akademisyenler, yazar kadrosunu oluşturuyordu. Belli başlı amaçlarından biri, Türkiye’de bir “hürriyet düzeni”nin kurulmasıydı. Çıkış yazısında, bu amacını şöyle açıklamıştı: “Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli tartışma havası içinde

aydınlatılması şartına hayati önem veriyoruz.” (aktaran Küçük, 1997: 584). Kendine biçtiği misyon, DP yönetimine karşı gelişen muhalefet hareketinin taleplerini formüle etmek ve derin bir açıklığa kavuşturmaktır. Etrafında topladığı entelektüel kitleyle bu vazifeyi etkin bir biçimde yerine getirmeye çalışıyor, muhalefetin ‘mızrak ucu’ olmayı istiyordu. “Türkiye’nin,” diye yazıyordu, “bugün en çok muhtaç olduğu unsur, ... siyaset ve fikir alanında liderlik vazifesini gerçek aydınlardır” (aktaran Küçük, 1997: 616). Sosyalizme kapalıydı. Kemalizmin günün şartlarında devam ettirilmesinin, “tam bir uygulamasının” sosyalizmin “panzehiri” olacağı iddiasındaydı. Şu paragraf, yapmak istediklerini, amaçlarını, söyleminin başlıca temalarını en iyi ifade eden metinlerden biridir:

Hürriyet düzenini kurma, ileri ve medeni bir toplum haline gelme gayretlerimiz ortasında, ona bakışımızın, ondan ilham almaya çalışmamızın en büyük sebebi, Atatürk’ün bu milletin kaderini Batı alemine ve kültürüne bağlamış olmasıdır. Bu memleket ancak Batı kültürünü benimsemek ve hazmetmek şartıyla, asırlık güçlüklerini halletmeye, hür ve ileri bir memleket olarak, değişen ve gelişen bir dünya içinde hakiki yerini almaya imkân bulabilecektir (aktaran Küçük, 1997: 661).

Metinden de takip edilebileceği üzere, *Forum*, ülkenin yaşadığı bütün sorunların çözümünün, kalkınmanın gerçekleşebilmesinin, Batı standartlarında bir demokrasi rejimi kurulmasına, Batı kültürünün hazmedilmesine bağlı olduğunu savunuyor, bunları gerçekleştirmenin Kemalizmin günün şartlarındaki devamı olacağı tezini işliyordu. *Forum*’un siyasal alanın üç kurucu ögesi arasında kurduğu ilişki şöyle de özetlenebilir: Atatürk’ün, milletin kaderini bağladığı Batı kültürü iyice benimsenirse, ülke demokratikleşir, demokratikleştiği zaman da kalkınabilirdi. Dolayısıyla, *Forum* çizgisinin getirdiği çözüm önerileri şu soruya verilen cevap ekseninde şekilleniyordu: Türkiye Batı demokrasisini, Batı kültürünü nasıl hazmedebilir? Şöyle de formüle edilebilir: Siyasal rejimde ne türden değişiklikler yapılır, ne türden yeni kurumlar

getirilirse oy çoğunluğuyla iktidara gelen bir partinin baskı rejimine yönelecek kadar güçlü olması engellenebilir? Turhan Feyzioğlu'nun şu satırları, *Forum*'un çözüm önerilerini iyi bir şekilde özetler:

Demokrasilerde, karşılıklı siyasi kuvvetler arasında hakemlik edecek teşekküller, haksızlık edene cephe alacak uyanık bir umumî efkâr şarttır. Bu umumî efkârı aydınlatıp beslemek için, hür basın, dernekler, muhtar üniversite gibi müesseseler lazımdır. Günlük ve adi politikanın dışında kalan kuvvetlere ihtiyaç vardır (aktaran Kabacalı, 1994: 274-275).

Forum, yukarıdaki metinde ifade edilen türden bir demokrasi için gerekli kurumların ve rejime ilişkin düzenlemelerin neler olabileceğine odaklanmıştı. Siyasal bir muhalefetin taleplerinin formülasyonu, çözüm önerilerinin derinleştirilmesi derginin başlıca uğraşydı.

Akis, *Forum*'da savunulan fikirlerin güncel politik tartışmalardaki sözcülerinden biriydi. Küçük'ün deyimiyle (1997: 572), Türkiye'nin Batı standartlarındaki ilk haftalığıydı. Birinci sayısı 15 Mayıs 1954'te yayımlanan derginin kurucu ve yöneticisi İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'di.

İlk sayısı 30 Mayıs 1958'de yayımlanan *Kim*, *Akis*'e benzeyen bir başka haftalıktı. Yazarları arasında Orhan Birgit, Bülent Ecevit, Emil Galip Sandalcı, Coşkun Kırca, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Turhan Feyzioğlu gibi isimler bulunan derginin sahibi Şahap Balcıoğlu, genel yayın müdürü Ali İhsan Göğüş'tü (İnuğur, 1992: 340-341).

CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus* ise, bu dergilerde savunulan görüşlerin gündelik bir savunuculuğuna ve baskı rejiminin teşhirine dayanıyordu. Gazetenin bu dönemdeki başyazarları Profesör Yavuz Abadan ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu idi (İnuğur, 1992: 352-353).

Aydınların, Türkiye'nin bütün temel sorunlarının “gerçek bir demokrasi ve hürriyet rejimi”nin kurulmasına bağlı olduğunu, bunun da Kemalist inkılaplar takip edilerek başarılabileceğini söyleyen bu muhalefetleri, örgütsel bakımdan iki siyasi partiye eklenmişti: CHP ve Hürriyet Partisi.

Hürriyet Partisi, DP'den çıkarılan ya da istifa eden bir grup milletvekili tarafından kurulmuştu. Bayar-Menderes yönetiminin ekonomi yönetiminde açmaza sürüklenişi ve bu açmazı giderek daha çok hırçınlaşan baskı tedbirleriyle kapatmaya çalışması, partinin kuruluş koşullarını hazırlamıştı. Partinin Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi (Ergin, 1983). Türkiye için anglo-sakson demokrasilerindekine benzer bir model öneren liberal çizgideki parti, muhalefet cephesindeki kimi aydınların da desteğini sağlamıştı. *Forum*'un en önemli iki simasından birisi olan Aydın Yalçın'ın yanı sıra Turan Güneş, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin bunlardan bazılarıydı (Yalçın, 2000: 319). 1955 Kışı'nda kurulan Hürriyet Partisi, siyasal alanda yaklaşık 3 yıl varlık gösterdikten sonra CHP'ye katıldı (Ergin, 1983). Böylece DP karşısındaki muhalefet tek bir siyasal parti, CHP, etrafında oluşmuş oluyordu.

Avcıoğlu ve Soysal kurdukları yeni ilişkilerle, kendi farklılıklarını oluşturarak ve ifade ederek, iktidarın ittiği karşı kutupta bir eşdeğerlik zinciri oluşturan ve belli başlı argümanlarıyla organları yukarıda kısaca özetlenen bu muhalefetin içindelerdi. Önce, bu muhalefet hareketi içindeki konumlarını, daha sonra da farklılıklarını açıklamak gerekiyor.

Doğan Avcıoğlu, önceleri, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde araştırma asistanı olarak başladığı akademik hayatını sürdürmek niyetindeydi. Bu niyeti doğrultusunda doktora derecesi almak için Mülkiye'ye başvurdu. Başvurusunu değerlendiren heyetin başkanı Profesör Sadun Aren'in anlattıklarına göre (Atılğan,

2000d), doktora sınavını “pekiyi” derecesiyle geçti; fakat, akademik hayatta kalmak düşüncesinden kısa süre sonra vazgeçti. Bu kararında, üniversite yaşamının “ülkenin kaderinde söz sahibi olmak” niyetini kısıtlayacağı gibi bir düşünce etkili olmuş olabilir. O sıralarda yeni kurulmuş olan Hürriyet Partisi, ikinci durağıydı. Paris’ten arkadaşı Turan Güneş tarafından “gayretli, bilgili, okumaya meraklı bir genç” olarak bu partinin “Araştırma Komitesi”ne önerildi ve Aydın Yalçın, Şerif Mardin, Coşkun Kırca gibi isimlerden oluşan “Komite”nin birkaç toplantısına katıldı. Hiçbir fikir beyan etmediği bu toplantılardan sonra Hürriyet Partisi’ne bir daha uğramadı. Yalçın, bunun nedeni hakkında, “doğru” kabul edilmesi mümkün görünen şu değerlendirmeyi yapıyor: “Klasik ve geleneksel Fransız siyasal bilgiler eğitimi gördüğünden, bizlerin daha çok anglo-sakson geleneği içinde yetişmiş yeni bir grup olduğumuzu görerek, herhalde bizi yadırgadı” (2000: 319).

Hürriyet Partisi ile kısa süreli ilişkisinin ardından, kendisini Paris’ten tanıyan Metin Toker’in davetiyle *Akis* dergisine girdi. Toker’in deyimiyle (2000: 298), bu derginin “beyin takımı” arasına dahil edildi. Toker 1958’de tutuklandığında, dergide giderek belirleyici bir rol üstlendi. *Akis* dergisindeki çalışmaları sırasında, muhalefet hareketinin lideri konumundaki İsmet İnönü ile tanışma fırsatı buldu. Toker’in anlattığına göre (2000: 298) İsmet Paşa, “bu pırıl pırıl beyini tanıdı ve takdir etti.” Takdirin sonucu, CHP’ye aldığı davetti. CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu müdür yardımcılığına getirildi. Büronun Başkanı Profesör Turhan Feyzioğlu, müdürü Doçent Osman Okyar’dı (CHP Genel Sekreterliği, 1958). Üyeleri arasında, Şerif Mardin, Coşkun Kırca, Hikmet Çetin, Bülent Ecevit gibi isimler de bulunuyordu (Ahmad, 1996b: 120-122; CHP Genel Sekreterliği, 1959a; Yalçın, 2000: 320). Avcıoğlu, aynı dönemde *Forum*, *Ulus* ve *Kim*’e de yazıyordu.

Akis dönemi, Doğan Avcıoğlu'nun, daha sonra *Yön* kurucuları arasında yer alacak olan İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'la tanıştığı dönemdi. Gazeteci İlhami Soysal, *Akis* kadrosunda çalışıyordu. Avcıoğlu ile yakınlıkları bu mesai içinde gelişti (Soysal, 1997: 640). İlhan Selçuk, İstanbul'da *Dolmuş* adlı dergiyi çıkarıyordu. *Dolmuş*, Bayar-Menderes yönetimine karşı yürütülen mücadelenin farklı unsurlarından biriydi. Karikatürle ve mizahla muhalefet yapıyordu. Rıfat Ilgaz gibi, Aziz Nesin gibi sosyalist aydınlar görüşlerini bu dergi aracılığıyla dile getiriyorlardı. Ankara'ya geldikçe kardeşi Turhan Selçuk'un çalıştığı *Akis*'e uğrayan İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu ve İlhami Soysal ile burada tanıştı. Sosyalist yöndeki görüşleri, bu tanışmayı giderek bir kaynaşmaya çevirdi (Atılğan, 2000a).

Mülkiye'deki asistanlık görevini sürdüren Mümtaz Soysal ise, o sıralarda *Forum* dergisinde giderek daha etkin bir görev üstlenmişti. Derginin iki yöneticisinden biri olan Aydın Yalçın, 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nden milletvekili adayı olmuş, Parti ağır bir yenilgiye uğrayınca "Türkiye'de yapabileceği fazla bir şey olmadığını" düşünerek yurtdışına gitmişti (Yalçın, 2000: 320). Turhan Feyzioğlu ise, aynı yıl CHP'ye katılmış ve bu partinin Kayseri milletvekili seçilmişti. Bu iki ismin fiilen kopmasıyla Soysal'ın dergideki rolü artmıştı. Cahit Talas gibi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleriyle birlikte derginin motorlarındandı. Soysal, aynı zamanda *Akis*'e de katkıda bulunuyordu (Atılğan, 2000g).

Netice itibariyle, daha sonra Yön Hareketini oluşturacak isimler, aydınların DP yönetimine karşı muhalefetlerinin içinde konumlanmışlardı ve bu muhalefetin organları içinde birbirlerine yakınlaşmışlardı. Doğan Avcıoğlu faktörü, bu genç aydın ve gazetecileri bir araya getirmişti. Onları yakınlaştıran, bir araya getiren şey, ülkenin temel sorunlarının "gerçek bir demokrasi ve hürriyet rejimi"nin kurulmasına

ve bunun için gerekli kurumların yaratılmasına bağlı olduğunu söyleyen belirgin aydın eğiliminden farklı olarak kalkınma, demokrasi ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi başka bir şekilde kurmaları, bu ilişki kurma biçiminde Batının liberal düşüncelerine değil sosyalizme müracaat etmek gerektiğine inanmalarıydı. Bu düşüncelerini ifade edebilecekleri sosyalist yönelimli bir dergi çıkarmayı o sıralarda tasarlamaya başladılar ve bir yandan onun koşullarının oluşmasını beklerken bir yandan da o koşulları yaratmak için mücadele ettiler.

Hem dünya görüşleriyle hem de muhalefet içindeki konumlarıyla birbirine yakınlaşmış bulunan bu “kadro”, *Forum* çizgisinden farklı olarak, siyasetin kurucu öğeleri olan demokrasi, kalkınma ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi hangi bakımlardan başka türlü kuruyordu?

Bu soruyu cevaplayabilmek için, öncelikle temel bir ayırım noktasını vurgulamak gerekiyor. *Forum*, ülkenin yaşadığı buhranın siyasal rejimin özelliklerinden kaynaklandığını saptayarak bu konuda yapılması gereken yasal ve kurumsal değişikliklere odaklanmışken, *Yön*’ü çıkaracak olan kadro siyasi buhranın ülkenin iktisadi yapısından kaynaklandığını tespit ederek bu düzeyde yapılması gereken değişikliklere odaklanmıştı. Mümtaz Soysal’ın yukarıda sözü edilen doktora tezinde ipuçlarını bulabileceğimiz bu ayırımın genel çizgilerini, Doğan Avcıoğlu’nun *Yön*’den evvelki yazılarında ve çalışmalarında görebiliyoruz.

Avcıoğlu, bütün bu dönemdeki entelektüel faaliyetini Türkiye’nin kalkınma sorununa vakfetmişti. Daha 1956’da Strasburg’dan *Forum*’a yazdığı “okuyucu mektubu”nda “hızlı kalkınmanın Türkiye’nin en hayati meselesi” olduğuna dikkat çekiyor, meseleye siyasi rejim tartışmaları üzerinden yaklaşılmasının doğru bir kalkış noktası olmadığını iddia ediyor, *Forum*’un savunduğu gibi Keynes modelinin bir hal

çaresi olamayacağını söylüyor, iktisatçıların, içtimaiyatçıların, siyasi ilimler mütehassıslarının, coğrafyacıların, ziraatçıların ve mühendislerin çalışmalarındaki ağırlık noktasını ülkenin geri kalmış iktisadi yapısının özelliklerinin saptanmasına vermesi gerektiğini savunuyordu (Avcıoğlu, 1956). *Forum*'daki bir yazısında, Türkiye'nin izlediği kalkınma yolunu ve sonuçlarını sosyalist ülkelerinkiyile karşılaştırmalı olarak analiz ediyor ve sosyalist ülkelerin pozitif farkını vurguluyordu (Avcıoğlu, 1959a). Ortadoğu ülkelerinde izlenen kalkınma yöntemlerini incelediği bir başka yazısında, planlı bir devletçilik aracılığıyla iç dinamiklere dayalı bir kalkınma stratejisinin ana hatlarını ortaya koyuyordu (Avcıoğlu, 1959b). CHP Araştırma Bürosu'nda yürüttüğü bütün çalışmalar, yine kalkınma sorununa odaklanmıştı. *Devlet Personel Meselesi* başlıklı incelemesinde, devletçi bir iktisadi politikanın bu konuda eğitilmiş kalifiye bir kadroya duyduğu yakıcı ihtiyaca dikkat çekmek istemişti (CHP Genel Sekreterliği, 1958). *Şehirlere Akın ve Mesken Davası*'nda, ülkenin iktisadi sorunlarının sosyal boyutlarını araştırma konusu edinmişti (CHP Genel Sekreterliği, 1959b). Yatırım, tasarruf, özel sektör, dışa bağımlılık, planlama, sektörler arası denge ve kararlı bir ekonomi yönetimi gibi kalkınma sorununun temel kategorilerinin ele alınış şekilleriyle ilgili bir tartışmayı *Kalkınma Meselemiz*, tarım sorunlarına ilişkin bir tartışmayı da *Ziraatımızın Bugünkü Meseleleri* başlıklı çalışmalarında yürütmüştü (CHP Genel Sekreterliği, 1961a; 1961f). Türkiye'nin temel davasını "hızlı iktisadi kalkınma" olarak saptayıp çözüm önerilerini, devletçi, planlı, iç dinamiklere dayalı bir gelişme stratejisi etrafında kurduğu için siyasal rejim sorunlarına da bu açıdan yaklaşmaktaydı. *Forum*'un aksine, önerdiği türden bir kalkınma yolunu hayata geçirecek güçlü bir hükümet öneriyordu. Mendès-France'ın Avcıoğlu üzerindeki etkisi bu açıdan

değerlendirilebilir. Teklif ettiği model, Mendès-France'ın yaratmaya çalıştığına benzer bir şekilde, “hükümetin elini kolunu bağlama” yerine, “hükümetin iş görme imkânlarını sağlama” düşüncesinden hareket ediyordu (Avcıoğlu, 1960a). Önerileri çerçevesindeki güçlü bir hükümetin, ülkenin “geri sosyal ve iktisadi yapısını süratle değiştirmeye” girişmesinin en temel kalkış noktası olacağı inancındaydı (Avcıoğlu, 1960b).

Toparlamak gerekirse, CHP'ye eklemlenmiş aydın muhalefетinin baskın eğilimini oluşturan *Forum* çizgisiyle, bu aydın muhalefетinin içinde yer alan küçük aydın grubunun temsil ettiği “silik” eğilim arasında belirgin farklılıklar bulunuyordu: biri siyasal rejim sorunlarına odaklanmıştı, öteki iktisadi düzen; biri ülkenin içinde bulunduğu buhranının Batı tipi bir demokrasinin yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurguluyordu, öteki siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu; biri Kemalizmin “tam bir uygulaması”nın demokratik rejimi Batılı anlamda yerleştireceğini ve sosyalizme kapıları kapayacağını iddia ediyordu, öteki, henüz açıkça ifade edemese bile, Kemalizmin tam bir uygulamasının sosyalizme açılışın imkânı olduğunu. Fakat, birbirinden ayrı bu iki eğilimi bir araya getiren ortak bir nokta vardı. Kalkış noktaları farklı olsa bile, her ikisi de ilk işin baskıcı hükümetin iktidardan indirilerek yerine demokratik bir idarenin kurulması gerektiğini düşünüyordu ve bu bakımdan bir çatışma halinde değillerdi.

1959 yılına gelindiğinde, *Forum*'un fikri temellerini hazırlayıp formüle ettiği talepler, bütün muhalefетin ortak talepleri haline geldi ve siyasi ifadesini CHP 14'üncü Kurultayı'nın kabul ettiği “İlk Hedefler Beyannamesi”nde buldu. 1959 Ocak ortalarında açıklanan beyanname, CHP dışındaki siyasi partileri de “partizanlığın kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği, Anayasa Mahkemesi,

Yüksek Hakimler Kurulu, memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, basın özgürlüğünün anayasa güvencesine bağlanması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şûrası kurulması, sosyal adalet kavramının anayasaya girmesi” gibi talepler etrafında güç birliğine davet ediyordu (Eroğul, 1998: 221; Tunçay, 1997).

Bayar-Menderes yönetimi, güç birliğine “Vatan Cephesi”ni kurarak yanıt verdi. Siyasi tansiyon giderek yükseliyordu. İsmet Paşa, “büyük taarruz” diye adlandırılan yurt gezisine çıktığında DP taraflarının öldürme girişimleriyle karşılaştı. Öğrenciler, büyük kentlerin sokaklarını doldurmuş “kahrolsun diktatörler” diye bağınıyordu; yoksullar derinleşen artan enflasyondan bunalmış, DP’ye yüz çevirmeye başlamışlardı, bir köylü eskiden bağlandığı DP’den kopma gerekçesini “tuz pahalı, sigara pahalı, at nalı, mih... her şey pahalı” diye izah ediyordu. Hükümet ise baskısını her geçen gün biraz daha artırıyordu. Basın susturulmuştu; kurulan Tahkikat Komisyonu aracılığıyla bütün muhalefet yasaklanmak, bir diktatörlük rejimi kurulmak isteniyordu. Sonuç, 27 Mayıs oldu. (Ahmad, 1996b: 121; Eroğul, 1998: 221-240).

1.4 27 Mayıs:

Yön-Devrim Hareketinin Bağımsız Bir Akım Olarak Ortaya Çıkışı

Yön-Devrim Hareketinin küçük bir aydın grubunun temsil ettiği eğilim olmaktan çıkıp geniş bir aydın kitlesini etrafında toplayabilen bağımsız bir harekete dönüşmesi 27 Mayıs sonrasında mümkün oldu.

27 Mayıs Darbesinin söylemi üç ana tema üzerine kuruluydu: demokrasi, kalkınma, Kemalizm. 27 Mayıs sabahı Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri, “Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran...” diye başlıyor, darbenin

lideri Cemal Gürsel aynı gün yaptığı radyo konuşmasında, vatani içine düştüğü “maddeten perişanlık”tan kurtarmak amacıyla olduklarını söylüyor (Tunçkanat, 1996: 266, 270), iki gün sonra da “Biz Atatürk’ün kapanmak üzere olan yolunu açtık” diyordu.⁶

DP yönetiminin alaşağı edilmesinde vurucu güç rolünü oynayan askerler, darbe öncesi toplumsal muhalefetin başlıca talepleri olan bu kavramlarla konuşuyorlar, fakat onları nasıl gerçekleştireceklerini, ne şekilde içeriklendireceklerini bilmiyorlardı. Bu durum, darbenin en önemli mimarlarından birisi olan Cemal Madanoğlu’nun “ ‘Ne yapacağız yahu’ diyorum. 5-10 subayla koca devleti nasıl hale yola koyacağız,” sözlerine yansımıştı (Birand vd., 1995: 206). “Devleti hale yola koymak” için aydınlara başvurup onların önerileriyle bir Kurucu Meclis oluşturulması ve yeni bir anayasanın hazırlanmasının ardından yeniden çok partili hayata dönme kararı aldılar.

Kurucu Meclis, biri Milli Birlik Komitesi’nin diğeri sivillerin oluşturduğu Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Sivil kısım korporatist bir yapıya sahipti; DP dışındaki partilerin, illerin, baroların, basının, Eski Muharipler Birliği’nin, esnaf kuruluşlarının, gençliğin, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmen derneklerinin, tarım kuruluşlarının, üniversitelerin ve yargı organlarının belirli orandaki temsilcilerinden oluşuyordu. Yeni anayasayı ve seçim yasasını hazırlamakla görevliydi. (Eroğul, 1990: 136-137).

⁶ 29 Mayıs 1960 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden bu alıntıyı yapmamı sağlayan Yasemin Özgün’e teşekkür ederim.

Kısa bir süre sonra *Yön* grubunu oluşturacak kadro, İlhan Selçuk dışında⁷, Temsilciler Meclisine seçilmişti. İsmet Paşa tarafından “Türkiye’nin altın çocukları” olarak adlandırılan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, Temsilciler Meclisine CHP kontenjanından seçilmişlerdi (Özdemir, 1995: 55). İlhami Soysal ise, Ankara basın temsilcisi sıfatıyla aynı Meclise getirilmişti. Bu grup, Anayasa tartışmaları sırasında, 27 Mayıs öncesi görüşlerine paralel olarak geri iktisadi düzenin değiştirilmesi, hızlı kalkınma için gerekli reformların yapılması ve bunun için güçlü bir hükümet modeli öneriyordu. İsmet Paşa’nın dikkatini de bu yöne çekmeye çalışıyordu.⁸ Fakat kendi eğilimlerini anayasaya ve yeni düzenin özelliklerine yansıtmada başarılı olamadılar.

Kurucu Meclisin onlar bakımından iki önemli yanı vardı: birincisi, bu alan politika oyununun kurallarını tecrübeyle gördükleri bir alan olmuştu. Yalçın Küçük’ün dediği gibi (1997: 633) Kurucu Meclis’teki faaliyetleri onların “ilk ciddi staj dönemi” olarak değerlendirilebilir. İkincisi, yakın görüşleri paylaştıkları Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Osman Nuri Torun, Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Adil Aşçıoğlu, Çetin Altan gibi daha sonra *Yön* etrafında toplayacakları başka aydınlarla da tanışıp ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardı. Bu isimlerden içinde belki de en önemli olanı *Yön*’ün kurucularından birisi olan ve neredeyse bütün maddi desteği sağlayan Cemal Reşit Eyüboğlu idi. Kurucu Meclise

⁷ İlhan Selçuk, 27 Mayıs sırasında Demirci Astsubay Okulu’nda yedek subay olarak askerlik görevini yerine getiriyordu ve darbenin yapıldığı gece ilçeye el koyan nöbetçi subaydı. Selçuk, askerlik döneminde, bir süredir çıkarmayı planladıkları “sosyalist dergi” hakkında Doğan Avcıoğlu ile mektuplaşıyordu (Atılğan, 2000a).

⁸ Doğan Avcıoğlu, İsmet Paşa ile bu konularda yaptığı konuşmalar hakkında şunları söyler: “Sayın İnönü ile ... özel sohbetlerimizi hatırlıyoruz. O tarihlerde sadece rejim meseleleriyle uğraşan İnönü, iktisadi konularda ‘uzmanlara plan hazırlatır, uygulamam’ derdi” (1962h). Avcıoğlu ise, köklü bir toprak reformunun, önemli devletleştirmelerin, zirai reorganizasyonun bunlara karşı duracak sınıflarla çatışmaya girmeden, birkaç bilgili teknik adam eliyle yapılamayacağını söylüyordu (1962h). Avcıoğlu’na göre, CHP’nin yapısı böyle bir işe elverişli görünmüyordu, İsmet Paşa ise sorunlara derinden bakamıyordu. Kurucu Meclis dönemindeki bu gözlemlerini şöyle anlatır: “adamlardan bir şey olacağı yoktu. Yalnızca İsmet Paşa işin farkında idi. O da nasıl vergi alırım diye düşünüyordu” (Özdemir, 1995: 337).

Trabzon il temsilcisi olarak giren Eyüboğlu, eski bir CHP milletvekiliydi. CHP ile organik ilişkileri uzun süre devam etti, parti yönetiminin çeşitli kademelerinde görev yaptı. Bir dönem *Vatan* gazetesinin sahibiydi. (Soysal, 1997: 639-640). TKP ile ilişkileri vardı. Metin Toker'in İstanbul Ticaret Odası Ticaret Sicili gazetesi kayıtlarından aktardığına göre, TKP Birinci Sekreteri Zeki Baştımar'a (Yakup Demir) bir yayınevi kurmuştu (Toker, 1971: 36).

Doğmakta olan *Yön* grubu, Kurucu Meclis çalışmaları sırasında yeni düzenin ve yeni anayasanın oluşturulmasında görüşlerini etkin kılamadı.⁹ 27 Mayıs Anayasasına ve getirdiği yeni kurumsal yapıya damgasını vuran, *Forum* çizgisiydi. Küçük'ün dikkati çektiği üzere (1997: 579), Anayasa taslağını hazırlayan komisyona Turhan Feyzioğlu başkanlık etmişti ve yeni anayasanın getirdiği bütün kurumsal yenilikler daha önce *Forum*'da yazılanlarla özdeşti. Anayasa Mahkemesi kurulması düşüncesi Feyzioğlu'nun üniversitede tez çalışmasının konusuydu; çift meclisli yasama organı *Forum*'un getirdiği temel önerilerden biriydi; yargıç güvencesi, üniversite özerkliği, radyonun tarafsızlığı, basın özgürlüğü gibi konular, fikrî temelleri *Forum* tarafından oluşturulmuş konulardı. Bunlar daha önce gösterildiği üzere CHP'nin "İlk Hedefler Beyannamesi"ne de doğrudan doğruya yansımıştı.

Yapılan yeni anayasanın, oluşturulan yeni kurumların ardından sıra halkın oyuna başvurmaya geldiğinde sonuç hiç de beklenildiği gibi olmadı. 9 Temmuz 1961'de yapılan Anayasa referandumu umulan gibi çıkmadı. Oy verecek olanların yüzde 17'si oy kullanmaktan kaçınırken, yüzde 39,6'sı DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin "hayırda hayır vardır" çağrısına uydu. Oy kullananların yaklaşık yüzde

⁹ Anayasa Komisyonu tasarısında yürütme ve yasamanın özellikle iktisadi alanla ilgili yetkilerini güçlü bulmayan ve karar mekanizmaları hızla çalışan bir anayasa savunan Doğan Avcıoğlu, 1961 Anayasası için Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesinin ortak toplandığı Kurucu Meclis genel kurulundaki oylamaya katılmayarak anayasaya "red" oyu verdi (Özdemir, 2000: 17).

57'sinin “evet” demediği yeni anayasa, çoğunluğun rızasını almaksızın kabul edildi (Ahmad ve Ahmad, 1976: 234). 15 Ekim’de yapılan genel seçimler de benzer bir sonucu destekledi. 27 Mayıs Anayasası’na karşı çıkan DP çizgisindeki partiler, AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) oyların ve dolayısıyla milletvekilliği ve senatörlük koltuklarının çoğunluğunu kazandılar (yüzde 62,3 oy, 277 milletvekili, 114 senatör). CHP, bu partiler karşısında ancak 173 milletvekilliği ve 36 senatörlük kazanabildi. (Ahmad ve Ahmad, 1976: 239).

Sonuç, tam bir hayal kırıklığıydı ve artık *Forum*’un, muhalefet döneminde oluşturduğu liberal özgürlükçü çizgi söyleyebileceği her şeyi söylemişti. Bu hayal kırıklığı *Yön*’ü çıkaracak ekip için ise bir olanaktı. Anayasanın getirdiği görece özgürlük ortamında muhalefet döneminin “silik eğilimi”nin ülkenin temel sorunlarını sosyalist bir görüş açısıyla ele alması ve sosyal bir muhalefete yönelmesi için bütün koşullar oluşmuş gibiydi. *Yön*, 27 Mayıs öncesi muhalefet cephesinin 15 Ekim seçimleriyle yaşadığı düş kırıklığı anının hemen ardından 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başladı. Böylece, *Yön* Hareketi, bundan sonra bağımsız bir siyasal akım olarak ilerleyeceği yolunda ilk adımını atmış oluyordu.

Yön, daha ilk sayısından itibaren temel tezlerini ve farklarını ortaya koymaya başladı. Bunları genel olarak dört kategoride özetlemek mümkündür:

1- *Yön*’e göre, Türkiye’nin temel sorunu iktisadi kalkınmaydı. Siyasi buhran, iktisadi buhranın sonucu olarak doğmuştu. O nedenle, Türkiye’ye “yön” verebilecek kesimler hızlı iktisadi kalkınmayı sağlayacak bir felsefenin ışık tuttuğu “yeni bir Atatürkçü bir program” etrafında birleşmeliydi. (*Yön*, 1961f; Avcıoğlu, 1963d).

2- “Yeni Atatürkçü Program” “eski”nin hatalarından kaçınmalıydı. “Samimi Atatürkçüler” yeni programlarını şu sorulara cevap vererek oluşturmalıydı: Neden

yolumuzu şaşırдық? Nerede yanlışlık? Şimdi ne yapmalıyız?” (Avıoğlu, 1963b). Yön’e göre, Mustafa Kemal Hareketinin en büyük eksiği “ekonomi politikasının yanlış seçilmesi”ydi. Kemalist kadrolar, kapitalist gelişme yolunu seçerek yanlış yola sapmışlardı (Avcıoğlu, 1965d).

3- Kemalizmi hedeflerine ulaştırabilmesi için sosyalist bir yola girmesi gerekirdi. Bütün azgelişmiş ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik kalkınmaya götürecek yol sosyalizmdi (Avcıoğlu, 1965i).

4- Sosyalizm Kemalizmin, devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılâpçık ilkelerinin en tabii sonucuydu. Yapılması gereken şey bu ilkeleri sosyalist bir yönelişle yeniden tarif etmekti (Avcıoğlu, 1962g).

Yön-Devrim Hareketinin söylemi bu dört ana tez üzerinden şekillendi. Akım, kendisini, Türkiye için önerdiği toplum projesini, Kemalist ilkelerin sosyalizmden yararlanılarak yeniden içeriklendirilmesi ve bir iktisadi kalkınma stratejisi ekseninde yeniden bir araya getirilmesi yoluyla oluşturdu. “İnkılâpçılık”, radikal bir iktisadi ve sosyal düzen değişikliğini ifade etmek üzere “devrimcilik” şeklinde tercüme edildi. “Halkçılık” “sınıfsız, zümresiz kaynaşmış kitle” yerine “işçi ve köylülerden oluşan emekçi kesimler”den yana, toprak ağalarına ve burjuvaziye karşı bir politika olarak içeriklendirildi. “Devletçilik” halkçı politikanın yolu olarak tarif edildi. “Milliyetçilik” emperyalizme karşı mücadelenin, tam bağımsızlığın ilkesi olarak anlamlandırıldı. Kemalizmin sosyalizmden yararlanılarak yapılan bu yeni tarifinin Türkiye’nin sosyalizme ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldıracağı Yön Hareketinin başlıca teziydi. Akımın söylemini bu çerçevede nasıl kurduğunu ele almadan önce, onun Kemalizm ve sosyalizm arasında kurmak istediği pozitif ilişki hakkındaki yorumlara değinmek yararlı olacaktır.

Yön-Devrim Hareketi üzerine yapılan siyasal analizler ve değerlendirmeler, akımın ya sosyalistliğini ya da Kemalistliğini “sahte” olarak niteleyen bir içerik taşımaktadır. İki grupta toplanması mümkün görünen bu değerlendirmelerin bir kısmına göre, sosyalist ya da Marksist argümanları “politika icabı” kullanan akım, gerçekte, burjuva-Kemalist bir karaktere sahipti. Bir kısmına göre ise, Kemalizm, Yön-Devrim Hareketinin sosyalistliğini ya da Marksistliğini gizlediği bir şaldan ibaretti.

Birinci gruptaki değerlendirmelere İlhan Akdere ve Zeynep Karadeniz ile Sungur Savran’ın analizleri örnek olarak verilebilir. Akdere ve Karadeniz, Türkiye sol hareketleri üzerine yaptıkları Marksist analizde Yön-Devrim Hareketi’nden “burjuvazinin ihtiyaçlarını, siyasi ve ekonomik taleplerini” dile getiren bir çizgi olarak söz ediyorlar, Kemalist olarak tanımladıkları akımın solculuğunu ve ilericiliğini tırnak içine alıyorlar (1994: 202). Kemalist Devrimin sınıfsal niteliğini çözümleyen Sungur Savran da benzer bir noktadan yola çıkarak, Yön-Devrim çizgisinin bakış açısının “cumhuriyetin resmi ideolojisinin neredeyse eleştirisiz biçimde benimsenmesine” dayandığını iddia ediyor (1986: 174).

İkinci gruptaki değerlendirmelerin örneği ise, *Forum* dergisinin kurucuları olan Aydın Yalçın ve Turhan Feyzioğlu’nun tanımlamalarıdır. Yalçın’a göre (2000: 320), Yön Hareketi, “bal gibi Marksist-Leninist veya solcu-faşist bir rejimden yana” idi, ama bu görüşlerini “etrafını şekerleyerek” “Atatürk Devrimciliği” diye yutturuyordu. “Ortanın Solu” tartışmaları sırasında CHP’den ayrılarak Güven Partisi’ni kuran Turhan Feyzioğlu da benzer bir yaklaşıma sahipti. Feyzioğlu’nun görüş açısına göre (1983) Kemalizmin sosyalist bir bakış açısıyla yorumlanması Atatürk’ün belirlediği yoldan “sapılması” anlamına geliyordu.

Çok farklı kalkış noktalarından ve birbirine zıt bakış açılarından kaynaklanan bu değerlendirmelerin ortak özelliği Kemalist ilkelerin tek bir tarifinin yapılabileceğinden, her birinin sabit bir anlam taşıdığından yola çıkıyor olmalarıdır. Soruna bu şekilde yaklaşıldığında, Yön Hareketinin ya Kemalizme ya da sosyalizme ihanet ettiği öne sürülebiliyor. Kemalizmin farklı eklemlenmelere müsait, değişik olanakları içinde barındıran, çok anlamlı ilkelerden oluşan karakteri göz önünde tutulduğunda ise, akım hakkında, devrimci gençlik önderi Deniz Gezmiş'in dediği gibi "sol Kemalizm" tanımlaması yapmak mümkün oluyor.¹⁰ Kanımca, Yöncüler inançlı birer Kemalist ve inançlı birer sosyalisttiler. Kemalizmin barındırdığı çoğul olanakları görmüş ve onu Marksizmden yararlanarak yeniden tarif etmeye yönelmişlerdi.¹¹ O nedenle, onların inançlarından "şüphe" etmek yerine sosyalizme eklemlenmiş Kemalizm algılarını tetkik etmek gerekiyor.

¹⁰ *Devrim* Gazetesi yazı işleri Müdürü Uluç Gürkan, Deniz Gezmiş'in kendisine söylediği şu sözlerini aktarır: "Deniz, kendisini Marksist Kemalist olarak tanımlardı. Bana da 'sen sol Kemalistsin' derdi. Deniz'in bir sözü hep kulaklarımda çınlar. Biz Marksist Kemalistler, sol Kemalist olarak Doğan Avcıoğlu'nu çok severiz" (1998). Gezmiş'in tümcesi çarpıcıdır; Kemalizmin "sol" ya da "Marksist"inin olabilirliğini ima ediyor.

¹¹ Bu noktada Aziz Nesin'in düşüncelerine katılıyorum. Nesin, Yön Hareketi ve *Kadro*'yu değerlendirdiği bir yazısında şöyle demişti: "Kadrocularla *Yön* ve *Devrim*'cilerin bizce en büyük ayrımı şudur: Kadrocular, Marksizmi yaratmak istedikleri Kemalist teoriye bir araç olarak kullanmak istemişlerdi. Oysa bugünkü Sol Kemalistler, Kemalizmi, Marksizme bir araç, hiç değilse sosyalizmin ilk aşaması için bir araç olarak kullanmak istiyorlar. Bu bakımdan, sol Kemalistlerin Marksist olmadıkları kanısına katılmıyorum" (1970). Nesin'in analizi, Kemalizmin, Marksizmden yararlanılarak yeniden anlamlandırılmasının mümkün olduğunu vurguluyor.

2. Bölüm

Siyasi Fikirleri

Bir önceki bölümde, Yön-Devrim Hareketinin bir eğilim olarak doğuşuna ve daha sonra bir akım olarak ortaya çıkmasına imkân veren koşullar ele alınmıştı. Yöncülerin, asker ve sivil aydınlarla bürokratlardan oluşan seçkinlerin, 1950’de halk oyuyla yitirdikleri topluma yön verme misyonlarını geri alma mücadelesinin içinde yer alan bir grup aydın olarak, halk ile bu tabakalar arasındaki mesafenin toplumun iktisadi ve sosyal yapısından kaynaklandığına ilişkin temel tezleriyle, çarenin yeni bir anayasa ve yeni anayasal kurumların oluşturulması olduğunu söyleyen öteki eğilimden ayrıldıkları ve bu ayrılıklarını 27 Mayıs’tan sonra “bağımsız” bir akım olarak ifade edilebilme olanağına kavuştukları, önceki bölümün başlıca argümanlarından biriydi. Bölümün bir diğer argümanı, Yöncülerin söylemlerinin sosyalizme eklemlenmiş bir Kemalizm olduğuydu. Yürütülen tartışma sırasında Kemalizmin ilkelerini toplumun iktisadi ve sosyal yapısını değiştirecek bir program olarak yeniden yorumlamaya girişen Yöncülerin bu çabalarının “Kemalist Devrimi tamamlama” amacından kaynaklandığı öne sürülmüştü.

Bu bölümde ise, Yön Hareketinin “eksiği tamamlama” uğraşının düşünsel bakımdan nasıl gerçekleştirildiği ele alınıyor. Yöncülerin, yarım kaldığına inandıkları Kemalist Devrimi tamamlama uğraşlarında iki hareket noktası bulunuyordu. Bunlardan birincisi, topluma “yön” vereceğine inandıkları geleneksel aydınların zihniyetlerinde bir değişiklik meydana gelmesi gerektiğine ilişkin tezleriydi. İkincisi ise, Kemalizmin ilkelerinin Türkiye’nin iktisadi yapısını değiştirerek kalkınmasına odaklanmış bir şekilde yeniden tarif edilmesine gerektiğine ilişkin düşünceleriydi. Bu bölümde, Yöncülerin bu iki hareket

noktasından yola çıkarak başlayan düşünsel gelişim sürecinin izlediği seyir irdeleniyor.

Bir oluşumun, içinden geldiği akımın eksikliğini tamamlama arzusunun, iki gerekli durumu ima ettiği düşünülebilir. İlk olarak, bu oluşum, kendini, sorgulayarak kuracaktır ve ikinci olarak da bu sorgulama sürecinde başka fikirlere başvuracaktır. Buna bir çeşit özeleştiri de denebilir. Tahmin edilebileceği üzere özeleştiri, kendini inkâr anlamına değil, kendisinden fazla olma isteği anlamına gelir. Yöncülerin yaptığı da bu türden bir özeleştiri idi. Topluma yön verecek olan şeyin, Marksizmin önerdiği gibi sınıflar arasındaki mücadele olduğunu kabul etmiyorlar, ama toplumun sosyal yapısındaki değişikliklerin iktisadi yapıdaki değişikliklerle mümkün olacağını savunarak ondan yaklaşım bakımından esinlenmiş oluyorlardı. Tezleri, toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmeye yazgılı olduğuna inandıkları aydınların, toplumsal gelişmeye ilişkin zihniyetlerinin değişmesiyle “öncü” rollerini sürdürebilecekleri şeklindeydi. “Ara tabakalar” ya da “zinde kuvvetler” olarak tanımladıkları asker ve sivil aydınların, içinden çıktıkları sınıflardan bağımsızlaşmış kimseler olarak toplumu dönüştürmeye muktedir bir kesim olduğunu, ama bu rollerini oynamaya devam edebilmek için tercihlerini toplumun emekçi sınıflarından yana kullanmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Bu düşünceleriyle, “zinde kuvvetler”i Marksizmden esinlenen yeni bir yaklaşımla donatmaya ve onların siyasi fikirlerini oluşturan temel ilkeleri bu yaklaşımla yeniden içeriklendirmeye yöneldiler.

Aşağıdaki bölüm iki ana ayırımdan oluşuyor. İlk olarak, Yöncülerin geleneksel aydınlara kazandırmak istedikleri toplumsal gelişmeye ilişkin yeni bakış açısı ele alınıyor. Bu bağlamda öncelikle, geleneksel aydınların toplumsal dönüşüme ilişkin bakış açıları, sonra da Yöncülerin bu bakış açısından hangi bakımlardan ayrılarak

kendilerini oluşturdıkları gösterilmeye çalışılıyor. Bu aşamada, geleneksel aydınların toplum gelişimine “maarifçi” ve “kanuncu” bir zihniyetle yaklaştıkları, Yöncülerin ise “iktisadiyatçı” bir görüş açısına sahip oldukları savunuluyor. İkinci olarak, Yöncülerin siyasi fikirlerini Kemalist ilkelerin yeniden anlamlandırılması üzerinden nasıl kurdukları anlatılıyor. Devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, inkılâpçılık gibi ilkeler, Kemalist ideoloji tarafından bir parti programının ilkeleri halinde yan yana getirilmiş olsa da, kökleri Yeni Osmanlı aydınlarına kadar uzanan düşüncelerin ifade araçlarıydı. Bu bakımdan, Yöncülerin bu kavramları yeniden içeriklendirirken Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadroculardan hangi bakımlardan farklılaştıkları da, tartışmanın içine dahil ediliyor. Böylece, Yön Hareketinin yalnızca, toplumu ancak ona yön verecek asker ve sivil aydınların yukarıdan aşağıya dönüştürebileceklerine ilişkin inançları bakımından değil, siyasi fikirlerini oluşturan kavramlar bakımından da geleneksel aydınlarla bir süreklilik taşıdığı vurgulanıyor. Bu süreklilik vurgusu, her konudaki farklılıklarla birlikte işleniyor.

2.1 Osmanlı ve Cumhuriyet Aydınlarının Mirası: ‘Maarifçilik’ ve ‘Kanunculuk’

Yön dergisinin 12’nci sayısının orta sayfaları, aydınlar arasında geniş bir yankı uyandıran *Yön* Bildirisine yöneltilen olumlu ve olumsuz eleştirilere bir cevap vermek üzere hazırlanmıştı. “*Yön* Cevap Veriyor” başlıklı yazıya göre (*Yön*, 1962p), Türkiye’nin temel sorunlarının çözümü için gerekli olan ilk adımın topluma “yön” vereceği varsayılan sivil ve asker aydınların bir iktisadi kalkınma felsefesi etrafında birleşmeleri gerektiğini vurgulayan bildiri hakkındaki görüşlerini dile getiren okuyucular, belirtilen “çağdaş uygarlığa ulaşma” hedefi konusunda hemfikir olmakla

birlikte, bir durumu yadırgadıklarını söylüyorlardı. Yadırganan durum, bildiride, “eğitime ve genel olarak manevi değerlere” yeterince önem verilmemesiydi. *Yön* Bildirisinde ifade edilen ana hedefin genel olarak paylaşılması, fakat bu hedefe ulaşmak için gerekli ilk şartın “bir iktisadi kalkınma felsefesi etrafında birleşmek” şeklinde formüle edilmesinin yadırganması düşündürücüdür. Bu yadırgama duygusunda, Türk aydınları arasında hakim olan bir kanının belirleyici bir etki taşıdığını sezmek mümkündür.

27 Mayıs’ta süngüyle alınan iktidarın sandıkta yitirilmesinin ardından darbeye katılan ya da destekleyen askerler, aydınlar ve bürokratlar düş kırıklığı içinde bir soru üzerinde düşünüyorlardı: Yeni bir anayasa, yeni bir temsil sistemi ve daha önce düşünülmemiş yeni kurumlar yaratılıp yürürlüğe konulmasına rağmen, neden toplumun çoğunluğu 27 Mayıs eylemini yapanları değil de bu eyleme maruz kalanları desteklemişlerdi? Bu soruya verilen cevap, “cahil halk”ın kendisinden yana olan okumuşları anlayamadığı için kendisine karşı olan gerici güçleri desteklemeye devam ettiği şeklindeydi. Öyleyse süngü zoruyla hükümet kuran CHP etrafında toplanan Kemalist kadrolar, koalisyon halinde de olsa yeniden iktidar olanağı yakalamışken bu duruma derhal bir çare bulmalı ve halkı hızlı bir şekilde aydınlatmak üzere harekete geçmeliydiler. CHP’nin 1960’lı yıllardaki önde gelen isimlerinden Nihat Erim şöyle diyordu: “Türkiye’nin baş derdi dün olduğu gibi bugün de eğitim eksikliğidir. Gerçek bir eğitim seferberliğine hemen girişmek şarttır. Her şeyimiz bu işin hızla halline bağlı” (*Yön*, 1962i).

Erim’in ifade ettiği görüşün sadece kendisine ait olmadığına kuşku yoktur. Bu, Kemalist aydınların ortak bir kanısıdır. Bu kanının kökleri ise Yeni Osmanlılar’a kadar uzanır. Kanunları değiştirmek ve halkı eğitmek Osmanlı-Türk aydın

hareketlerinin Batıya yetişmek konusunda buldukları yegane çaredir. Farklı sosyotarihsel koşullarda ortaya çıkan Yeni Osmanlılar'ın, Jön Türklerin, İttihat ve Terakki Hareketi'nin, Kemalistlerin ve farklı bir tarzda da olsa Kadrocuların Türkiye'yi modernleştirme projelerinin dayanak noktaları “kanun” ve “maarif”tir. Onlar hukukun, eğitimin ve toplumsal ilişkilerin Batı normlarına göre yeniden düzenlenmesi durumunda devletin kurtarılabileceğini, ülkenin Batı seviyesine çıkabileceğini düşünüyorlardı.

Yön Bildirisine ilişkin yazılan mektuplarda dile getirilen şaşırma hali de, Nihat Erim'in sözlerinde dile gelen bu geleneksel kanının bir sonucuydu. *Yön* Bildirisi, “çağdaş uygarlık seviyesine” ulaşma hedefi konusunda Türk aydınının temel hedefini paylaşmakla birlikte, onun on yıllar boyunca kullandığı düşünce kalıplarından farklı bir “yön” önermekteydi. Ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesinin başlıca koşulunun iktisadi düzenin değiştirilmesi olduğunun, devlet örgütlenmesindeki yeni biçimin, hukuki değişikliklerin ve yeni eğitim sisteminin toplumsal kabulünün de buna paralel olarak değişeceğinin vurgulanması, “maarifçi” ve “kanuncu” bir zihniyetle düşünmeye alışmış olan aydınlar tarafından yadırganmıştı. Bu yadırgama durumuna yol açan düşünce mirası, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk modernleşme çabaları sırasında şekillenmeye başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde, İmparatorluk yöneticileri arasında kendi uygarlıklarının Batı uygarlığından daha üstün olduğuna dair genel bir kanı hakimdi. Bu dönemde Osmanlı ve Batı arasında kurulan ilişkilerde, kendi kültür, teknik, hukuk ve inanç sistemlerinden emin bir Osmanlı ile küçümsenen bir Batı söz konusuydu. 18'inci yüzyılın başlarında askeri alandaki yenilgilerden sonra, hem Batıyla kurulan ilişkilerde hem de bu ilişkilerin yarattığı algıda bir değişim

meydana geldi. Artık küçümsenen Batı yerine üstünlüğü kabul edilen Batı ve kendi üstünlüğünden emin olan Osmanlı yerine kendi sisteminden şüphe duymaya başlayan Osmanlı vardı. Bu, Batı uygarlığının ve bu uygarlıkla ilişkilerin bilinçli biçimde tartışılmaya başlanması anlamında, Osmanlı düşünce tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biriydi. Bu ilk düşünsel girişimler, daha sonra bir “medenileşme” tartışmasına doğru genişleyecek ve uzunca bir döneme yayılacak olan sürecin başlangıcıydı (Hanioglu, 1985: 16; Mardin, 1997: 10; Lewis, 1998: 46; Yeğen, 1999: 41-43).

İmparatorluktaki ilk “ıslahat” ve “tanzim” çabalarında, geri Osmanlının Batının üstünlüğüne “terakki” etmesi amacıyla Batının askeri yapısının, eğitim sisteminin, yargı mekanizmasının ve idari sisteminin kimi zaman özünü yitirmiş bir şekilde aktarılması söz konusu oldu. (Mardin, 1997: 12-13). Bununla birlikte, İmparatorluk yöneticileri, Batının üstünlüğünün iktisadi yanlarının da bilincindeydiler. Mardin’in işaret ettiği gibi (1999b: 51), Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileyiş sürecine girdiğinin fark edilmesiyle, bu gerileyişin iktisadi sebeplere dayandığının fark edilmesi arasında bir eşzamanlılık bulunuyordu. İmparatorluğun ilk ıslahat tasarılarında bile “devlet düzeninin bozulması” ile gelir getirici kurumların eskisi gibi çalışmaması arasında bir nedensellik ilişkisi kuruluyordu. Bununla birlikte, gerileme ve iktisadi durum arasındaki ilişkiyle ilgili bu kavrayışın getirdiği öneriler, eski iktisadi sistemin “saf” haliyle yeniden yürürlüğe konulması üzerine yoğunlaşıyordu.

Osmanlı ıslahat fikriyatının temel sorusunu formüle eden ve doğrudan doğruya ülkenin iktisadi sistemiyle alakalı olan bu kavrayış biçimi, İmparatorluk yöneticilerinin ve aydınlarının fikrî durumlarını şekillendirecek olan başlıca

durumdu. “Devlet düzeni hangi biçimde yeniden ıslah edilirse eski iktisadi sistemin saf haline dönülebilir?” şeklinde özetlenebilecek olan bu soruyu koşullandıran iktisadi yapı, Mardin’in belirttiği gibi (1999b: 52) “fetih faaliyeti” ve “gaza kültürü”yle temellenmişti. Bu bakımdan Osmanlının hakim iktisadi zihniyeti “verimi artırmaya değil, kılıcın hakkıyla gelir kaynaklarını artırmaya” yönelik olarak şekillenmişti (Mardin, 2000: 168). Ancak gaza ve fetih kültürü, iktisadi ilişkilerin dayattığı nakit talebi karşısında çare olamıyordu. Bunun beraberinde getirdiği durum ise Mardin’in sözleriyle (1999b: 52, 54) Osmanlı devlet adamlarının iktisadi alanda bir “fıkrî atlama” yapamamaları, verimlilik esasına dayalı iktisadi bir anlayışa geçememeleriydi. Osmanlı devlet adamları ve aydınları arasında iktisadi düşüncenin kısırlığı, devlet örgütlenmesinde ve idari kurumlarda kimi düzenlemeler yapıldığında iktisaden güçlenilebileceğine dair düşünce ve eylemlerin dolaysız nedeni olarak ortaya çıkıyordu.

İmparatorluk tarihinde, iktisadi değişme ve sosyal değişim arasında bir bağlantı kurulması ve bu ilişki üzerinde tartışmaların başlaması için 19’uncu yüzyılın ortalarına kadar beklemek gerekecekti. İktisadi bakımdan kalkınmış olmakla sosyal bakımından ilerlemiş olmak arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ilk fark edenler “Tanzimat’ın sonlarına doğru şöhret kazanan bir grup Türk aydını” olacaktı (Mardin, 1998a: 10). Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bu akımın düşünce yapısında öne çıkan üç unsur “bilim”, “eğitim” ve “çalışma”ydı.

Yeni Osmanlılar açısından bilim, toplumun batması ya da varlığını sürdürmesi ikilemindeki temel bağlardan biriydi. Osmanlı düşünce tarihinde toplumsal gelişimin

maddi temelini ilk sezen onlardı.¹ İslam hukukçularının siyasi fikirleriyle düşünen Namık Kemal, Batıdaki gelişmenin buhar ve gaz sayesinde olduğunu belirterek “Biz ne zaman ibret-bîn olmağa başlayacağız?” diye sorduğunda, bir asır boyunca Batının maddi ilerlemesine duyulan hayranlığı “filî bir ideal” şeklinde ortaya koymuş oluyordu (Mardin, 1998a: 451-452).

Yeni Osmanlılar açısından “filî idealler” haline getirilen Batının maddi ilerleme düzeyine erişme hedefini gerçekleştirmenin yolu, Batının yaptığı gibi bilimin rehberliğine dayanmak, eğitim seviyesini Batı düzeyine çıkarmak ve Avrupa’nın siyasi kurumlarının “en iyi”lerini alarak İslami bir temel üzerine yerleştirmekti. Çünkü, Avrupa’nın maddi bakımdan çok daha ileri bir seviyede bulunması “maarif cihetinde” kat ettiği gelişmeden, iktidar ve idare kurumlarındaki gelişmişlik düzeyinden ve bilime verdikleri önemden kaynaklanıyordu (Hanioğlu, 1985: 25-29; Mardin, 1998a: 442-450). Bununla birlikte, Yeni Osmanlı aydını, Batıdaki gelişmelerin feodalizmin çöküşü, sanayi devrimi ve bunlara eşlik eden bilimsel atılımlarla gerçekleştiğine kayıtsızdı. Bu kayıtsızlık, kendilerini takip eden aydın hareketlerine sirayet edecektir.

Yeni Osmanlıların Sultan Abdülhamit tarafından dağıtılmasıyla bu akımın devamı olarak ortaya Jön Türkler de, tıpkı takipçisi oldukları Yeni Osmanlılar gibi bilimin maddi karakterini idrak etmişler ve maddi anlamıyla bilimi her şeyin temeli saymışlardı. Bir farkla ki; onlar, Yeni Osmanlılar’da görülen İslamiyet ve bilim arasındaki pozitif ilişkiyi kopararak dini, toplumsal gelişmenin önündeki bir engel

¹ Bilim ve ilerleme arasındaki olumlu ilişki Yeni Osmanlı yazınında şöyle dile getirilmişti: “... Bir insanın sıhhat ve selameti akla mevkuf olduğu gibi bir hey’et-i milliye’nin devam ve saadeti dahi ilime menuttur.” (aktaran Hanioğlu, 1985: 28).

saymışlardı. Jön Türklerin bakış açısına göre, dinin toplumda oynadığı rolün yerini bilimin alması ilerlemenin temel sağlayıcısı olacaktı (Hanioğlu, 1985: 42, 48).

Jön Türkler, toplumsal sorunları açıklarken doğa olaylarını açıklayan kanunlara başvuruyorlar, “toplumsal gelişmeleri adeta bir fizik problemi çözercesine kesin, kurallara bağlı biçimde halletmek iddiasında bulunuyorlardı” (Hanioğlu, 1985: 605). Hanioğlu’nun işaret ettiği gibi (1985: 36) kendi zaferlerini toplumsal gerçekliğin doğal bir sonucu olarak görüyor ve Mardin’in ilginç benzetmesiyle (1999a: 18) kendilerine “içtimai tabip” rolünü yakıştırıyorlardı. Özellikle Tıbbiye çıkışlı olan Jön Türkler, devlet adamı-devlet ilişkisini doktor-hasta ilişkisi olarak algılıyor ve hasta olan devleti iyileştirmenin bilgisine sahip olduklarına inanıyorlardı.

Jön Türk düşüncesinde, toplumun diğer sorunlarında olduğu gibi maddi ve iktisadi sorunlarında da anahtar kavram bilimdi. Şöyle diyordu Jön Türklerin liderlerinden birisi: “Ulûmun terakkisi ve sanayi’e tatbiki cemiyetde matbuat, buhar ve elektrik gibi kuvvetler peyda ettiğinden tarik-i maişet, usûl-i idare-i devlet değişti.” (aktaran Hanioğlu, 1985: 605). Bu kavrayış tarzının dolaysız sonucu, “bilimin rehberliği”nde hareket eden küçük bir azınlığın toplumdaki maddi ve iktisadi ilerlemeyi sağlayabileceğiydi.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı seviyesine terakki edebilmesi için başlıca iki koşulun yerine getirilmesi gerekiyordu Jön Türkler’e göre. Bunlardan birincisi “İlm ü terbiye görmüş küçük bir hey’et”in öncülüğü, diğeri ise halkın eğitilmesiydi. “Halk, eğitildiğinde, ona her şeyin üstünde olan kanunlar öğretildiğinde, ‘gerçek’ gelişme çizgisinin seyri gösterildiğinde” (Hanioğlu, 1985: 609) kendileriyle müttefik olacak, devlet kurtarılacak ve Osmanlı yükselecekti. Jön Türkler’in bakış açıları, İmparatorluğun mevcut iktisadi düzeninin korunması ama bu yapı üzerindeki

çalışmanın eğitim yoluyla etkili hale getirilmesine dayanıyordu. Batının üstünlüğün, iktisadi yapıda meydana gelen köklü değişikliklerle paralel gittiğinin farkına varamamışlardı. Mardin'in vurguladığı üzere "iktisadi fikir eksikliği" Jön Türklerin uzun bir süre boyunca telafi edilemeyecek karakteristik bir unsuruydu (1999b: 99).

Jön Türklerin, halkın eğitimsiz olduğu için geri kaldığına ilişkin inançları², İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar yıllarında da görülecektir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet yıllarından başlayıp dağıldığı döneme kadar, iktisadi düşünce ve eyleme takipçisi olduğu akımlara nispetle daha fazla alâka göstermişti. Toprak'ın işaret ettiği üzere (1995b:10-25), 1908 Devrimi sonrasında iktisadi düşünüş alanında önemli dönüşümler meydana gelmişti. Siyasal hayattaki hürriyet-istibdat ikilemi iktisadi düşünceye de yansımış, Osmanlı aydını "teşebbüs-i şahsi", "mülkiyet-i şahsiye" gibi kavramlarla devletçi iktisadi politika arasında gidiş gelişler yaşamıştı.

İzledikleri Osmanlılık politikasını fiilen hükümsüz bırakan Balkan Harbi, İttihatçıların iktisadi arayışlarında bir dönüm noktası teşkil etti. Savaşın bıraktığı acılar ve Osmanlı'nın millet sisteminin çözülmesi, Müslüman-Türk unsuru intikamcı denilebilecek duygularla harekete geçirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülkeyi mutlak bir güç olarak yönetecek olan İttihat ve Terakki, bu kalkış noktasıyla iktisadi milliyetçilik politikasına yöneldi. Daha sonra Kemalizm tarafından da

² Jön Türkler arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalışıyla onun sosyal yapısı arasında ilişki kuran en belirgin figür Prens Sabahattin'di. Sabahattin'in görüş açısına göre, sosyal yapı meşrutiyet, eğitim ve ahlak kurumlarından çıkmıyor tersine bunlar sosyal yapının neticeleri olarak beliriyordu (Prens Sabahattin, 1965: 37). Prens Sabahattin, ilerleme için yapılması lazım gelen şey hakkında şöyle diyordu "... bakışlarımızı Batı'nın gerçek üstünlüğünü sağlayan fikrî, siyasal ve ekonomik görünüşlerin altında gizli kalan bireyci yapı mekanizmasına çevirmek sosyal çevremizi de o doğrultuda düzeltmeye ve değiştirmeye çalışmak gerekiyor" (1965: 48). Bununla birlikte, Sabahattin açısından "sosyal çevrenin bireyci yapı mekanizması doğrultusunda değiştirilmesi"nin tek çaresi vardı: maarif. Şöyle yazıyordu: "Bireyci yapıya geçmek ilkece bir eğitim sorunudur" (Sabahattin, 1965: 63).

devralınacak olan “Milli İktisat Milli Burjuvazi” sloganı artık İttihatçıların başlıca şiarıydı. Bu amaca ulaşmak için her yol İttihatçıların gözünde mubahtı. Devlet ve İttihatçı kadrolar bundan böyle iktisatla iç içe olacaktı (Toprak, 1995b: 107, 124).

Ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir toplumun siyasi bağımsızlığını da yitireceğini düşünen İttihatçılara göre (Georgeon, 1999: 95) iktisadi bağımsızlığın sağlanması gayrimüslimlerin iktisadi etkinliklerini Müslüman-Türk unsura aktararak, Türkleri iktisadi faaliyete teşvik ederek ve Müslüman-Türk bir burjuva sınıfı “yaratarak” mümkün olabilirdi. “Doğmakta olan bir burjuvazinin öncüsü” rolüyle izledikleri iktisadi siyasetin çerçevesini de bu konular çizdi (Ahmad, 1996a: 25).

Bununla birlikte, milli bir burjuva sınıfı yaratma ufkuyla hareket eden İttihatçılar, Cumhuriyet döneminde de görüleceği üzere hiçbir zaman toprak ağalarının sosyal, ekonomik ve siyasi egemenliğine son vererek Anadolu’daki statükoyu değiştirmeye yönelmediler. Tersine, toprak ağalarına Mecliste denetim kurma olanağı tanıdılar ve buna karşılık olarak kimi kurumsal reformları gerçekleştirme ve devletin yapısını “modernleştirme” olanağı elde ettiler (Ahmad, 1996a: 63-66).

İttihatçıların, milli burjuvazi yaratma amaçları, esas olarak, Kara Kemal’in belirttiği gibi “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin idame-i mevcudiyetine çalışmak” amacıyla alakalı bir durumdu (Toprak, 1982: 2). Belirledikleri “hızlı kalkınma” (Toprak, 1995a: 64) hedefine ulaşabilmek için toplumun iktisadi yapısında köklü değişikliklere yönelmek gibi bir ufukları yoktu.³ Lewis’in dikkati çektiği üzere (1998: 227-228), Osmanlı devletini yıkılmaktan kurtarmak için ağırlık verdikleri konular siyasi ve idari sorunlardı ve iktisadi sorunlara bu amaçları dolayısıyla

³ Aykut Kansu’nun bu konudaki görüşü daha farklıdır. Kansu’ya göre “İttihadcılar, devrini tatamlamış bu yapıyı –siyasal, sosyal ve ekonomik yönleri ile birlikte- yok etmeye kesin olarak karar vermişlerdi” (1995: 218). Bu sav, İttihatçıların Anadolu’daki sosyal ve ekonomik yapıyı koruma politikaları bakımından düşünüldüğünde son derece tartışmalı görünmektedir.

eğildiler. En başarılı oldukları alan, eğitim alanıydı. Onları bu alanında yoğunlaşmaya sevk eden durum, “hızlı kalkınma” hedefi ve “maarif” alanında kurdukları pozitif ilişkiden kaynaklanıyordu. İttihatçılar açısından, hızlı kalkınma eğitimle gelecekti.⁴

İttihatçılar, Lewis’in gösterdiği üzere (1998: 228), iktidarda kaldıkları yıllar boyunca eğitim sisteminin reformu ve ulusal bilincin yaratılması için çok işler yaptılar. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’nun feodal yapısının temellerini neredeyse hiç el sürülmemiş bir halde kendilerinden sonra gelen Kemalistlere devrettiler (Petrosyan, 1974: 335-336).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları olarak Kemalistler, Jön Türkler’den devraldıkları milliyetçilik, halkçılık, inkılapçılık, devletçilik, laiklik gibi ilkeleri yeniden içeriklendirerek bir araya getirirken bir ulus devlet yaratma hedefiyle hareket ettiler ve “bilimin rehberliği”ni bu doğrultuda esas aldılar. Dini bir kolektif kimlikten milli bir kolektif kimlik yaratma çabası içinde tarikatların, yerel geleneklerin egemenliğini sürdürdüğü Anadolu’da bilimi “uygar bir din” haline getirmek istediler (Mardin, 2000: 232).

Kemalistler, bu yöndeki faaliyetlerinde Anadolu’ya eşraf aracılığıyla ulaşmaya çalıştıklarından dolayı buradaki statükoyu kırmaya yönelik adımlar atmadılar. Eşraf

⁴ Bu algı, Macar bir yazarın Budapeşte’deki Turan Cemiyeti ve İstanbul’daki Tahsil-i Sanayi Cemiyeti’nden aldığı referanslarla gerçekleştirdiği Anadolu incelemeleri sırasında İttihatçı bir subayla arasında geçen şu ilginç diyaloga yansımıştı:

“-Biliyor musunuz efendim, diyor, İtalyan ve Balkan Savaşları bizim için çok büyük ders oldu. Biz bu savaşımlardan başarısızlığımızın nedeninin kendi geri kalışımız olduğunu kavradık. Bu yüzdendir ki; -acılı bir dönemin ardından- bizim toplumun aydın kesimi kalkınmaya dayanılmaz bir özlem duymaya başladı.

-Peki ama bu çok yönlü reform işine nereden başlamak niyetindesiniz? diye soruyorum.

-İlk ve en önemli iş eğitim sistemimizin reformu, meslek eğitimi, teknik ve sanayi eğitimi ve ulusal bilinç yaratmak!” (Hovarth, 1997: 19-20).

da, mevcut ekonomik ve sosyal yapıyı tehdit etmediği müddetçe Kemalist reformları destekledi (Ahmad, 1996a: 192-193; 1996b: 16).

Bununla birlikte, Kemalistlerin ekonomiye önem vermediklerini söylemek elbette doğru değildir. Mardin'in işaret ettiği üzere (1998b: 167), özellikle ekonominin Türk ellerde bulunmasını sağlamak konusunda son derece duyarlıydılar. Uyguladıkları reformlar da, modern kapitalist topluma özgü sınıf yapısına sahip bir millet yaratmaya yönelikti (Ahmad, 1996a: 194). Fakat odak noktaları yeni bir ulusal kimlikti. Ulusal bilinci, tarihi mitleri ve medeniyet sembollerini işlemeye harcadıkları olağanüstü enerjiyi yeni bir ekonomik temelin yaratılmasına asla harcamadılar (Mardin, 1998b: 165-167).

Kemalistlerin, ulusal bilinci, tarihi mitleri ve medeniyet sembollerini işleyerek oluşturulmasına çalışılan Türk milli kimliğinin inşasında başvurdukları iki yol vardı. Bunlardan biri yasalar, diğeri eğitimdi. Kemalizm, yasalar koyarak tepeden bir bütünleşme sağlama konusundaki Osmanlı mirasının takipçisiydi. Diğer yandan, “ilerleme”nin kaynağı olarak görülen eğitimsel kaynakların yaygınlaştırılmasındaki bir yoğunlaşmanın çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için en önemli yol olduğuna ilişkin inanç Cumhuriyet felsefesinin özünü oluşturuyordu. Bir başka ifadeyle, Kemalizm, Türkiye'nin medenileşmesinin iktisadi gelişmeyi yaratacağına inanılan eğitim sayesinde mümkün olduğu kanaatindeydi (Mardin, 1997: 283; 1998b: 215; 2000: 61).

Netice itibarıyla, Kemalizm, toplum kavrayışı bakımından içinden geldiği geleneksel aydın hareketinin “maarifçi” ve “kanuncu” mentalitesinin sürdürücüsüydü. Bu mentalite, komünist hareket içinden geçip gelerek Kemalizme

eklemlenen bir grup aydının oluşturduğu Kadro Hareketi tarafından değiştirilmeye çalışılacaktır.

Marksizmin tarih ve toplumsal gelişmeye ilişkin yaklaşımlarını hem aldıkları eğitim hem de siyasal kültürleri dolayısıyla bilen ve çalışmalarında tarihsel materyalizmi bir yöntem olarak kullanan Kadrocular⁵, Kemalizm de dahil olmak üzere geleneksel aydın hareketinin sahip olduğu maarifçi yaklaşım içinde bir kırılma noktasını oluşturuyorlardı. Toplumsal dönüşümlerde üretim araçlarındaki gelişme ve üretici güçlerin belirleyici rol üstlendiğini dile getiriyorlardı (Türkeş, 1999: 143). Bu görüş açısı, toplumsal gelişmenin maarif ve hukukla geleceğini savunan görüşü dışarıda bırakıyor, maarifin bizzat kendisinin de iktisadi yapıda meydana gelen dönüşümlerle birlikte değişime uğrayacağını öngörüyordu. Bu nedenle Kadrocular, Türkiye'nin önündeki hedefi "bir müstemleke iktisadiyatından bir millet iktisadiyatı yaratmak" olarak belirlemişlerdi (aktaran Tör, 1999: 125). Yaygın kanının aksine Türkiye'de sınıfların varlığının farkında olan ve Türk milletini kentsel ve kırsal sınıflardan oluşan sınıflı bir toplum olarak tanımlayan Kadrocular açısından "millet iktisadiyatı"nın iki temel koşulu vardı. Bunlardan birincisi, kapitalist sınıfların ortaya çıkıp güçlenmesinin ve devlet içine sızarak bu aygıtı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinin önlenmesiydi. İkincisi ise, kapsamlı bir toprak reformuyla ülkenin "derebeylik" düzeni ve kalıntılarından arındırılmasıydı. (Türkeş, 1999: 145-189).

Kadrocuların, Kemalizmin ilkelerinin iktisadiyatçı bir yorumuyla tasarladıkları "terakki" modeli, farklı türden bir maarifçi anlayışı yansıtıyordu. Kadroculara göre Türkiye, çağdaş medeniyet seviyesine, "şuurlu bir kadro"nın iktidardaki Kemalist

⁵ *Kadro* dergisini çıkaranlardan Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin Moskova'da, Vedat Nedim Tör de Almanya'da iktisat eğitimi görmüş TKP kökenli kişilerdi (Çelik, 1984: 45-57; Türkeş, 1999: 69-97; Yanardağ, 1988: 77-86).

kadroları “eğitmesi” suretiyle ulaşacaktı. Yalçın Küçük’ün dikkati çektiği gibi (1982: 7) “layiha yazıp padişaha sunmak” Osmanlı aydınının en belirgin alışkanlıklarından biriydi. Bu alışkanlık, “Sultanın iyi olduğu, çevresinin iyi olmadığı ve işlerin kötüye gitmesinin de bilgisizlikten kaynaklandığı düşüncesinden” temelleniyordu. Toplumsal gelişmenin eğitimle değil, sosyal yapıdaki ve iktisadi ilişkilerdeki köklü değişikliklerle gerçekleşeceği tezinden hareket eden Kadrocular, Mustafa Kemal ve bir kısım Kemalist kadroyu çevresindeki iyi olmayan kişilerden uzaklaştırıp onları doğru bir şekilde bilgilendirdiklerinde işlerin hale yola gireceğini savunmakla “layihacı” aydınlarla aynı konuma yerleşiyorlardı. Kadrocuların, geleneksel aydınların düşünce kalıplarını zorlayan fakat onu parçalayamayan konumları Yön-Devrim Hareketinin önderleri tarafından sarsılacaktır.

Yön Hareketinin toplumsal ilerlemenin elde edilmesinde kullandığı yaklaşımın sarsıcı yanını tartışmaya açmadan önce bir toparlama yapılacak olursa, Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin ortak özellikleri “bilimin rehberliği”ni esas almaları ve bu rehberliği “toplumsal örgütlenmenin en faydalı halini” göstermeye yarayan bir yaklaşım olarak kullanmalarıydı. Bu yaklaşım, yeni yasalar, yönetmelikler, siyasal temsil organları ve devlet örgütlenmelerinin yaratılması ve halkın eğitilmesiyle ülkenin Batı karşısındaki eski pozisyonuna ulaşabileceğine ilişkin genel kanıyı koşullandıran başlıca faktördü. 27 Mayıs’la birlikte yeni kurumlar ve yasalar yaratan aydınlar ve bürokratların, *Yön* Bildirisinin maarifçi bir argüman üzerine kurulu olmadığını görünce şaşırması bundandı: Türk aydını, kuşaklar boyunca toplumsal ilerlemeyle ilgili düşünce dünyasını şekillendiren inkılâpların dışında ve onun tersi yönde bir yaklaşım tarzıyla karşılaşmıştı *Yön* Bildirisinde.

2.2 Bir Mirasın Reddi ve Kabulü: Maarifçilikten İktisadiyatçılığa

Yön Hareketinin, daha sonra yaklaşık 10 yılı kapsayan çalkantılı bir dönemde şekillendirilip ayrıntılandırılacak olan söyleminin ve bu söylemin “toplumsal ilerleme” kavrayışının ilk belirtileri, akımın ortaya çıkış gerekçesini ilan ettiği *Yön* Bildirisinde mevcuttur.

Yön Bildirisinin Türkiye’nin ulaşması gereken düzey olarak belirlediği hedef, Osmanlı-Türk aydınlarının Tanzimat Döneminden itibaren farklı sosyotarihsel koşullarda farklı biçimlerde dile getirdikleri “Batı seviyesine ulaşmak” talebiyle bir özdeşlik taşıyordu. Bildiriyi okuyup mütalâalarını bildiren aydınların “belirtilen hedefler konusunda yüzde yüz mutabık olduklarını” belirtmeleri bundandı. Bununla birlikte Bildiri, Batı seviyesine nasıl ulaşılacağına ilişkin soruyu cevaplarken, farklı bir noktadan hareket ediyor, yaklaşım tarzındaki farklılığını daha ilk paragrafından itibaren ortaya koyuyordu:

Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz (*Yön*, 1961f).

Görüldüğü üzere, Osmanlı-Türk aydınının yaklaşık iki yüz yıldır dillendirdiği “çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak” Yöncülerin de hedefiydi; Yöncüler de, Yeni Osmanlılar’dan beri sorun edinilen “eğitim davası”nı çözüme kavuşturmayı bir mesele olarak ortaya koymuşlardı; Tanzimat Döneminden beri hasreti çekilen hürriyet, Yöncülerin de temel amaçlarından biriydi. Fakat bütün bu hedeflere ulaşmanın yolu bakımından çok temel bir ayrılık söz konusuydu. Bildiri, ilerlemenin eğitim ve hürriyet rejimiyle geleceği fikrine katılmıyor, bu davaların

sonuçlandırılmasının iktisadi hayattaki değişimlere ve ilerlemelere bağlı olduğunu savunuyordu.

Yöncüler açısından “çağdaş uygarlık seviyesi”ne ulaşmak konusunda takip edilmesi gereken yol, köylülerin, genç kuşakların ya da kentli orta sınıfların eğitimi olamazdı. “Kütlelerin akılcı düşüncelerle” buluşturulması yoluyla Batı uygarlığı seviyesine ulaşma yolu, Yöncüler açısından kapalıydı. Bu yolun neden kapalı olduğunun gerekçesi, Bildiride şu sözlerle izah edilmişti:

Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihlal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdüğü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır (*Yön*, 1961f).

Yöncülerin, kendilerine öncel aydın hareketlerinin “cahil olduğumuz için geriyiz, cehalet engelini aşarsak ilerleriz” şeklindeki tezlerini baş aşağı çevirip “geri olduğumuz için cahiliz, geri iktisadi yapıyı değiştirirsek cehaletten kurtuluruz” şeklinde formüle ettikleri görölüyor. Onlara göre “kütlelerin” aydınlanma isteği, ancak karınları tok, sırtları pek, evleri sıcak olduğunda, bugün işli yarın işsiz olma tehlikesiyle karşı karşıya olmadıklarında belirebilecekti. Bu koşullar sağlanmadığında ise kütleler, karınlarını doyurmanın, sırtlarını giydirmenin, evlerini ısıtmanın, belki de ısıtacak bir ev bulmanın yollarını arayacaklar ve bu yollarda ilahi güçlere sığınacaklardı. Nitekim, aradan uzunca bir süre geçtikten sonra yayımlanan *Devrim* Bildirisi, mevcut düzenle “cehaletten kurtulma davasının çözölemediğini” belirtecek, halkın, çocukları Kur’an kurslarına ve imam hatip okullarına gönderdiğini ve bunun bizzat mevcut sistemden kaynaklandığını söyleyecekti (*Devrim*, 1969).

Yöncülerin demokrasi ve hürriyet sorununa yaklaşımları da “aydınlanma” sorununa yaklaşımlarıyla paralellik gösteriyordu. Batının siyasi kurumlarının

benzerlerinin ülkede işler hale getirilmesinin uygarlığa ulaştıracağına dair kanı, Yöncüler tarafından reddedilmekteydi. Akımın yayınlarının sürekli konularından biri olacak olan demokrasi sorununa yaklaşımın ipuçları Bildiride şöyle yer bulmuştu:

Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerine titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve birgün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihlal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir (Yön, 1961f).

Yöncülerin rejim sorununa bu yaklaşımlarında, yıllarca hürriyet ve hürriyeti getireceğine inanılan anayasa peşinde koşan geçmiş kavrayışların bir reddi ve eleştirisi sezilmektedir. Bu konuda da bir baş aşağı çevirme operasyonunun söz konusu olduğu söylenebilir: “demokrasi ve hürriyet gelince, yeni bir anayasa yapınca memleket yükselecek” şeklindeki tez, Yöncüler tarafından, “memleket yüksek bir üretim seviyesine ulaştığında demokrasi ayakları üstüne basacaktır” şeklinde formüle edilmiştir.

Yöncüler, geleneksel aydın hareketinin yurt sorunlarına ilişkin bütün tezlerini başağı çevirmeye teşebbüs ederken kuşkusuz ki, dünyaya materyalist bir görüş açısıyla bakıyorlardı. Daha farklı bir ifadeyle, materyalist bir bakış açısına sahip olan Yöncüler, daha yola çıktıkları andan itibaren ülkenin içinde bulunduğu belli başlı bütün sorunların maddi bir temelden kaynaklandığına işaret ediyorlardı. Bildiride yer alan ifadelerle dile getirilecek olursa “Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu” olarak kavranıyordu. Öyleyse, bütün buhranların anası olan iktisadi hayat “istihlal seviyesini hızla yükseltecek şekilde” yeniden düzenlenmeliydi. Yeniden düzenlenmiş iktisadi hayat sonucunda ise Bildirideki ifadelerle “toplum düzenine, insan davranışlarına değişiklikler gelecek”ti. Bu değişiklikler, akılcı fikirlere açık bir

toplum ve ayakları üzerine oturmuş bir demokrasi olacaktı. İşte o zaman ki, karnı doyan, evi ısınan, geçim derdi yaşamayan kitleler eğitime ve akılcı düşüncelere yöneleceklerdi. Yöncülere toplumun geri kalmışlığının nedeni halkın cahil olması değil, halkın cahil olmasının nedeni toplumun geri kalmış olmasıydı. Halk toplumun gelişmemiş sosyal ve iktisadi yapısının baskılarından kurtarıldığı zaman eğitime yönelecek, “gerçek” demokrasiye sahip çıkacaktı (Avcıoğlu, 1962i).

Yön Bildirisinde ifade edilen görüşler, Yöncülerin 27 Mayıs eyleminde birlikte hareket ettikleri bir kısım aydın tarafından yadırganırken, karşısında bulundukları bazı aydınlar tarafından da şüphe ve suçlamayla karşılandı. 27 Mayıs’a karşı pozisyon alan aydınlardan bazıları, Bildirinin “Marksist” olduğunu yazdılar. *Yön* dergisi, “Marksist” ya da “komünist” olmanın en büyük suçlardan biri sayıldığı dönemde bu “itham”a şu cevabı verdi:

... bildirinin Marksist olduğunu söylemek haksız bir iddiadır. Gerçi sosyal olayların iktisadi temelleri üzerine dikkati çeken ilk düşünür Marx olmuştur. Ama, siyasi ve sosyal davalarımızın istihsal seviyesi yükselmedikçe çözülemeyeceğini söylemenin Marksizm ile hiçbir ilgisi yoktur. ‘İnsanlar fanidir’ hükmü ne kadar Marksistse, ‘temel meselemiz istihsal seviyesini yükseltmektir’ demek o kadar Marksisttir” (*Yön*,1962p).

Bununla birlikte, Yön-Devrim Hareketi, ilerleyen bölümlerde gösterileceği üzere, varlık süresi boyunca ve bütün organlarıyla Marksizmi ve sosyalizmi meşrulaştırmaya özel bir önem verdi. Bu meşruiyet çabası belirli bir olgunluğa ulaştığında ise Doğan Avcıoğlu şunları yazdı: “... Marksizmi bilmeden sosyal bilimleri, çağımızı, tarihimizi ve Türkiye’nin kalkınma meselelerini zerrece anlamaya imkan yoktur” (1966o).

Yön dergisinin yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren, Marksizm, Yöncülerin yaşadıkları çağı, tarihi ve kalkınma meselesini tetkik etmede kullandıkları başlıca

yöntem oldu. Bu tetkik sürecinde “tarih” özel bir yer edindi ve Yöncülerin tarihe yönelik çabalarında aydın hareketleri özel bir yer buldu. Çalışmanın gelinen aşamasında, Yön-Devrim Hareketini “geleneksel aydın hareketlerinin bir özeleştirisi” olarak değerlendirmenin gerekçelerini açıklamanın imkanı doğmuş bulunuyor. Bu imkan, Yön-Devrim Hareketinin kendine öncel aydın hareketlerine yönelik “eleştiriler”inde saklıdır.

Akımın Osmanlı-Türk aydın hareketlerine yönelik eleştirileri, yukarıda kısmen değinildiği üzere 27 Mayıs Darbesine katılan ya da destekleyen aydınların önemli bir bölümünü etkisi altına almış bulunan düşünce yapısıyla başlar ve bu düşünce yapısının izleri takip edilerek Yeni Osmanlılar’a kadar uzanır.

Yön-Devrim Hareketi’nin, 27 Mayıs’a uzanan süreçte DP rejimine karşı “hürriyet” mücadelesi veren aydınlara yönelik eleştirisi, daha *Yön* Bildirisiyle başlamıştır. Bildiri, aydınların 27 Mayıs sonrası durumlarını “hazin” olarak nitелеmektedir. Bu hazinlik, topluma yön verecek olan asker ve sivil aydınlardan oluşan “zinde kuvvetler”in bakış açısındaki terslikten kaynaklanmaktadır:

İşin hazin tarafı, Türkiye’nin kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuru henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılamamıştır (*Yön*, 1961f).

Burada sözü edilen “Türkiye’nin kaderine hakim olabilecek çevreler” orduda, parlamentoda, üniversitede, basında ve bürokraside görev yapan asker ve sivil aydınlardır. Doğan Avcıoğlu’nun deyimiyle (1966f), Türkiye tarihinde “politik hayatta sonucu tayin edici” olan bu kesimler, tayin edici rollerini 27 Mayıs Darbesiyle birlikte bir kez daha göstermişlerdir. Bununla birlikte, “Türkiye’nin kaderine hakim olabilecek” olan bu kesimler, Türkiye’nin rotasını doğru tayin

edecek “sistemli bir devrimci dünya görüşü”nden yoksundurlar (Avcioğlu, 1971e). “Sistemli bir devrimci dünya görüşü”nden yoksun olmanın sonucu, 1950’de yitirdikleri önderliği 27 Mayıs’ta geri aldıklarında “teşhiste yanılma” (Soysal,1962b) şeklinde ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs’ı yapan kuvvetler, “dışarıya tamamen bağımlı kılınmış ve toprak reformunu dahi gerçekleştirememiş geri sosyal yapılı bir toplumda, klasik parlamenter sistemin, tutucu güçlerin egemenliğini sağlamaktan başka bir sonuç vermeyeceğini görmezlikten gelmiştir” (Avcioğlu, 1966l).

Yöncüler açısından, zinde kuvvetlerin 27 Mayıs döneminde içinde bulundukları “şuursuzluk ve felsefesizlik”ten kaynaklı “hazin” durum, yalnızca dönemin asker ve sivil aydınlarına özgü değil, Türkiye’nin modernleşmesine öncülük eden zinde kuvvetlerin tarihiyle özdeş bir durumdu.

Doğan Avcioğlu’na göre, “Türkiye, yüz elli yıla yakın bir zamandır bir ‘çağdaş uygarlık savaşı’ vermekte”ydi ve bu uygarlık savaşının tarihi zinde güçlerin tarihiyle özdeş bir tarihti. Bu güçler, “Türkiye’nin mutlu, bağımsız ve uygar olması yolunda devamlı çaba göstermişlerdi.” Namık Kemal’in nesli, vatanı kurtarmak için çok çabalamış, “Asker-sivil zinde güçlerin kenetlenmesine dayanan İttihat ve Terakki Hareketi İmparatorluğu kurtarmak için ... kahramanca bir mücadele vermiş”, “Kurtuluş mücadelemizi bu devrimci kadrolar başarıya ulaştırmış, zaferden sonra tam bağımsız ve uygar Türkiye’yi inşa savaşına bu kadrolar öncülük etmiş”ti (Avcioğlu, 1971e; 1970k). Bununla birlikte, zinde güçlerin tarihiyle özdeş olduğu varsayılan Türkiye’nin çağdaş uygarlık savaşı tarihi, Doğan Avcioğlu’nun sözleriyle “yüz yıllık yanlış bir modernleşme politikası”nın tarihiydi (1966l).

Avcioğlu’na göre, Türk aydınının tarihsel yanılgısı şuydu: anayasa ve hürriyetin Türkiye’yi kurtaracağını sanmak ve “alt ve üst yapısıyla feodal olan bir düzen

üzerine, buhar makinesi ve lokomotiflerle medeniyeti ithal edip yerleştirmenin mümkün olacağına” inanmak (1969b).

Yön-Devrim Hareketi açısından, “Türk modernleşmesi” bakımından yeni bir çıkış açmış olan Kemalist Devrimin yürütücüsü konumundaki kadrolar da, Türk aydınının tarihsel yanlışlarından azade değillerdi. *Yön* dergisinin sürekli yazarlarından birisi konumundaki Niyazi Berkes’e göre (1963c), Kemalizmin hukuksal alanda yaptığı devrimler “toplumu değiştirme amacını güden devrimsel kanun”lardı. Fakat, bu kanunların “hükümünün sonuç yaratması için ona elverişli bir toplumsal ortam” yaratılmamıştı. Örneğin, Kemalizmin eğitim alanındaki reformları köylünün içinde yaşadığı ekonomik koşullar değiştirilmediği için köylüyü aydınlanmaya düşman etmekten başka bir işe yaramamıştı (Berkes,1963b). Bunun başlıca nedeni, Mustafa Kemal’in Kurtuluş Savaşı’ndan sonra başvurmak zorunda olduğu aydınların, kendilerinden önceki aydın kuşakların düşünce yapılarını şekillendiren “fıkriyatçılık”la malul olmalarıydı. Şöyle diyordu Berkes:

Hiçbiri bu toplumun ekonomik yapısını, o yapının işleyiş tarzının geri bir toplum durumuna geliştirecek rolünü düşünmediği gibi, bu işleyiş tarzına devrim veya reform yolları ile yapılacak ekonomik nitelikte etkilerle bu yapının başka türlü işleme yönlerine çevrilmesi imkânı olduğunu bilmiyorlardı. Toplumun kişileri ‘aydın fikirleri’ ... veya mefkûreleri benimsedi mi toplum iyi toplum olacaktı (1963d).

Yön-Devrim söyleminin, çoğu kez kendisiyle arasında bir özdeşlik ilişkisi kurulan Kadro Akımı ile arasına ne türden bir sınır çektiği ortaya konulduğunda kendinden önceki aydın hareketlerine yönelik eleştirel yaklaşımının sergilenmesi tamamlanmış olacaktır. Yön-Devrim Hareketi’nin *Kadro*’ya yaklaşımı, tıpkı Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Kemalistlerde olduğu gibi, iki noktada odaklanır: övgü ve eleştiri. Yöncüler açısından, Kadro Hareketi, toplumsal gelişmenin iktisadi temel aracılığıyla

mümkün olabileceğini kavramak bakımından diğerlerinden ayrılıyor ve bu yanıyla övgüye değer bir nitelik taşıyordu. *Yön* dergisi, kendisini *Kadro* ile ilişkilendiren görüşlere verdiği “*Kadro ve Yön*” başlıklı cevapta, bu yaklaşımını şöyle dile getirmişti: “*Kadro*, siyasi bağımsızlığına kavuşmuş az gelişmiş memleketleri, otarşik bir düzen içinde iktisadî bağımsızlığa kavuşturma yollarını arıyordu. *Kadro*’nun bu gayretlerini takdirle hatırlıyoruz” (*Yön*, 1962h). Ama diğer yandan, iktidarla ilişkiler bakımından kendisini ondan ayırıyordu. Bu ayırma, sözü edilen yazıda şöyle ifade edilmişti: “*Kadro*, o zamanın şartlarına göre mevcut iktidar için bir doktrin hazırlama gayretine girmişti. ... *Yön* ise her şeyden önce mevcut bir iktidarın fikriyatını yapmamaktadır. Geleceğin Türkiye’si ile ilgilidir.” Yön-Devrim Hareketinin kendisine biçtiği misyon, herhangi bir iktidara uygulanması gereken “doğru” bir program hazırlamak değil, doğrudan doğruya iktidara gelerek Türkiye’nin geleceğine “yön” vermektir.⁶

Yön-Devrim Hareketi, “Türkiye’nin geleceği”ni, Doğan Avcıoğlu’nun deyimiyle (1971e) zinde kuvvetlerin “yüzyıllık aydın uykusu”ndan uyanmalarına bağlamıştı. Akıma göre, bu yüzyıllık aydın uykusunun neticesi şuydu: “Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halkçı zinde kuvvetlere karşıdır! Bu kördüğüm çözülmedikçe, Türkiye, baş aşağı duran bir ağaca benzemekten kurtulamayacaktır” (1963e). Söz konusu “kördüğüm”ün çözülmesi ise ancak “köklü bir düzen değişikliği” ile, “köklü bir düzen değişikliği” de asker ve sivil aydınların toplumsal gelişmeye bakış açılarının

⁶ Burada *Kadro* dergisinin öncüsü konumundaki Şevket Süreyya Aydemir’in, DP iktidarının son dönemlerinde Adnan Menderes’e bir çeşit gayri resmi danışmanlık yaptığı ve DP yanlısı bir gazetede imzasız başyazılar yazdığı hatırlanmalıdır (bkz. Göktürk, 1977: 168-170). Aydemir’den “akraba kadar yakınımdı” diye söz eden Murat Belge de bu durumu doğrulamakta ve şöyle demektedir: “Çağırın Menderes de olsa, Menderes’i astıran da olsa ... her davete koşmak durumundaydı. ... Fikirlerinin, herhangi bir örgütlü siyasete girmediği ölçüde, geçerli olabileceğini düşünüyordu. Ancak o durumda ... fikirlerine müşteri çıkabilirdi” (1988: 767). Herhangi bir iktidara fikir vermekle bir fikri hayata geçirmek arasındaki fark, kanımca, *Kadro* ve *Yön* arasındaki en önemli ayrımlardan biridir. *Yön*’ün *Kadro*’ya yönelik yukarıda aktarılan eleştirileri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

köklü bir şekilde değişmesiyle mümkün olacaktı. Yön Hareketi açısından, köklü bir düzen değişikliğini gerçekleştirecek olan yine zinde güçlerdi. Avcıoğlu'nun sözleriyle: “Bu güç işi, ancak devrimci fikirlerle şimdiden kenetlenmiş devrimciler başarabilir” (1970i).

Yukarıda yürütülen tartışmadan çıkarılacak sonuçlar şunlardır: Yön-Devrim Hareketi, Yeni Osmanlılar, İttihat ve Terakki, Kemalizm ve Kadroculuk gibi aydın hareketlerinin bir devamı niteliğindedir. Bu devamlılık, akımın, Türkiye'nin modernleştirilmesi sürecini ilerici-devrimci aydınlar ile “tutucu güçler” arasındaki mücadele süreci olarak kavramasından gelir. Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması, Batı karşısında kaybettiği üstünlüğü geri yakalaması gibi Osmanlı-Türk aydınlarının paylaştığı ortak hedef Yöncülerin de başlıca hedefidir ve bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini tayin edecek olan asker ve sivil aydınlardan oluşan “zinde güçler” olacaktır. Bununla birlikte, akım, takipçisi olduğu aydın hareketlerinden sözü edilen hedeflere ne şekilde ulaşılacağı konusunda ayrılmaktadır. Bilimin rehberliğinde yasalar yapılır, yeni devlet kurumları oluşturulur ve cahil halk eğitilirse Türkiye yükselir, şeklindeki tez, Yön-Devrim Hareketi tarafından reddedilmiştir. Bilimin rehberliğini, SKD Bildirisindeki ifadelerle “memleketteki sosyal ve iktisadi münasebetleri bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme” şeklinde kavrayan akıma göre “çağdaş uygarlık seviyesine erişme ve kalkınma kavramları aynı anlamda”dır (Avcıoğlu, 1962k). Bilimin, ülkenin iktisadi hayatını köklü bir şekilde değiştirmek amacıyla kullanılması, eğitim ve toplumsal örgütlenmenin diğer unsurlarının iktisadi düzendeki değişmelere paralel olarak değişeceğinin savunulması ve bütün bunların da doğrudan doğruya zinde kuvvetlerin “yırtıcı bir liderliği”ne (Avcıoğlu, 1962ö) bağlanmış olması, Yön-

Devrim hareketini diğer aydın hareketlerinden ayıran başlıca yandır. Yön-Devrim Hareketi, hem çağdaş uygarlık seviyesine erişme programını oluştururken hem de takipçisi olduğu akımların düşünce yapılarını eleştirirken Marksizmi bir yöntem olarak kullanmış, geçmişe ve geleceğe materyalist bir açıdan bakmıştır. Bununla birlikte bu, “tarih, sınıf mücadeleleri tarihidir” (Marx ve Engels, 1998: 46) şeklinde özetlenebilecek türden tarihsel bir materyalizm değildir. Daha çok geleneksel aydın hareketlerinin dünyaya bakışlarını yönlendiren düşünce şeklinin bir özeleştirisi olmak anlamında “iktisadiyatçı” bir yaklaşımdır. Akıma göre, ülkenin çağdaş uygarlık savaşının geleceğini tayin edecek olan yeni iktisadi düzen, zinde güçlerin bir eseri olacaktır. Bu bakımdan, Yön-Devrim söyleminin seslendiği kitleler Marksist sosyalizmde olduğu gibi işçi sınıfı ve diğer emekçiler değil, asker ve sivil aydınlardır. “İktisadiyatçı” görüş açısı, Yön-Devrim Hareketini, Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin söylemlerinde yer bulmuş olan temel kavramları yeniden anlamlandırarak sistem dışı bir kalkınma söylemi olarak şekillendirmiştir. Yön-Devrim söylemi, devletçilik, milliyetçilik halkçılık ve inkılâpçılık gibi ilkelerin sosyalist bir görüş açısıyla yeniden tarifi üzerine kuruludur. Fakat bu, belirtildiği üzere, Marksizmden esinlenmekle birlikte, tarihsel gelişmenin sınıflar mücadelesine bağlı olduğuna söyleyen temel Marksist tezi reddeden bir sosyalizm kavrayışıdır.

Gelinen noktada, Yön-Devrim Hareketinin söyleminin merkezi kavramlarını oluşturan devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, Batıcılık gibi kavramların ne şekilde yeniden anlamlandırıldığını tartışmaya açmak gerekiyor.

2.3 Devletçilik

Yön Bildirisi, Türkiye'nin bütün temel sorunlarının çözümünün kalkınma sorununa tabî olduğunu vurguladığında, dergiye yakın bir alâka gösteren aydınların bir kısmını sadece şaşırtmakla kalmadı, aynı zamanda bir tatminsizlik duygusu da yarattı. Tatminsizlik duygularını dergiye yazdıkları mektuplarla ifade eden okuyucular, "hedefe varmak için neler yapılması gerektiğinin açıkça ortaya konmadığını", "hareket düsturları" ve "yapılması gerekenler" bakımından bir "vuzuhsuzluk" bulunduğunu yazdılar. Bildirisiyle, seslendiği kitlelerde bir tatmin duygusu sağlayamayan dergi, bu eleştiri karşısında okuyucularına şu cevabı verdi: "... hedeflere nasıl varılacağı, belli konularda neler yapılacağı, hangi safhalardan geçileceği, ne gibi tedbirler alınacağı aslında uzun çalışmalara ve dikkatli incelemelere lüzum gösteren bir şeydir. İşte *Yön* bu amaçlarla çıkmaktadır" (*Yön*, 1962p).

Akımın, *Yön* dergisinin ilk sayısından *Devrim* gazetesinin son sayısına kadar temel uğraşı da, bu soruların cevabını aramak oldu: Kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılan çağdaş uygarlık seviyesi hedefine ulaşmak için neler yapılacak, ne gibi tedbirler alınacak, hangi safhalardan geçilecek? Başta Asya, Afrika, Latin Amerika'da ulusal kurtuluş savaşı veren ülkeler olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerindeki kalkınma modelleri, bu soruların net bir cevabını oluşturmak üzere *Yön* ve *Devrim* dergilerinde tanıtılıp tartışmaya açıldı; İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemindeki deneyimler eleştirel bir yaklaşımla tetkik edildi; az gelişmiş ülkelerin hangi yollardan kalkınabileceğini konu edinen yabancı dildeki eserler Yöncüler tarafından Türkçe'ye kazandırıldı; akımın başlıca kurumlarından biri olan SKD'nin

“cumartesi toplantıları”nda bu sorularla ilgili konferanslar ve açık oturumlar düzenlendi ve 10 yıllık bir uğraşın ardından Yön-Devrim Hareketi kendi kalkınma programını oluşturdu.

Bir söylem olarak şekillenışı 10 yıllık bir uğraşın konusu olan Yön-Devrim Hareketinin ortaya çıkışını haber vermesi bakımından en temel metinlerden biri sayılabilecek *Yön* Bildirisinde, belirtilen hedeflere ulaşmak konusundaki anahtar kavram “devletçilik”ti. Fakat, Bildirinin temel kavramlarından biri olarak seçilen devletçilik, önüne “yeni” tamlaması getirilerek kullanılmıştı. Şöyle deniliyordu Bildiride: “Varmak istediğimiz ... amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.”

Eğer bir söylem, kendi kuruluşunda merkezi rol oynayan bir kavramı, “yeni” nitelmesiyle kullanıyorsa, bunun başlıca üç anlamı olduğu düşünülebilir: Kavram, esas olarak başka söylemlerden devralınan ve diğer söylemler tarafından kullanılan bir kavramdır; bununla birlikte devralındığı söylemlerdeki anlamından farklı bir içeriğe kavuşturulmak istenmektedir ve bu nedenle “yeni” diye nitelenmektedir; “eski” bir kavrama “yeni” bir içerik kazandırmak için önceden müracaat edilmeyen söylemlere başvurmaya ihtiyaç vardır.

Çalışmanın bu aşamasının konusunu, Yön-Devrim söyleminin merkezi kavramlarından birini oluşturan devletçiliğin önüne getirilen “yeni” tamlamasının ima ettiği sorulara cevap arama uğraşı oluşturuyor: Analiz edilmeye girişilen söylem, devletçilik kavramını hangi söylemlerden ödünç almıştır; ödünç alınan bu kavram ne türden müdahalelerle farklılaştırılarak yeni bir içeriğe kavuşturulmuştur; başka söylemlerden ödünç alınan kavramın yeniden anlamlandırılması sırasında hangi

başka söylem(ler)e müracaat edilmiştir; ve son olarak kavram, hangi başka kavramlarla bir arada kullanılmıştır?

Yön dergisinin 29'uncu sayısında yer alan “İşçiler ve Devletçilik” (*Yön*, 1962) başlıklı kısa haber-yorum, bütün bu soruları cevaplamak için bir çıkış noktası teşkil etmektedir. İşçi ve sendika sorunlarını konu alan haber-yorumda şöyle denilmektedir: “Lastik-İş, Başbakan'dan: ‘Devletçilik sistemini desteklemesini, fakat yurdumuzda bir devlet kapitalizminin doğmasına engel olmasını’ istiyor. Evet, devletçilik, ama emekten yana bir devletçilik. Bugünkü devlet kapitalizmi değil.” Lastik-İş sendikasının temennisini bildiren ifadeye ilişkin *Yön*'ün yorumunu yansıtan bu kritik tümce, Bildirideki “yeni” tamlamasının izahı niteliğindedir. Tümce, “Evet devletçilik” diyerek, ilk olarak, Kemalizmin İkinci Meşrutiyet döneminden devralıp önce CHF'nin sonra devletin ilkesi haline getirdiği devletçilik umdesini tasvip ettiğini belirtmektedir. “... ama emekten yana bir devletçilik” ifadesiyle ise, geçmiş devletçilik algılarından ve bu algının sürdürücüsü durumundaki rakip siyasal söylemlerden ayrıldığını ima etmektedir. Bu ifadeye göre, o güne kadarki bütün devletçilik algı ve uygulamaları sermayeden yana olmuştur; *Yön* söyleminin yeni devletçiliği ise “emekten yana” olacaktır. “Emekten yana” ifadesi, özel sermayeye kesin bir karşıtlığı çağrıştırmamakta, emeğin çıkarlarına öncelik ve ağırlık verme tutumunu yansıtmaktadır. Bunu takip eden “bugünkü devlet kapitalizmi değil” tümcesi ise, yeni devletçiliğin kapitalizm karşıtı bir içerik taşıdığını göstermektedir.

2.3-1 Zinde Güçlerin İktisadi ve Sosyal Politikası Olarak ‘Yeni Devletçilik’

Yön-Devrim söyleminin yeni devletçiliğinin içinde barındırdığı hemen hemen bütün temalar ortaya çıkmış gibi görünüyor: kesinkes özel sermaye karşıtı olmayan bir

emekten yanalık ve doğrudan doğruya sosyalizmle ifade edilmeyen bir kapitalizm karşıtlığı. Bütün bu temaları, Yön-Devrim Hareketinin irtibatlı olduğu söylemlerle ilişkisini kurarak tartışmaya bir soruyla başlamak gerekiyor: Emekten yana, kapitalizme karşı yeni devletçiliğin uygulayıcısı kim(ler) olacaktır?

Ülkenin iktisadi hayatını emek sahiplerinin lehine düzenlemek gerektiğini, ama özel sermayeyi de bütünüyle dışarıda bırakmamak lazım geldiğini söyleyen özne, kendisini ve böylesi bir devletçiliğin uygulayıcıları olarak tasavvur ettiği kesimleri bu iki toplumsal sınıfın da dışında görüyor olmalıdır. Bu kesimler, Yön Hareketi açısından “Türk toplumuna yön verecek olan çevreler”dir (Yön, 1961f). Daha sonra “asker-sivil aydın zümre” olarak adlandırılacak olan bu çevreler, “kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro” şeklinde tarif edilmektedir (Yön, 1963h). Yön-Devrim söylemi bakımından bu zümre, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde, gelişmiş kapitalist ülkelerdekinden daha farklı bir statüdedir. Doğan Avcıoğlu, kimi zaman “ara tabakalar” olarak tanımladığı bu zümrenin toplumsal statüsünü şöyle açıklamaktadır: “Bu, bir mütecanis sınıf, hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hakim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur” (1966f). Dolayısıyla, Yön-Devrim söyleminde, iktisadi ve sosyal hayatı emekten yana ve devlet kapitalizmini tasfiye edecek şekilde yeniden düzenleyecek olan, devleti elinde tutan ve mevcut sınıflardan bağımsız olan ara tabakalar ya da “zinde güçler”dir. Bir başka ifadeyle, yeni devletçilik, devlet erkini eline alan “kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro”nun iktisadi ve sosyal politikasıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde devletçilik, akımın söyleminde yer bulduğu haliyle, toplumsal

sınıflardan bağımsızlaşmış olarak devlet erkini eline alan kadroların uygulayacağı iktisadi ve sosyal politika olarak belirlemektedir.

Yön-Devrim Hareketi, bu bakımdan kendine öncel aydın hareketleriyle bir paralellik taşımaktadır. Şerif Mardin'in gösterdiği üzere, (1999b: 89) “Cumhuriyet devrinde tatbik edilmiş olan devletçilik politikasına rengini vermiş olan aslî ve tarihî menşe” durumundaki Namık Kemal'in “devletçiliği” de, İttihat ve Terakki'nin devletçiliği de, *Kadro*'nun devletçiliği de, devlet örgütünde yer alan ya da alması gerektiği düşünülen “kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadro”nun iktisadi ve sosyal politikası olarak tasavvur edilmiştir. Bu kadrolar, eski adlarıyla “ilmiye”, “kalemiye” ve “seyfiye”nin mensuplarıdır.

Devletçiliğin yürütücülerinin kimler olacağı konusunda geleneksel aydın hareketinin takipçisi olan Yön-Devrim Hareketi'nin bu konuda karşı karşıya olduğu hareket, Türkiye'de TİP ve Batıda klasik sosyalizmin savunucusu olan akımlardır. TİP'e göre (Boran, 1962a) aydın ve idareci kadrolar “toplumun gidişine dışarıdan tesir edebilen bağımsız bir faktör” olarak görülemezdi. Bilgili, enerjik, iyi niyetli olmak, tercihini emekçi sınıflardan yana yapmak, toplum yapısını bu sınıflar lehine değiştirmek için yeterli olamazdı. Aydınlar, ancak, “modern toplumun en ilerici, en dinamik kanadını oluşturan” işçi sınıfıyla kaynaşarak iktidara gelirlerse “yollarını şaşırmaktan” kurtulabilirlerdi. Aksi durumda, mevcut sistemdeki “iktisaden kuvvetli sınıflar”ın nüfuzları altına girerlerdi. Bu bakımdan TİP'in “emekten yana” devletçiliği, tercihini emekçilerden yana yapmış idareci ve aydın kadroların değil, doğrudan doğruya iktidarı elinde bulunduran işçi sınıfının iktisadi ve sosyal

politikası anlamına geliyordu.⁷ Yön-Devrim Hareketi bakımından ise, TİP yöneticilerinin bu perspektifi “gerçekçi” değildi. Doğan Avcıoğlu, TİP’in işçi sınıfı iktidarının izleyeceği iktisadi politika olarak tarif ettiği devletçilik düşüncesini şöyle eleştiriyordu: “Proletarya ile en ufak bağlantısı olmayan birçok aydınımız, Fuzuli’nin soyut ‘Leyla’sı, Namık Kemal’in soyut ‘hürriyet’i gibi soyut bir ‘proletarya’ sevdasının şampiyonluğunu yapıyorlar” (1971e). Avcıoğlu’nun bu düşüncesinin ardında, Türkiye’de iktidarı ele alabilecek derecede güçlü bir işçi sınıfının bulunmadığına ilişkin saptaması yatıyordu. Yöncüler, bu nedenle, “zinde güçler”in uygulayacağı devletçilik politikasını, işçi sınıfını oluşturup geliştirecek bir politika olarak tanımlıyorlardı.

Diğer yandan, Doğan Avcıoğlu, ara tabakaları temel toplumsal sınıfların yol arkadaşı ya da müttefiki olarak tanımlayan, ama bu tabakalara “öncü” rolü tanımayan Batılı sosyalistlerin tahlillerinin de Türk toplum yapısına uymadığı kanaatindeydi (1966f). Avcıoğlu’nun bu saptaması, onun yaklaşımında Batı toplumları ile Türk toplumu arasında belirgin bir fark olduğunu ima etmekteydi. Söz konusu imaya göre, zinde güçler tarafından uygulanacak olan yeni devletçilik, Batıdan farklı olan Türk toplumu için bir kalkınma modeli olarak tasavvur edilmekteydi. Nitekim, Doğan Avcıoğlu devletçiliği şöyle tanımlıyordu: “...kalkınmanın sosyal adalet içinde hızla yürütülmesini gerçekleştirecek iktisadi ve sosyal sistem” (1962c). Avcıoğlu, aynı yazısının sonunda, geliştirdiği bu tanıma bir ek yapmayı da gerekli görmüştü. Bu ek, devletçiliğin “kapitalizmin alternatifi olan sosyal ve iktisadi sistem” olduğu yönündeydi. Yön Hareketinin söyleminde devletçilik, ülkedeki kapitalizmi ve onun

⁷ TİP Programı’nın “Temel İlkeler” başlıklı bölümünün 3’üncü maddesi devletçiliktir. Bu maddede devletçilik şöyle tarif edilmektedir: “Emekçi halkın, yürütümüne doğrudan doğruya katılıp denetlediği emekten yana planlı devletçilik” (bkz. Topkaya, 1969: 393). Bu izah, yukarıdaki tartışmayla birlikte düşünüldüğünde TİP ve *Yön*’ün devletçilik kavrayışındaki farkı işaretlemektedir.

sermaye lehine kurulu sınıf ilişkilerini tasfiye edecek bir sistem olarak anlamlandırılmıştı.

2.3-2 Kapitalizmden Sosyalizme Geçişin Bir İmkânı Olarak Devletçilik

Devletçiliğin, kapitalizme alternatif bir sosyal ve iktisadi sistem olduğuna ilişkin tanım, Yöncülerin, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan ve özel sermayeye dayanarak kalkınamayacağına dair inançlarından kaynaklanmaktaydı. Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle “kapitalist yol, yirminci yüzyılda azgelişmiş ülkeler için tıkalı”ydı (1963b). Bu tümceden anlaşılacağı üzere, kapitalist yol gelişmiş ülkeler için tıkalı değildi. Yön-Devrim söylemine göre, bunun başlıca nedeni, Batının sosyal değişimin liderliğini yapacak bir burjuva sınıfına sahip olmasıydı. Bu sınıf, Batıyı bugünkü gelişme düzeyine ulaştıracak bir ehliyeteydi. Burjuvazi, Türkiye’de ise, “Batıdan ithal edilen kapitalizmin bir ürünü”ydü. Ortaçağ kalıntısı sınıflarla mücadele ederek sanayileşmeyi yürütmek yerine gücünü toprak mülkiyetinden alan bu sınıf, bu nedenle ilerlemenin yolunu açmak yerine kapatıyor, sanayileşmeyi yürütmek yerine “mal mübadelesinde aracılık yapmaya” yöneliyordu (Avcıoğlu, 1963b). Diğer yandan, özel teşebbüs kâra dayalı olduğu için gelir dağılımında adaletsizliğe yol açıyor, milli servetin en faydalı işlere değil en kârlı işlere yönlendirilmesini sağlıyordu. Bu yüzdendir ki, kalkınmanın ağır sanayiyle ve ortaçağa özgü sınıfların tasfiye edilmesiyle eş anlamlı olduğunu (Avcıoğlu, 1963d) düşünen Yöncüler açısından, burjuvaziye ve onun temsil ettiği kapitalist sisteme dayanarak ilerlemek mümkün değildi.

Yön-Devrim Hareketi, bu düşüncesiyle kendine öncel aydın hareketlerinin çoğundan ayrılmakta, *Kadro* ile ise aynı hatta yer almaktadır. Daha önce belirtildiği

üzere, “Cumhuriyet devrinde tatbik edilmiş olan devletçilik politikasına rengini vermiş olan aslî ve tarihî menşe” durumundaki Namık Kemal’in “devletçiliği”, “lalâlığa alışmış olan Türkleri prodüktif hale getirmek için bu ‘lala’lığın ortadan kaldırılması” gerektiğini bildiriyordu (Mardin, 1999b: 89). Onun belli belirsiz devletçilik kavrayışı, “tam bir ‘laissez faire’ın mahzurlarının önlenmesi kaydıyla, “teşebbüs-i şahsî”nin yaratılmasını çare olarak öngörüyordu. Zafer Toprak’ın işaret ettiği gibi (1995b: 5) Türkiye’de çağdaş anlamda devletçiliğin başlangıcını oluşturan İttihat ve Terakki’nin devletçiliği, Türk milli kimliğinin inşası siyaseti çerçevesinde milli burjuvazinin yaratılmasına dönük olmuştu. Söz konusu ilkeyi İkinci Meşrutiyet’ten devralarak temel ilkelerinden biri haline getiren Kemalizmin devletçilik zihniyeti de bundan farklı değildi. Kemalist devletçilik ilkesi, Türkiye’de Türklüğün inşası bağlamında kapitalizmin ve burjuvazinin biçimlenmesine damgasını vurmuştu (Boratav: 1974: 11). *Kadro*, bütün bu devletçilik zihniyetlerinden bir kopuşu temsil ediyordu. Devletçilik kavrayışının temel dayanaklarından birini kapitalist sınıfın ortaya çıkmasının engellenmesi oluşturan *Kadro*’ya göre, iktisadi gelişmenin özel girişimciler tarafından sağlanması imkansızdı (Türkeş, 1999: 148, 166).

Kapitalizm ve özel sermaye ile kalkınmanın sağlanamayacağını savunarak İttihatçılık ve Kadroculuktan ayrılan Yön Hareketi bakımından, sosyalizm de Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin önündeki seçenek değildi. Doğan Avcıoğlu’na göre (1963d), bunun temel nedeni, sosyalizmin ancak “büyük sanayi ve kuvvetli bir işçi sınıfı”nın mevcudiyeti durumunda mümkün olabileceğiydi; fakat Türkiye’de ve diğer azgelişmiş ülkelerde ne büyük sanayi, ne de kuvvetli bir işçi sınıfı vardı.

“Yeni devletçilik” anlayışı, Yön-Devrim Hareketi’nin, kapitalist ve sosyalist yollardan kalkınması mümkün olmayan Türkiye için bulduğu ara bir formüldü. Yön-Devrim söyleminde yeni devletçilik, “kapitalist olmayan kalkınma yolu”, “kapitalizmden sosyalizme intikal devresi”, “milli kurtuluş tipi kalkınma yolu”, “milli devrimci kalkınma modeli” gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılıyordu (Avcıoğlu, 1962g; 1963d; 1965ı; 1968). Doğan Avcıoğlu’nun sözleriyle ifade edecek olursak, “kapitalist olmayan gelişmeye yönelmiş bir intikal devresi, kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmaya hazırlanmak için en kısa yol”du (1963d).

Yön-Devrim Hareketi tarafından sosyalizmi kurmanın yegane imkanı olarak tasarlanan “yeni devletçilik”, bunu nasıl başaracaktı?

Doğan Avcıoğlu’na göre (1963b), “devletçilik programı”, köklü bir toprak reformu yoluyla köylüyü ekonomik ve dolayısıyla politik tabîyetten kurtaracak, sendika ve kooperatiflerde örgütlenme yoluyla ve Köy Enstitüsü türünden bir eğitim hamlesiyle bu kurtuluşu tamamlayacak, şuurlanmayı sağlayacaktı. Yeni devletçiliğin en önemli hedeflerinden biri olan sanayileşme, “sanayi medeniyetinin mahsulü olan” işçi sınıfını geliştirecek, bu sınıfın teşkilatlanması ve şuurlanmasını mümkün kılacaktı. Avcıoğlu’na göre, “böylece sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartlar hazırlanmış olacaktı” (1965ı).

Yukarıda, “yeni devletçilik”in ya da aynı anlama gelmek üzere “kapitalizmden sosyalizme intikal devresi”nin, Yön-Devrim Hareketi’nin, kapitalist ve sosyalist yollardan kalkınması mümkün olmadığı öne sürülen Türkiye için bulduğu ara bir formül olduğu belirtilmişti. Kuşku yoktur ki, bu formülün patenti, Yön-Devrim Hareketine ait değildi. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşlarına yönelmiş Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin kalkınma

arayışları sırasında geliştiren “bağımlılık kuramı”, Yön-Devrim söyleminin “yeni devletçilik” modeline kaynaklık ediyordu.⁸ Oscar Lange, Paul Baran gibi Marksist kökenli yazarların eserleri, Doğan Avcıoğlu’nun çalışmalarının esin kaynağını oluşturuyordu. Diğer yandan, Yalçın Küçük’ün çok yerinde bir biçimde belirttiği gibi (1983a: 143), “Yön Nasır’ın yıldız olduğu bir dünyada parla”mıştı. Nasır’ın, Mısır’da uyguladığı program⁹, Yön-Devrim Hareketi’nin esas aldığı başlıca modeldi. Yön-Devrim Hareketinin, söyleminin merkezi bir kavramı konumundaki “devletçilik”in başına “yeni” tamlamasını getirirken müracaat ettiği söylemler, çeşitli sosyalist teorisyenlerin az gelişmiş ülkelere yönelik çalışmaları sırasında şekillenen teorilerdi. Diğer yandan Marx, Lenin, Troçki gibi sosyalist düşünürlerin çalışmaları da Doğan Avcıoğlu’nun Türkiye için geliştirdiği yeni devletçilik modelinde kullandığı kaynaklar arasındaydı.¹⁰

Devletçilik ilkesi, Yön-Devrim Hareketinin söyleminde yer bulduğu haliyle, ne kapitalist ne de sosyalist bir yol olarak tarif edilmesi bakımından Ziya Gökalp’in, Kemalizmin ve *Kadro*’nun “üçüncü yol” arayışlarını çağrışırsa da, bir yandan emekçi sınıfların sosyalizmi inşa edebilecek güce erişmelerinin bir vasıtası bir yandan da sosyalizme geçişte en kısa yol olarak görülmesi bakımından bunların tümünden ayrılmaktaydı. Bu tartışma, mevcut bölümün içeriği ve amaçları bakımından üzerinde durulmaya değer bir nitelik taşımaktadır.

⁸ “Bağımlılık kuramı”nı Türkiye’deki etkilerini de içine alacak şekilde ayrıntılı şekilde tartışan bir tartışma için bkz. Gülap (1987).

⁹ Yön Nasır’ın Hareketinin Mısır’da uyguladığı programı, Türkiye için model alınması mümkün olan bir program olabileceği düşüncesiyle yayımlamıştı. Bkz. Yön, 1962d.

¹⁰ Doğan Avcıoğlu, sosyalizmin tanımına ve mümkünlük koşullarına ilişkin görüşlerini açıklarken Marx’a, Engels’e, Lenin’e, Troçki’ye başvuruyordu. Avcıoğlu’na göre (1965ı; 1963d), bu düşünürlerin geliştirdikleri sosyalizm kuramları bütünüyle doğrudu. Fakat bu kuramlar, az gelişmiş ülkelerdeki gelişme tipini açıklama yetersiz kalıyordu. Şöyle diyordu: “Marksist-Leninistler de dahil bütün sosyalistler, bu yeni gelişmeleri aydınlatacak genel bir teoriden yoksundur. Olaylar, teoriyi geçmiştir. ... Yeni şartlar, az gelişmiş ülkelerin sosyalizme doğru yol alışında yeni imkânlar yaratmıştır. Sosyalizme gidiş yolları çeşitlenmiştir” (1965ı).

“Türkler, hürriyet ve istiklali sevdikleri için iştirakçi (komünist) olamazlar. Fakat, eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi de kalamazlar” diyen Ziya Gökalp (aktaran Parla, 1999: 187) sosyalizme bütünüyle, kapitalizmin de toplumsal dayanışmaya önem vermeyen yanlarına karşı çıkıyor, “ferdi mülkiyet gibi sosyal mülkiyet”in de olması gerektiğini savunuyor ve “devlet kapitalizmi” olarak adlandırdığı “Türk Üçüncü Yolu”nu öneriyordu (Parla: 1999: 188). Mustafa Kemal, kendi hükümetinin izlediği iktisadi ve sosyal politikayı tarif ederken şöyle diyordu: “Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş ... biz bize benzeriz efendiler!” (aktaran Lewis, 1998: 458-459). *Kadro* da, Gülalp’in gösterdiği üzere (1995) devletçiliği hem kapitalizm (ki bu, *Kadro*’yu Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal’den ayıran başlıca yandır) hem de sosyalizm aleyhine bir sistem olarak tarif etmek suretiyle bir üçüncü yol önermesine sahipti. Yön-Devrim söylemindeki devletçilik ise, sosyalizmin mümkün hale getirilmesine yönelik bir üçüncü yol ya da “geçiş” niteliği taşıması bakımından diğer üçüncü yollardan ayrılıyordu.

Bu önemli ayırım noktası, *Kadro* ve Yön-Devrim Hareketi arasında bir özdeşlik kuran yazarlar tarafından göz ardı edilmektedir. Örneğin Haldun Gülalp *Kadro* ve *Yön* arasında bir ayniyet ilişkisi kurarken şöyle demektedir: “1960’ların başlarında, *Kadro*’nun argümanlarını yeniden üreterek ve 1930’lardaki modellere dönüşmesi gerektiğini vurgulayarak, solda egemen olan Yön Hareketi ortaya çıktı” (1995: 180).

Bu saptama, iki bakımdan doğru görünmemektedir. İlk olarak Yön Hareketi, devletçilik ilkesinin yeniden tarifini 1930’lardaki devletçilik uygulamalarının eleştirisi üzerine bina etmiştir. Doğan Avcıoğlu’nun 1930’lardaki devletçilik zihniyetine yönelik eleştirisi şöyledir: “Yetkililer, devletçiliği daima özel teşebbüsün yetersizliğinin ortaya çıktığı bir zaruret olarak savunmuşlar, en ileri devletçiler dahi

... nihaî gayenin özel teşebbüsçülük olduğunu belirtmekten geri kalmamışlardır” (1962c). Dolayısıyla, Yön Hareketinin 1930’lardaki devletçi modele dönülmesini teklif ettiğine ilişkin görüş doğru görünmemektedir.

Diğer yandan, *Yön* dergisi, kendisi ile *Kadro* arasında doğrudan bir bağlantı kurulması üzerine yaptığı açıklamada devletçilik konusundaki ayırımını şöyle vurgulamaktadır: “[*Kadro*’da] devletçiliğin emekçiden yana cephesi iyi belirtilmiş değil. ‘Sınıf mücadelesinin ve sınıf hâkimiyetinin tasfiyesi’ ... sömürülenlerin susturulması anlamına gelebilir” (*Yön*, 1962h). Bunlar, yukarıda yürütülen tartışmayla birlikte düşünüldüğünde, Gülalp’ın, *Kadro* ile “çağdaş bağımlılık teorisi” arasında kurduğu farklılık ilişkisi, *Yön* ve *Kadro* ilişkisinde de geçerlidir: “*Kadro*, önemli bir ölçüde çağdaş bağımlılık teorisini tahmin etti, bir temel farkla: *Kadro*, devletçi ve sınıfsız bir toplum lehine, bağımlılık teorisi ise, ‘sosyalizm’ lehine geliştirilmiştir” (1995: 173). Görünen odur ki Gülalp, *Kadro* ve *Yön* arasında bulunan, kendi deyimiyle “bir temel fark”ı görmezden gelmiştir.

Korkut Boratav da, Kadrocuların önerdiği devletçiliğin hem kapitalizme hem de sosyalizme alternatif bir sistem olduğunu saptadıktan sonra (1974: 208) bu akım ve Yön Hareketi arasında bir eşdeğerlik kurmaktadır. Boratav’ın, kurduğu bu eşdeğerlik ilişkisindeki argümanı şudur: “... Kadro’cuların geçmişini inkâr etmeyen son temsilcisi Ş. Süreyya’nın doğrudan doğruya *Yön* dergisi içinde yer alması tesadüfi olamaz” (1974: 218). Boratav’ın bu söyledikleri doğrudur: Kadrocuların “geçmişini inkâr etmeyen tek temsilcisi” olan Aydemir, *Yön*’ün önemli yazarlarından birisidir; SKD’nin kurucuları arasında da yer almıştır. Fakat, bütün bu doğrular, Boratav tarafından, bir soru düşünülmezsizin ortaya konulmuştur. Üzerinde düşünülmeyen soru şudur: Acaba *Yön* yazarı Aydemir, 1930’lardaki Aydemir midir? 1930’larda,

Boratav'ın da vurguladığı gibi, sosyalizme karşı bir vaziyet alan Aydemir'in *Yön*'de yazdığı şu satırlar, *Yön*'ün Aydemir'in geçmiş platformunda değil, Aydemir'in *Yön*'ün mevcut platformunda yer aldığını ya da en azından yaklaştığını göstermektedir:

... artık devletçilik, yalnız bir iktisadî devlet işletmeciliği değil, özel sektöre yer vermekle beraber millî hayatın her sahasını içine alan bir sosyal nizam olmalıdır. İşte Türk sosyalizmi budur. Ya fikir, ya hizmet, ya emek cephesinde yer alan yeni, dinç ve mücadeleci nesil bunu başaracaktır (1962a).¹¹

Sonuç olarak, 1930'ların *Kadro*'su ile 1960'ların *Yön*'ü arasında devletçiliğe yapılan vurgu dolayısıyla kurulan özdeşlikler, iki akım arasındaki temel bir ayırım noktasının yok sayılmasına dayanıyordu. Bu ayırım, *Kadro*'nun devletçiliği kapitalizme olduğu gibi sosyalizme de alternatif bir yol olarak önermesi, *Yön*'ün ise aynı kavramı sosyalizme geçişin bir imkanı olarak anlamlandırmasından kaynaklanıyordu. Diğer yandan, *Kadro* ve *Yön*'ün devletçiliğinin siyasal bakımdan da anlamlı bir farkı vardı. Yalçın Küçük'ün dikkati çektiği gibi (1997: 431), *Kadro*'nun devletçiliği solun Kemalizm içinde eritilmesini amaçlarken, Yön-Devrim Hareketinin devletçiliği sosyalist fikirlerin ve sol hareketin canlandırılmasına hizmet etmişti.¹²

¹¹ Burada bir noktayı belirtmek zorundayım. *Kadro* ve *Yön*'ün devletçilik kavrayışlarının eş tutulamayacağına ilişkin tezim, bu çalışma sırasında Profesör Boratav'la yaptığım görüşmeden kaynaklanıyor. Boratav, kendisiyle yaptığım konuşmada (Atılğan, 2000c), 1930'lu yıllarda Türkiye'nin sınıf çelişkilerinin güçlü bir şekilde açığa çıkmadığını 1960'lı yıllarda ise belirgin bir hal aldığını belirterek *Yön* ve *Kadro* arasında bu durumdan kaynaklanan farklı bir devletçilik anlayışı olduğunu söyledi. Boratav, *Yön*'ün devletçiliğinin sınıf çizgisine açılma opsiyonu taşıyan daha Marksizan bir içerik taşıdığını vurguladı. Fakat, Boratav'ın kitabında böyle bir vurgu olmadığı için, bir bakıma ondan aldığım bir savı geliştirerek onu eleştirmiş olmayı gerekli gördüm. Bu arada, Şevket Süreyya'nın *Yön*'deki yazısından aktardığım bölümü de, bana bu yazarın *Yön*'deki yazılarını iyi incelememi tavsiye eden Profesör Boratav'ın yönlendirmesiyle gerçekleştirdim.

¹² Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın bu konudaki görüşü daha farklıdır. Kıvılcımlı'ya göre (1970: 5-35), hem Kadrocu devletçilik hem de Yöncü devletçilik sosyalizme karşıt bir pozisyondaydı; aralarındaki fark ise birincisinin bu karşıtlığı "hinoğlu hince" gizlemiş olması, ikincisinin ise farkında olmadan bu yola sapmasıydı. Şöyle diyordu Kıvılcımlı: "Gönül genç 'Yön' koçlarını, dişleri dökülmüş kadro kurtlarıyla aynı ağılda görmekten üzülmüş, neye yarar?" (1970: 19).

2.3-3 Rakip Siyasal Güçlerle Mücadelenin Bir aracı olarak Devletçilik Göstereni

Mevcut bölümü, devletçilik kavramının, Yön-Devrim Hareketinin, ortaya çıktığı 1960'lı yıllarda, rakip politik güçlerle girdiği mücadele içerisinde nasıl kullandığını tartışarak sürdürmek gerekiyor.

Siyasal alanın sınırlarını çizen 1961 Anayasası'nın "Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler" başlıklı 3'üncü bölümünde yer alan madde ve kavramlar (bkz. Topkaya, 1969: 25-27), politik mücadele içindeki parti ve akımların benimsediğini beyan etmesi gereken madde ve kavramlardı. "Devletçilik", "planlı ve karma ekonomi" gibi ardışık biçimde kullanılan kavramlar bunlardan bazılarıydı. Bununla birlikte, bu kavramlar, her bir rakip politik güç tarafından farklı bir içerikle anlamlandırılmaya müsait bir nitelik taşıyordu. Bu durumu, 1964 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde gerçekleştirilen bir açık oturumda cereyan eden tartışmalardan takip etmek mümkündür.

"Kalkınmanın Yolu" başlıklı açık oturumun katılımcıları arasında AP Genel Başkan Adayı Süleyman Demirel, eski Ticaret Bakanlarından AP Milletvekili İhsan Gürsan, CHP Grup Başkan Vekili Profesör Fethi Çelikbaş, CHP Milletvekili Şefik İnan, Devlet Planlama Teşkilatı eski Müsteşarı ve Sosyalist Kültür Derneği Genel Başkanı Osman Nuri Torun ve *Yön* dergisi Başyazarı Doğan Avcıoğlu vardı. *Yön*'ün 87'nci sayısında kayıtlara göre (*Yön*, 1964f), farklı siyasal eğilimleri temsil eden bütün bu konuşmacılar aynı kavramları kullanıyordu. Her bir katılımcı, Türkiye'nin kalkınabilmesi için devletçiliğin, karma ekonominin ve planlamanın gerekli olduğunu vurguluyor, fakat bunlardan her birini farklı bir şekilde içeriklendiriyordu. Örneğin o dönemin AP Genel Başkan adayı Süleyman Demirel, "Planda hususî teşebbüsün yapacağı bir işe devlet girmemelidir. ... Devlet, ancak fertlerin

yapamayacağı işlere el atmalıdır” diyordu. Demirel’in söyleminde görülen durum, devletçilik gibi, plan gibi sosyalizmi çağrıştıran kavramları liberal bir tarzda anlamlandırmaktı. Yön-Devrim Hareketinin yaptığı da aynı kavramları sosyalizan bir görüş açısıyla anlamlandırmaktı. Bahsedilen açıkturumda Doğan Avcıoğlu şöyle demişti:

Konuşan bütün hatipler, plan ve karma ekonomi konularında birleştiler. Ama nasıl bir plan ve nasıl bir karma ekonomi? Devletçi bir plan da mümkündür, özel teşebbüsçü bir plan da. Sosyalist karma ekonomi de olur, kapitalist karma ekonomi de. ... Parlamentodaki partilerden AP, YTP, CKMP ve MP, programlarında, aşırı bir özel teşebbüsçülüğü savunmaktadır. CHP ise programında devletçi görünmekle beraber özel teşebbüsçülüğü seçmiş durumdadır (*Yön*, 1964f).

Yön-Devrim Hareketinin “devletçilik” kavramının başına getirdiği “yeni” tamlamasının anlamlarından biri de buydu. Akım, aynı dili konuşmakla birlikte rakibi olduğu politik güçlerle arasına bir sınır çekmek üzere “yeni devletçilik” kavramını seçmişti. Bu yenilik, daha önce vurgulandığı üzere “sosyalizm”den geliyordu.

Yöncüler, Yeni Osmanlı aydınlarından, İttihatçılardan, Kadroculardan ve Kemalizmden devrıldıkları devletçiliği bir yandan Baran, Lange gibi azgelişmişlik teorisyenlerine, bir yandan Mısır gibi ülkelerdeki devletçilik uygulamalarına ve bir yandan da Markist yazına başvurarak yeniden içeriklendirmek istemişlerdi. Bu içerik, devletçiliğin, Türkiye’yi sosyalizme en kısa yoldan götürecektir bir kalkınma modeli olarak tasavvur edilmesine dayanıyordu. Türkiye, devletçi bir politikayla kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna girdiğinde sosyalizmi kuracak olan emekçi sınıfların bilinç, örgütlülük ve nicelik bakımından gelişecekleri ve kendi sistemleri olan sosyalizmi inşa edebilecekleri düşünülüyordu. Sosyalizm, öngörülen intikal devresinde ise “bir kalkınma metodu” olarak ele alınıyordu (Avcıoğlu, 1962o).

Kapitalizme ve yerli, yabancı sermaye aracılığıyla kalkınma felsefesine karşıt olarak tasarlanmış iktisadi ve sosyal bir sistem olarak ele alınan “yeni devletçilik” başka kavramlarla ardışık biçimde kullanıldığında tamamlanıyordu. Yeni devletçiliğin emekten yanallığını “halkçılık”, yabancı sermaye karşıtlığını “milliyetçilik”, sistem dışılığını ise “devrimcilik” kavramları anlatıyordu. Akımın, bu kavramları nasıl yeniden anlamlandırdığı, takip eden bölümlerin konusunu oluşturuyor.

2.4 Milliyetçilik

Bir fikir dergisinin siyasal alanda hangi amaçlarla yer aldığını en iyi anlatan metinlerin “çıkarken” ve “veda ederken” yazıları olduğu düşünülebilir. Çıkarken ne yapmak istediğini bildiren dergi, veda ederken de amaçlarıyla gerçekleştirdikleri arasında bir kıyaslamaya giderek kendi muhasebesini yapar. *Yön* dergisi 1967 yazında yerini ilk başta günlük bir gazete olarak tasarlanan *Devrim*’e bırakmak üzere yayın hayatına veda ederken geride kalan 6 buçuk yılın muhasebesi derginin kurucusu, başyazarı ve değişmez ismi Doğan Avcıoğlu tarafından yapıldı. Avcıoğlu, *Yön*’deki son yazısına şu sözlerle başlıyordu:

Kurucu Meclis günlerini hatırlıyorum. Anayasanın ilerici sosyal görüşlerinden telaşa kapılan bazı eşraf ve komprador sözcüleri, bu görüşleri etkisiz kılmak için Anayasaya ‘milliyetçilik’ deyimini yazdıracağız diye çırpınıyorlardı. Anayasa Komisyonu üyeleri ve Kurucu Meclisin uyanık çevreleri de, milliyetçilik maskesi altındaki bu gerici taarruza karşı şiddetle direniyorlardı. Milliyetçilik, o tarihlerde Sam Amca dalkavuklarının tekelindeydi! Gerçekten vatansever, ilerici ve toplumcu çevreler ise, milliyetçilik lafından pek hoşlanmıyorlardı.

Yön, böyle bir ortamda milliyetçilik bayrağını en yükseklerde tutarak yayın hayatına başladı... Bugün Sam Amca dalkavuklarının elinden bu bayrak düşmüştür. Milliyetçilik bayrağı, artık kendi mutluluğunu, Türk halkının mutluluğunda görenlerin ellerinde dalgalanmaktadır (1967a).

Doğan Avcıoğlu, *Yön*'ün yayın hayatına başladığı günlerdeki ilk başyazılarından birini de şu sözlerle bitiriyordu: “Sosyalizm, tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir” (1962p). Avcıoğlu'nun bu sözleri, Yön-Devrim söyleminin merkezi kavramlarından biri durumundaki milliyetçiliğin bu söylemde hangi tematik karşıtlıklar ekseninde yer aldığı bütün ipuçlarını vermektedir.

Yön-Devrim Hareketi açısından milliyetçilik, ilk olarak, “ilericilik” ve “gericilik” arasındaki siyasi mücadelenin içeriğini tayin eden bir kavram olma özelliği taşımaktadır. Doğan Avcıoğlu, “eşraf ve komprador sözcüleri”nin “gerici taarruz”larını “milliyetçilik maskesi” altında gerçekleştirdiklerini söylerken “milliyetçilik” kavramının iki karşıt anlamlandırmasının mümkünlüğüne işaret etmektedir. Avcıoğlu'na göre, bunlardan biri maske olarak kullanılan “sahte” bir milliyetçilik, diğeri ise bu “maskeli milliyetçiliğin” karşıtı olan “gerçek milliyetçilik”tir.

İkinci olarak, Yön-Devrim söylemine göre, “sahte” ve “gerçek” milliyetçilikler birbirine karşıt iki “sistem”le irtibatlı olarak şekillenmektedir; “sahte” milliyetçiliğin dayanağı kapitalizm ve emperyalizm iken, “gerçek” milliyetçiliğin dayanağı sosyalizmdir. Avcıoğlu'nun “Sam Amca dalkavuklarının temelindeki milliyetçilik” ifadesindeki “Sam Amca” doğrudan doğruya emperyalizmi, “dalkavuklar” emperyalizmle ittifak halindeki “eşraf ve komprador burjuvazi”yi ima etmektedir. Emperyalizm ve işbirlikçilerine karşıtlık temelinde algılanan “ilericilik ve toplumculuk” ise sosyalizmden kaynaklanan kavramlar olarak belirlemektedir.

Antiemperyalizm-emperyalizmle işbirliği, sosyalizm-kapitalizm, ilerici-gericilik karşıtlıkları ekseninde anlamlandırılan milliyetçiliğin Yön-Devrim söylemindeki yer buluş halinin temel kıstasının kalkınma olduğu da, Avcıoğlu'ndan aktarılan ikinci paragrafta açıkça görülmektedir. Doğan Avcıoğlu'na göre, ülkeyi içinde bulunduğu “çıkılmazdan” kurtaracak olan “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma”nın sağlanması milliyetçiliğin ana kriteridir. Yön Hareketi açısından, milliyetçiliğin “gerçek” ve “sahte”liğinin “kalkınma” kriterine göre belirlenmesinin anlamı şudur: bir siyasal söylem, eğer Türk milletinin çağdaş milletler seviyesine ulaşmasını sağlayacak bir kalkınma yolu öneriyorsa gerçekten milliyetçidir. Ters durumda ise milliyetçilik, Türk milletini geri bırakmanın maskesi olarak kullanılmış olacaktır. Avcıoğlu'nun iddiasına göre, *Yön* dergisinin yayın hayatı boyunca elde ettiği en büyük başarılarından biri de, kendi çıkarları uğruna Türk milletini geri bırakan gericilerin yüzündeki milliyetçilik maskesini düşürmek, milliyetçilik bayrağını “Sam Amca dalkavukları”nın elinden alıp ilerici ve toplumcu çevrelerin ellerinde yükseltmektir.

Çalışmanın bu aşamasının konusunu, Yön-Devrim Hareketinin kendi başarı hanesine yazdığı milliyetçilik kavramının önüne getirdiği “gerçek” tamlamasının ima ettiği tematik karşıtlıklarla nasıl içeriklendirildiğini çözümlemektir. Bu çözümleme çabasına, akımın, milliyetçilik kavramını hangi söylemlerden devraldığını, devralınan kavramın nasıl dönüştürüldüğünü, bu dönüştürme sırasında hangi başka yardımcı kavram ve söylemlere başvurduğunu gösterme gayreti eşlik etmektedir.

2.4-1 ‘Maskeli Milliyetçilik’, ‘Gerçek Milliyetçilik’

Yön dergisinin kuruluş hazırlıklarının yapıldığı 27 Mayıs öncesi dönemde “sosyalizm” Türkiye’nin en tehlikeli kelimelerinden biriydi. O yılların Türkiye’inde “Soğuk Savaş” döneminin “kızıl tehlike alarını” ağırlığını koruyor, sosyalizm, “beynelmilelliği” ve “vatansızlığı savunduğu”, “bireyi hiçe saydığı” ve “mülkiyete düşman olduğu” iddiasıyla doğrudan doğruya “millet düşmanlığı” ile bir tutuluyordu. Hakim ideoloji olan liberalizm ise, milletin refahının ancak “hür teşebbüs”le sağlanacağını dile getiriyor, bireyin, ancak kişisel çıkarlarını gözetmesi durumunda milletin refaha erişmesi için çalışabileceğini vurguluyordu. Liberal söyleme göre, kişisel çıkarları için uğraş veren bireylerin çabalarının toplamı milleti yüceltebilirdi. Bireyi ve teşebbüs hürriyetini yadsıyan sosyalizm (ya da aynı anlama gelmek üzere komünizm) ise, bir yandan devletçi bir metotla bireylerin teşebbüs hürriyetini kısıtlayarak gelişmeyi engellerken bir yandan da sınıf çatışmalarını körükleyerek milleti yüceltmek yerine bölerdi. Doğrudan doğruya Moskova tarafından yönlendirildiği öne sürülen ve bu bakımdan “Rus casusluğu” ile özdeş tutulan sosyalizm, aynı zamanda, “kökü dışarıda” olduğu için de “gayri milli” bir karakter taşımaktaydı.

Yöncüler, sosyalizm ile “millet düşmanlığının” eş sayıldığı böylesi bir dönemde dergilerini çıkarmaya hazırlanırken öne sürecekleri fikirlerin temellendirilmesinde “sosyalizm” sözcüğünü kullanıp kullanmama konusunda oldukça tereddütlüydüler. İlhan Selçuk, derginin hazırlık çalışmaları sırasındaki bu gerilimi şöyle anlatır: “Dergiyi çıkarken en büyük düşüncelerimizden biri şuydu: Sosyalist ve sosyalizm kelimelerini kullanalım mı kullanmayalım mı?” (1967). Yöncüler arasındaki bu gerilim, sosyalizmin açık bir savunuculuğu lehine çözüldü. Nitekim Doğan

Avcıoğlu, *Yön*'deki ilk başyazısını "... yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir" (1961) sözleriyle bitirdiğinde, 27 Mayıs sonrası siyasal alanda sosyalizm kavramını ilk kullanan kişi oluyordu. Bununla birlikte Yöncüler, ülke sorunlarına ilişkin fikirlerini ve çözüm önerilerini açıklarken sosyalizmi referans aldıklarında karşı karşıya gelecekleri suçlamaların neler olacağını da iyi biliyorlardı. "Milliyetçi olmamak", "millet düşmanı olmak", "bölücülük", "Rus casusluğu", "kökü dışarıdalık" gibi suçlamalar Yöncüleri bekliyordu. Derginin hazırlık çalışmaları sırasında, bu suçlamaların nasıl göğüslenebileceği, dergiyi çıkaran ekibin üzerinde düşündüğü en önemli konulardan biriydi. Bu konuda bulunan çözüm şuydu: Sosyalizm ve milliyetçilik arasında bir karşıtlık değil uyum bulunduğu vurgulanacak, milletin kalkınmasını sağlayamayan kapitalist ve liberal söylemin ise "sözde" bir milliyetçilik olduğu savunulacaktı. İlhan Selçuk, bu konuda Yöncüler arasında geçen tartışmaları şöyle özetler:

Yön'ü çıkarmaya karar verdiğimiz günlerde, tutturacağımız yolun tartışmalarını hatırlıyorum. Ankara'da Çankaya'nın ışıklı gecelerinde süren konuşmalarımızda milliyetçilik kavramını kullanıp memleketi sömüren yabancı sermaye uşaklarının gerçek yüzlerini ortaya koyma kararına varıyorduk (1965).

Bu karar neticesinde, milliyetçilik, fertlerin değil toplumun çıkarlarını gözeten iktisadi bir politika olarak devletçilikle birlikte, Yön-Devrim söyleminin kuruluşunda merkezi bir rol üstlendi. Aynı zamanda Kemalizmin ve Anayasanın temel ilkelerinden biri olması itibarıyla siyasal alandaki bütün söylemlerin ortak göstereni olan ve bu nedenle de "yüzer-gezer" bir nitelik taşıyan kavram, rakip politik güçlerle girilen mücadelede Yön-Devrim Hareketi tarafından sosyalist bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirildi. Akım, mücadele ettiği siyasal söylemlerle kendi arasındaki

sınırı çizmek maksadıyla kavramı “sahte” ve “gerçek” milliyetçilik karşıtlığı temelinde şekillendirildi.

Yön-Devrim Hareketinin milliyetçilik söylemi, sadece rakip politik güçler tarafından yöneltilecek olan suçlamaları göğüslemek amacıyla “politika icabı” geliştirilmiş bir içerik taşımıyordu. Yöncüler, kendine öncel aydın hareketleri gibi, ülkelerinin kurtuluşuna odaklanmışlardı. Amaçları, Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştirdikten sonra yeniden “yok olma tehlikesiyle” karşı karşıya olduğunu düşündükleri “Türkiye vatani”ni ve “Türk milleti”ni kurtarmaktı (Avcıoğlu, 1964e).

Yöncülerin, vatani ve milleti kurtarmak tutkusuyla şekillenen “samimi” milliyetçilik fikirlerinin kökleri Yeni Osmanlılar’a kadar uzanır. Yeni Osmanlılar’ın yaşadıkları dönemde, “Türk” kavramı “itibarlı” bir kavram değildi (Mardin, 1997: 95). Fakat onların, özellikle Namık Kemal’in, “Osmanlı” kavramıyla eş anlamlı olarak kullandıkları “millet”i yüceltmek, farklı “millet” ve dinlere mensup Osmanlıların yaşadıkları Osmanlı vatanını kurtarmak düşüncesi ve öğütleri Yön Hareketinde yankısını bulabildi. Yöncüler, Namık Kemal’i konu alan yazılarında onun vatansever çabalarından övgüyle bahsediyorlar, onun çağdaş takipçisi olduklarını ima ediyorlardı.¹³ Vatan ve milleti kurtarma dürtüsüyle samimi bir çaba içine girip mücadele ettiklerine inandıkları Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler ve Kadrocuları “milliyetçi devrimciler” olarak adlandırıyorlar ve kendilerini onların “vatanseverlik”lerinin mirasçısı olduğunu söylüyorlardı.¹⁴

¹³ Örneğin, Doğan Avcıoğlu’nun ve genel olarak Yön-Devrim Hareketinin fikri gelişiminde belirleyici bir role sahip olan Niyazi Berkes, *Yön*’deki “Namık Kemal’e Övgü” başlıklı yazısını şöyle bitiriyordu: “Sen nur içinde yat, Namık Kemal; seni hiçbir zaman unutmayacağız. Fakat bil ki biz hâlâ senin bıraktığın yerdeyiz. ... O senin çok istediğin Batı boyunduruğundan kurtuluşu, senin adını taşıyan birinin önderliği altında gerçekleştirdiğimiz halde bir kere daha o senin o kadar tenkit ettiğin Tanzimat paşalarının yeni kopyalarının ihaneti yüzünden gene yitirdik” (1965b).

¹⁴ Bu mirasçılığın en net ifade edildiği metinlerden biri için bkz. Avcıoğlu: 1968: 524-526.

Bununla birlikte Yöncülerin milliyetçiliği “ittihat-ı anasır”ı sağlamak, “Osmanlı devletini kurtarmak”, “Müslümanların kurtuluşu”nu gerçekleştirmek, “Turan”ı erişmek ya da olmayan bir Türk milli kimliğini inşa etmek gibi bir içerik taşımıyordu. Onların milliyetçiliğinin başlıca hedefi, bir ulus-devlet olarak inşa edilmiş Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan toplumun çağdaş medeniyete erişmesiydi. Yön-Devrim Hareketinin milliyetçilik söyleminin kuruluşunda emperyalizm-kapitalizm ve sosyalizm karşıtlığının belirleyici bir rol oynaması “çağdaş medeniyet” ya da aynı anlama gelmek üzere kullanılan “kalkınma” hedefine ulaşmakta izlenecek yolun seçiminden kaynaklanıyordu. Akımın cevap aradığı temel soru “Türkiye nasıl kalkınabilir?” şeklinde formüle edilmişti (Avcıoğlu, 1970f). Dolayısıyla Yön-Devrim Hareketi bakımından milliyetçiliğin ana ölçütü milleti kalkındırmak, ülkenin geri kalmışlığına çare bulmak olarak belirmişti. Yön-Devrim Hareketi, açısından “gerçek” milliyetçilik, hislere ve duygulara hitap eden bir milliyetçilik değil, milletin sorunlarına somut çözümler ve fikirler üretmektir. Doğan Avcıoğlu’na göre (1962p), “gerçek milliyetçi” şu sorulara rasyonel cevaplar veren kişiydi: “Artan nüfusu nasıl besleyeceğiz? Bu nüfusa nasıl iş sağlayacağız? İşsizliği nasıl durduracağız? Çocuklarımızı nasıl okutacağız? Büyük şehirlerin gecekondu diyarı haline gelmesine nasıl son vereceğiz? Köylünün sömürülmesini nasıl durduracağız? Milleti fakirlikten nasıl kurtaracağız? ...” (1962p). Doğan Avcıoğlu açısından, kapitalizm milletin bu sorunlarını çözen bir seçenek olamamıştı. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra girilen kapitalist yol milleti kalkındırmak yerine yeniden sömürge haline getirmiş, zenginleştirmek yerine daha da fakirleştirmişti. Sosyalizm ise, ülkeyi kalkındıracak, milleti sosyal adalet içinde zenginleştirecek bir yoldu. O yüzden “gerçek

milliyetçilik” ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak olan sosyalizm tarafından temsil edilebilirdi (1962p).

2.4-2 ‘Emperyalist Milliyetçilik’, ‘Sosyalist Milliyetçilik’

Yön-Devrim Hareketi açısından, 1960’lı yılların Türkiye’sinde, “gerçek milliyetçilik” ile “maskeli milliyetçilik” arasındaki karşıtlık, emperyalizm ve sosyalizm gibi iki dünya sistemi arasındaki karşıtlığın bir yansımasıydı. Maskeli milliyetçilik ideolojik planda emperyalizmle ilişkiliyken gerçek milliyetçilik sosyalizmden kaynaklanıyordu. Fakat bu “gerçeklik”, Türk siyasal hayatında baş aşağı çevrilmiş haliyle algılanıyordu. Bu yanlış algıya göre, sosyalist milliyetçilik teorisi “sahte”, emperyalist milliyetçilik teorisi ise “gerçek”miş gibi görünüyordu. Doğan Avcıoğlu, *Yön ve Devrim* dergilerinin diğer yazarlarıyla birlikte, mevcudiyetine inandığı bu yanlış algıyı “düzeltmek” için yoğun bir ideolojik çaba harcadı. Avcıoğlu’na göre (1967d), emperyalist ideologlar tarafından geliştirilen milliyetçilik teorileri bilimsel bir temele, gerçekçi bir çözümlemeye dayanmıyordu. Bu teorilerin tam karşısında yer alan “sosyalist milliyetçilik” teorisi ise gerçekçi bir yaklaşımla hareket ediyor, bilimsel bir temele dayanıyordu. Avcıoğlu, “Millet Gerçeği ve Milliyetçilik” başlıklı yazısında şöyle diyordu:

Türkiye’de genellikle sanılmaktadır ki, enternasyonalist nitelikteki sosyalist hareket, millet gerçeğini inkâr eder ve milliyetçiliğe karşıdır. Batının kapitalist toplumları ise, millet gerçeğine saygılıdırlar ve milliyetçilikten yanadırlar! Bu görüş, büyük bir yanılgının sonucudur ... Türk milliyetçilerinin, emperyalist ideologların millet gerçeğini küçümsemeye çalışan bilime aykırı teorileri ile sosyalizmin gerçekçi millet teorisini iyi bilmeleri gerekmektedir (1967d).

Doğan Avcıoğlu’nun görüş açısına göre (1965i), burjuvazi ortaya çıktığı dönemde, feodalizmi tasfiye edip gelişme yolunu açarak milli ve devrimci bir rol oynamıştı.

Fakat, 19'uncu yüzyılın sonlarında dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeler arasında nüfuz alanlarına bölünmesinden sonra, burjuvazinin ilerici rolü sona ermişti. Avcıoğlu açısından (1967c), 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, fethedebileceği ülkesi kalmayan emperyalizm, yeni sömürgecilik metotlarıyla girdiği ülkelerde, feodal ve komprador sınıflarla ittifak halinde halkların “kendi ekonomik, sosyal, politik ve kültürel gelişme yollarını ve vasıtalarını seçme özgürlüğü” anlamına gelen “milli egemenlik” ilkesinin karşısına dikilmeye başlamıştı. Diğer yandan, milli egemenliğini kazanmak için mücadele eden milletler de doğrudan doğruya emperyalizm ve ülke içindeki ittifaklarıyla karşı karşıya gelmekteydi. Avcıoğlu'nun belirttiğine göre (1967d), emperyalizmin yeni millet teorileri, 20'nci yüzyılın en önemli gerçeklerinden biri olan milli bağımsızlık devrimlerini, “anormal” ve “çağın gerisinde” saymaktaydı. Emperyalizm, milli egemenlik ilkesini de, birtakım soyut teoriler ve aldatmacalarla, unutturmak, yok etmek istiyordu. Emperyalist ideologlar tarafından geliştirilen milliyetçilik teorileri, emperyalizmin sömürücü yüzünü gizleyip bağımsızlık ve milli egemenlik ilkelerini kararttığı için bilime ve gerçeğe aykırı sözde teorilerdi. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: “Politik bağımsızlığı ifade eden milli egemenlik ilkesi, emperyalizmin ideologlarının, günümüzde hedef tahtası olmuştur. Bu ilke, ‘modası geçmiş bir entelektüel konstrüksiyon’ diye çürütölmek istenmektedir” (1967c).

Emperyalizmin, milli egemenlik karşıtı teorilerinin neden aldatmacaya dönük ve gerçekleri çarpıtan bir karakter taşıdığını bu şekilde açıklayan Doğan Avcıoğlu açısından kapitalizm de millet içinde sömüren ve sömürölen ayırımına yol açtığı için “bölücü” bir muhtevaya sahipti. Bu konuda şunları yazıyordu: “Üretim araçlarının özel mülkiyeti, milli birliği bozmakta ve milletin bir kısmına, öteki kısmının

hükmetmesine yol açmaktadır. Milletler arasındaki mücadelelerin de temel nedeni budur” (1967d). Liberallerin ve diğer kapitalizm yandaşlarının sosyalistlere yönelttiği “bölücülük” suçlamasını böylece tersine çeviren Avcıoğlu, “kökü dışarıdalık” ithamını da iddia sahiplerine iade ediyordu. Doğan Avcıoğlu’na göre (1964e) Türkiye’de kapitalizm “dolar ve lira kesesini elinde bulunduran Sam Amca”ya bağlı olarak gelişmişti. Emperyalizm, Türkiye’de ve diğer azgelişmiş ülkelerde “sun’i yollardan da olsa kendine bağlı bir kapitalizm” yaratmış, bu türden bir kapitalizm de “iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesör ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştı.” Öte yandan, devlet teşkilatının bir kesimine yerleştirilen uzmanlar, perde arkasından devleti yönetmeye kalkışmışlardı. Doğan Avcıoğlu, bu durumu “yeni sömürgecilik” olarak tanımlıyor ve emperyalizme bağımlı olarak gelişen kapitalizmin bütün yerli kadrolarını “ithalatçılar, ihracatçılar, toprak ağaları, komisyoncular, dış firmaların acentaları, yabancı şirketlerin ortakları ile ücretli memurlar ve yazarlar”ı “gayri milli kadro” olarak adlandırıyordu. “Meselenin komik tarafı,” diyordu, “gönlünü de kesesini de dışarıya aktaran böyle bir kökü dışarıda sınıfın, hâlâ milliyetçilik ve vatanseverlik iddiasında bulunabilmesi, iç ve dış kapitalizmin uşaklığını yapan geniş bir oportünist grubun milliyetçi etiketi ile ortaya çıkabilmesidir” (Avcıoğlu, 1964e).

Milliyetçilik kavramını emperyalizm-sosyalizm arasındaki ideolojik karşıtlık temelinde ele alan Yön-Devrim Hareketine göre, emperyalist, kapitalist, liberal milliyetçilik teorileri gerçekleri çarpıttığı, bölücü bir karakter taşıdığı ve kökü dışarıda olduğu için “sahte” ve aldatıcıydı. “Sosyalist milliyetçilik” ise, gerçekçi, eşitlikçi, birleştirici ve bilimsel olduğu için “hakiki”ydi. Doğan Avcıoğlu açısından, “gerçek” milliyetçilik sosyalizm tarafından temsil ediliyor, “milliyetçilik bayrağını

sosyalistler taşıyor”du (1965i). Avcıoğlu’na göre (1967d), bunun birinci nedeni, sosyalizmin, emperyalizmin tersine, “millet gerçeğine” bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmasıydı. “Emperyalist ideologlar”ın millet konusundaki teori ve tanımlamaları, “millet kavramını, sosyal tarihe göre değil de halkın bilincine ya da biyolojik ve politik olaya” bağlayarak “ırkçı ve sömürgeci” sonuçlara ulaşırken “sosyalist millet teorisi” sorunu bilimsel bir açıdan ele alıyordu. Avcıoğlu’nun sözleriyle: “Sosyalist millet teorisi, ... tarihi olayların bilimsel bir sentezidir. Sosyal tarihin, üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin yakın incelemesine dayanan sosyalist açıdan millet tanımlaması şöyledir: ‘Millet, özgül bir milli kültür içinde beliren psikolojik bir davranış biçimi, ekonomik hayat, arazi ve dil birliği temelleri üzerinde doğan, tarihsel olarak teşekkül etmiş, istikrarlı halk topluluğudur’ ” (1967d).

Yön-Devrim Hareketinin benimsediği bu millet kavrayışı, ırk, soy ve his temeline dayanan milliyetçilikleri reddediyordu. Akım, bu bakımdan, bir zamanlar Enver Paşa, Ziya Gökalp gibi İttihatçı önderler tarafından benimsenen ve 1960’lı yıllarda AP içindeki bazı siyasal gruplar ve MHP tarafından canlandırılmak istenen “Türkçülük” akımının, aynı soydan gelen Türkleri birleştirmeyi hayal eden Turan projesinin kesinlikle karşısındaydı. Avcıoğlu, Türkiye’nin hâlâ az gelişmiş, Ziya Gökalp’in Turan’ının mekanı olarak adlandırdığı Türkistan’ın ise sosyalist bir kalkınma yolu izleyerek Batı düzeyinde gelişmiş bir ülke olmasını düşündürücü buluyor ve Türk milliyetçilerinin sosyalist yoldaki Türkistan’ın kat ettiği gelişmeleri “yüzleri kızarak” takip etmeleri gerektiğini salık veriyordu (1970g). Doğan Avcıoğlu, 1940-45 yıllarında bütün fikri malzemesi “bir kuş olup yeşil yurda kanatlanmak” veya “kımız içmek”ten öteye gitmeyen Turancıların, 27 Mayıs sonrasında bir yandan “Amerikan taraftarlığını, özel teşebbüsçülüğü” savunurken bir

yandan da “iktidara talip” olduklarını belirterek, bu güçleri “gerçek” milliyetçilerin mücadele etmesi gereken güçler olarak tanımlıyordu (1962m). Avcıoğlu’na göre, “gerçek milliyetçi” hislere ve soy birliğine dayanarak yayılmacı emeller peşinde koşan değil, milletini kalkındırmak, emperyalist sömürüden kurtarmak için çaba harcayan kişiydi.

Yön’e göre, gerçek milliyetçiliğin sosyalizm tarafından temsil edilmesinin bir diğer nedeni, kapitalizmin millet içinde “bölücü” ve “sömürücü”, milletler arasında “eşitsizlikçi” ve “sömürgeci” niteliğine karşıt olarak “birleştirici” ve “eşitlikçi” olmasından kaynaklanıyordu. “Sosyalizm,” diye yazıyordu Doğan Avcıoğlu, “milletlerin içindeki sınıf ilişkilerinin tabiatını kökünden değiştirir. Sınıf zıddiyetlerini kaldırır, manevi ve siyasi birliği kurar. ... Üretim araçlarının topluma mal edilmesi ise milli birliği sağlamlaştırır ve eşit milletler arasında kardeşçe işbirliği şartlarını hazırlar” (1967d).

Milliyetçilik ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kuran Yön-Devrim Hareketinin cevaplamak durumunda olduğu en önemli sorulardan biri, Marksizmin enternasyonalist bakış açısıyla milliyetçilik arasındaki gerilimin nasıl aşılabacağıydı. Doğan Avcıoğlu’nun görüş açısına göre, Marksizm-Leninizmin enternasyonalist yaklaşımıyla milliyetçilik arasında bir çelişki yoktu. Avcıoğlu, Marx, Engels, Lenin ve dönemin Sovyet yazarlarının ulusal soruna ilişkin eserlerini incelediği bir yazısında Lenin tarafından formüle edilen “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ilkesine odaklanarak şöyle yazıyordu:

... proletarya enternasyonalizmine bağlı Marksist-Leninstler için, soyut planda ‘milliyetçilik iyidir, kötüdür’ diye bir şey yoktur. ... İşçi sınıfının enternasyonalizmi, ortak düşman kapitalizme karşı mücadelelerinde bütün ülkeler işçilerinin çıkar birliğini ifade etmektedir. ... Bu anlamda bütün işçiler aynı ‘millet’e mensupturlar. Emekçi halkın dünya ‘millet’i, bütün burjuva

lkelerde aynı güç tarafından, sermaye tarafından, sömürülmekte ve tahakküm altında tutulmaktadır. Ama milletlerarası tek emekçi halk ordusuna mensup olmak, hiç bir zaman işçi, Fransız, İngiliz, İtalyan vs. olmaktan çıkar anlamına gelmez. Tam aksine yalancı olmayan gerçek vatanseverlik, proletarya enternasyonalizminden doğal biçimde fikırır (1967b).

Türk milletinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele ederek “bağımsızlık uğruna savaşan ülkelerin safında şerefli yerini alması” ve sosyalizme yönelmesi Yn-Devrim Hareketine göre “derin bir enternasyonalizmin götürdüğü milliyetçilik”ti (Avcioğlu, 1965i). Bir başka ifadeyle, Avcioğlu, Türk milletinin emperyalist ve kapitalist tahakkümden kurtarılmasını enternasyonalist bir görev sayıyor, böylece enternasyonalizm arasında pozitif bir anlam ilişkisi kuruyordu.

1960’lı yıllardaki sosyal hareketlilik ortamında Türkiye’nin gündemine yeniden giren Kürt sorunu, söyleminin merkezi kavramlarından biri olan milliyetçiliği sosyalist bir görüş açısıyla ieriklendirme gayreti içinde olan Yn-Devrim Hareketi açısından temel gerilim noktalarından biriydi. Hem “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ilkesini benimsemek hem de Kürt sorununu görmezden gelmek nasıl olacaktı? Akım, milliyetçilik söylemindeki bu gerilimi Kürt sorunu konusundaki “resmi tez”den ayrılarak çözmeye gayret etti.

Doğan Avcioğlu, Kemalizmin “Milli Misak sınırları içinde Türkiye”¹⁵ tarifini benimsemekle birlikte, Kürt sorunu konusunda “resmi tez”den ayrılıp bu konuyu “yıkılması gereken bir tabu” olarak sosyalistlerin gündemine taşıyan belki de ilk yazardı. Şöyle diyordu: “Resmi tez ne olursa olsun ... bir Kürt meselesi vardır ve uzun yıllardır uygulanan politika, meseleye bir çözüm yolu bulmakta başarısız kalmıştır.” Avcioğlu açısından “etnik yönü” olan Kürt sorunu “sadece ekonomik ve

¹⁵ “Misakı Milli sınırları içinde Türkiye” kavramıyla kast edilen Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerinde kurulu bulunduğu topraklardır.

sınıfsal açıdan alınacak tedbirlerle” çözülemezdi. Sosyalistler de “meseleyi yuvarlak laflarla geçiştiremezlerdi.” Bununla birlikte, bu sorunu ilk kez “Kürt sorunu” olarak tanımlama cesaretini gösteren Avcıoğlu’nun¹⁶ sorunun etnik ve kültürel yönüne vurgu yapmaktan öte bir çözüm önerisi yoktu. Şöyle yazıyordu: “... bu satırların yazarı da, meselenin varlığına işaret etmekten ve şimdiye kadar gerçekçi bir çözüm yolu ileri sürülmediğini belirtmekten öte bir şey söyleyebilecek güçte hissetmemektedir kendisini” (1966c).¹⁷ Doğan Avcıoğlu’nun Kürt sorunu konusundaki yaklaşımının meseleyi Yeğen’in söyleyişiyle (1999) “irtica, aşiret direnci, eşkıyalık, ecnebi kışkırtması, bölgesel geri kalmışlık” olarak tarif eden Kemalist algıdan kopmaya yöneldiği; İsmet Paşa’nın şu sözlerinde dile gelen türden bir Türk milliyetçiliğini kesinlikle reddettiği açıktır: “Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklüğe ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız” (aktaran Üstel, 1997: 173).

Netice itibariyle, Yön-Devrim söyleminde milliyetçilik kavramının oluşumu kapitalizm-emperyalizm ve sosyalizm karşıtlığı temelinde gelişmişti. Milletin menfaatlerinin “emperyalizme karşı”, “sosyalizmden yana” olduğunu vurgulayan söylemin, Türkiye için önerdiği program da bu karşıtlık temelinde geliş ve ülkenin iktisadi bakımdan kalkınmasıyla ilişkilendirilerek işlenmişti. Bu programın

¹⁶ O yıllarda resmi tez açısından “Kürt” diye bir şey yoktu. TİP gibi sosyalist akımlar ise, meseleyi “Doğu Sorunu” olarak adlandırıyorlar ve sorunun esas olarak “bölgesel geri kalmışlık”tan kaynaklandığını ileri sürüyorlardı. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar’ın 1967’de söylediği şu sözler, TİP’in o yıllarda Kürt sorununa nasıl yaklaştığını göstermektedir: “Doğu sorununun temelinde ekonomik nedenler yattığını bin kere tekrar ettik.” (1968:632).

¹⁷ Doğan Avcıoğlu, artık iktidar perspektifiyle düşündüğü *Devrim* gazetesi döneminde bu konuda bir adım daha atmış ve talip olduğu iktidarın “Doğu Politikası”nın ana hatlarını şöyle ortaya koymuştu: “Kanımızca gerçekçi bir politika, feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu’nun Batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini gözönünde tutan geniş bir plan çerçevesinde yürürlüğe konabilir” (1970j).

oluşumunu sağlayan temel kategoriler de “sosyalist milliyetçilik”e göre oluşturulacaktı.

2.4-3 Kalkınma Yolu Olarak Milliyetçilik: Antiemperyalist Program

Doğan Avcıoğlu, *Yön* dergisi üzerine bu derginin kurucularından Mümtaz Soysal danışmanlığında doktora tezi hazırlayan Hikmet Özdemir’le yaptığı söyleşide, hazırlanmakta olan tezin planıyla ilgili olarak “Burada yeterince emperyalizm yok! *Yön* demek, antiemperyalizm demektir! Sizin planda tam bağımsızlık, antiemperyalizm nerede? İkiniz de benden kocaman bir sıfır aldınız” demişti (Özdemir, 1995: 58). Doğan Avcıoğlu’nun ölümünden kısa bir süre önce söylediği bu sözler önemlidir. Çünkü, Yön-Devrim Hareketinin Türkiye’nin kurtuluşu için önerdiği program, “antiemperyalist” ya da akım tarafından aynı anlama gelmek üzere kullanılan “milli devrimci”, “milli demokratik” bir programdır. Geline aşamada, “milli cephe”, “milli ekonomi”, “milli demokrasi”, “milli dış politika” gibi kategorilere müracaat edilerek kurulan bu programı tetkik etmek gerekiyor.¹⁸

- ‘Milli Cephe’ ve ‘Milli Kurtuluş Devrimi’

Yöncüler, içinde yaşadıkları yüzyılı “sosyal ve milli devrimler” yüzyılı olarak tanımlıyorlardı (Avcıoğlu, 1967d). Akıma göre, 20’nci yüzyılın bir başka özelliği, dünyanın kapitalist-emperyalist ve sosyalist olarak iki kampa bölünmüş olması ve gelişmelerin ikinci kamp lehine ilerlemesiydi. “Çağımızda,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “sosyalizm yükselme, kapitalizm ise intihat safhasını yaşamaktadır” (1965ı). Avcıoğlu’na göre (1963d), bu yükselme çağında sosyalizme gidiş yolları

¹⁸ Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer kategori de “milli kültür”dür. Bu konu, hakkında daha verimli bir tartışma yürütülebileceği düşüncesiyle “Doğu, Batı, İslamiyet” başlıklı bölümde ele alınıyor.

çeşitliydi. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler farklı tarihsel özelliklere sahip olduklarından sosyalizme farklı yollardan ulaşacaklardı. Bu iki tip ülke arasındaki temel ayırım, “sanayileşmenin ileri safhasına varmış” olan birinci tip ülkelerde “burjuvazinin yerini rahatça doldurabilecek güçlü ve tecrübeli bir işçi sınıfının mevcudiyeti sayesinde sosyalizmin maddi temelleri”nin varlığıydı. Bu tip ülkelerde temel çelişme, emek ve sermaye ya da işçi sınıfı ve burjuvazi arasında yaşanıyordu. Avcıoğlu’nun ikinci tip ülke kategorisine dahil ettiği azgelişmiş ülkelerde ise zayıf ve tecrübesiz bir işçi sınıfı bulunuyordu (1963d). Diğer yandan azgelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de temel sorun emperyalizm ile ülkedeki işbirlikçileri arasında yaşanıyordu (Avcıoğlu, 1966l). Avcıoğlu açısından (1965l) emperyalizm tarafından “yarı sömürge” haline getirilen Türkiye’de sosyalizm “bugünün değil, yarının meselesi”ydi. Sosyalizme giden yol, “milli kurtuluş devrimi”nden geçecekti (1962f).

Doğan Avcıoğlu, “emperyalizme karşı milletçe mücadele” olarak tanımladığı milli kurtuluş devriminin “milli kurtuluş cephesi” tarafından yürütülmesi gerektiğini söylüyordu. İşçi ve köylüler; öğretmeni, subayı ve memuruyla orta sınıflardan gelen aydınlar; gençlik; “ilerici kuvvetlerin anayasadan da kuvvetli teminatı” durumundaki ordu; küçük sanatkârlar ve milli bir ekonomiden çıkarı olan burjuvalar “milli kurtuluş cephesi”nin unsurlarıydı (1962f). Milli kurtuluş cephesinin karşısında ise emperyalizm ve işbirliği halinde olduğu için “gayrı milli” olan “tutucu güçler koalisyonu” bulunuyordu (Avcıoğlu,1970c). Yön-Devrim Hareketi bakımından “ilericilik” - “gericilik”, “gerçek milliyetçilik” –“sahte milliyetçilik” gibi kavramlar da kişinin çıkarları bakımından bu cephelerden hangisi içinde yer aldığına göre belirleniyor ve ancak bu durumda “gerçek yörüngesine” oturuyordu. “Gericiliğin ölçüsü, dindarlık kravatsızlık değildir. Temel ölçü, bilerek ya da bilmeyerek

emperyalizm uşaklığıdır” diye yazıyordu Doğan Avcıoğlu (1966ı). Ona göre, Türkiye’nin mevcut şartlarında “milliyetçi, iç ve dış kapitalizmin karşısına dikilen insandı. İç ve dış kapitalizmi savunanlar ise, ancak ve ancak sömürgecilikten yana olanlardı” (1964e). Yön-Devrim Hareketinin “iç ve dış kapitalizme karşı” olmaları itibariyle “gerçek milliyetçi”, “gerçek milliyetçi” olmaları itibariyle de “ilerici” saydığı “milliyetçi cephe” unsurlarına yönelik çağrısı ise şuydu: “istiklalciler, milliciler, birleşiniz” (Avcıoğlu, 1967h).

Yön-Devrim Hareketinin, birleşmeye davet ettiği kesimler, siyasal görüşleri, dini inançları, mensup oldukları partiler ne olursa olsun çıkarları gereği emperyalizme karşı olan “herkes”ti. Akım açısından, böyle bir cephe içinde yer alması gereken kuvvetleri birleştirecek olan, sosyalist bir dünya görüşüne sahip olmak değildi. Bu yaklaşım, Yön Hareketini TİP’ten ayıran başlıca noktaydı. Yön-Devrim Hareketi, “sosyalist olmadıkça, ne milliyetçi olunur, ne de Amerika yurttan atılır” (Aybar, 1968: 590) yaklaşımıyla hareket eden TİP’i, “güçleri dağıtmak”la suçluyor ve “emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletçe mücadeleye kesin öncelik tanımak ve onu proleter-burjuva mücadelesinden dikkatle ayırmak ... hayati bir meseledir” görüşünü savunuyordu (Avcıoğlu, 1966k).¹⁹

Yön-Devrim Hareketinin Kemalizm ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurma çabası, “milli kurtuluş hareketi” ve “milliyetçi cephe” formülasyonlarında belirgin

¹⁹ TİP ile milliyetçilik kavrayışı bakımından ayrılan Yön-Devrim Hareketi, “milli demokratik devrim” formülasyonu aracılığıyla Mihri Belli önderliğindeki TKP’li bir grupla birlikte hareket etmişti. Mihri Belli, “milli demokratik devrim” konusundaki görüşlerini ilk kez *Yön* dergisinde yazdığı makalelerle açıkladı: bkz (Belli, 1966a). TKP’nin “dış TKP” olarak adlandırılan yurtdışındaki örgütüne karşı kesin bir tavır alan Doğan Avcıoğlu’nun “Bizim komüniste de saygımız vardır, ama Moskova’nın ya da Pekin’in değil, Türkiye’nin komünisti olmak ve önce Türkiye demek şartıyla” (1966ö) sözleri bu bakımdan anlamlıdır: Yön-Devrim Hareketi, emek-sermaye karşıtlığı ekseninde bir sosyalist stratejiye sahip olan TİP ve “Dış TKP”ye karşı, emperyalizm-millet karşıtlığı eksenindeki bir strateji çerçevesinde Mihri Belli önderliğindeki “İç TKP” ile ittifak kurmuştu. Bu konuyla ilgili etraflı bir tartışma, akımın iktidar stratejilerinin ele alındığı bölümde yürütülüyor.

bir hal alır. Mustafa Kemal'in 1922 yılında söylediği ve *Yön ve Devrim* sayfalarında sıkça yer bulan “bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, milletçe mücadeleyi uygun bulan bir mesleği takip eden insanlar” sözü ile Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki milli kurtuluş savaşlarının antiemperyalist içeriği arasında doğrudan bir ilişki kuran akıma göre, sosyalizm, siyasi ve ekonomik bağımsızlığın mantıki bir sonucu olacaktı (Avcıoğlu, 1965). Doğan Avcıoğlu'na göre, Mustafa Kemal'in siyasi ve ekonomik bağımsızlık amacıyla başlattığı ulusal kurtuluş devrimi de “yarı yolda bıraktırılmış ve yolundan saptırılmış” (1970c) olmasaydı benzer bir sonuca ulaşacaktı. Yön-Devrim Hareketi, bu nedenle Türkiye için önerdiği milli kurtuluş mücadelesini “Atatürk'ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmek” olarak tanımlıyor (Avcıoğlu, 1970c), çoğu kez de “İkinci Kurtuluş Savaşı” olarak adlandırıyor (Avcıoğlu, 1964e; 1967h). İkinci Kurtuluş Savaşı, birinci Kurtuluş Savaşıyla aynı amaçları paylaşıyordu. Fakat, sonuca gitmek için onun ilkelerini onda eksik olan sosyalist bir yaklaşımla tamamlayacaktı.

- ‘Milli Demokrasi’

Yön-Devrim Hareketine göre, “milletçe yürütülecek olan” “milli kurtuluş hareketi” başarıya ulaştığında, siyasi temsil sistemi bakımından “milli demokrasi” benimsenecekti. Milli kurtuluş hareketi, emperyalizme ve kapitalizme karşı geliştiği için bu sistemin rejim tarzı olan “burjuva demokrasisi”ni benimseyemezdi. Proletarya-burjuvazi çatışması olarak şekillenmediği için “sosyalist demokrasi” de olamazdı. Akım açısından “milli demokrasi, toplumun antiemperyalist ve antifeodal bütün güçlerini temsil eden karma bir tip”ti. Bu karma tipte iktidar, emekçiler ve milli burjuvazi tarafından paylaşılacaktı. Bununla birlikte, bu tip bir demokraside

emekçilerin eğitimi, örgütlenmesi ve hükümet politikalarının tespitine aktif biçimde katılması sağlanacağından dolayı “kuvvet ilişkileri emekçiler yararına değişecek” böylece sosyalizme geçişin zemini oluşturulmuş olacaktı (Avcıoğlu, 1965). Birinci Kurtuluş Savaşı, “sezgiye dayalı” doğru ilkelere sahip olduğu halde emekçi sınıflarla bütünleşmeyip kuvvet dengesini giderek burjuvazi lehine çevirdiği için yolundan sapmıştı (Avcıoğlu, 1962b;1962c). Yön-Devrim Hareketinin öngördüğü birincisini rayına oturtacak olan İkinci Milli Kurtuluş Savaşında ise, rehber alınacak ideoloji ve dayanılacak kuvvetler doğru seçilecekti. Bunlar, sosyalizm ve emekçi sınıflardı.

- *‘Milli Ekonomi’*

Yön-Devrim söylemi bakımından, “milli ekonomi”nin kurulması, “milli demokrasi devleti”nin önündeki ilk görevdi. “Milli ekonomi”, Türk-Osmanlı tarihinde sistemli denilebilecek bir düzeyde İttihat ve Terakki Hareketi tarafından “milli iktisat” adı altında formüle edilmişti. Mardin’in işaret ettiği üzere (1999b:83) “milli iktisadi seferberlik mefhumunu” ilk kez geliştirenler Yeni Osmanlı aydınlarıydı. Yeni Osmanlılar’ın İmparatorluğun yabancılar tarafından sömürülmesine ve Türk imalathanelerinin yok oluşuna yönelik tepkilerinden kaynaklanan milli iktisat düşüncesi (Mardin, 1998a: 186) İttihatçılar tarafından sistemli hale getirilmişti. İttihat ve Terakki Hareketi, Zafer Toprak’ın gösterdiği üzere (1995a), Balkan Harbi’nden sonra Alman iktisatçı List’ten esinlenerek, Müslüman-Türk unsurun girişimci olması, ticaret, bankacılık ve sanayi ile uğraşmasının önünü açmaya çabalamış, Osmanlı devletini ancak Türk burjuvazisinin kurtarabileceğine inanmıştı. İttihatçılar’ın milli iktisadi, antiemperyalist olan ama antikapitalist olmayan bir karakter taşıyordu. Bu yaklaşım, Cumhuriyet döneminde Kemalist tek parti dönemini de kapsadı. “Milli iktisat, milli burjuvazi” Kemalist milliyetçiliğin iktisadi plandaki

yansımasıydı ve bu hedefin “devlet” eliyle yaratılacağı düşünölmüşü²⁰ (Ahmad, 1996a: 178-198; Toprak, 1995a: xi). “Milli iktisat” söylemi, antiemperyalist olduğu kadar antikapitalist ve antisosyalist bir içerikle Kadrocular tarafından da benimsenmişti. Kadrocuların hedefi “müstemleke iktisadiyatından millet iktisadiyatı”na geçebilmektir (Tör, 1999: 125).

Yön Hareketi’nin, “milli iktisat” kavramsallaştırmasının iki kaynağı bulunuyordu. Bunlardan birincisi, yukarıda sözü edilen Osmanlı-Türk akımlarının “milli iktisat” perspektifiydi. Fakat Yöncüler, bu akımlarda farklı tarihsel koşullarda ve biçimlerde yer bulmuş antiemperyalist muhtevayı Bağımlılık Okulu’nun “kapitalizme karşı, sosyalizme doğru” şeklinde ifade edilmesi mümkün olan “sosyalizme geçişe imkan veren milli ekonomi” yaklaşımıyla birleştirmeye çalışıyorlardı.

“Milli ekonomi” Yön Hareketinin söyleminde yer bulduğu haliyle, merkezi bir planlamaya dayalı olarak “yarı-sömürge ve yabancı sermaye egemenliğine son verilmesi”ni²¹; “ekonomik ve politik gücün büyük arazi sahipleri ile işbirlikçi sermayenin elinden alınmasını”; “tarımda büyük kooperatif çiftliklerin kurulmasını”; “sermaye birikiminde çok yüksek oranlara erişilmesini”; “temel yatırım malları sanayiine öncelik tanınmasını”; “uluslararası ticarette ithal ikamesine dayalı bir politika izlenmesini”; ekonominin her alanında (dış ticaret, bankacılık, sigortacılık ve belirli iç ticaret alanları) “geniş çapta millileştirmelere gidilmesini” kapsıyordu (Avcıoğlu, 1970f).

²⁰ Kemalistlerin “milli iktisat” hedefi, Türk Ocakları’nın amaçlarını belirleyen 23 Nisan 1924 tarihli yasada “milli iktisadın inkişafına çalışmak” şeklinde belirtilmişti (Üstel, 1997: 162).

²¹ Yön-Devrim Hareketinin yabancı sermayeye “her koşulda” karşı olduğu söylenemez. Doğan Avcıoğlu Türk hükümetlerinin yabancı sermaye karşısındaki tutumlarını eleştirirken, yabancı sermayenin toptan reddini önermiyor, onun “soyguncu ve sanayileşmeyi engelleyici vasfını düzelterek tedbirler alınmamasına” karşı çıkıyordu. Şöyle diyordu: “Halbuki milli menfaatleri göz önünde tutmasını bilen az gelişmiş ülkeler yabancı sermayeden en avantajlı bir şekilde yararlanma usullerini bulmuşlardır” (1964d)

Yön-Devrim Hareketinin “milli ekonomi”si özel sektörü ya da burjuva sınıfını bütünüyle reddetmiyor “milli” bir karakter taşıması durumunda burjuvaziye müttefik ilan ediyordu. Şöyle yazıyordu Doğan Avcıoğlu:

Belki özel teşebbüsçülerimiz biraz şaşıracaklar ama, gerçek bir milli özel sanayiın gelişmesini ilk alkışlayacaklar sosyalistler olacaktır. Sosyalistler, memleketimizin kalkınma ve sanayileşme ümidini yok edebilecek bir Ortak Pazar’a hayır diyebilen, yabancı sermaye adı ile kurulmuş kap-kaççı montaj ve ambalaj atölyelerine karşı çıkabilen ve bataklı toprak ağalarının tasfiyesinde öncülük yapabilen bir milli özel sanayiın hasreti içindedirler (1964e)²².

Yön-Devrim Hareketi, kökleri Namık Kemal’e kadar uzanan “milli iktisat” düşüncesini dönüştürerek devralmıştı. İttihat ve Terakki’de, Kemalizm’de milli bir burjuva sınıfı yaratmak suretiyle “milli” bir kapitalizm inşa etme perspektifiyle şekillenen “milli iktisat”, Yön-Devrim söyleminde, kapitalizmi tasfiye edecek ve sosyalizme intikal etmenin koşullarını yaratacak antiemperyalist bir temayla yer almıştı. “Milli burjuvazi” de emperyalizmle işbirliği halindeki sınıfların tasfiyesinde emekçi sınıfların bir ittifakı olarak düşünülmüştü. “Milli burjuvazi”, Yön-Devrim Hareketinin sosyalizme geçişten önceki intikal devresinde, devletçi planlamanın çizdiği sınırlar içinde, kalkınmaya ve sanayileşmeye katkı yaptığı oranda, bunları engelleyen emperyalizme karşı çıktığı oranda müttefik bir kuvvet olarak düşünülmüştü (Avcıoğlu, 1965h).

Yön-Devrim Hareketinin “milli burjuvazi” konusundaki bu yaklaşımı, “millet iktisadiyatı”nda karar verici mekanizmaların dışında kalmak kaydıyla özel sektöre “marjinal” bir yer ayıran Kadrocu tezlerle belirli bir paralellik taşımaktadır (Türkeş, 1999: 185-186). Fakat, Yöncülerin, “milli iktisadiyat” anlayışları emekçi sınıfların

²² Doğan Avcıoğlu, 1970’e doğru “milli burjuvazi” konusundaki bütün ümidini kesmişti. Çetin Yetkin’le yaptığı bir söyleşide şöyle diyordu: “Ben milli burjuvazi konusunda ümitsizim. ... 1970’de öyle bir milli sanayici, milli burjuva filan olacağını zannetmiyorum” (Yetkin, 1998:79-80).

egemen olduğu sosyalist bir düzen anlayışını bütünüyle dışarıda bırakan Kadrocularla ayrıldıkları esas nokta, “milli ekonomi”yi emekçi sınıfların gelişip güçlenmesini sağlayacak ve böylece sosyalizmi kurma koşullarını sağlayacak bir iktisadi düzen olarak tasavvur etmelerinden kaynaklanıyordu. (Avcıoğlu,1965ı).

- ‘Milli Dış Politika’

Y n-Devrim Hareketinin milliyetçilik söyleminin bir başka kurucu ögesi “milli dış politika” idi. Akıma göre, emperyalizm yarı-sömürge haline getirdiği ülkeleri ekonomik, askeri ve siyasi bakımdan bağımlı hale getirmiş ve bu bağımlılık ilişkisiyle bir yandan azgelişmiş ülkelerin kalkınmasını engellerken bir yandan da bu ülkeleri dünya stratejisi bakımından kendi çıkarlarına uygun olarak kullanılabilir hale getirmişti. Antiemperyalist bir mücadele ile bu sömürge ilişkisinden kurtulmayı Türkiye’nin önündeki temel görev sayan akım, uluslararası ilişkilerde bağımsızlık ilkesini esas alıyordu. Bağımsızlık ilkesinin sınırlarını çizen ise “milli çıkarlar”dı.

Y n-Devrim Hareketinin görüş açısına göre, uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin yeri, sömürgeci emperyalist ülkelerin oluşturduğu askeri, siyasi ve ekonomik ittifaklar değil, milli mücadele ve milli kalkınma hareketlerini destekleyen Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin yanında olabilirdi. “Türkiyemizin,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “milli çıkarları ön planda tutan bağımsız bir dış politika yolunda atacağı ilk adım, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve politik ilişkileri geliştirmektir” (1966 ).

Avcıoğlu açısından, emperyalist ülkelerle kurulan ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerin kesilmesi (1966n) ve Sovyetler ve diğer sosyalist bir yönelim içindeki diğer üçüncü dünya ülkeleriyle bir yakınlaşma stratejisinin izlenmesi Türkiye’nin milli çıkarlarının bir gereğiydi. Çünkü Sovyetler Birliği, emperyalizme karşı

mücadele eden üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik ve politik bağımsızlıklarından yana bir tutum sergiliyor, bu ülkelerin sanayileşmesi için yardım ediyordu. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: “Sovyetler Birliği olmasaydı, Süveyş Kanalı millileştiren Nasır rejimi çoktan yıkılmış ve Mısır yarı sömürge duruma düşmüştü. ... Amerika’nın burnu dibindeki bir Küba, milyonerlerin fuhuş ve kumar cenneti olmaya devam edecekti” (1965i).

Yön-Devrim Hareketi, Türkiye için önerdiği milli dış politika ilkesiyle Kemalizmin “bağımsızlık” vurgusu arasında paralellik kuruyor, Atatürk’ün bağımsız dış politikasının Menderes döneminden itibaren terk edildiğini iddia ediyordu (Avcıoğlu, 1966h). Yön-Devrim söyleminde “milli dış politika”, Atatürk’ün ilk kurtuluş savaşından sonra yürüttüğü tarafsız dış politikanın yeni koşullarda devamı olarak anlamlandırılıyordu (Avcıoğlu, 1965j). Akım, önerdiği Sovyetler Birliği ve diğer üçüncü dünya ülkeleriyle işbirliği çerçevesinde izlenmesi gereken dış politika stratejisinin Kemalizmle uyumlu olduğunu kanıtlamak amacıyla Atatürk dönemi dışişleri bakanlarından Tevfik Rüştü Aras’ın görüşlerine başvuruyor, Aras da Atatürk’ün Sovyetler Birliği ile her zaman yakın bir ilişki kurmaya özen gösterdiğini *Yön* dergisi sayfalarında anlatıyordu (Avcıoğlu, 1964c).

Yön-Devrim Hareketi, kendine öncel aydın hareketlerinden devraldığı milliyetçilik kavramını ortaya çıkıttığı dönemin koşullarında yeniden anlamlandırarak söylemine yerleştirmişti. Kavramın yeniden içeriklendirilmesi iki esasa dayanıyordu. Bunlardan birincisi, kapitalizm ve emperyalizmin milli egemenliğe, milli ekonomiye, milli dış politikaya, milli kültüre düşman olduğunu göstermekti. Bu bakımdan ideolojik olarak kapitalizmle ilişkili olan rakip siyasal güçlerin milliyetçiliği “sahte” olarak nitelendirildi ve akım bu sahte milliyetçiliği teşhir etmeye özel bir önem

gösterdi. Kavramın yeniden anlamlandırılmasında esas alınan ikinci nokta, sosyalizmin milletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel bakımdan özgürleşmelerinin ve kalkınmalarının yegane yolu olduğuna dair vurguydu. Yön-Devrim söylemi, bu bakımdan, sosyalizm ile milliyetçilik arasında bir tezatlık değil bir uyum olduğunu göstermeye özel bir önem verdi ve Kemalizmin antiemperyalist ve bağımsızlıkçı söylemiyle sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurdu. Bir başka ifadeyle, akımın milliyetçilik kavrayışı, Kemalist milliyetçiliğin sosyalist bir bakış açısıyla yeniden anlamlandırılmasına dayanıyordu. Yöncüler, bu türden bir söylemsel eklemeyle iktisadi ve sosyal temeller üzerine oturtularak oluşturulan “milliyetçi program”ın Cumhuriyetin kuruluşundan sonra geçen kayıp yılları telafi edebileceğini düşünüyorlardı. Doğan Avcıoğlu’nun şu sözleri, Yöncülerin bu anlayışını iyi bir şekilde özetler: “Cumhuriyetten beri geçen kırk iki yıl, bütün sorunlarını çözmüş ileri ve bağımsız bir Türkiye kurmak için bol bol yeterdi. Yapamadık. Türk milliyetçileri boş övünmelere itibar etmeyip, nerede yanlışımızı açıkça ortaya koymalı ve ikinci bir kurtuluş savaşına hazırlanmalıdırlar” (1965d).

Yöncülere göre, Cumhuriyeti kuran kadro ve bu kadronun içinden geldiği Osmanlı aydınlarının “yanılgı noktası” milliyetçilikle halkçılığı birleştirememek ve bu ilkelere sosyal bir muhteva kazandıramamaktı. Bu yüzden “halkçılık” Yön-Devrim söyleminin kurucu öğelerinden biri olarak büyük bir önem kazandı. Akım, halkçılık ilkesini de, milliyetçilikte olduğu gibi, Kemalist bir öncül olarak aldı ve onu sosyalizme ulaşabilmenin bir yolu olarak değerlendirdi.

2.5 Halkçılık

CHP, DP iktidarı karşısındaki muhalefetine ilk yıllarında parti çizgisini yeni koşullara göre revize etmek için bir Reform Komisyonu oluşturmuştu. Bu Komisyon içinde yer alan Cemil Sait Barlas, CHP'nin geçmiş yapı ve çizgisinin devrini tamamladığını ve partinin İngiliz İşçi Partisi'ne yakın bir çizgiye evrilmesini önermişti. Barlas'ın teklifi, devrin hakim zihniyetine göre oldukça radikaldi. Ahmad'ın belirttiğine göre (1996b: 117) parti yönetimi Barlas'ın söylediklerinden, lanetli komünizmle eş anlama gelen sosyalizm kokusu aldı ve bu öneriyi kesin bir şekilde reddetti. 27 Mayıs'tan sonra *Yön* dergisinin belirleyici katkılarıyla sosyalizm tartışmaları Türk siyasal hayatına girince, Cemil Sait Barlas da 1954'te dile getirdiği önerilerini rahatça ifade etme olanağı buldu ve 1962 başlarında görüşlerini *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri* başlıklı bir kitapta topladı. Barlas, o dönemde sosyalizmi konu alan ilk eserlerden biri olan kitabında, sosyalist partilerin de en az sağcı partiler kadar “milli” olduğunu göstermek istiyor ve Türkiye'nin kalkınmasının sosyalizmle mümkün olabileceğini savunuyordu (1962: 7, 130). Barlas'ın kitabına yönelik ilk eleştirilerden birini kaleme alan kişi, *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu oldu. Avcıoğlu, kitabı değerlendirdiği yazısında (1962j), Barlas'ın sosyalizmi “umacı” gibi gören ve gösterenlere karşı olumlu bir iş yaptığını belirtiyor, sonra da eleştirilerine geçiyordu. Doğan Avcıoğlu'nun Cemil Sait Barlas'a yönelttiği eleştirinin odak noktası “millet” kavramıydı. Avcıoğlu'nun bu konuda söyledikleri, Yön-Devrim Hareketinin “halk” ve “halkçılık” kavramlarını ne şekilde algıladığını ve nasıl anlamlandırdığını izah eder:

Barlas, ‘Türkiye’de işçinin durumu ve derdi, diğer vatandaşların dertlerinden farksızdır. Bu bakımdan hakiki sosyalist parti, bütün milletin ekonomik ve sosyal dertlerine çare arayan parti olacaktır’ diyerek, sosyalizmin sınıfçı vasfını

tamamen reddetmekte, millet ve halk kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Halbuki sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının, istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur.

Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülâtör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz ‘milli’dir, fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için ‘halkçı’ değildir. (1962j).

Doğan Avcıoğlu’nun yukarıdaki sözleri, en az üç noktaya işaret etmektedir: İlk olarak Yön-Devrim Hareketi açısından “millet” ve “halk” kavramları eş gösterenler değildir; birincisi etnik, ikincisi ise sınıfsal bir içerik taşımaktadır. İkinci olarak “halkçılık” kavramını sosyalizmle ilişkilendirerek anlamlandırmak Yön-Devrim Hareketinin “mevcut partiler”le temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır ve bu ayırım bir “düzen” sorunuyla birlikte düşünülmektedir. Üçüncü olarak halk ve halkçılık kavramlarını sınıfsal bir açıdan ele almak, siyasal bakımdan bir dışlama sistemini birlikte getirmektedir. Doğan Avcıoğlu’nun “bu düzende mutlu azınlığın yeri yoktur” sözü, “halkçı düzen”de, “mutlu azınlık” olarak adlandırılan sınıflara siyasal temsil imkanının verilmeyeceğinin öngörüldüğü anlamına gelmektedir.

Çalışmanın bu aşamasının konusunu, Yön-Devrim söyleminin kuruluşunda belirleyici bir rol oynayan halkçılık kavramının hangi farklar ve karşıtlıklar üzerinden anlamlandırıldığının çözümlenmesi oluşturuyor. Bu çözümleme, üç ayırım üzerinden gerçekleştiriliyor: Birinci ayırım “halk” kavramı; ikinci ayırım “halkçılık” kavrayışı; üçüncü ayırım da halkçılık ve siyasal rejim ilişkisinden oluşuyor.

2.5-1 ‘Halk’ Kim?

İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, “halkçılık” meselesini ele alan çalışmalarının başlığını “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi” şeklinde belirlemişlerdi (1978).

Çalışma için seçilen başlıktaki “evrim” vurgusu, “halkçılık”ın Türkiye tarihi boyunca farklı dönemlerde, farklı akımlar tarafından farklı biçimlerde anlamlandırıldığı tezine dayanıyordu. Tekeli ve Şaylan’ın çalışmalarında görüldüğü üzere kavram, aynı akım tarafından farklı zamanlarda başka anlamlara gelmek üzere de kullanılabiliyordu. Halkçılığın bu çok anlamlılığı, her şeyden önce kavrama muhtevasını katan “halk” sözcüğünden ne anlaşıldığıyla ilgiliydi. Bir siyasal akım, “halk”ı nasıl tanımlıyorsa ona göre bir halkçılık anlayışı geliştiriyor, ona göre bir siyasal rejim öneriyordu.

Aşağıda tartışılacağı üzere Yön-Devrim Hareketinin halkçılığı da zaman içinde “evrim”e uğradı. Fakat, akımın söyleminde daima aynı anlama gelmek üzere yer bulan “halk” kavramı, Yön-Devrim Hareketinin halkçılık kavrayışını tayin eden, önerdiği siyasal modeli belirleyen bir rol oynadı. Doğan Avcıoğlu’nun yukarıda aktarılan sözlerinde görüldüğü gibi, Yön-Devrim Hareketi bakımından “halk” ve “millet” aynı kavramlar değildi. Yöncülere göre, “millet” homojen değil, farklı çıkarlara göre bölünmüş bir topluluktur. Doğan Avcıoğlu, bu konuda şunları söylüyordu: “... milleti bir çıkar bütünlüğü içinde saymak, gerçeğe aykırı düşmektedir. Kapitalist düzende her millet, zıt çıkarlı sınıfları sinesinde toplamaktadır” (1967d).

Toplumu sınıfsal çıkarlara göre bölen bu Marksist yaklaşıma göre, yaratan emekçi ve sömüren sermayedar arasındaki karşıtlık “halk” kavramının içeriğini temellendiriyordu. Halkı oluşturan işçiler, köylüler ve tüm çalışanlar, kendileriyle aynı milliyetten olan toprak ağalarından, burjuvalardan ve diğer sömürücülerden ayrı bir kategori oluşturuyordu. Diğer yandan, ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesiyle kendi sınıf çıkarlarını bağdaştırdığı için “bir avuç parazit” olarak tanımlanan (Avcıoğlu, 1965i) işbirlikçi sınıflar “Türk” milli kimliğini taşımakla

birlikte milli bir karakter de taşıyorlardı. Doğan Avcıoğlu'na göre (1970e), ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesiyle kendi sınıf çıkarlarını bağdaştırmış olan bu “Türk”ler, aynı sınıfa mensup oldukları Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerle birlikte Türkiye’de bir soygun faaliyeti yürütüyorlar, bu soygundan kazandıklarını da ülkenin kalkınmasına değil zengin Batılı ülkelerin bankalarına ve kendi lüks tüketimlerine aktarıyorlardı. Yön-Devrim Hareketi, bu bakımdan, Türk milli kimliği taşımakla birlikte emperyalizmle işbirliği yaptığı için Türk milletine ihanet eden sınıfları “millet” kavramının dışında bırakıyor ve “gayrı milli” sayıyordu. “İşbirlikçiler”i “millet”in dışına atan söylem, millet kavramına dahil ettiği kesimleri de, emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı ortak çıkarlara sahip olmakla birlikte homojen bir yapı olarak görmüyordu. Bu homojen olmayan yapıda, çıkarları emperyalizm ve işbirlikçileri ile çatışan ve bu bakımdan emekçi sınıflarla yakınlaşması beklenen “milli burjuvazi” ve “küçük sanatkârlar” da bulunuyordu. Bu şekilde tarif edilen “milli camianın temel dayanağını” ise “millet çoğunluğunu teşkil eden emekçi halk” oluşturuyordu.

Yön-Devrim Hareketi, “Türk” kimliği taşıyan ama Türk milletine ihanet eden sınıfları “millet” kavramının dışına atmakla, bu sınıflar dışındaki milleti de sınıf esasına göre farklı kategorilere ayırmakla geliştirdiği “halk” tanımlamasıyla kendinden önceki aydın hareketlerinden ayrılıyordu.

Yazılarında “halk”, “halk menfaatleri”, “efkâr-ı umumiye” gibi kavramları kullanan Namık Kemal (Mardin, 1998a: 328), bu kavramlarla, “halk” kavramının Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yerleşik kullanımının ötesinde bir şey kastetmiyordu. Kavramın İmparatorluktaki yerleşik kullanımı “seçkin-düşük tabaka” ayrımı üzerine

kuruluydu. Bu ayrıma göre oluşan “halk” kavramı devleti yöneten seçkinler dışındaki “herkes”ti (Mardin, 2000: 233).

Zafer Toprak’ın gösterdiği gibi (1984), Osmanlı düşün hayatına “halkçılık” akımını getiren İkinci Meşrutiyet aydınlarının dilinde de “halk” ve “millet” kavramları” hemen hemen aynı anlama gelmek üzere kullanılıyordu. İkinci Meşrutiyet aydını açısından “halk”, köylük yerlerde yaşayan yoksul köylüler ile şehirlerde esnaflıkla, amelelikle geçinenler ve orta sınıflardan oluşuyordu. İttihatçı önderler açısından “millet”le eş anlamlı olan “halk”, sınıflardan oluşmayan, menfaat ahengi ve tesanüdü içinde olması beklenen meslek zümrelerinin toplamı anlamına geliyordu (Toprak, 1977b).

Kemalizmin “halk” kavramına yüklediği anlam ise, hegemonya mücadelesindeki konumuna göre değişimler göstermişti. Mustafa Kemal Paşa, rakip politik güçler karşısında Sovyet desteğini sağlamak zorunda olduğu Cumhuriyet öncesi dönemde “halk”ı, “hayat ve istiklâline emperyalist ve kapitalist düşmanlar tarafından kast edilmiş millet” olarak tanımlıyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın bu tanımlamasında “harici düşmanla tevhid-i mesai edip milleti iğfal ve ifsada çalışan dahili hainler” halktan sayılmıyor, halkın içerideki düşmanı olarak gösteriliyordu. Kemal Paşa, aynı dönemde “sahib-i say” olmayanları “insan”dan dahi saymamıştı (Tekeli ve Şaylan, 1978: 65-70; Çelik, 1984: 102-112). Mustafa Kemal, hegemonya mücadelesinde üstünlük sağladığı koşullarda ise, “sahib-i say” tanımlamasını terk etmiş, bunun yerine “bütün millet”le eş bir halk tanımı getirmiş ve kuracağı fırkanın adı olan “halk”ın “herkesi” ifade ettiğini söylemişti (Çelik, 1984: 117-118). Kendilerini Kemalizmin ideolojisini yapmaya memur eden Kadrocular da, Kemalizmin bu

milletle eş anlamlı halk tanımlamasını benimsemiş ve “cemiyet”i “içtimai bir bütün” olarak tarif etmişlerdi (Çelik, 1984: 143; Toprak, 1977a: 26).

Yön-Devrim Hareketi “halk” tanımlamasında “millet” ve “halk” eş gösterenler olarak kabul eden bütün bu akımlardan ayrılmaktaydı. Bununla birlikte bunların tümüyle paylaştığı ortak bir nokta vardı: Halkın dışında olan aydınların halka yön vermesi gereken bir kesim olduğu. Namık Kemal, “halk efkârı”nın dertlerine çare arayan Osmanlı aydını adına konuşmakta; İkinci Meşrutiyet “güzideler”i, “halka doğru gitmek”ten, “halka doğru inmek”ten bahsetmekte (Toprak, 1984); Ziya Gökalp gibi İttihatçı ideologlar “yüksek eğitim görmüş olmakla halktan ayrılmış olan” seçkinlerin “halka doğru gitmesi lazım gelenler” olduğunu söylemekte (Parla, 1999: 134); Mustafa Kemal, aydın sınıfını Batı uygarlığını halka götürmekle yükümlü kılmakta (Çelik, 1984: 120); ve nihayet Kadrocular “inkılâba önder olacak azlık fakat dinamik bir kadro”nun zorunluluğunu vurgulamaktaydı (Aydemir, 1962b). Yön-Devrim Hareketi bakımından da “devrimci aydın” halkın dışında ancak “halkın mutluluğunu yürekten isteyen” kişiydi (Avcıoğlu, 1962d). Akımın bu konudaki farkı, halk ve aydın ilişkisine “halkı sömürenler”, “halk” ve “halkı sömürücülerin elinden kurtaracak devrimci aydın” ayrımları ekseninde yaklaşmasıydı. Diğer akımlar açısından, halk, sömürenler ve sömürücüler olarak ayrılmadığı için aydına böyle bir misyon biçilmemişti.

2.5-2 ‘Halkçılık’ Ne?

Yukarıda belirtildiği üzere, sözü edilen bütün bu akımların “halkçılık” kavrayışları “halk”tan ne anladıklarına göre şekillenmişti. Yön-Devrim Hareketi, “halk”

kavramını farklı bir şekilde tanımladığı için “halkçılık”ı da farklı bir şekilde kavramıştı.

Rus Narodnik hareketi ve Balkanlar’daki uzantısı olan halkçılık ve köycülük akımlarından esinlenen İkinci Meşrutiyet halkçılığının iki boyutu vardı. Bunlardan birincisi olan “köycülük” Balkanlar’daki gelişmeler örnek alınarak geliştirilmişti. Toprak’ın anlattığı üzere (1984), Yusuf Akçura tarafından “halka doğru gitmek” olarak tanımlanan bu halkçılık anlayışı, aydınların kasabalara, köylere giderek oradaki halkı öğrenmeye, ilerlemeye, çalışmaya, zenginleşmeye özendirmeyi, insani, milli duyguları yükseltmeyi amaçlıyordu. İkinci Meşrutiyet halkçılığının ikinci yönü ise, halkı milletle eşdeğer gören tanımlamaya paralel olarak milleti yüceltecek iktisadi düzenlemeler yapmayı ifade ediyordu. İttihat ve Terakki’nin ulus-devlet kuruculuğunu amaçlayan “siyasi halkçılık”ı, iktisadi bakımdan da milli bir iktisadi düzen kurulmasını öngörüyordu. Milli iktisat düşüncesi, İmparatorluk ekonomisinde hakim ve kazananların yabancılar ve yabancılarla işbirliği halindeki gayrimüslim azınlıklar, kaybedenlerin ise Müslüman Türkler olmasından hareket ediyordu. Bütün Müslüman Türkleri kapsayan halkın artık kaybeden değil kazanan olabilmesi için gerekli olan milli iktisadın ise milli burjuvazi ve milli tüccarla mümkün olabileceği düşünülüyordu. Bu yüzden milli burjuva ve milli tüccarlı bir iktisadi düzen tüm halkın ortak hedefi olarak ortaya konuluyordu. İktisadi halkçılık, Ziya Gökalp’in deyimiyle toplumsal sınıfları birbirinin “lazım ve mülzemi” olan meslek grupları olarak gösteriyor, bu meslek grupları arasındaki çatışmaları da devletin arabuluculuğu sayesinde önlemeyi düşünüyordu (Parla, 1999: 124; Tekeli ve Şaylan, 1978: 62; Toprak 1977b). Halkçılık, devletçilik ve milliyetçilik, İttihat ve Terakki’nin birbiriyle ilişkili üç ilkesiydi. Yabancılar karşı Müslüman Türklerin

çıklarlarını gözeten milliyetçilik; milleti meslek zümrelerinin dayanıştığı bir organizma olarak gören ve bu yüzden de millete lazım olan yerli burjuvazi ve tüccar sınıfını yaratmayı öngören halkçılık; bir yandan millete gerekli olan meslek zümrelerinin oluşumunda öncü rol üstlenirken bir yandan da bu meslek zümreleri arasındaki olası çalışmaları önleyecek olan devletçilik, İttihat ve Terakki'nin Kemalizme devrettiği ilkeler oluyordu (Toprak, 1995b: 5).

Kemalizmin halkçılığı da İttihat ve Terakki'de olduğu gibi ikili bir yöne sahipti. Birinci yön, Ankara'nın dışındaki taşrada yaşayan “halka doğru” gitmeyi içeriyordu. Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri gibi “Cumhuriyet kurumları” Mustafa Kemal'in deyimiyle “aydın sınıfın Batı uygarlığını halka götürmesi”nin araçlarıydı. Yeğen'in gösterdiği gibi (1999: 180-188; 197-199), kentlerdeki Halkevlerinde mevzilenen köycü uzmanlar, köy gezileri tertipleyerek halkı eğitmek, inkılâpları halka götürmekle görevliydi. Köy Enstitüleri, köy halkının milli kültürünü yükseltmeyi, köyün ekonomik hayatını geliştirmeyi sağlayacak köy öğretmeni yetiştirmeyi hedefliyordu. Cumhuriyet dönemi köycülüğü, Türk milli kimliğinin inşasını sağlamakla yükümlüydü. Diğer yandan, Mustafa Kemal'in “mesaliki muhtelif erbabının menafii yek diğerine memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkanı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan ibarettir” (aktaran Çelik, 1984: 117-118) şeklindeki Gökalp'in solidarist düşüncesinden kaynaklı halk tanımı, yine Mustafa Kemal'in deyişiyle “birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine” çalışmayı, “arazi sahipleri himaye etmeyi”, “tüccaranın hal ve atilerini temin ve muhafazayı” gerekli kılıyordu. Halka lazım olan milyarder, tüccaran ve arazi sahiplerinin yaratılması ve desteklenmesini öngören bu türden bir halkçılık anlayışının gerekli kıldığı vazifeler, Kemalizmin devletçilik ilkesinin içeriğini

oluşturuyordu. Devlet, bir yandan halka lazım gelen meslek zümrelerini yaratacak bir yandan da bunlar arasındaki muhtemel çatışmaları önleyecekti. Kemalist halkçılık da, devletçilik ve milliyetçilik ilkeleriyle iç içe geçmişti.

“Halk” kavramını sınıf esasına göre tanımlayan Yön-Devrim Hareketinin halkçılık anlayışı ise, bu tanım gereği, İttihat ve Terakki ile Kemalist halkçılık anlayışlarından ayrılıyordu. Yön-Devrim Hareketinin halkçılığı, halkı, İttihat ve Terakki ile Kemalizmin halktan saydığı burjuvazinin ve toprak sahiplerinin sömürsünden ve egemenliğinden kurtarmayı amaçlayan bir muhtevaya sahipti.

1960’lı yıllarda Türkiye’nin nüfusu 30 milyon civarındaydı ve bu nüfusun üçte ikilik bir kısmını köylüler oluşturuyordu. Bu nedenle, Yön-Devrim Çizgisinin halkçılığı öncelikli olarak ülkenin tarımsal yapısını değiştirmeyi esas alıyordu. Doğan Avcıoğlu, “Bütün davalarımızın hareket noktası toprak reformudur. ... bir toprak reformu yapılmadıkça davalarımızın hiçbirisi çözülemez” diyordu (1963a). Avcıoğlu’na göre (1963a), Türkiye’deki hakim sınıflar milletlerarası kapitalizme yaslanan sanayi ve ticaret burjuvazisi ile onlarla ittifak halindeki kasaba eşrafı²³ ve toprak ağalarıydı. Eşraf ve ağalar, birkaç şehir haricinde ülke ekonomisine hakimdi. İktisadi güçlerini toprak mülkiyetinden ve tarım mahsulleri ticaretinden alan toprak sahipleri ve eşraf, ekonomik gücüne dayanarak siyasi parti kademelerinde de hakimiyet kurmuştu. Bu nedenle toprak reformunun hedefi bu sınıfların ekonomik ve politik gücünü sıfıra indirmek olacaktı. Toprak reformu, tarımdaki mülkiyet ilişkilerini köylüyü tabî durumdan kurtaracak şekilde değiştirecek, tarım ürünlerinin alım, satım ve pazarlama işlerini de kasaba eşrafının elinden alarak devlet

²³ Doğan Avcıoğlu’nun ve diğer *Yön ve Devrim* yazarlarının sık sık kullandıkları “eşraf” kavramının neyi ifade ettiğini belirtmekte fayda var. Avcıoğlu, bu kavramın içeriğini şöyle açıklar: “Eşrafı ... toprak ağaları, derebeyleri, aşiret reisleri, tüccar ve din adamları gibi Anadolu illerinin geleneksel egemen sınıflarını kapsayan genel bir kavram olarak kullanmaktayız” (1968: 139).

teşekküllerinin ve kooperatiflerin tekeline verecekti. Bununla yetinmeyecek olan toprak reformu, köylü sınıfının sendika ve kooperatifler halinde örgütlenmesini sağlayacak, geniş bir eğitim hamlesiyle köylünün uyanışını hızlandıracak ve halk çocuklarının toplumun her kesiminde hakim hale gelmesini mümkün kılacaktı.

Yön-Devrim Hareketinin halkçılık anlayışının ikinci yönü, halkı oluşturan öteki sınıflarla, işçiler ve diğer emekçilerle ilgiliydi. Yöncülerin halkçılık kavrayışının işçi ve emekçilerle ilgili yanı iki nokta üzerine odaklanıyordu. Bunlardan birincisi, işçi ve emekçileri sanayi ve ticaret burjuvazisinin siyasi ve ekonomik egemenliğinden kurtarmaya yönelikti. Bu, Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle (1970f) “geniş çapta millileştirmeler” aracılığıyla sağlanacaktı. “Merkeziyetçi bir plan”ın uygulanma koşullarını yaratacak olan bankacılık, sigortacılık, dış ticaret ve sanayii kapsayan “geniş çapta millileştirmeler”le, bir yandan burjuvazinin “gösterişçi lüks tüketim harcamaları”nın yarattığı “kaynak israfı” sanayi yatırımlarına yönelecek, diğer yandan da sanayinin geliştirilmesiyle işçi sınıfı güçlendirilecekti. Avcıoğlu'nun “kalkınmada öncelikli sektör” olarak tanımladığı sanayileşme, tarımsal üretimi modernleştirmenin, modern üretim sayesinde tarımda boşa çıkan işgücünü de sanayie aktarmanın imkanlarını yaratacaktı. Doğan Avcıoğlu'nun sözleriyle sanayileşme sayesinde “tarım, sanayinin işgücü deposu” olacaktı (1970a). Avcıoğlu'na göre (1970f), sanayileşme aracılığıyla fabrikaları dolduracak olan köy çocukları, fabrikalarda yürütülecek bir eğitim seferberliğiyle “tekniklerin efendisi” haline gelerek işçileşecekti. Yön-Devrim Hareketinin görüş açısına göre, sanayileşme hamlesiyle sayıca çoğalacak ve eğitim seferberliğiyle tekniklere hakim hale gelecek olan işçiler, sendikalarda örgütlenecek, işçi liderlerinin öncülüğünde yeni baştan

kurulacak sendikalar aracılığıyla sınıf bilincine kavuşacak, şuurlanacaktı (Avcıoğlu, 1970c).

Doğan Avcıoğlu'na göre (1965) “özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfı”nı yaratacak olan halkçı politika, sosyalizmin inşası için gerekli maddi temelleri de yaratmış olacaktı. Halkçılık, iktidarın işçi ve köylülerle milli burjuvazi arasında paylaşıldığı intikal devresinde kuvvet ilişkilerini işçi ve emekçilerin lehine değiştirmenin ve böylece de sosyalizmi inşa etmenin bütün şartlarını yaratmanın politikası olacaktı.

Yön-Devrim Hareketinin, işçi ve emekçi uluslararası kapitalizme yaslanan sanayi ve ticaret burjuvazisinin, köylüleri de toprak ağaları ve eşrafin ekonomik ve politik egemenliğinden kurtarmayı öngören halkçılık kavrayışı da devletçilik ve milliyetçilik ilkeleriyle iç içeydi. Devletçilik, merkeziyetçi bir plana dayalı toprak devrimi ve geniş çapta millileştirme politikası olarak halkçılığa eklenirken, milliyetçilik de emperyalizm ve yerli işbirlikçilerinin tasfiyesine yönelik mücadelenin içeriği olarak halkçılıkla bitişmişti.

Sonuçta, Yön-Devrim Hareketi, “millet”i İttihatçılıkta, Kemalizmde ve Kadroculukta olduğu gibi “içtimai bir bütün” ya da birbirinin “lazım ve mülzemi” meslek zümrelerinin bir toplamı olarak görmediği gibi, “halk”ı da “millet”le eş bir gösteren olarak ele almıyordu. Halkı, milletin içindeki emekçi sınıflar olarak tanımlayan akım, bu tanımın bir sonucu olarak, millete lazım olan burjuvaları, tüccarları ve toprak sahiplerini yaratmayı ve himaye etmeyi değil, tersine, halkı sömüren ve yabancılarla işbirliği yapan bu “gayrı milli” sınıfları ekonomik ve politik bakımdan yok etmeyi amaçlayan bir halkçılık anlayışına sahipti.

2.5-3 Nasıl Bir Siyasal Rejim?

Yukarıdaki tartışmaya başlarken, bir siyasal akımın önereceği siyasal rejim modelinin doğrudan doğruya, “halk” tanımına halkçılık anlayışına göre oluşacağı belirtilmişti. Yön-Devrim Hareketinin önerdiği siyasal rejim modeli de, halkçı bir söyleme sahip olan bütün siyasal akımlarda olduğu gibi, doğrudan doğruya yukarıda gösterilmeye çalışılan halk ve halkçılık anlayışıyla ilgiliydi.

Yön-Devrim Hareketi açısından, halkçılık ve onunla bütünleşen devletçilik Türkiye’yi sosyalizme götürecek ilkelerdi. Doğan Avcıoğlu, akımın bu yaklaşımını şöyle ifade etmişti: “Halkçılık ve devletçilik ilkeleri sosyalizme götürüyor. Tek başına halkçılık bile sosyalizm demek” (Yön, 1962ç). Avcıoğlu’na göre (1967d), halkçılığın götürdüğü sosyalizm ise, millet içindeki sınıf zıddiyetlerini kaldırıp manevi ve siyasi birliği kuracak olan toplumsal sistemdi. Üretim araçlarının topluma mal edilmesiyle kurulacak olan manevi ve siyasal birlik, kendi içsel mantığı icabı, siyasal alanda farklı parti örgütlenmelerini gereksiz kılacaktı. Zıt çıkarlara sahip sınıflar olmadığı için birbirleriyle siyasal arenada mücadele edecek partilere ihtiyaç olmayacaktı. Dolayısıyla, Yön-Devrim Hareketinin nihai hedefi olarak ortaya konulan sosyalizm ya da aynı anlama gelmek üzere sınıfsız toplum, çok partili siyasal rejim tasarımını dışarıda bırakıyordu.

Bununla birlikte, daha önce çeşitli kereler belirtildiği üzere, Yön-Devrim Hareketi bakımından, 1960’lı yıllar Türkiye’sinin önündeki hedef sosyalizm değil, sosyalizmin koşullarını yaratacak olan “intikal devresi”ydi. Bu intikal devresinde ise, işçiler, emekçiler ve köylüler iktidarı milli burjuvazi ve küçük burjuvazi ile paylaşacaklardı. İntikal devresi, henüz sınıfların ortadan kaldırılmadığı, üretim araçlarının bütünüyle topluma mal edilmediği bir evre olduğuna göre, Yön-Devrim

Hareketi, bu dönem için nasıl bir siyasal rejim öneriyordu? Doğan Avcıoğlu'nun bu soruya verdiği cevap şöyledir:

... halk güçlerinin asıl örgütü devrimci parti olacaktır. ... Devrimci parti, sömürücülerin değil, halk güçlerinin partisidir. Partinin kapıları sömürücülere kapalıdır. Devrimci parti, kendi sağındaki partilere izin vermez. Sağ partiler gibi ulusal kurtuluş devrimini yok etmek değil, fakat onu daha ileri götürmek isteyen sol partilere ise, geniş faaliyet alanı tanyabilir (1970c).

Anlaşılabileceği üzere, Yön-Devrim Hareketinin halkçılık söylemi, siyasal açıdan, sömürücü sınıfların siyasal bakımdan örgütlenmelerine izin vermeyen, fakat sosyalist karakterdeki partilere “duruma göre” izin verme ihtimali olan bir rejim önerisine ulaşmaktadır. Yön-Devrim Hareketi, siyasal alanda çoğulluğu yadsıyan rejim önerisiyle İttihatçılık, Kemalizm ve Kadroculukla aynı noktada buluşmaktadır. Fakat bu buluşma, farklı hareket noktaları ve farklı halkçılık kavrayışlarından doğmaktadır. Bu farklılığı belirlemek gerekiyor.

İttihat ve Terakki Hareketinde halkçılık “Osmanlıcılık” söyleminin pratik olarak iflas ettiği Balkan Harbi'nin ertesinde gündeme gelmiş, İttihatçılar, bu aşamadan sonra “halka doğru” hareketini başlatmışlardı (Toprak, 1995a: 4). “İttihad-ı anasır” ya da “unsurların birliği” ilkesinin zorunlu olarak terk edilmesinin ardından gündeme gelen halkçılık anlayışı, Türk milliyetçiliğine dayanıyor, Türk milleti ya da aynı anlama gelmek üzere Türk halkı zıt çıkarlara sahip bir topluluk olarak görülmediği için çok partili siyasal düzen yadsınıyordu. İttihatçıların, milletle halkı eş olarak kavrayan halkçılığı, bütün milleti temsil eden bir parti ve parti ile devletin özdeş kabul edildiği bir tek-parti devletini öngörüyordu (Ahmad, 1996a: 25, 43).

Organik bir bütün olarak tasavvur edilen halkın siyasal bakımdan da birlik olması gerektiğine ilişkin mantığın sonucu olan “siyasetin tekelleştirilmesi”, Kemalizm tarafından da sürdürülmüştü. Halkın çatışma halindeki sınıflardan oluşmadığını,

tersine birbirini tamamlayan kesimlerden meydana geldiğini söyleyen Kemalist halkçılık, doğal olarak farklı kesimlerin siyasal temsil araçları olan başka partileri “gereksiz” görüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Kemalist tek-parti rejiminin mantığını şöyle açıklıyordu: “Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasi firkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki halk fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir” (aktaran Çelik, 1984: 117-118). Kemalizmin, siyaseti bütünüyle devlete ve devletle bütünleşmiş partiye (CHP’ye) ait bir alan olarak tarif etmesinin ideolojik dayanağı işte bu halk ve halkçılık anlayışıydı.

Tek-parti rejiminin ideolojisini yapmayı amaçlayan *Kadro*’nun İttihatçılık ve Kemalizmde görülen “tek-parti” zihniyetinden ayrılması mümkün değildi. Tekeli ve İlkin’in gösterdikleri gibi (1984: 51), Kadroculara göre, demokrasi ve onun uygulanma yolu olan parlamentarizm “kapitalizmin siyasi ve idari kılıfı” idi. Dolayısıyla, parlamentarizm, demokrasi gibi kavramlar *Kadro* için bütünüyle olumsuz bir içerik taşıyordu.

Özet olarak, Yön-Devrim Hareketi, siyasal rejim önerisi bakımından halkçılık ilkesini devraldığı akımlarla bir paralellik gösteriyordu. Fakat bu paralellik, aynı “halk” ve “halkçılık” anlayışlarının bir sonucu değildi. Diğerleri Türkiye’de sınıfların “zaten” olmadığı varsayımına dayanan bir halkçılık algısına dayanarak tek-partili rejim önerilerine ulaşmışlardı. Yön-Devrim Hareketi ise, Türkiye’de mevcut olan sömürücü sınıfların siyasi ve ekonomik egemenliğine son vererek sağlanacak bir sınıfsız toplum için tek-partili rejim öneriyordu. Bununla birlikte, Yön Hareketi, önerdiği siyasal rejim modeli bakımından aynı sosyalist hedefleri paylaştığı TİP ile farklı bir noktadaydı. TİP, iktidara gelişini ve iktidardan gidişini parlamenter

rejimdeki demokratik yarışa bağlamıştı. Parti tüzüğünde “Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir” (aktaran Aren, 1993: 52).

2.5-4 Kemalizmin Halkçılığından Sosyalizme

Yön-Devrim söyleminin kuruluşunun Kemalist ilkelerin sosyalist bir görüş açısıyla yeniden anlamlandırılmasına dayandığı, mevcut çalışmanın farklı bölümlerinde vurgulanmıştı. Çalışmanın bu aşamasını, Yön-Devrim Hareketinin yukarıda anlatılmaya çalışılan halkçılık kavrayışını Kemalizme nasıl eklemlediğini göstererek sonuçlandırmak gerekiyor.

Halkçılık ilkesinin Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatında iki temel özelliği vardı. İlk olarak, bu ilke, bütün Cumhuriyet tarihinin siyasal sınırlarını çizen Kemalist ilkelerin en eskisiydi.²⁴ İkinci olarak, halkçılık, Cumhuriyet tarihi boyunca ortaya çıkan hiçbir politik güç tarafından yadsınmayan yegane ilkeydi. Tekeli ve Şaylan’ın dikkati çektikleri gibi (1978: 45), Kemalizmin diğer ilkeleri konumundaki devletçilik, laiklik, devrimcilik ve hatta cumhuriyetçilik, çeşitli politik güçler tarafından tartışmaya açılıp yadsınabilmişken, halkçılık asla reddedilen bir ilke olmadı. Bunun başlıca nedeni, Kemalizmin “halk” ve “halkçılık” kavramlarını farklı zamanlarda farklı biçimlerde tarif etmiş olmasıydı. Daha önce belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Sovyet desteğini de kazanmak zorunda olduğu “milli mücadele” yıllarında emek eksenli bir halk tarifi yapmış, emperyalizme, kapitalizme ve saraya karşı “halk hükümeti”ni savunan bir halkçılık söylemi geliştirmişti. Kemalizmin bu

²⁴ Halkçılık ilkesinin Kemalist söyleme daha sonra bir iç evrim geçirmek üzere ilk girişi, Mustafa Kemal Paşa’nın 1920 Sonbaharı’nda Meclis’e sunduğu “Halkçılık Programı” ile oldu. İlke, 1927 Kongresinde “milliyetçilik” ve “laiklik” ile birlikte CHF’nin resmi ilkeleri arasında yer aldı. CHF’nin 1931’deki Üçüncü Büyük Kongresi ise, bu ilkeleri “devletçilik” ve “inkılâpçılık”la birlikte parti programına dahil etti (Koçak, 1997: 113; Köker, 1995: 133-140).

erken dönem halkçılık kavrayışı sosyalistler tarafından kabul edilmeye müsait bir içerik taşıyordu. Diğer yandan, Kemalizmin hegemonyasını tesis ettiği dönemdeki halkçılık söylemi, Ahmad'ın vurguladığı üzere (1995a: 93), halk içinde sınıfların varlığını yadsıyıcı ve sınıf çatışmalarını etkisizleştirici mahiyetiyle, burjuvazinin amaçlarına da kolaylıkla hizmet edebilen bir karakterdeydi.

Kemalist halkçılık ilkesi, bu çok anlamlılığıyla 1960'lı yıllar Türk siyasal hayatında yer alan bütün siyasal akımlar tarafından kolaylıkla kendi amaçlarına göre içeriklendirilip benimsenebiliyordu. AP, YTP, MP gibi partiler, ferdi mülkiyet, teşebbüs hürriyeti, liberal demokrasi gibi amaçlarıyla Kemalizmin geç dönem halkçılık tarifi arasında olumlu bir ilişki kurarak “esas halkçıların” kendileri olduğunu iddia ediyorlar; TİP gibi partiler ise Mustafa Kemal'in erken dönem halkçılık söylemiyle sosyalizm arasında bir paralellik olduğunu vurguluyorlardı.

Yön Hareketi de, TİP gibi, halkçılık ilkesine dayanarak Kemalizm ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurmuştu. İki akım arasındaki fark, Kemalizmin ilk erken dönem halkçılık kavrayışından nasıl ve neden uzaklaştığına ilişkin sorulara verdikleri cevaplardan kaynaklanıyordu. Bu fark, Yön Hareketi ve TİP'in geleceğe yönelik halkçılık tasavvurlarının da sınırlarını belirleyecekti.

Yön Hareketi açısından, Birinci Meclis'in benimsediği halkçılık programı bir tesadüf değil, bizzat başta Mustafa Kemal olmak üzere bu Meclisi oluşturan kişilerin halktan kimseler olmasının sonucuydu. Mustafa Kemal ve diğer Birinci Meclis üyelerinin milli mücadele yıllarındaki hayatlarının yoksul emekçilerin hayatlarından bir farkı olmadığını belirten Doğan Avcıoğlu şöyle diyordu:

Bu, Kuvayı Milliye ruhuydu ve bu ruhu taşıyanlar orta halli kimselerdi. ... Mecliste büyük ticaret ve sanayi alemini temsil eden kimse yoktu. ... Kuvayı Milliyeciler kurtuluş halkçılığta görüyorlardı. Halkçılık, kapitalizme, ağa ve

eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demektir. Bugün bu görüşün adına Sosyalizm diyoruz. Halkçılık da diyebiliriz (1962b).

Görüldüğü üzere, Doğan Avcıoğlu açısından, “halktan gelen” ve “kurtuluş mücadelesini yapan devrimciler”, halkçılık aracılığıyla sosyalizm olarak tanımlanmasa da sosyalizmle aynı mahiyette bir sisteme doğru gidiyorlardı. Avcıoğlu’na göre, bu gidişat, kurtuluş savaşını yapan devrimci kadronun halktan gelmesinin doğal bir sonucuydu.

TİP açısından ise, Avcıoğlu’nun “kurtuluş savaşını yapan devrimci kadro” olarak adlandırdığı kesim “askeri-sivil yönetici kadro” idi ve bu tabaka Behice Boran’ın sözleriyle “temel kurumlar ve sosyal değerler açısından burjuvaziye bağlıydı.” Boran’a göre (1964: 8) “askeri-sivil yönetici kadro” ile halk arasındaki kaynaşma ve hayat seviyesi yakınlaşması savaş şartlarının bir gereğiydi. Kurtuluş hareketine “halkçı” niteliğini kazandıran durum ise, kurtuluş savaşının antiemperyalist karakteriydi. Behice Boran açısından, Kurtuluş Savaşı döneminin savaş şartları gereği doğan halkçı niteliğinin savaştan sonra silinmesi doğrudan doğruya “askeri-sivil yönetici kadro”nun sınıfsal konumuyla ilgiliydi. Şöyle diyordu Boran: “savaş bitip iş yeni düzeni kurmaya gelince yönetici aydın tabakanın orta sınıf karakteri kendini belli etti. Halkçılık, İmparatorluğun üst idareci tabakasını, sultanlığı tanımamak anlamını aldı. Sultan ailesi, eski paşalar tabakası dışında herkes halktı. ... Bu tahlil ışığında ... halkçılık ve devrimcilik ilkelerine rağmen emekten yana işleyen bir devlet sektörü kurulmayıp, devlet eliyle özel sektörü güçlendirme yolu seçildiği anlaşılır (1964: 8-9).

Doğan Avcıoğlu’na göre ise, “kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demek” olan Mustafa Kemal

halkçılığının, çalışanların değil kapitalistlerin, ağa ve eşrafin iktidarına yol açması, bambaşka nedenlere bağlıydı. Avcıoğlu açısından, Kemalist halkçılığın yolundan sapmasının iki nedeni vardı. Bunlardan birincisi, çalışanların iktidarını hedefleyen Kemalist kadroların, bu yolda ilerlerken Babiâli kadrosu ve Şişli burjuvazisi tarafından kuşatılmasıydı. Kendi sözleriyle: “Ankara Palas ve Karpiç, 1924 yılından itibaren Şişli burjuvazisiyle ve Babiâli kadrosuyla dolmuştur. Şişli, ihtilalci kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilalcilerin iş hayatına atılmalarıyla pekleşmiştir” (Avcıoğlu, 1964b). Avcıoğlu’nun görüş açısına göre, ihtilalci kadronun, Babiâli kadrosu ve Şişli burjuvazisinin “tuzaklarına düşerek” yolundan sapmasını mümkün kılan ikinci neden ise, bu kadronun “Osmanlı devrinin kısır fikir hayatı”nın içinden geliyor olmasıydı. “Sistemsizlik, fikirsizlik ve halkçılığın gerektirdiği metodu anlayamayış yüzünden,” diyordu, “Kurtuluş Savaşı yıllarının halkçı fikirleri boşlukta kaldı. Halk, bürokrasi ve eşraf hakimiyetinden kurtarılamadı” (1962b).

Yön-Devrim Hareketi açısından “halkı halk düşmanlarının elinden kurtararak” sosyalizme götürecek olan halkçılık anlayışı, Kurtuluş Savaşını yapan devrimci kadronun yaptığı hataları yapmayarak, sahip olduğu “fikri boşluk”u kapatarak mümkün olacaktı. Şöyle diyordu Doğan Avcıoğlu: “Kurtuluş yolu, 1919’da olduğu gibi, bugün de halkçılıktan geçiyor. Gerçek Atatürkçüler, geçmiş hatalardan da ders alarak, sistemli ve metodlu bir ‘Halkçılık programı’ etrafında toplanmak zorundadır” (Avcıoğlu, 1962b). Avcıoğlu’na göre, Kurtuluş Savaşı’nı yapan kadronun hatası “sınıf gerçeğini kabul etmemek”, “sömürülen emekçi” yerine sömüren sınıflarla birlikte hareket etmek olmuştur. Bu hataya meydan veren durum ise, devrimci

kadroların “fikirsizliği” idi. Topluma yön verecek olan “zinde kuvvetler” geçmişteki fikri boşluklarını sosyalizm aracılığıyla kapatırlar ve bu görüş açısının gereği olarak halkı sömürücülerin elinden kurtaracak şekilde bir halkçılık programı etrafında toplanırlarsa Mustafa Kemal’in başlattığı ama yarı yolda bıraktırılan ulusal kurtuluş devrimini tamamlayacak ve Türkiye’yi sosyalizme götüreceklerdi. Doğan Avcıoğlu, *Yön ve Devrim* dergilerinde gösterdiği 10 yıllık bir performansın ardından şöyle demişti: “Mustafa Kemal’in başlattığı ulusal kurtuluş devrimi, yarı yolda bıraktırılmış ve yolundan saptırılmıştır. Söz konusu olan Atatürk’ün başlattığı ulusal kurtuluş devrimini, günümüzün şartlarında bütün sonuçlarıyla gerçekleştirmektir” (1970c).

Sonuç olarak, Doğan Avcıoğlu, yukarıda gösterilen ve sosyalizme geçiş programı niteliği taşıyan halkçılık kavrayışına Kemalizmin İttihat ve Terakki’den devraldığı halkçılık ilkesini sosyalist bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirerek ulaşmıştı. Böylesi bir programın uygulanmasının da asker-sivil devrimci aydınlar öncülüğünde mümkün olacağını düşünüyordu. Daha önce belirtildiği üzere, Yön-Devrim Hareketi açısından, devrimci aydınlar, halkı halk düşmanlarının elinden kurtarmakla yükümlüydüler.

TİP açısından ise durum daha farklıydı. TİP’e göre, halkçı bir düzen, parti programında ifade edildiği üzere “işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış halk sınıf ve tabakaları” tarafından gerçekleştirilecekti (Aren, 1993: 60).

Toparlamak gerekirse; birbirine çok yakın bir programa sahip olan TİP ve Yön Hareketi²⁵ bu program uğrunda verilecek mücadeleyi “İkinci Milli Kurtuluş Savaşı” olarak adlandırmışlardı. Bu adlandırma Kurtuluş Savaşı’nın antiemperyalist ve bu

²⁵ İki akım arasında programatik bir farkın olmadığı, TİP liderlerinden Behice Boran tarafından da dile getirilmişti. Bkz Boran, 1970: 255-256.

anlamda milliyetçi karakteri ve Kemalizmin erken dönem halkçılık kavrayışı ile sosyalizm arasında olumsal bir ilişki kurulmasına dayanıyordu. Bununla birlikte, Yön Hareketi, Kurtuluş Savaşı'na önderlik eden “zinde kuvvetler”in bu kez sosyalist fikirlerle techizatlanmaları durumunda ülkeyi halkçı bir düzene götüreceğini savunurken, TİP ikinci savaşın başarısının işçi sınıfının önderliğine bağlı olduğunu savunuyordu.

2.6 Batı, Doğu ve İslamiyet

Yön-Devrim Hareketi, İslamiyeti, Doğu-Batı ikilemi ekseninde kendi sosyalizm yorumuna eklemlemeyi deneyen bir akımdı. Yöncülerin bu teşebbüsü, Batılılaşma ve din konusunu ele alış tarzlarından kaynaklanıyordu. Batılılaşmayı, antiemperyalizmle özdeşleştirilen milliyetçilik kavrayışı ekseninde negatif bir içerikle tarif eden Yön-Devrim Hareketi, İslamiyetin ve İslamın kültürel mirasının da sosyalizmle bir tezatlık oluşturmadığını, tersine, bu ikisi arasında pozitif bir ilişki kurulabileceğini savunmaya çalıştı.

Çalışmanın bu aşamasında, Yön-Devrim Hareketinin İslamiyeti sosyalizme eklemleme denemesini hangi mümkünlük koşullarında ve ne şekilde gerçekleştirdiğini gösterebilmek amacıyla iki temel nokta üzerinde duruluyor. Birinci olarak, akımın Batı ve Batılılaşma ile Doğu sorununa nasıl yaklaştığı ele alınıyor. İkinci olarak ise, Yön'ün “din” ve “gericilik” arasında kurulan olumsuz yapışmayı çözmek için hangi noktalardan hareket ettiği gösterilmeye çalışılıyor.

2.6-1 Batı ve Batıcılık

Yön-Devrim Hareketinin “milliyetçilik” ilkesini yeniden anlamlandırırken onu antiemperyalizmle özdeşleştirdiği daha önce tartışılmıştı. Bu yaklaşıma göre, Batı emperyalizminin yeniden sömürge haline getirdiği Türkiye için tek kurtuluş yolu emperyalizme karşı verilecek ekonomik ve siyasi bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasıydı. Ülke, ancak Batı emperyalizimin boyunduruğundan kurtulduğu zaman Batının “çağdaş uygarlık” yoluna girebilirdi. Bir bakıma “Batı ile dövüşerek Batılılaşmak” anlamına gelen bu formülasyon, içinde bir çelişki barındırıyordu: Ülkenin geri kalmışlığının temel sorumlusu olarak sunulan Batı, yurdun kalkınması için erişilmesi gereken bir hedef olarak gösteriliyordu. Hem Batıya karşı milliyetçi olmak, Batıdan bağımsızlaşmayı istemek, hem de Batıyı yakalamayı amaçlamak arasındaki gerilim nasıl çözülecekti?

Akımın, bu çelişkinin üstesinden nasıl geldiğini görmek için öncelikle “Batı” ve “Batılılaşma” kavramlarını nasıl tarif ettiğine bakmak gerekiyor.

Yön Hareketinin “Batı” ve “Batılılaşma” kavramlarını içeriklendirmesinde *Yön* dergisinin sürekli yazarlarından ünlü toplumbilimci Niyazi Berkes’in belirleyici bir rolü oldu. Bu kavramlar hakkındaki düşüncelerini *Yön*’e yazdığı bir dizi metinle açıklayan Berkes²⁶, Tanzimat Döneminden başlayarak 1960’lar Türkiye’sine kadar uzanan devreyi kapsayan incelemelerinden çıkardığı sonuçları “Batıcılık Gericiliktir” başlığı altındaki makalesiyle özetledi. Yazının başlığından da anlaşılacağı gibi, Berkes açısından Batıcılık, Türkiye’nin kalkınması bakımından bütünüyle negatif bir içerik taşıyordu.

²⁶ Berkes’in, bu yazıları Yön Yayınları tarafından iki ayrı kitap halinde basıldı. Berkes, sonraki yıllarda bu kitaplarını *Türk Düşününde Batı Sorunu* (1975) başlığı altında tek bir kitap olarak yayımladı.

Niyazi Berkes, Batıcılığı “gericilik” olarak tanımlarken, Batılılaşmanın geri kalmış toplumlardaki anlamı üzerinde yoğunlaşıyordu. Berkes’e göre (1965c), yabancı ekonomiler geri kalmış toplumlarda kendine araç olarak özel teşebbüsçü bir sınıf yaratıyor, bu sınıf aracılığıyla milli ekonominin değerlerini kendine çekmenin mekanizmasını oluşturuyordu. Yabancı ekonomi tarafından yaratılan bu çekirdek sınıf etrafında Batılılaşmış bir “kast” meydana geliyor ve bu kast Batının en gelişmiş toplumlarındaki kişiler gibi yaşıyordu. Toplumun geri kalan çoğunluğu ise bir çeşit “modern reâyâ” olarak varlığını sürdürüyordu. Batılılaşmış kastın varlığını sürdürebilmesi “modern reâyâ”nın geri kalmışlığının devamına bağlıydı. Batılılaşmışlar, bu nedenle, toplumun geri kalmış yapısını milliyetçilik ya da muhafazakârlık sloganlarıyla kutsallaştırmaya yöneliyordu. “İki yüzlü” bir milliyetçiliğin eşlik ettiği batılılaşma ise, toplumun kalkınmasını ve değişmesini imkânsız kılıyordu. Çünkü Batılılaşmanın devamı toplumun “değişmemesine” bağlıydı. Oysa toplumun ilerlemesi, kalkınması, onun üretim ilişkilerinde ve üretici güçlerinde devrimsel değişiklikler yapılmasını şart koşuyordu. Ama toplumun geri kalmışlığı Batılılaşmadan kaynaklandığına göre, bu devrimler Batılılaşma yoluyla gerçekleştirilemezdi. Dolayısıyla, milletin kalkınması, gelişmesi toplumsal yapıdaki devrimsel değişiklere, toplumsal değişikliklerin gerçekleşmesi de Batılılaşmaya karşı çıkmaya bağlıydı. Öyleyse, milletin kalkınmasını istemek anlamındaki “gerçek” milliyetçilik, ancak Batılılaşmaya ve Batıya karşı “devrimcilik”le mümkün olabilirdi. Uygarlık olarak adlandırılan gelişmişlik düzeyi yalnızca toplumsal devrimlerle yakalanabilirdi. Batıdan “hazır uygarlık” alınmaya çalışılması ise ilerlemeye değil ancak daha da gerilemeye yol açardı. Türkiye’nin Tanzimat’tan beri

yaşadığı Batıcılık ve Batılılaşma serüveni bunun en önemli örneklerinden biriydi. Batıcılık ve Batılılaşma Türkiye’yi kalkınma değişmesine değil yıkıma götürmüştü.

Özetlemek gerekirse, Niyazi Berkes’in Batılılaşmayı negatif bir şekilde anlamlandırması, kalkınma, milliyetçilik, devrimcilik gibi kavramların yeni bir tanımla ile mümkün olabilmişti. Milliyetçilik, ülkenin ve milletin kalkınıp gelişmesini istemek ve bunun için çaba göstermek; devrimcilik, kalkınmanın önündeki engelleri devrimlerle kaldırmak şeklinde tarif edildiğinde, Batı ve Batılılaşma bunların önündeki başlıca engel olarak belirebiliyordu. Şu sözleri, Berkes’in bu yaklaşımını iyi bir şekilde özetler:

... batılılaşma, toplumu, kalkınma değişmesine götürmüyor; bozulma değişmesine ve yıkıma götürüyor. ... Çıkar yol, batıcılığı, Batı’dan bağımsızlık şekline, milliyetçiliği devrimcilik yoluna çevirmektir. ... Türkiye’nin baş davasının Batılılaşmak değil, Batılılaşmamak olduğunu iddia ediyorum (1965c).

Batılılaşmayı negatif bir şekilde anlamlandıran Berkes’e göre (1965c) “Batı” kavramı da, üzerinde uzlaşma olmayan “sahte”, “uydurma” bir kavramdı. Soyut ve mutlak olarak “Batı” diye bir yer olmadığını savunan Berkes açısından “varolan, toplumlar, değişmeler, uygarlıklar, harslar, dinler, devletler, sınıflar, kişiler, teknolojiler, bilimler, çıkarlar ve savaşlar”dı. “Batı” sözcüğünün kaynaklarından biri, bu gelişmelerin “yeni görüşleri”nin Avrupa’nın güney batısında meydana gelmesinden kaynaklanıyordu. Fakat, bilim ve teknik, kapitalizm ve sosyalizmden soyut olgular olarak değerlendirilemeyeceği gibi, Batıyı temsil eden tek bir fikrin olduğu da savunulamazdı. Dolayısıyla Batı, “kaypak, temelsiz, yanıltıcı, bilim dışı” bir kavramdı ve onun “ilerleme”yle özdeş bir anlamda kullanılması doğru değildi. Niyazi Berkes’in Batı ve ondan türeyen Batılılaşma, Batıcılık gibi kavramları

olumsuzlayarak reddetme ve bunları milliyetçilik, devrimcilik, kalkınma gibi kavramların karşısına yerleştirme performansından çıkardığı sonuç şuydu:

Batılılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. O da şu: batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınmaması gerçeğini peçelemek için, ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayal, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden görünüşüdür (1965c).

Yön Hareketi, kendini Batı karşıtı bir söylem olarak kurarken, kendini önceleyen Osmanlı-Türk aydın hareketlerinden büyük oranda ayrılıyordu. Yeni Osmanlılar Tanzimat Paşalarını Batılılaşma uğruna kendi benliklerinden uzaklaşmakla suçlasalar bile, İmparatorluğun gerileyişinin durdurulabilmesi için gerekli bütün önlemlerin Batı uygarlığından alınması gerektiğini savunuyorlardı. Onlar açısından önemli olan Batılılaşmayı “doğru” bir şekilde yapmaktı. Yöncüler açısından ise Batılılaşmanın bir “doğru”su bir de “yanlış”ı yoktu. Batı ilim, fen, akılcı düşünce ve uygarlığı kaynağı olarak görülemezdi. Onlara göre, Batı, öteki toplumların geri kalmasının, kalkınamamasının başlıca sorumlusuydu. Bu fikirleriyle, kalkınmanın ancak kapitalist Batıdan uzaklaşarak mümkün olduğunu savunan *Kadro* (Gülalp, 1995: 174) ile bir yakınlık içinde oldukları söylenebilecek olan Yöncüler batı karşısındaki bu pozisyonlarıyla “Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir” diyen (aktaran Mardin, 1997: 16) Jön Türklerden, ve medeniyete girmek isteyen her millet gibi Türk milletinin medenileşmesinin de ancak “garb”a girilmesine bağlı olduğunu söyleyen Mustafa Kemal’den ayırıyordu.²⁷ Fakat, *Yön*, kendisini Kemalizmin ilkelerinin bir yeniden yazımı, sosyalizan bir görüş açısıyla yeniden içeriklendirilmesi olarak kurduğu için, kendi Batıcılık karşıtlığıyla Mustafa Kemal’in

²⁷ Levent Köker’in aktardığı şu sözleri Mustafa Kemal’in Batı karşısındaki tutumunu en iyi yansıtan ifadelerden biridir: “Bütün mesaimiz, Türkiye’de asrî bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?” (1995: 154).

Batıcılık yaklaşımı arasındaki farklılığı bir uyuma çevirmeye çalıştı. Bu gayret, Kemalizmin bir “Batıcılık” davası olduğunun yalnızca bir “sanı” olduğunu ispatlama çabasıyla derinleşti. Mustafa Kemal, *Yön* tarafından, Batının emperyalist ülkelerine karşı verilen bağımsızlık savaşının lideri olarak “Batıcı” değil “devrimci” ve “bağımsızlıkçı” olarak tanıtıldı. Atatürk’ün söylevlerinde rastlanan “Batı medeniyeti” temasının “geri kalmışlığın zorunladığı toplumsal kalkınma prensiplerine” göre gerçekleşebilecek bir hedef olduğunu savunan *Yön*, buna Batılılaşma demenin de “bir hikmeti” olmadığını söylüyordu (Berkes, 1965d).

Niyazi Berkes’in, *Yön* yöneticileri tarafından benimsenen²⁸ Batı karşıtı argümanları ve Batıcılığın az gelişmiş ülke aydınlarının “aşağılık” duygularının ürünü olduğunu savunan görüşleri, aşağıda gösterilecek olan başka imkânlarla birlikte, *Yön* Hareketinin Batı karşısında Doğu sorununa ilişkin yaklaşımını şekillendirmesinin zeminini oluşturdu.

2.6-2 Doğu Sorunu

Genel olarak, “Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinde farklı yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikrî bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım” (Mardin, 1997: 9) şeklinde tarif edilen Batıcılık, *Yön* Hareketinin reddettiği bir yaklaşımdı. Akım, Batıcılığı sadece bir yaklaşım biçimi olarak reddetmiyor, Türkiye’nin kalkınmasının Batıya karşı

²⁸ *Yön* dergisi, Berkes’in konuyla ilgili görüşlerine bütünüyle katıldığını açıklamış ve Berkes’in referans olarak kullandığı yazısına ilişkin sunuşunda şöyle demişti: “Sayın Berkes, son yazısında, bugün uyguladığımız tipte bir batıcılığın nasıl bir toplumsal bozulmaya ve yıkıma yol açtığını göstermektedir. Yazıyı, bütün aydınlarımızın tekrar tekrar okuması gerektiği inancındayız.” *Yön* yöneticileri, Berkes’in Batıcılık konusunda geliştirdiği görüşlere bütünüyle katıldığı için, bu çalışmada uyulan genel bir ilkenin, yalnızca *Yön* yöneticilerinin yazılarına başvurma ilkesinin, dışına çıkmam.

mücadele verilerek elde edilebileceğini de savunuyordu. Akımın bu tezleri, bir konunun daha tartışmaya açılmasını gerektirdi. Türkiye'nin tarihi olarak dünyadaki yeri neresiydi ve Yöncüler, Türkiye'nin gelecekte yerinin neresi olması gerektiğini savunuyorlardı?

Yön Hareketinin bu sorunları tartışmaya açmasında, Berkes'in Batı konusundaki görüşleriyle birlikte, Fransız Marksist Roger Garaudy'nin bazı Arap ülkelerindeki antiemperyalist bağımsızlık savaşlarının sosyalizan yönelişlerinde yaşadıkları Doğu-Batı, İslamiyet-Sosyalizm çelişkilerini analiz eden, *İslamiyet ve Sosyalizm* (1965) adlı kitabı vesile oldu. Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli tarafından Türkçe'ye çevirilen kitapta öne sürülen tezler, Yön Hareketinin bu konular üzerine yürüttüğü tartışmaların çerçevesini çizdi.

Garaudy'nin kitabında ele aldığı konulardan biri, Doğunun ya da İslam Uygarlığının kültürel mirasının sosyalizmin “evrensel” kaynaklarından biri olup olamayacağıydı. Bu sorunun, Garaudy tarafından mühim bir konu olarak ele alınmasının nedeni, kimi Afrika ülkelerinde sömürgeciliğe karşı gelişen milliyetçi hareketlerin sosyalizmle kurdukları pozitif ilişkide karşı karşıya geldikleri gerilim noktalarından biri olmasıydı.

Bu ülkelerin bağımsızlık savaşlarının ardından sosyalizme yönelişlerinin temel nedeni, hem kendi savaşlarının hem de sosyalizmin aynı şeye, emperyalizme karşı olmalarıydı. Afrikalı aydın, bağımsızlıktan sonra sosyalizme “sarılırken” Baskın Oran'ın sözleriyle şöyle bir formül bulmuştu: “Sosyalizm kapitaliste karşıdır; milliyetçilik emperyalizme karşıdır; kapitalist ve emperyalist ya aynı adamdır, ya da müttefikler; bu nedenle, milliyetçilik ve sosyalizm Afrika'da ya aynı ideolojidir, ya da ittifak halinde iki ideolojidir” (1988).

Bununla birlikte bu ülke aydınları, Marksist sosyalizmi olduğu gibi kabul etmemişlerdi. Bunun temel nedenlerinden biri, Marksizmin yabancılar tarafından geliştirilmiş bir ideoloji olmasıydı. Marx'ın düşüncesindeki kültürel referansların bütünüyle Batı tecrübesinden alınmış olduğunu düşünen Afrikalı milliyetçi aydınlar, bu noktada Marksizmle aralarına bir mesafe koyuyorlardı. Garaudy'nin söz konusu kitabındaki temel tezlerinden biri, bu aydınların Marksizmle aralarına koydukları mesafenin aslında gereksiz olduğuydu. Garaudy'ye göre (1965: 67) Marksizm, “binlerce yıldan beri bütün insanların çabasıyla hayal edilmiş, düşünülmüş, yaratılmış olan en iyi ne varsa onun mirasçısı”ydı. Garaudy, Avrupa'ya coğrafyayı götürdüğünü öne sürdüğü İdrisî'nin, logaritmayı bulan kişi olarak tanımladığı Farabî'nin, büyük matematikçi ve astronom diye adlandırdığı Uluğ Bey'in, sosyolojik görüşleri bir zamanlar Batıdan yüzyıllarca ileride olan “İslamın Marx'ı” İbn Haldun'un, Batı felsefesi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu kanıtlamaya çalıştığı İbn Rüşd'ün Marksizmin ve sosyalizmin kaynakları arasında görülmesi gerektiğini savunuyordu. İlerleme, akıl, modernlik gibi kavramların Batıyla özdeşleştirilmesinin yanlış olduğunu savunan Garaudy'nin görüş açısına göre, sosyalizm ancak, Doğunun ve Batının olumlu kültürel mirasına sahip çıktığı zaman “evrensel” bir nitelik kazanabilirdi (1965).

Garaudy'nin bu tezi, kitabını Türkçe'ye tercüme eden *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu ve o dönemde kendi görüşlerini *Yön* aracılığıyla ifade eden Mihri Belli üzerinde önemli bir etki yarattı. Antiemperyalizm söylemini Batı ve Batıcılık karşıtlığı üzerinden kuran *Yön* Hareketi, Garaudy'nin bu tezini, Türkiye'yi Doğulu bir ülke olarak tanımlamanın ve Doğulu bir millet olarak Türklerin “milli

kültür”lerinin de sosyalizmin kaynaklarından biri olarak ele alınabileceğini ve ele alınması gerektiğini öne sürmenin imkânı olarak değerlendirmeye yöneldi.

Akımın bu yönelişinde, Batı ve Batıcılık karşıtlığının yanı sıra iki durum etkili oldu. Bunlardan birincisi, Niyazi Berkes’in sözünü ettiği geri kalmış toplum aydınının Batı karşısındaki “aşağılık duygusu”ndan kurtulma isteği ve Baskın Oran’ın Afrika ve Asya ülkelerindeki milliyetçi aydınların temel özelliklerinden biri olarak söz ettiği “kendini arama ve kendini kanıtlama” çabasıydı (1988). Bu “aşağılık duygusu”ndan kurtulma ve “kendini arama” isteğiyle belirlenen “milli gurur”, Doğan Avcıoğlu’nun, Garaudy’nin kitabına yazdığı önsözde açık bir biçimde hissedilir:

O kadar kendimizi unuttuk, kendi kültürümüzden o kadar koptuk ki, Doğu’nun Montesquieu’sü olan bir İbn Haldun, Batıninkilerden binlerce kat bize yabancı. Thomas Moore’un sosyalist ütopyasını biliriz de, Simavnalı Şey Bedrettin’in sosyalizmini tanımıyoruz.

Bu satırların yazarı, Fransız sosyal, ekonomik, politik, kültürel vs. tarihini en teferruatlı şekilde öğrenmiştir, ama Türk sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi hakkında, birtakım klişeler dışında ciddi pek az şey bildiğinden dolayı utançların en büyüğünü duymaktadır (Avcıoğlu, 1965a).

Yöncülerin, söz konusu yönelişlerindeki ikinci etken ise, sosyalizmin “evrensel” niteliğinin milli kültürlerle çatışma halinde olmadığını göstermekti. Bu çaba, Türkiye’nin önündeki “devrimci adım”ın emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşı olduğunu söyleyen Yöncülerin, “milli cephe”nin unsurları arasında gördükleri çeşitli kesimlerin, Mısır, Cezayir gibi ülkelerde olduğu gibi yabancılar tarafından geliştirildiği gerekçesiyle sosyalizmle aralarına koyacakları mesafeyi en azından azaltma perspektiflerinden kaynaklanıyordu.

Akımın, sosyalizm ile “milli kültür” arasında kurmak istediği pozitif anlam, emperyalizm ile “milli kültür” arasında kurduğu negatif ilişki dolayımıyla

oluşuyordu. Yöncüler açısından, “milli kültür” sömürgecilik karşısındaki en büyük güçlerden biriydi ve sömürgeciler bir milleti tutsak kılmak, sömürmek için ilk önce o milletin kültürünü yozlaştırıyorlardı (Kemal, 1965). *Yön* açısından sosyalizm ise “milli kültür”ün gelişiminin önünde bir engel değil, tersine onun gelişim olanaklarını yaratan bir sistemdi. Doğan Avcıoğlu, “Türk milletinin milli kültürünü her alanda ve bütün derinliği ile en yüksek doruklara kadar yükseltmesi için gerekli ortamı da sosyalizm sağlayacaktır” diye yazıyordu (1965i).

Yön Hareketinin sosyalizm ve milli kültür arasında kurduğu olumlu, emperyalizm ve milli kültür arasında kurduğu olumsuz ilişkiyle geliştirdiği antiemperyalist söylemin siyasal faaliyet bakımından yansıması iki yönlü oldu. Bunlardan birincisi, aydın ve sanatçılar arasında bu görüşün yaygınlık kazanmasını sağlamak, ikincisi bu görüşe kazanılan aydınları toplumun çeşitli kesimlerini etkilemek bakımından seferber etmekte.

Yön, birinci amacını gerçekleştirebilmek için, ilk olarak bir Arap ülkesi olan “sosyalist” Cezayir’deki aydınlar arasında sürdürülen “milli kültür ve devrimci kültür” konulu tartışmayı Türkçe’ye çevirerek yayımladı (*Yön*, 1965j). Cezayirli aydınlar, bu tartışmalarında, ülkelerinin Fransız sömürgesi olduğu dönemde milli kültürlerinin baskı altında tutulup yok edilmeye çalışıldığını, sosyalizme yönelişleriyle birlikte ise milli kültürlerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek konusunda önemli bir mesafe kat ettiklerini söylüyorlardı. *Yön* Cezayirli aydın ve sanatçılar arasındaki bu tartışmayı okuyucularına naklettikten sonra ise, benzer bir tartışmayı Türk aydın ve sanatçıları arasında açtı.²⁹ Bu tartışmaların ardından Türk aydınları

²⁹ *Yön*’deki bu tartışmalara, Sabahattin Eyüboğlu, Niyazi Berkes, Mehmet Seyda, Melih Cevdet Anday, Ferit Edgü, Mehmet Fuat, Demir Özlü, Orhan Duru, Turgut Uyar, İlhan Berk, Abidin Dino, Pertev Naili Boratav gibi aydınlar katıldı.

sosyalizmle milli kültür arasındaki olumlu ilişkinin kurulduğu eserler vermek üzere “göreve” çağırıldı. Doğan Avcıoğlu Türk aydınlarına şöyle sesleniyordu: “Sosyalizmi seçmenin yabancı değerleri seçmek demek olmadığını göstermeli, kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönmeliyiz. Bu bakımdan sosyalist düşünüre, tarihçiye, iktisatçıya, sosyologa, sanatçıya büyük görevler düşmektedir” (1965a)³⁰.

Burada *Yön*’ün “kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönme” çağrısının bir “içe kapanma” anlamı taşımadığını belirtmek gerekiyor. Yöncüler, Türk ve bu arada Doğunun entelektüel kaynaklarına yönelme fikirlerini sosyalizmin enternasyonalizm argümanı çerçevesinde düşünüyorlardı. Doğan Avcıoğlu, Doğunun kültürel kaynaklarına dönmenin “dünya kültürünü Batı kültüründen ibaret sayan Batı düşüncesini sarsarak, dünyaya açılan pencereleri çoğaltmanın, bölgesellikten kurtulup gerçek bir evrenselliğe ulaşmanın yolu” olduğunu söylüyordu (1965a).

Yön “milli kültür” ve sosyalizm arasında kurduğu olumlu ilişkiyi Batıya karşı verilecek iktisadi ve siyasi bağımsızlık savaşının bir ögesi olarak değerlendirdi. Türkiye’nin ekonomik ve siyasi bakımdan sömürgeleşmesine kültürel sömürgeleşmenin de eşlik ettiğini savunan akım, ülkenin kurtuluşunun Batı emperyalizmine karşı bu üç bakımdan yürütülecek bir bağımsızlık savaşıyla mümkün olabileceğini göstermeyi amaçlıyordu (Avcıoğlu: 1965a).

Sonuç olarak, *Yön* Hareketi açısından Türkiye, “kültürel kökleri, coğrafyası, yapısı ve gelişme aşaması bakımlarından Doğulu bir ulus”tu ve Türkiye’nin yeri “milli kurtuluş savaşı şartları içindeki Doğu uluslarının saflarında ve Batı emperyalizminin karşısında”ydı (Belli, 1965). Akım, Batı emperyalizmine karşı

³⁰ Doğan Avcıoğlu’nun bu çağrısının ne derece yankı bulduğunu kestirmek çok güç. Fakat, “İslamın Karl Marx’ı” olarak tanıtılan İbn Haldun’un Türk aydınları tarafından o dönemde keşfedilip eserlerinin Türkçe’ye kazandırıldığını hatırlamak, çağırının karşılıksız kalmadığını gösterebilecek bir örnek olarak değerlendirilebilir.

verilecek savaşı, iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarda verilecek bir savaş olarak tasarlıyor ve Türkiye'nin kurtuluşunu bu savaşın zaferine bağlıyordu. Yöncüler, Türkiye'yi, Batının değil Doğunun uluslarıyla aynı kaderi paylaşan, aynı milli kurtuluş savaşı aşamasını yaşayan ve kalkınmak için Batının izlediği kapitalist yolu değil “kapitalist olmayan yol”u izlemesi gereken bir ülke olarak resmediyorlardı.

2.6-3 İslamiyet

Türkiye'yi Doğulu bir ülke, Türkleri de Doğulu bir ulus olarak tanımlayan Yön Hareketi, Türkiye'yi saflarına sokmak istedikleri Batı emperyalizmine karşı milli kurtuluş savaşları veren ülke aydınlarının yaşadıkları bir temel sorunla da karşı karşıya bulunuyorlardı: din. Yöncüler, sosyalizmin “milli kültür”e karşı olmadığını, aksine onun gelişim imânlarını yaratacağı tezini öne sürerek bu ikisi arasında pozitif bir ilişki kurmuşlardı. Fakat, tanrı kavramını yadsıyan Marksist sosyalizmle Doğulu bir toplum olarak tanımladıkları Türkiye’de güçlü bir olgu olan İslamiyet arasında nasıl bir eklemlenme ilişkisi kuracaklardı? Yöncüler, bu handikapı aşma konusunda da Arap sosyalistlerinin ve Garaudy’nin izlediği yolu izlediler.

Asya ve Afrika ülkelerindeki antiemperyalist milliyetçi hareketlere öncülük eden aydınların Marksist sosyalizmle kurmak istedikleri ilişkideki en önemli gerilim noktalarından biri dindi. İslam, bu ülke halklarının ve aydınlarının yaşayışlarının, inanışlarının temel belirleyenydi ve onlardan dini inançlarından vazgeçmeleri beklenemezdi. O nedenle, bu ülkeler, Allahlarından ve dinlerinden vazgeçmeksizin sosyalist olmak istiyorlardı. Örneğin, Cezayirli Ben Bella, “Biz tek şey istiyoruz: Tanrımızı, Allahımızı bize bıraksınlar. Bunun dışında herhangi bir bilimsel sosyalizmden daha ileri gitmeye hazırız” (aktaran Oran, 1988).

Bu durumda, hem Batılı Marksistler hem de bu ülke aydınları İslamiyet ve sosyalizmin çelişmediğini kanıtlamaya koyuldular. Garaudy'nin daha önce anılan kitabının amaçlarından biri buydu: Fransız Marksist, kitabında, “sosyalizmde Kur'anın ruhuna aykırı bir şey bulunmadığı”nı kanıtlamaya çalışıyor, Marx'ın “din halkın afyonudur” sözünü de daha kendisi bile Marksist değilken söylediğini iddia ediyordu (Garaudy, 1965: 39, 43). “Arap sosyalistleri” de Garaudy'nin izinden giderek bu tezi derinleştirmek için çaba harcıyorlardı. Örneğin Mısırlı yazar Uda, bilimsel sosyalizm ile Müslümanlık arasında yaratılmak mücadelenin suni bir içerik taşıdığını kaydediyor, bunların ihanet ve sabotaj odakları ile Batının istihbarat örgütleri tarafından kışkırtıldığını öne sürüyordu. Uda şöyle diyordu: “İslam dini, insanların eşit olduğunu iddia etmiş ve müminlerin teorik ve pratik alanda adaletsizliği kaldırmak için çalışmalarını emreylemiştir. ... Böyle bir din, bilimsel sosyalizmle çelişme halinde olamaz. Aksine İslamiyet, bilimsel sosyalizm içinde tam bir gelişmesini bulur” (1964). Cezayirli sosyalist Beşir Hacı Ali de önemli olanın kişinin dini kimliği değil, sınıflar mücadelesindeki konumu olduğunu savunuyordu. Ali'ye göre (1964), sosyalizme karşı çıkan bir din bilgini ile sosyalizm için mücadele eden tarım işçisi bir mümin dini kimlik bakımından bir ortaklık taşımalarına rağmen, toplumsal pratik içinde karşı karşıya gelebiliyorlar, bununla birlikte, sosyalizm, çıkarları emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadelede olan bütün müminlerin ortak kimliği olabiliyordu.

Batılı Marksistler ve Arap sosyalistlerin emperyalizm ve kapitalizme karşı İslamla bağdaşabilir bir sosyalist kimlik oluşturma çabaları, Yöncüler tarafından da takip edildi. Yöncüler, Arap sosyalistleri gibi “İslam sosyalizmi” modeli önermiyorlardı. Fakat, devleti temsil eden imam, müftü gibi din adamlarının, tarikat liderlerinin ve

İslama inanan aydınların toplumsal yönlendirici rollerini ve sosyalizmin “din düşmanlığı” olduğunu söyleyen antikomünist propagandanın kitleler üzerindeki etkilerini hesap ederek İslamiyetin eklemlenebileceği bir sosyalizm tarifi geliştirmeye çalışıyorlardı.

1960’lar Türkiye’inde sosyalizm *Yön* ve TİP tarafından temsil edilen ilk güçlü ve yasal çıkışı yaptıığında karşılaştığı en büyük engellerden biri sosyalizmi din ve namus düşmanı gösteren antikomünist propagandaydı. Komünizmle Mücadele Dernekleri, İlim Yayma Cemiyeti gibi kuruluşlar ile *Bugün*, *Bâbüâlîde Sabah* gibi gazeteler tarafından yürütülen bu propaganda, kimi zaman mitingiler, kimi zaman bildiriler, kimi zaman da salon toplantılarıyla halka “Türk kızı, iffetli kalmak istiyorsan komünizmle mücadele et”, “Ezan sesleri Moskof nefesini kesecek”, “Komünizme lanet, dilimize şahadet” gibi çağrılar yapıyordu. Antikomünistler bununla da kalmıyor, sosyalistlerin kimi toplantılarını provoke etmeye de yöneliyorlar, sosyalistlere karşı mücadelenin bir “cihad” olduğu temasını işliyorlardı.³¹

Yöncüler, sosyalizmin “din düşmanlığıyla” eş tutulduğu Türkiye’de, sosyalizm ve İslam arasında olumlu bir ilişki kurmayı denerken iki yönlü bir çaba yürüttüler. İlk olarak, bazı *Yön* yazarları, tıpkı Arap sosyalistlerinin yaptığı gibi, İslamiyet ve sosyalizm arasında bir tezatlık olmadığını ayetlerle, hadislerle kanıtlamaya çalıştılar. Buna örnek olarak Profesör Cahit Tanyol’un yazıları verilebilir. Profesör Tanyol

³¹ Dönemin TİP liderlerinden Sadun Aren, kendisiyle yaptığım görüşmede, antikomünistlerin TİP’in toplantılarını provoke edişlerinin birçok örneğini anlattı. Aren’in anlattıklarına göre (Atılğan, 2000d) bu toplantılar sırasında, eğer ezan okunurken TİP’li bir hatip konuşmasını kesmemişse antikomünistler halkı parti üyelerinin üzerine saldırtıyorlardı. Ya da böylesi toplantılarda bir antikomünist çıkıp sosyalist konuşmacılara tanrıya inanıp inanmadıklarını soruyorlardı.

Bu antikomünist saldırılar TİP’in kitlelerle ilişki kurmasında o kadar etkili olmuştu ki, Parti “sosyalizmin dine ve aileye karşı olmadığını” popülist bir dille anlatan bir broşür hazırlayıp yüz binlerce bastırarak yurt çapında dağıtmıştı (*Yön*, 1965f).

Yön'de yayımlanan "İslamın Cenneti Sosyalizmdir" başlıklı incelemesinde (1965: 7), yamalı hırkasıyla Hazreti Ömer'in ve fukaralık içindeki Hazreti Ali'nin "kendi emekleri dışında hiçbir şey kabul etmeyişleri" ile sosyalizmin ana prensibi olan "herkese hakkını vermek" arasında bir paralellik olduğunu, Doğu ve İslam rivayetleri ile Kur'an ayetlerine dayanarak göstermeye çalışıyordu. Marx ve Lenin'in sınıfsız devlet ideali ile Kur'anın adalet anlayışı arasında yakın bir benzerlik olduğunu iddia eden Tanyol'un savına göre, İmam-ı Azam'ın "bir günlük rızktan fazlası haramdır" sözleri, Marx'ın "artı-değer teorisi"ne öncülük yapıyordu.

Yön'ün bu istikametteki ikinci gayreti, dincilik ve gericilik arasındaki olumsuz anlam bitişmesini çözmeye yönelikti.³² Yöncüler, bu bağlamda, İslama inanmanın, dini kurallara göre yaşanmanın ve davranmanın "gericilik"le eş tutulamayacağını savundular. Onlara göre, ilericiiliğin ölçütü, Avrupaî bir yaşam tarzına sahip olmak, Batılı fikirleri benimsemek olmadığı gibi, bir tarikatın mensubu olmak ya da dini bütün bir yaşam tarzı sürmek de gericiliğin ölçütü olamazdı. Yöncüler açısından, "mülkiyet hakkı topluma aittir" diyen sakallı bir din adamıyla bir sosyalist, "mülkiyet hakkı mukaddestir" diyen yabancı petrol şirketlerinin mümessilliğini yapan Avrupaî yaşantılı "gardrop ilericisi"ne ve işbirliği halinde olduğu emperyalizme karşı ülkenin kalkınması için yan yana gelebilir, aynı safta mücadele edebilirdi. Bu durumda, ne sakallı din adamının inançlarından fedakârlık etmesi, ne de sosyalistin fikirlerinden sakınması gerekirdi (Avcıoğlu, 1966).

³² Tanıl Bora, "Türkiye'de sol siyaset jargonunda" negatif olarak bitişik kullanılan "milliyetçilik" ve "dincilik" kavram çiftinin negatif bir içerikle kullanıldığını ve bunun 1960'larda başlayan antikomünist reaksiyonla belirlenmiş atmosferden kaynaklandığını söylüyor (1998: 97). *Yön* Hareketinin hem milliyetçiliği hem de İslamı pozitif bir içerikle sol söylemine eklememesi Türkiye solunun bir istisnası olarak görülebilir.

Yön Hareketi, İslamiyeti sosyalizme eklemlmeyi deneyen bu yaklaşımıyla, fikirleri ve ilişkileri İslamla karakterize olmakla birlikte toplumun farklı kesimlerini emperyalizme karşı mücadelede hareketlendirebilecek kişileri etkilemek istemişlerdi. Bu isteklerinde başarısız olmadıklarını söyleyebilmek için birkaç örnek vermek yararlı olabilir. İslami bir içerik taşıyan *Hareket* dergisinin *Yön*'ün başlattığı “İslamiyet ve sosyalizm” tartışmalarına katılarak “sosyalizmin ilkelerinin Marx’ta değil Hazreti Muhammed’de olduğunu” savunması ve İslamiyet ve sosyalizmin bağdaşamayacak hiçbir yanının bulunmadığını öne sürmesi örneklerden biridir (Sayılğan, 1972: 18)³³ Bir başka örnek, Muğla’nın Portakallık köyünde hafızlık yapan İbrahim Mersin’in *Yön*'ün savunduğu görüşlerden etkilenecek kendisinin ve toplumun yaşadığı yoksulluktan kurtulabilmesi için sosyalist bir hükümetin işbaşına gelmesi için çabalayacağını açıklamasıdır (*Yön*, 1963g). Cemil Meriç gibi ünlü bir sosyologun *Yön*'ün İslamiyeti sosyalizme eklemleme çabası hakkında olumlu görüşler beyan etmesi, bu konudaki bir başka önemli örnektir. “Batı’daki düşünceler içinde İslamiyete ters tarafından en yakın olan Marx gelir. Türk insanı ruhen hazırdır böyle bir şeye” görüşündeki Meriç’in “heyecanıyla *Büyük Doğu*’ya fikirleriyle *Yön*’e yakın olduğunu” belirtmesi (aktaran Kayalı: 1994: 229, 235) dikkat çekicidir.³⁴

³³ Aclan Sayılğan’ın belirttiğine göre (1972: 18), *Hareket* dergisinde sosyalizm ve İslamiyet arasında birçok bakımdan yakınlıklar kurma çabası içine giren Hüseyin Perviz Hatemi, bu dergisindeki yazılarını daha sonra *İslam Açısından Sosyalizm* adlı bir kitapta topladı.

³⁴ 1960’larda daha çok *Yön* merkezli olarak gelişen İslamiyet ve sosyalizm arasında pozitif bir anlam ilişkisi yaratma çabasından kaynaklı olarak İslami kesimden sol kesime geçişlerin kimi zaman ters yöne doğru işlediğini de belirtmek gerekiyor. Sosyalizmle İslamiyetin bağdaşabilirliğine ilişkin oluşturulan kanı, kimi sosyalistlerde, sosyalizmde buldukları özlemlerini bir dindar olarak savunabilecekleri fikri yaratabilirdi. Bu fikrin neticesi, sosyalist saflardan İslamcı saflara geçişler şeklinde olmuştu. Şair İsmet Özel, bunun iyi bir örneğidir. Bir TİP üyesi olan Özel, *Yön*'ün sosyalizm ve İslamiyet tartışmalarını başlattığı sıralarda, sosyalist mücadeleden vazgeçmiş ve İslamcı saflara katılmıştı. “Beni sosyalist yapan sebeplerle Müslüman yapan sebepler aynı” diyen Özel, geçiş nedenini şöyle özetliyor: “1965’te TİP’in seçim afişinin üzerinde şu yazılıydı: ‘Kula kulluk yetsin artık.’ Bu sosyalist bir slogan değil, bu pür İslami bir slogan” (Özel, 2000).

Yön Hareketinin, İslamiyeti antiemperyalizmden kaynaklanan sosyalizm yorumuna eklemlenme gayreti, dini, toplumsal gelişmenin önündeki temel engellerden biri olarak görmelerine rağmen, kendi amaçlarıyla İslam arasında bir birlik olduğunu söyleyerek Batıcı fikirlerini halka dini bir elbise içinde benimsetme çabasıyla dini kullanan Jön Türklerin ve Mustafa Kemal'in tutumlarını andırır. Jön Türkler, iktidara gelmeye yakınlaştıklarında, İslamiyetin Osmanlı toplumunda oynadığı sosyal rolü kendi pratikleriyle idrak ettiklerinde, din konusundaki tutumlarını değiştirmeye başlamışlar ve İslam dininin toplumsal içeriğinden toplumu birlik içinde tutmak için yararlanmaya yönelmişlerdi (Hanioğlu, 1985: 612-624). Kendini Batılı bir kimlik olarak oluşturmaya çabaladığı hegemonyasını kurduğu dönemde bilimi “uygar din”in haline getirmek dini kuruluşlara darbeler indiren Kemalistler (Mardin, 1998b: 164-165; 2000: 232) de Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş sürecinde dini özenle kullanmışlardı. Fakat, Yön Hareketinin farklılığı, kendini Batıcı bir söylem oluşturmadığı için Doğunun kültürel mirasını yadsımaya yönelmeyişidir. Yöncüler, kendilerini, “İktisat ilminin ışığında” Türkiye'nin kalkınmasına adanmış kişilerdi. Türkiye'nin kalkınmasının önündeki engelin emperyalist Batı olduğundan hareket ederek söylemlerini Batı karşıtlığı üzerine kurdular ve bu kuruluş sürecinde Doğu kimliği ve İslamiyetle olumlu bir ilişki geliştirdiler. Onları, İslamiyet ve sosyalizm arasında pozitif bir eklemlenme ilişkisi kurmaya yönelten şey, dine olan derin inançları değildi. Kemalizmin dine karşı tutumunun geri teptiğini görmüşler ve emperyalizme karşı milli mücadelede Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nda yaptığına benzer bir şekilde, dini oluşumların ve İslamın etkinliğinden yararlanmaya çalışmışlardı.

3. Bölüm

İktidar Stratejileri

Türk siyasal hayatında ve Türkçe’de anlamları bakımdan hayli tartışmalı olan, bu tartışmalı duruma rağmen de çoğu kez birbirinin yerine kullanılabilen üç kavram var: “İnkılâp”, “İhtilâl” ve “devrim”. Bu kavramlardan türeyen “İnkılâpçılık”, “İhtilâlçilik” ve “devrimcilik” de, en az kökleri kadar tartışmalı bir anlam taşıyor. “İhtilâl” kavramı, İkinci Meşrutiyet yıllarında, kurulu bir hükümeti zora dayalı olarak yıkıp yerine yeni bir hükümet kurmak anlamına geliyordu. “İnkılâp” sözcüğü ise, siyasal iktidarı kuvvet yoluyla ele geçirmeyi değil, hükümet ve çeşitli devlet örgütlenmeleri tarafından belirlenerek uygulanması düşünülen, idare, ekonomi, kültür, eğitim olayları aracılığıyla oluşturulması planlanan değişimleri ifade ediyordu. “İnkılâp”ın manası bir bakıma bir reformlar toplamıydı. “İnkılâb-ı külli” deyimini ise, bir “genel devrim”i çağrıştırmaktaydı (Berkes, 1982: 133-145; Toprak, 1989: 41-42).

Bu bölümde, Yön-Devrim Hareketinin “devrimcilik” söylemi ve iktidar karşısındaki konumları, bütün bu sözcükler Meşrutiyet yıllarındaki anlamlarıyla kullanılarak ele alınıyor. Yön-Devrim Hareketinin hükümet, diğer devlet aygıtları ve muhalefet örgütlerine dayanarak Türkiye’nin toplumsal formasyonunda bir “İnkılâp” yaratma stratejisiyle başlayıp, ordunun bir bölümüyle işbirliği yaparak bir “İhtilâl” denemesine kalkışmasıyla son bulan 10 yıllık siyasi pratiklerinin öyküsünü incelemek, bu bölümün esas konusunu oluşturuyor.

Yön-Devrim Hareketinin, iktidar karşısındaki konumu ve “devrimcilik” söylemi, 5 ayrı döneme ayrılarak irdeleniyor. Birinci dönem, *Yön* dergisinin yayımlanmaya

başladığı 1961 Kışı'ndan DPT yöneticilerinin istifa ettiği 1962 Sonbaharı'na kadar uzan evreden oluşuyor. DPT yöneticilerinin olaylı istifasıyla 1963 Yazı'nda *Yön* dergisinin Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılması arasında kalan zaman dilimi, akımın ikinci dönemi oluyor. Yön-Devrim Hareketinin iktidar stratejisinde bir değişime işaret eden bu tarihle başlayan üçüncü dönem, 1965 seçim neticelerinin açıklanmasında kadar devam ediyor. 1967 Haziranı'nda *Yön* dergisinin yayın hayatına son verilmesine kadar süren evere, akımın dördüncü dönemi olarak ele alınıyor. Akımın beşinci ve son dönemi ise, 12 Mart Askeri Müdahalesi ile neticeleniyor.

Aşağıdaki tartışmanın cevaplamaya çalıştığı temel sorulardan biri, Yön-Devrim Hareketinin her bir dönemindeki iktidar stratejisini siyasal alandaki hangi gelişmelere, örgütlenmelere ve aktörlere göre oluşturduğu. İktidar stratejilerinin oluşumuyla söylemsel dönüşüm süreçleri arasındaki karşılıklı ilişkinin çözümleme çabası, üzerinde yoğunlaşılacak ikinci temel sorun. Akımın kurumsal yapısının, iktidar stratejileri ve söylemsel dönüşüm süreçleriyle ilişkisi ise, ele alınan bir diğer temel konu. Bölüm, akımın toplumu dönüştürme metotları ve iktidarı ele geçirme teknikleri bakımından kendini önceleyen akımlarla ne gibi farklar ve süreklilikler taşıdığının tartışılmasıyla son buluyor.

3-1 Birinci Dönem: Reformla “İnkılâb-ı Külli”Arasında

Yön-Devrim Hareketinin, 20 Aralık 1961'de *Yön* dergisinin yayımlanmaya başlamasıyla açılan ilk döneminde sahip olduğu strateji iki yönlüdür. Akım bir yandan, hükümette bulunan CHP'yi, devletin çeşitli kademelerinde görevli olan bürokratları ve parlamentoda tabii senator sıfatıyla yer alan eski MBK üyelerini bir

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

reform programı uygulamaya ikna etme çabasıdır, diğer yandan da parlamento dışında gelişen muhalefet hareketlerinin gücünü bu ikna çabasıyla birleştirmeyi hedeflemektedir. Akımın bu stratejiden beklentisi, uygulanacak reformlar aracılığıyla Türkiye'nin iktisadi ve sosyal yapısının emekçiler ve zinde kuvvetler olarak tarif edilen kesimler arasında bir yakınlaşmanın imkânlarını yaratacak şekilde değişmesidir.

Yön-Devrim Hareketinin ilk döneminde böylesi bir stratejiye sahip olmasını mümkün kılan durumlar; sosyalist fikirlerinin yayılmasına ve tartışılmasına görece olarak imkân veren 27 Mayıs Anayasası'nın yürürlükte olması, Türk siyasal hayatında tarihi bir kişilik olarak yer aldığı düşünülen ve siyasi geçmişinde “mutedil devletçi” olarak bilinen İsmet Paşa'nın hükümet başkanlığında bulunması, Kemalizmin sol bir yorumuna açık bir tavır içindeki bir kısım askerin siyasal gelişmelere her an müdahale etmeye hazır olduğunu hissettirmesi, devletin kilit noktalarında sosyalist fikirlere yatkın bürokratların varlığı ve sokağa yönelen güçlü ve yaygın bir işçi hareketinin gelişimidir. Bu olguları, Yön-Devrim Hareketinin siyasi perspektifiyle ilişkilendirerek gerektiği ölçüde açmak gerekiyor.

27 Mayıs Anayasası'nın düşüncenin ifadesi ve örgütlenme konusunda görece bir özgürlük getirdiği ve sosyalist fikirlerin anayasada yer alan örneğin “sosyal adalet”, “planlı kalkınma” “kamulaştırma” gibi kavramlar aracılığıyla ifade edilmesinin mümkün hale geldiği biliniyor. Yön-Devrim Hareketinin mimarları, bu anayasanın hazırlanmasında görev yapmış, sözü edilen kavramların anayasada yer almasında rol oynamış kişiler olarak sosyalist fikirlerin, anayasanın esnek sınırları dahilinde ve anayasayı bir meşruiyet dayanağı kabul ederek tartışmaya açılabileceğini, yaygınlaştırılabileceğini düşünüyorlardı. Bu bakımdan, bir “kalkınma metodu”

olarak tarif ettikleri sosyalizmi alternatif bir “inkılâp” programı halinde yaygınlaştırmaya çalıştılar.

Yön-Devrim Hareketi, çıkışını ilan ettiği *Yön* Bildirisinde “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma”yı sağlamanın yolunu çoğu kez sosyalizmle eş anlamlı olarak kullanılan “yeni devletçilik” kavramıyla formüle etti. *Yön* Bildirisinde ve Yöncülerin birçok yazısında “yeni devletçilik” bir “inkılâp” programı olarak sunuldu. Bu “inkılâp”programı, tarımda, sanayide, çalışma hayatında, gelir dağılımında ve eğitimde bir dizi reformlar yapılmasını öngörüyordu. Bu reformlar sayesinde çiftçi teşkilatlandırılacak, sendikalar kuvvetlendirilecek, işçi ve köylü çocukları eğitim ve memleket idaresinde eşit şartlara kavuşacaktı (*Yön*, 1961f).

Yön-Devrim Hareketinin böyle bir “inkılâp” programı önermesinin siyasal bakımdan iki anlamı vardı. İlk olarak, bu türden bir programın uygulanması durumunda, bir sosyal kuvvet olarak büyük sermaye ve toprak ağalarının gücü kırılacak, ekonomik olarak ağaya, eşrafa ve büyük sermaye sahibine bağlı olduğu için seçimlerde onların lehine oy veren halk, kendi iradesiyle oy kullanabilecekti. İkinci olarak halk, gericilerin egemenliğinden kurtulunca sosyalist fikirlere açık hale gelecek, “Türk sosyalizminin gelişme imkânları” artacaktı. Söz konusu reformlar aracılığıyla ekonomik ve siyasi baskıdan kurtarılmış halkın kendi iradesine göre hareket etmesinin zemini yaratıldığında Türkiye’de “gerçek demokrasi”nin temelleri de oluşmuş olacaktı. Yöncülere göre “gerçek demokrasi” halk iradesi demekti. Fakat onlar, Türkiye’nin toplumsal formasyonunda gerekli reformlar yapılmadığı için bir siyasal rejim olarak parlamenter demokrasinin gerçek anlamda işlemediğini düşünüyorlardı. “Halk”ı “herkes”ten oluşan organik bir bütün olarak değil de, toplumun emekçi sınıfları olarak tanımladıkları için, halkın oylarıyla seçilse bile

çoğunluğu egemen sınıfların sözcüleri olan kişilerden oluşan mevcut parlamenter rejimin “gerçek” bir “halk idaresi” olamadığını savunuyorlardı. “Bir Vehbi Koç,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “bakanlardan çok daha kudretli ve nüfuzludur. ... Zavallı seçmen birçok halde hangi partiye oy verirse versin, şikâyetçi olduğu ağaları seçmek zorunda kalmaktadır” (1962i). Doğan Avcıoğlu’na göre “gerçek demokrasi”, büyük sermaye sahiplerinin ve ağaların köklü reformlar yoluyla ekonomik ve siyasi güçlerinin kırılması sayesinde oluşacaktı. Sosyalizm de işte bu şartlarda iktidara gelebilecekti. Sosyalizmin gerçek demokrasinin “tabii sonucu” olduğunu savunan Avcıoğlu, Yöncülerin, sosyalizmin, gerçek demokrasi koşullarında başarıya ulaşacağına güvendiklerini vurguluyordu (1962g).

Özetlemek gerekirse; Yön-Devrim Hareketinin birinci dönem stratejisi esas olarak Anayasada gördükleri sosyalizan içeriğe göre belirlenmişti. “Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma” ve bunun nasıl mümkün olabileceğini gösteren “yeni devletçilik”, “gerçek demokrasi”, “köklü reformlar” Yön-Devrim söyleminin bu dönemdeki ana kavramlarıydı. Yeni devletçi bir politikayla köklü reformlar yapılacak, bu reformlar egemen sınıfların halk üzerindeki iktisadi ve siyasi egemenliğini kırarak, böylece gerçek demokrasinin şartları ortaya çıkacak, gerçek demokrasi koşullarında da sosyalizm doğal olarak başarıya ulaşacaktı.

Bu durumda ortaya çıkan soru şudur: Yöncüler, bu dönemde, yeni devletçiliğin ve köklü reformların kim tarafından hayata geçirileceğini düşünüyorlardı? Bu sorunun cevabı, Yön Hareketinin parlamento yapısını, devlet örgütlenmesini ve muhalefet hareketlerini nasıl değerlendirdiğine bakılarak verilebilir.

27 Mayıs’tan sonra yapılan parlamento seçimlerinde CHP beklenen düzeyde oy alamadı ve DP takipçisi partiler karşısında tek başına hükümet kuracak bir çoğunluk

elde edemedi. Diğer partiler, CHP'yi dışarıda bırakarak aralarında bir koalisyon hükümeti kurabilirlerdi. Fakat böyle bir ihtimalin gündeme gelmesi ordunun çeşitli kademelerini harekete geçirdi ve askerlerin tehditleriyle Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP arasında İsmet İnönü başkanlığında kuruldu.

Yöncülere göre, 1961 seçimleriyle oluşan parlamento yapısı muhafazakâr bir çoğunluğa dayanıyordu. Böylesi bir parlamento yapısıyla “köklü reformlar” gerçekleştirmek zordu. Doğan Avcıoğlu, bu zorluğu şöyle dile getiriyordu:

Parlamentonun bugünkü sosyal yapısı, sayıca üstünlüklerine rağmen, emekçi kütlelerin sesinin gereken ölçüde işitilmesine elverişli değildir. ... Tek kelime ile parlamentoda muhafazakâr kuvvetler çoğunluktadır. Böyle bir çoğunluğa dayanarak sosyal adalet içinde hızlı kalkınma nasıl gerçekleştirilebilir? Güçlük buradadır (1962ı).

Bununla birlikte, Yön Hareketine göre, bu olumsuz duruma rağmen, mevcut parlamento ve anayasa yapısıyla köklü reformları icra etmek imkânsız değildi. Mevcut koşullarda köklü reformlara yönelebilmek umudunun kaynaklarından ilki, İnönü başkanlığında bir hükümetin varlığıydı. Yöncüler, iki nedenle İnönü hükümetini destekliyorlardı. İlk olarak, İnönü hükümetinin alternatifi, DP çizgisini farklı biçimlerde sürdürmek isteyen diğer partilerin oluşturacağı bir koalisyondu ve böylesi bir hükümet parlamentodaki gücüne hükümet gücünü de eklediğinde baskıcı bir rejime yönelebilirdi. Bu durum ise, Yöncülerin sosyalizmi yayma çabalarını imkânsız hale getirebilirdi. Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleri, Yöncülerin, İsmet Paşa hükümetini destekleme gerekçelerinden birini açıklar: “... mevcut şartlar altında bugünkü hükümeti desteklemenin tek çıkar yol olduğuna şahsen inanıyoruz. Hükümetle birlikte rejimin de hüviyetini kaybetmesinden ve sosyal gidişi durdurmaya çalışan bir idarenin işbaşına gelmesinden endişe ediyoruz” (1962s). Yöncülerin hükümeti desteklemelerinin ikinci nedeni, ortalama bir hükümet başkanı

olmanın ötesinde bir “tarihi şahsiyet” olarak gördükleri İsmet Paşa’nın “köklü reformlar”ı uygulamaya zorlanabileceğine ve ikna edilebileceğine dair inançlarıydı.

Avcıoğlu’nun aşağıdaki sözleri bu inancın net bir ifadesidir:

Devrimci bir politika, bugün Türkiye’de ... parlamento dışı geniş bir destek bulacaktır. 27 Mayıs’ı yapan kuvvetler ve hızla uyanan işçi kütleleri, hızla Batılılaşma yolunda girişilecek hamlelere dört elle sarılacaklardır.

Şimdi bir İnönü düşününüz: İstismara son, adaletsizliklere son diyen bir İnönü. ‘Hızla ileri’ kumandası veren bir İnönü. ... Ağaları tasfiye eden, çiftçiye topraklandıran bir İnönü. ... Bu İnönü, toplumun bütün zinde kuvvetlerini, çalışan kütlelerin çoğunluğunu peşinde bulacaktır. Bu kütlelere dayanarak, demokratik düzen içinde çok şeyler yapılabilir (1962n).

Avcıoğlu’nun yazdıkları, Yöncülerin, yapılmasını istedikleri köklü reformların nasıl gerçekleşebileceğini düşündüklerini yansıtmaktadır. Demokratik düzen için çok şeyler yapılabileceğine inanan Yön Hareketi açısından, tarihi kişiliğiyle İsmet Paşa toprak, eğitim, vergi gibi reformların yapılmasında belirleyici bir rol oynayabilirdi. Bununla birlikte İsmet Paşa’nın başında olduğu CHP programatik bakımdan köklü reformlara yönelme konusunda hazırlıksız bulunuyordu. “Hükümet programı,” diyordu Doğan Avcıoğlu *Yön*’ün 2’nci sayısında, “iktidarın çetin meselelerin çözülmesinde ne derece hazırlıksız olduğunu gösteren vesikadır” (1962s). Bu bakımdan Yöncüler, bu dönemde, enerjilerinin önemli bir bölümünü İsmet Paşa’yı ve partisini ülkenin temel meselelerinin çözümünün köklü reformların uygulanmasına, köklü reformların uygulanmasının da eşrafa ve tüccara değil Doğan Avcıoğlu’nun deyimiyle “toplumun zinde kuvvetlerine” dayanmaya bağlı olduğuna ikna etmeye çalıştılar. *Yön* dergisi ilk sayısından itibaren bu doğrultuda yayınlar yaptı ve CHP’yi programatik bakımdan etkilemeye çalıştı.

Yön Hareketinin, “köklü reformlar”ın icrası konusunda yalnızca İsmet Paşa ve CHP’yi bu reformları yapmak için hazırlamaya ve iknaya yönelik bir çaba içinde

olduğunu düşünmek yanlış olur. Eğer öyle olsaydı, Yöncüler CHP içinde kalırlar ve bu yöndeki çabalarını parti içinde sürdürürlerdi. Yöncülerin, CHP dışında kalmayı tercih etmelerinin mantığı, Avcıoğlu'nun yukarıda aktarılan “toplumun zinde kuvvetleri” tanımlamasının kapsamına giren kesimleri de “köklü reformlar”ın çerçevesini çizen bir “kalkınma felsefesi” etrafında birleştirmek ve birleştirilen bu güçleri parlamento ve hükümet karşısında bir baskı gücü haline getirmektir.

Yöncüler açısından, “toplumun zinde kuvvetleri”nin en önemli bileşenlerinden biri orduydı. Türk ordusunun, başka ülkelerin ordularından farklı bir yapıya sahip olduğunu düşünen Yöncüler, orduya “tarihen ilerici” rolünü biçmişlerdi. Onlara göre ordu, bir yandan “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma”yı sağlayacak reformların uygulanmasında dayanılacak başlıca güçlerden biriydi, bir yandan da bu reformların hayata geçmesini engellemeye çabalayan “gericiler”in durdurulmasının sigortasıydı.

Doğan Avcıoğlu, bu konuda şunları söylemişti:

Türk ordusu, halkın içinden çıkmıştır. ... Halkın sefaletine bir an önce çare bulunmasını istemektedir. ... 27 Mayıs'tan sonra, sosyal adalet çığırını, birtakım politikacıların çelmelerine rağmen, ordu açmıştır. Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cürekâr olmasını önleyen tek kuvvet ordudur. ... Atatürk devrinde de, memleketin hızla ileri gitmesi için liderlik yapan ordu, bugün de en sağlam kuvvettir (1962m).

Yöncülerin, orduya yönelik değerlendirme ve etkinlikleri ikili bir karaktere sahipti. Bir yandan ortaya koydukları “kalkınma felsefesi”nin subaylar arasında yaygınlaşmasına çalışıyorlar ve böylece siyasal hayat üzerinde son derece etkili olan bu gücü hükümet karşısında bir baskı kuvveti haline getirmeye çalışıyorlardı. Diğer yandan da ordu içindeki kalkışmaları yakından takip ediyorlardı.

Yön-Devrim Hareketinin birinci dönemi olarak tarif edilen tarihsel evre, ordu içinde çeşitli hareketlenmelerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönem belki de Türk

ordusunun en çalkantılı yıllarının başlangıcı sayılabilir. Hale’ın dikkati çektiği gibi (1996: 149), 27 Mayıs öncesinden başlayarak 12 Mart’a uzanan devrede Türkiye, darbe, karşı-darbe, komplo ve subay tehditleriyle sürekli çalkalanan tipik bir Latin Amerika ya da Ortadoğu ülkesine benzemeye başlamıştı. Ordu içinde bir grup, 1961 seçimlerinden sonra “21 Ekim Protokolü” ile hükümetin kuruluş biçimini tayin etmiş, cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında da Mecliste gövde gösterileri yapan subaylar Cemal Gürsel’in seçilmesini sağlamışlardı.¹ Bununla birlikte, İnönü başkanlığında bir hükümet kurulması ve Gürsel’in cumhurbaşkanlığına seçilmesi ordu içindeki hareketliliği durdurmaya yetmedi. Albay Talat Aydemir önderliğinde bir grup subay, 22 Şubat 1962’de askeri bir darbe girişiminde bulundu. Aslında Aydemir, darbe teşebbüsünde başarılı olup iktidara gelebilirdi. Fakat ele geçirmek üzere olduğu devlet erkini almaktan son anda vazgeçti.²

Yöncüler ve Aydemir arasında darbe hazırlıkları sırasında fiili bir ilişki olup olmadığı bilinmiyor ama, en azından düşünsel düzeyde bir ilişki olduğu düşünülebilir. İlk olarak, Aydemir’in hedefleri ve argümanı *Yön*’de öne sürülen görüşlerle bir paralellik taşıyordu. Aydemir iktidara geldiğinde ne yapacağını şöyle açıklamıştı: “Kan döküldüğü için mecburen dikta rejimine gidecektim. Bizim amacımız ise dikta değil, demokrasi idi. Geçici bir zaman aydınlar kitlesine dayanacak olan bu demokrasi köklü reformlar yapıldıktan, iktisadi düzen ve sosyal adalet nizamı kurulduktan sonra yerini normal seçimlerle gerçek demokrasiye bırakacaktı” (Aydemir, 1968: 142). Aydemir’in, “köklü reformlarla sosyal adaletle dayalı iktisadi nizam kurmak” fikri ve “gerçek demokrasi”nin ancak bu koşullarda mümkün olabileceğine ilişkin argümanı, *Yön* dergisinin ısrarla savunduğu görüşlerdi.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, 1994: 154-182.

² 22 Şubat gecesinin ilginç bir öyküsü için bkz. Aydemir, 1968: 137-143.

Aydemir'in, *Yön* dergisinin okuyucusu olduğu da o dönemde öne sürülen iddialar arasındaydı (Aydemir, 1968: 209). Küçümsenemeyecek bir ihtimaldir ki, Aydemir iktidara gelseydi dayanmak istediği “aydınlar kitlesi” içine fikirlerini takip ettiği Yöncüleri de almak isteyecekti. İşin *Yön* cephesine gelindiğinde ise, en azından Doğan Avcıoğlu'nun, Aydemir'in hazırlıklarından haberdar olduğu düşünülebilir. Avcıoğlu'nun 22 Şubat darbe girişiminden 1 gün önce yayımlanan *Yön*'deki başyazısında yer alan şu sözler, bu olasılığı güçlendiriyor: “Türkiye, orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle, gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir. Arzu edilen, bu kaçınılmaz ileri gidişin demokratik yollardan gerçekleştirilmesidir” (1962m). “İleri gidiş”in “kaçınılmaz olarak” orduya bağlı olduğunu savunan Doğan Avcıoğlu'nun bu gidişin “demokratik yollardan” gerçekleştirilmesini arzu ettiği, ama “arzu edilmeyen” bir gelişmeyi de en azından sezdiği görölüyor. Avcıoğlu'nun olası bir askeri darbenin karşısında yer almayacağı muhtemeldir. 22 Şubat'tan 1 gün önce Türk ordusunun “tarihen ilerici” rolünü bu vurgulaması bu bakımdan değerlendirilebilir.

Burada esas olarak şu noktaya dikkat çekilmek istenilmektedir: Yön Hareketinin birinci evresinde izlediği İsmet Paşa Hükümetini köklü reformlar yapmaya ikna etme ve zorlama çizgisinde ordudaki kalkışmalar bir gerilime yol açtı. Yöncüler, askerleri, her halükârda köklü reformların uygulanmasında temel bir dayanak, hatta Avcıoğlu'nun deyimiyle “en sağlam kuvvet” olarak görüyorlar ve orduyu kendi çizgilerine uygun bir şekilde etkilemeye çabalıyorlardı. Askerler yeniden iktidara gelselerdi belki de Türkiye'ye vermek istedikleri “yön”ü onların iktidarında hayata geçirmeye çalışacaklardı. Fakat bu ihtimal 22 Şubat'ın başarısızlığıyla gündem dışı

kalınca eski stratejilerine döndüler. Doğan Avcıoğlu, 22 Şubat'tan sonraki ilk başyazısında, İnönü'nün "son şansı"nı kullandığını belirterek şöyle dedi:

Toplumun zinde kuvvetleri yeni bir ilerleme devrinin öncülüğünü yapacak olan liderin işaretini sabırsızlıkla beklemektedir. ... Toprak ağalığına son verecek toprak reformuna bugünden başlamaktan ürkmek lazım. ... sosyal adaleti sağlayacak gerçek bir vergi reformuna hemen el atmak lazım ... İnönü'yü ve rejimi bekleyen gerçek imtihan budur (1962l).

Yön-Devrim Hareketinin köklü reformların hayata geçirilmesi için İsmet Paşa hükümeti ve parlamento karşısında baskı gücü haline getirmek istediği "toplumun zinde kuvvetleri" kapsamına giren kesimlerden bir diğeri "çalışanlar"dı. İşçiler, 27 Mayıs'tan sonra Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir hareketlenme içine girmişlerdi. On binlerce kişiyi içine alan mitingler, yürüyüşler, grevler, işçilerin 27 Mayıs sonrası dönemde yeni bir güç olarak ortaya çıktığını gösteriyor, politikanın artık bu güç göz ardı edilerek yapılamayacağını haber veriyordu. 1961 seçimlerinde parti listelerinin dışında bırakılan sendika liderleri, işçiler arasındaki bu olağanüstü hareketliliği arkalarına alarak bir siyasal parti kurabileceklerini düşündüler ve bu yönde harekete geçtiler. Çalışanlar Partisi³ adı altında kurulması tasarlanan parti girişimine önderlik eden sendika liderleri, Yöncülerin irtibat halinde olduğu kişilerdi. Parti fikri ortaya çıkmadan önce sendika liderlerini ve dolayısıyla işçi kitlelerini İsmet Paşa hükümetini köklü reformlar yapmaya zorlamak üzere etkilemeye çalışan Yöncüler, Çalışanlar Partisi girişimine özel bir önem verdiler. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak Yön Hareketinin "köklü reformlar"ı uygulamasını beklediği CHP'nin bileşimi bu reformların uygulanmasına karşı çıkan kesimlerin ağırlıkta olduğu bir yapıdaydı. Kuruluş tarzı ve kapsamak istediği kesimler bakımından toprak ağalarını, eşrafi ve büyük sermaye sahiplerini daha baştan dışarıda bırakan Çalışanlar

³ Çalışanlar Partisi, hakkında ayrıntılı bir tartışma mevcut çalışmanın 4. bölümünde yapılıyor.

Partisi bu bakımdan CHP'ye göre bir üstünlük taşıyordu. İkinci olarak, Yöncüler, CHP'nin "köklü reformlar"ı uygulayacak bir programa sahip olmadığını düşünüyorlardı. Henüz bir programa sahip olmayan Çalışanlar Partisi, bu bakımdan da CHP'ye göre daha elverişli bir konumdaydı. Yöncüler, daha hazırlık aşamasında bir iktidar seçeneği olarak belirlediğine inandıkları Çalışanlar Partisi'ni mevcut rejimde köklü reformlar gerçekleştirme stratejileri çerçevesinde önemli bir olanak olarak değerlendirdiler ve partinin kuruluş çalışmalarında yer aldılar.

Yön Hareketinin Çalışanlar Partisi girişiminde iki önemli rolü oldu. İlk, partiyi kendi amaçlarına uygun olarak, bir işçi sınıfı partisi olmanın ötesinde "toplumun zinde kuvvetleri" olarak tanımladıkları bütün kesimleri kapsayacak geniş bir örgüt haline getirmeye çalıştılar. İkinci olarak da, parti programının hazırlanmasında doğrudan ve belirleyici bir rol üstlenerek partiyi belirledikleri hedeflerle uyumlu bir çizgiye çekmeyi başardılar. Fakat, ileride gösterilecek olan nedenlerle, parti girişimi bir girişim olarak kalınca gözlerini yeniden CHP'ye çevirdiler.

Yön Hareketinin bir kalkınma programının çerçevesini çizen reformlar etrafında birleştirmek istediği "toplumun zinde kuvvetleri" kategorisinin bir başka bileşeni aydınlar ve bürokratlardan oluşan kesimlerdi. Aydınlar ve bürokratlar, akımın ilk evresinde (ve daha sonraki evrelerinde) kilit rol biçilen kesimi oluşturuyordu. Öğretmenler, yazarlar ve idareciler, politikacılar ve sendikacılarla birlikte Yön Bildirisinde "Türk toplumuna yön verebilecek kimseler" olarak tarif edilmişti. Yön Hareketi, bu kesimlerle ilişki kurarken iki şeye özen gösterdi. Bir yandan *Yön* dergisini kapitalizm karşıtı aydınların fikirlerini tartıştığı ortak bir platform haline getirdi, diğer yandan da bu tartışmalar içinde Kemalizmden kaynaklanan sosyalizm anlayışını hakim kılmaya çalıştı. Böylece sosyal demokratlardan Kemalistlere ve

farklı kavrayış tarzlarına sahip olan sosyalistlere kadar genişçe bir aydın grubu *Yön* dergisi etrafında bir araya getirilmiş oluyordu.

Yöncüler, bir aydın muhalefatinin örgütleyicileri olmalarının yanı sıra hem CHP’de hem de devletin diğer organlarında yer alan idarecileri de “köklü reformlar”ı uygulamaya koymak bakımından yönlendirmeye ve desteklemeye gayret ettiler. Buna örnek olarak Kadirli Kaymakamı Mehmet Can olayı⁴ ve Kalkınma planını hazırlamakla görevli DPT uzmanları karşısındaki tutumları verilebilir. Kaymakam Mehmet Can, Yöncüler açısından köylülerin bütün Cumhuriyet tarihi boyunca “jandarma ve tahsildar baskısı”yla bir tuttukları devlet kadrolarından farklı bir özellik taşıyordu. Can, bir yandan köylüye “devlet otoritesine hörmet” etmeyi buyuran bir yandan da eşraf ve ağalarla içli dışlı olan bürokratlardan farklı bir tipti. Eşraf ve ağaları karşısına almış, halkla iç içe halk yararına işler yapmayı başarmış, köylünün desteğini ve güvenini kazanmıştı. Yöncüler, bu türden bürokratların çoğalmasının ve Mehmet Can olayının bir örnek teşkil etmesinin reformların uygulanmasında önemli bir dayanak olabileceğini düşündüler. Doğan Avcıoğlu, o sıralarda şöyle yazdı:

Bir kısım aydınlar ... ‘halk cahil, halk geri. Yarısından çoğu okuma yazma bilmeyen insanlarla demokrasi olmaz’ demektedir. Biz bu düşüncenin doğruluğuna inanmıyoruz. Kadirli olayları, küçük bir örnek olmakla beraber, bu görüşün yanlışlığını ortaya koymuştur. Mutavassıt ağalar tesirsiz hale getirilince, halk ile hükümet arasında bir kaynaşma olmuş, halk genç kaymakamın liderliğinde ilerici hamlelere seve seve katılmıştır. ... Halk ile iktidar arasındaki mutavassıtları kaldırınız, demokrasi işleyecektir.

Bu nasıl olacak? Anayasanın tanıdığı haklardan faydalanarak teşkilatlanmakla ve halk efkârını aydınlatmakla” (1962i).

⁴ Detaylı bir bilgi için bkz. *Yön* 1962k.

Avcıoğlu'nun bu sözlerinin Yön Hareketinin bu dönemdeki halkçılık anlayışını yansıttığına dikkat edilmelidir. Akım, bu döneminde, aydınlara “halka doğru gitmeyi” önermekte, aydınlatılan halkın kendilerinden yana aydınların peşinden gideceğini savunmaktadır.

DPT olayı ise, Yön Hareketi açısından farklı bir önem taşıyordu. Başta DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun olmak üzere Teşkilatın yönetiminde görev alan bürokratların çoğunluğu *Yön* Bildirisine imza atan kişilerdi, *Yön*'ün düzenli bir okuyucusuydular ve sosyalist fikirleri benimsemişlerdi. Bu durum, Yöncülerin gözünde hazırlanmakta olan Kalkınma Planı'nın “köklü reform tasarısı” olarak hazırlanmasının bir imkânıydı. Yöncüler, bu bakımdan, her aşamada Plancıların yanında yer aldılar ve hazırladıkları reform tasarılarının savunuculuğunu yaptılar.

Yön Hareketinin, birinci dönem “devrimcilik” söyleminin stratejisi ve bu söylemin kurulduğu alanın bütün özellikleri ortaya çıkmış gibi görünüyor. Akımın söyleminin stratejisi “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma” idi. Bu strateji, iktisadi ve sosyal alanları kapsayan toprak reformu, dış ticaret reformu, eğitim reformu, çalışma hayatı reformu, vergi reformu gibi kavramlarla ifade edildi. “Köklü reformlar”, aynı anlama gelmek üzere kullanılan “devrimci politika” ve “yeni devletçilik” bu yardımcı kavramların içeriğini ifade eden ana kavramlardı. Akım “köklü reformlar”ın toplumsal formasyonda meydana getireceği “inkılâp”ın sosyalizmin kitlelere yayılmasının ve demokratik yollardan iktidara gelmesinin zeminini hazırlayacağını düşünüyordu.

Yön Hareketi, bu dönemde “ihtilalci” yollardan iktidara gelmek gibi bir perspektife sahip değildi. Mevcut rejim içinde “çok şeyler” yapılabileceğini düşünen Yöncüler, İsmet Paşa ve CHP'nin bu reformları uygulamaya zorlanabileceğini ve

ikna edilebileceğini düşünüyorlardı. Onlar açısından bu zorlama ve ikna ancak “toplumun zinde kuvvetleri”nin baskısıyla mümkün olabilirdi. Bu dönemlerinde, böyle bir ikna ve baskı oluşturma çabası içinde oldular. Çalışanlar Partisi girişimi ve olası bir askeri yönetim seçeneği önceden hesap edilmeyen gelişmeler olarak Yöncülerin karşısına çıktı. Yöncüler de bu seçenekleri “köklü reformlar”ın uygulanmasına imkân veren haller olarak gördüler. “Köklü reformlar”ın uygulanmasında anayasayı, orduyu, çalışanları, aydınları ve bürokratları temel dayanak güçleri olarak gördüler. Onlara göre bu kesimler “devrimci güçler”, “ilericiler”, “toplumun zinde kuvvetleri” idi. Bunların karşısına koydukları ağalar, sermaye sahipleri, eşraf ve siyasi temsilcileri ise “gerici”, “mutavassıt”, “statükocu kuvvetler”di. Söylemlerinin kuruluşu “gerici güçler”- “ilerici güçler”, “anayasadan ve reformdan yana kuvvetler”-“statükocu kuvvetler” gibi karşıtlıklar ekseninde oluşmuştu.

Yöncülerin, bu dönemdeki beklentilerinin ve beklemedikleri gelişmelerin hiçbirisi olumlu bir şekilde sonuçlanmadı. Talat Aydemir önderliğindeki askeri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı; Çalışanlar Partisi çalışmaları kısa bir sürede dağıldı; ağaların siyasi gücü galip geldi ve Kaymakam Mehmet Can Tuzla’ya sürüldü; DPT yöneticilerinin hazırladıkları köklü reformları içeren kalkınma planı, Teşkilatın bağlı olduğu YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve diğer siyasiler tarafından “kuşa çevirilince” DPT uzmanları görevlerinden istifa ettiler. İsmet Paşa ise bu gelişmeler karşısında adeta bir seyirci konumundaydı. Yöncüler, bu durumda, İsmet Paşa’ya verdikleri “son şans”ı geri aldılar. Doğan Avcıoğlu’nun, DPT yöneticilerinin istifasından hemen sonra yazdığı şu satırlar, Yön Hareketinin birinci evresini kapatan satırlardı: “Sayın İnönü, statükocu kuvvetlerin bugün en güçlü sözcüsü haline

gelmiştir. Eski Türkiye, tarihi şahsiyet İnönü'ye sığınarak yaşama çabası içindedir!" (1962e).

3-2 İkinci Dönem: İhtilâlle Sosyalizm Arasında

Doğan Avcıoğlu'nun, Yön Hareketinin birinci dönemini kapatan satırlarının yer aldığı "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı başyazısı, akımın ikinci döneminin açılış satırlarını da içeriyordu. "Plancıların istifasının yarattığı manzara," diye yazıyordu Avcıoğlu, "ümitsizliktir. Fakat en ümitsiz durumların, en ümitli gelişmelerin başlangıcı olduğu unutulmamalı. Ümitsizliğin bir sonu vardır, bu sona erince, ümitsizliği doğuran durumları ortadan kaldırma azmi, kendiliğinden artar. Mücadele gücü bilenir. En taze ümitlerle, mutlu günlerin savaşı başlar" (1962e).

Avcıoğlu'nun "ümit kesme" ve "ümit etme" ikilemi üzerine kurulu bu satırları, bir "son"a ve bir "başlangıç"a işaret ediyordu. Belirtildiği üzere, Yön Hareketinin iki dönemi arasındaki dönüm noktası DPT uzmanlarının istifasıydı. Plancıların istifası sadece Yön Hareketinin stratejik evriminde bir dönüm noktası değil, aynı zamanda dönemin en önemli siyasal olaylarından biriydi. Birkaç bürokratin istifasının o dönemde bu kadar önem kazanmasının nedeni 27 Mayıs sonrasındaki gelişmelerle ve DPT'nin kuruluş amaçlarıyla ilgiliydi.

DPT, 27 Mayıs'ın getirdiği kurumsal yeniliklerden biriydi ve doğrudan doğruya DP iktidarı döneminde "ekonominin plansız, programsız ve günü gününe yönetilmesi"ne (Boratav, 1989: 87) duyulan tepkinin ürünüydü. 27 Mayıs Anayasası'nı bir "ilim heyeti"ne hazırlatan askerler, ekonominin plana ve programa bağlanmasını, gelir dağılımındaki uçurumun düzeltilmesini de DPT'nin başına getirecekleri "iktisat ilimcileri"ne emanet etmek istiyorlar, fakat bu isteklerinin ne

türden bir planla gerçekleştirilebileceğini bilmiyorlardı.⁵ Bununla birlikte, DPT'yle birlikte planlı ekonomi devri yeniden başlamış, 1961 seçimlerinden sonra askerlerin zorlamasıyla kurulan koalisyon hükümetinin başına CHP lideri İnönü getirilmiş ve Başbakan İnönü DPT yönetimini kamuoyunda sosyalist fikirlere yatkınlığıyla tanınan Osman Nuri Torun, Atilla Karaosmanoğlu, Necat Erder gibi isimlerden oluşturmuştu. Diğer yandan 27 Mayıs Anayasası, planlı ekonomi kavramıyla birlikte “sosyal adalet”, “devletçilik” gibi kavramlara da yer vermiş ve “çiftçiyi topraklandırmayı” öngörmüştü (Topkaya, 1969: 25-26). Çiftçiyi topraklandırmayı öngören bir toprak reformu yasasının engellenmesi, 1945'te DP'nin kuruluş gerekçesini oluşturmuştu ve şimdi DP çizgisindeki partiler, 27 Mayıs sonrasında toprak reformu, devletçilik, sosyal adalet gibi komünizm kokan gelişmeleri engellemeyi siyasi faaliyetlerinin odak noktası haline getirmişlerdi.

DPT, böylece, 1961 seçimlerinden sonra, siyasal alanı boydan boya ikiye bölen bir kurum niteliğine büründü. 27 Mayıs'ın bütün yapıcıları ve destekçi kuvvetleri, DP yönetimine karşı verdikleri mücadelenin temel motifleri arasında yer alan “sosyal adalet”, “planlı ekonomi”, “devletçi politika” gibi taleplerin uygulanması konusunda ümitlerini DPT'ye bağlamışlardı. Başbakan İnönü de böyle bir ümidi yayıyor, plan hazırlandığında işlerin hale yola gireceğini söylüyordu. DP takipçisi partiler ise, DPT'nin hazırladığı kalkınma planının izlemek istedikleri siyasal çizgiye bir saldırı niteliği taşıdığının farkındalardı. Nitekim, DPT uzmanları, bu partilerin sözcüleri tarafından “Teşkilatın harika sosyalist çocukları” diye tanıtılmış ve hedef tahtasına

⁵ Darbeden hemen sonra Milli Birlik Komitesi İktisadi ve Mali İstişare Kurulu Başkanlığı'na getirilen Osman Nuri Torun, kendisiyle yaptığım görüşmede, 27 Mayıs'tan sonra MBK içinde faşizan, liberal ve sosyalist içerikli üç farklı plan üzerinde tartışmalar yapıldığını, MBK Genel Kurulu'nun bu tartışma karşısında “Biz anlamayız bu işlerden, uzmanlar ne diyorsa o olur” diyerek plan seçimini Torun ve arkadaşlarına bıraktıklarını anlattı (Atılğan, 2000b).

konulmuştu. Neticede, AP, YTP gibi partiler parlamentodaki çoğunluklarına dayanarak DPT uzmanlarını istifaya sürüklediklerinde, bu olgu, siyaset sahnesinde bir kesimin zaferi bir kesimin yenilgisi gibi algılandı. Plancıların istifasının ardından, Teşkilatın başına liberal görüşleriyle tanınan Hazine Umum Müdürü Ziya Müezzinoğlu getirilince parlamentonun sağ kanadında zafer havaları esmeye başladı. 27 Mayıs destekleyen çevreler tepkilerini yüksek sesle dile getiriyorlardı. İşçi sendikaları, gençlik örgütleri, üniversite çevreleri ve ordu temsilcileri müstafi plancıları destekleyen açıklamalar yaptılar. Sağcı basın ise, İnönü'nün de kendilerinden yana olduğunu ima ederek "Teşkilatın sosyalist harika çocuklarına devletçi CHP bile tahammül edemedi" diye yazdı (Yön, 1962f). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun deyimiyle (1984: 260) 27 Mayıs'ın "manevi babası" İsmet Paşa, gelişmeler karşısında sükûneti tercih ediyordu. Paşa, bu tutumuyla 27 Mayısçıların desteğini ağır ağır yitirmeye başladı. Buna partiden kopmalar eşlik etti. CHP'nin en eski üyelerinden Karaosmanoğlu, partisinden o günlerde ayrıldı ve ayrılma gerekçesini açıklarken plancıların istifasının siyasal anlamını şu sözlerle dile getirdi: "Sürekli taviz veriyordu. ... Planı berbat etti. ... Bu memleketi asıl yükseltecek olan şey, bütün ümit o planın noktası noktasına tatbiki idi. Ve o [İnönü] planı yapanların hepsini ekarte etti" (aktaran Ahmad, 1996b: 214).

Bu durumda Yöncüler, savunuculuğunu yaptıkları "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" söyleminin siyasal alanda CHP dışı bir seçenek yaratabileceğini düşündüler. Yön Hareketi açısından, CHP'nin temsil yeteneğini yitirmeye başlamış olması siyasal alanda bir boşluk yaratmıştı ve bu boşluk yeni siyasal girişimlerin imkânı olabilirdi. *Yön* dergisi, plancıların istifasını analiz eden detaylı yazısını şu sözlerle bitirdi: "Plancıların istifasından sonra, zinde kuvvetler, İnönü'ye olan

kuvvetlerini tamamen kaybetmiş sayılabilirler. Zinde kuvvetlerin güvenini kaybetmiş bir İnönü hükümetinin daha uzun zaman ayakta durabilmesi mümkün değildir. Türkiye, yeni gelişmelerin arifesindedir” (Yön, 1962f).

“Yeni gelişmelerin arifesinde”, Yöncülerin önünde iki seçenek vardı. Zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimleri yeni bir siyasal parti etrafında örgütleyebilirlerdi. Ya da, Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığa getirilmesinden sonra canlanma belirtileri gösteren TİP’e katılabilirlerdi. İkisini de yapmadılar.

Yeni bir parti kurmaya yönelmemelerinin nedeni, daha çok öznel etkenlerden kaynaklanıyordu. Yöncülere göre, 27 Mayıs sürecinin en büyük kazanımı, zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerin siyasal bilinçlerinde belirli bir gelişmenin olmasıydı. Bu kesimlerin müstafi plancıların yanında yer alması ve “sosyal adalet”, “planlı kalkınma” “devletçi politika” gibi taleplere sahip çıkmaları, Yöncüler tarafından bir “şuur kazanma” süreci olarak nitelendi (Avcıoğlu, 1962e). Yöncülere göre, zinde kuvvetler toplumsal sorunların sadece siyasal değil, daha çok iktisadi ve sosyal nedenlerden kaynaklandığının farkına varmaya başlamışlardı ve bu onlar açısından önemli bir gelişmeydi. “Bu,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “ümit verici, fakat henüz yeterli olmayan bir gelişmedir. Hareketin tam bir şuur kazanması biraz daha zaman isteyecektir” (1962e.). Diğer yandan, zinde kuvvetlerin “tam bir şuur kazanması” için “biraz daha zaman”a ihtiyaç olduğunu düşünen Yöncüler, kendilerini de henüz bir parti kurmak için yeterince hazırlıklı görmüyorlardı. Müdahil oldukları Çalışanlar Partisi girişimi sırasında bunu tecrübe etmişlerdi: Ne siyasal tezlerini bütünüyle netleştirebilmişler ne de ekip olarak kitleleri peşlerinden sürükleyecek bir konuma gelebilmişlerdi. Kendilerinin de “biraz daha zaman”a ihtiyacı vardı.

TİP'e katılmayışları ise, esas olarak siyasal farklılıklardan kaynaklanıyordu. TİP, Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından, Marksizmden kaynaklanan sosyalist bir çizgiye oturmaya başlamıştı. Parti, Aybar'ın deyimiyle (1968: 12) politikayı "sınıflar arasında bir mücadele" olarak kavıyor, toplumsal gelişmeyi de, yine Aybar'ın sözleriyle (1968: 13) "bir yanda sömürücü güçler, öbür yanda sömürülen emekçi sınıflar" karşıtlığı ekseninde kavıyordu. TİP'in siyasal söyleminde asker ya da sivil aydınlara hele de bürokratlara bir öncülük ya da öncelik tanınmamıştı. Parti açısından öncü işçi sınıfıydı ve aydınlar ancak işçi sınıfı önderliğindeki sosyalist mücadelenin bir bileşeni olabilirdi. Aybar başkanlığındaki TİP'in yeni tüzüğü, aydınların partide bir hegemonya kurmasını daha baştan engelliyordu. Tüzüğün 53'üncü maddesi, partinin bütün organlarında görev alanların en az yarısının işçi olmasını öngörüyordu. Aslına bakılırsa, bu oranın işçiler lehine daha da artırılmasına niyet edilmişti. Fakat aynı zamanda ünlü bir avukat olan Mehmet Ali Aybar, öyle bir durumda TİP'in sınıf egemenliğine dayalı bir teşekkül olduğu gerekçesiyle Anayasaya aykırı ilan edilebileceğini sezmiş ve oranı yüzde 50 sınırında tutmuştu (Aybar, 1988a: 217).

Denilebilir ki, TİP, daha başından itibaren hem bir işçi sınıfı partisi olarak kurulmuş hem de gözlerini bütünüyle emekçi sınıflara çevirmişti. Oysa Yön Hareketi, ne politikayı "sınıflar arasında bir mücadele" olarak kavıyor ne de işçi sınıfı önderliğini esas alıyordu. Yöncüler açısından politika, "zinde kuvvetler" olarak adlandırdıkları asker ve sivil aydınlara "statükocular" olarak tanımladıkları gericiiler arasında cereyan eden bir süreçti. Politikanın bu türden bir kavranışını en iyi anlatan ifadelerden biri Doğan Avcıoğlu'nun şu sözleridir:

Memleketimiz bir oluş krizi içindedir: Eski ve Yeni Türkiye çarpışıyor. Toplumun dinamik kuvvetleri (zinde kuvvetler de diyebilirsiniz) her ne

pahasına olursa olsun, mevcut düzeni sürdürmek için direnen mutlu azınlık ile savaş halindedir. Bu, çeşitli şekillerde, Tanzimat'tan beri sürüp giden .. bir savaşın hikâyesidir (1962e).

Yön Hareketi önderlerinin TİP'e dahil olmayışlarının ardında bu çok temel ayırım noktası yatıyordu. Doğan Avcıoğlu, o dönemde, TİP'i eleştiren ilk “sosyalist” aydınlardan birisiydi. Bu partiyi “gerçekçi” değil “romantik”, “somut” değil “akademik” buluyordu. 1962 Sonbaharı'nda yazdığı şu satırlar onun TİP hakkındaki görüşlerini iyi bir şekilde özetler:

TİP idarecileri, Türkiye'nin gelişme safhasını, sosyal kuvvetlerin durumunu ve mevcut ortamı göz önünde tutmadan, sınıf önderliği davasını en önemli mesele olarak ortaya attılar. ... sosyalizme ulaşmak uzun zaman isteyen bir iştir. Önce sosyalizme giden yolu aşmak lazım. Bu sebeple, malum sosyalist sloganları ardarda sıralamak yerine, sosyalizm yolundaki engelleri kaldıracak ve statükoya karşı olan bütün kuvvetleri toplayabilecek formüllere öncelik vermek lüzumludur. ... Sınıf önderliği davasının ön plana alınması, memleketin bugünkü şartları göz önünde tutulursa, kuvvetleri dağıtmaktan başka bir işe yaramaz” (1962a).

Doğan Avcıoğlu, toplumsal gelişmenin öncüleri olarak tanımladığı zinde kuvvetler içinde yer alan askerlerin, bürokratların ve kendisi gibi düşünen aydınların işçi sınıfının peşine takılmayacağını düşünüyordu. O nedenle, sınıf önderliği formülasyonunun, zinde kuvvetleri sosyalist akımdan uzaklaştıracağını düşünüyor ve bunun birleştirici bir formül olmadığına inanıyordu. Netice itibarıyla, *Yön* ve TİP arasında politikanın ve toplumsal gelişmenin kavranışına ilişkin çok temel bir ayırım vardı. Birincisi, Tanzimat'tan beri topluma “yön” verdiği inandığı zinde kuvvetlerin, 27 Mayıs'ta geri almış olsa da yeniden yitirmek üzere oldukları önderliği geri almak ve bu yön verici kuvvetlere sosyalist bir görüş açısı kazandırmak istiyordu. İkincisi ise, politikayı sınıf eksenine oturtmayı amaçlıyor ve toplumsal ilerlemenin işçi sınıfı önderliğinde olabileceğini savunuyordu. Bu yüzden

Yöncüler TİP'in dışında kaldılar, TİP yöneticileri de Yöncülerle aralarına soğuk bir mesafe koydular. Bu soğuk mesafe, Behice Boran'ın şu sözlerinde dile gelir: "... sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip işçi hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliği duymuyorlar. ... Onların düşüncesinde bilgili aydınlar, uzman aydınlar, 'kadro' daha ağır basar (1962b).

Bir yandan CHP ve liderinden ümidini büyük oranda kesen diğer yandan solda bir seçenek olarak beliren TİP'e katılmayan Yön Hareketi, bu yeni döneminde ne yapmak, kendini nasıl konumlandırmak istiyordu?

Sorunun cevabı, Doğan Avcıoğlu'nun TİP'e yönelttiği ilk eleştirinin ve "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı yazılarında bulunabilir. Yöncüler, DPT uzmanlarının istifasından sonra zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerdeki hareketlenmeyi ve CHP'den kopma eğilimlerini pozitif bir gelişme olarak değerlendirdiler. Bununla birlikte, Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle "hareketin tam bir şuur kazanması" için "biraz daha zaman"a ihtiyaç olduğunu düşündüler. Bu zaman aralığında iki şey yapmaya karar verdiler: hareket ve arayış halindeki "zinde kuvvetler"e "tam bir şuur" kazandırmak ve şuur kazanmış hareketi örgütlü hale getirmek.

Yön Hareketi bakımından "zinde kuvvetler"in CHP'den ümidi kesmeye başlaması, aynı zamanda ideolojik bir arayış anlamına geliyordu. Bu arayış ortamında, daha önce dönemin koşullarına göre cesur bir şekilde olmasına rağmen silik olarak ifade ettikleri sosyalizmi söylemlerinde daha belirgin bir hale getirmeye başladılar. Bu, akımın söyleminde önemli bir dönüşüm anlamına geliyordu. Daha önce "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma"nın sistem içinde iktidardaki parti aracılığıyla uygulanacak reformlarla gerçekleştirilmesinin imkân dahilinde olduğunu

savunan ve sosyalizmi de bu bağlamda bir “kalkınma metodu” olarak tanıtan söylem, “kalkınma davası”nı bundan böyle bir “düzen sorunu” olarak tartışmaya başladı. Yön-Devrim söylemi artık kapitalizm-sosyalizm karşıtlığı üzerine kurulacaktı. Doğan Avcıoğlu, bunun ilk işaretini “Eski ve Yeni Türkiye” başlıklı başyazısında verdi:

Türkiye için ... tek çıkar yol, en ileri şeklini sosyalizmde bulan kapitalist olmayan gelişme tarzıdır. ... Plancılara istifasının da açıkça gösterdiği üzere, kapitalist düzende, bir komediden öteye gidemeyen planlama, ancak kapitalist olmayan bir düzende, güçlü bir kalkınma aracı haline gelir. ... özlediğimiz yeni Türkiye’nin hızla kurulması, iki ikinin dört ettiği kadar kesin olan bu matematik gerçeğin, bütün zinde kuvvetler tarafından benimsenmesine bağlı (1962e).

Yön Hareketine göre, zinde kuvvetlerin “tam bir şuur kazanması”, sosyalizmin daha açık ve derinliğine tartışılmasıyla mümkün olacaktı. Bu bakımdan sosyalist düşünceleri yaygınlaştırmak ve tartışmaya açmak, Yöncülerin önlerine koydukları en önemli hedeflerden biriydi. Diğer yandan Yöncüler, bu sosyalizm tartışmalarına bir “vuzuh” kazandırmak da istiyorlardı. “Sosyalizm,” diye yazıyordu Doğan Avcıoğlu, “gittikçe daha fazla aydını kendine çekmektedir, fakat sosyalizm konusundaki görüşler henüz vuzuha kavuşmaktan uzaktır” (1962a). Bu vuzuh kazandırılmış sosyalist fikirler “bütün zinde kuvvetler” tarafından benimsendiğinde ise, “yeni Türkiye’nin hızla kurulması” süreci başlayacaktı. Bu süreç, sosyalist muhtevalı bir zinde kuvvetler partisi tarafından yürütülecekti. Yöncüler, yeni dönemlerinde, emekçilere dayanan bir zinde kuvvetler partisinin kurulmasını tasarlıyorlardı. Bu tasarımları, TİP’e yönelttikleri eleştirilerde açıkça sezilir. TİP’in “özlenen bir parti” olmadığını vurgulayan Doğan Avcıoğlu, temsil ettiği akımın bir parti kurma yönelimini şöyle dile getiriyordu: “... ümitlerimiz emekten yana partilere

bağlanmıştı. Aydınlar ve diğer partilerden yavaş yavaş soğuyan emekçi halk kütleleri, böyle bir partinin hasretini duymaya başlamışlardır” (1962a).

Yöncüler, “özlenen parti”nin kuruluşunu tasarlamakla birlikte, daha önce de vurgulandığı üzere, hem kendilerinin hem de zinde kuvvetler olarak adlandırdıkları kesimlerin parti olarak örgütlenmeleri için “biraz daha zaman”a ihtiyaçları olduğunu düşünüyorlardı. O nedenle, hem kendilerini bütünüyle hazırlamak hem de sosyalizm tartışmalarına “vuzuh”, zinde kuvvetlere de “şuur” kazandırmak maksadıyla yakın vadeli bu hedeflerine uygun bir dernek kurmayı tercih ettiler. Sosyalist Kültür Derneği⁶, Yön Hareketinin ikinci dönem söylemine ve iktidar stratejisine uygun olarak bu koşullarda doğdu. Dernek, elverişli koşullar oluşsa ve beklenen başarıyı gösterseydi bir siyasi parti hüviyetine kavuşacaktı. Gerçi Yöncüler, TİP yöneticilerinin sezdikleri bu fikirlerini hiçbir zaman açıkça kabul etmediler, hatta reddettiler; fakat yukarıda gösterildiği gibi TİP’e yönelik eleştirilerinden böyle bir hazırlık içinde oldukları belli oluyordu. Kaldı ki, Yön Hareketinin yaşayan en önemli temsilcilerinden Mümtaz Soysal da, Doğan Avcıoğlu ile birlikte SKD’yi kurma planları yaparken partileşme fikri taşıdıklarını kendisiyle yaptığım görüşmede belirtti (Atılğan, 2000g).

SKD’nin oluşumunda yer alan kişiler, Yön Hareketinin “zinde kuvvetler” tanımlamasına uygun kişilerdi. Aralarında seçkin üniversite hocaları, politikacılar, üst rütbeli emekli askerler, politikacılar, sendika başkanları ve bürokratlar vardı. Fakat en önemlisi, DPT’nin müstafi uzmanlarının Dernek yönetiminin en kilit noktalarına getirilmiş olmasıydı. Örneğin DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun, SKD Başkanı olarak seçilmişti. Plancıların, SKD yönetimine getirilmeleri kuşkusuz

⁶ Sosyalist Kültür Derneği ile ilgili detaylı bir tartışma bu çalışmanın 4. bölümünde yürütülüyor.

tesadüfî bir durum değildi. Önceden vurgulandığı üzere, DPT, siyasal çekişmelerin o dönemdeki başlıca alanı halindeydi ve bu çekişmeler sırasında Plancılar sembol isimler haline gelmişti. Sağcı partilerin istifaya zorladığı, İsmet Paşa'nın da sahip çıkmadığı Plancıları SKD'nin başına geçiren Yöncüler, böylece Doğan Avcıoğlu'nun "Eski ve Yeni Türkiye" başlıklı yazısında belirttiği gibi "planlı kalkınma bu düzende olamaz" mesajı vermek istemişlerdi. SKD, Türkiye'ye sosyalist bir yön verecek siyasal oluşumun nüvesi ve hazırlayıcısı olarak tasarlanmıştı. Planlama uzmanları da bu görüşü paylaşıyor ve Osman Nuri Torun'un kendisiyle yaptığım görüşmede belirttiğine göre (Atılgan, 2000b), "kazandıkları itibar"ı sosyalizm lehinde değerlendirmek istiyorlardı. O nedenle, zaten ilişki halinde oldukları Yöncülerin önerilerini "memnuniyetle" kabul ettiler.

Kuruluşunu takiben her hafta "cumartesi toplantıları" düzenlemeye başlayan SKD'nin konferans salonları ve *Yön* dergisi, sosyalist düşüncelerin tartışılıp tanıtıldığı mekânlar oldular. Yöncüler, bu mekânlarda "vuzuh" kazandırmak istedikleri sosyalizm tartışmalarına iki biçimde müdahale etmek istediler. Birinci olarak, önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, Türkiye'de gelişecek olan sosyalizmin Kemalizmden kaynaklanan bir sosyalizm olabileceğini her fırsatta vurguladılar. Yöncüler açısından sosyalizm "halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamı"ydı (Avcıoğlu, 1962g). Kemalist ilkelerin bir kalkınma teması etrafında ve sosyalist bir görüş açısıyla yorumlanmasının sosyalizme götüreceğini, sosyalizmin zeminini hazırlayacağını düşünüyorlardı. Bu yaklaşımın, Yön Hareketi bakımından esas anlamı, Kemalist devrimi gerçekleştiren kadroların geçmişteki hatalarını tekrarlamamaları durumunda, ki Yöncülere göre Kemalistlerin en büyük hatası

halkçı bir kalkınma hamlesine girişmemiş olmalarıydı, başarıya ulaşabilecekleriydi. Bu görüş açıları nedeniyle, TİP liderleri gibi Türkiye'yi köy köy, fabrika fabrika dolaşarak sosyalizmi bir sınıf hareketi olarak örgütleme çabasına girişmediler. Yöncüler açısından esas önemli olan, topluma yön vereceğine inandıkları kadroları örgütlemek, onları sosyalist bir görüş açısıyla techizatlandırmaktı. SKD de, akımın başlıca organı olan *Yön* dergisiyle birlikte, bu kadroları örgütlemenin, sosyalizmle şuurlandırmanın aracı oldu. Derneğin konferans salonlarını dolduran subaylar, bürokratlar, yazarlar, üniversite hocaları ve öğrencileri ile *Yön*'le ilişkili politikacılar, Yön Hareketi'nin esas hedef kitesiydi. Yöncülerin sosyalizm tartışmalarına yapmak istedikleri ikinci müdahale, sosyalizmin Türkiye'nin öncelikli meselesi olmadığını savunmak şeklinde oldu. Onlar açısından “memleketin bugünkü gelişme safhasında, sosyalizmin yolu, demokratik milli kurtuluş hareketinden geçmekte”ydi (Avcioğlu, 1962f).

Burada kullanılan ve yerini akımın daha sonraki evrelerinde önce “milli demokratik devrim” sonra da “ulusal kurtuluş devrimi” (Avcioğlu, 1970d) kavramsallaştırmasına bırakacak olan “demokratik milli kurtuluş hareketi” tanımlamasına dikkat edilmelidir. Yön Hareketinin, SKD'nin kuruluşuyla benimsediği strateji “ihtilâlcî” yollardan iktidara gelmek değildi. Hedefleri, sömürücü ve işbirlikçi sınıflar dışındaki bütün milleti temsil eden bir örgütlenme yaratarak parlamenter rejim içinde demokratik yollardan iktidara gelmekti. O nedenle “milletin kurtuluşu” “devrim” ya da “ihtilâl”e bağlanmamış “demokratik hareket”te aranmıştı. Geliştirdikleri model, esas olarak Fabian Society'den esinlenmişti. *Fabian Essays*'e benzer bir işlev gören ve kendilerine şöhret kazandıran bir dergileri, Fabian Club benzeri bir dernekleri vardı. Bu araçlarla, belki de,

Fabiancılarının gelişim seyrinde olduğu gibi, kapitalizmden sosyalizme tedrici geçişi savunan bir parti kurup iktidara geleceklerdi.⁷

Bununla birlikte, bir yandan 27 Mayıs sonrasında ordu içinde yaşanan sürekli kaynaşmalar ve askeri darbe hazırlıkları bir yandan da Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde subaylar önderliğinde gelişip sosyalizan bir muhteva kazanan milli kurtuluş hareketleri, Yön Hareketinin sosyalizm söyleminde bir gerileme yol açıyordu. Nitekim 22 Şubat kalkışmasından sonra adeta göstere göstere gelen⁸ 21 Mayıs askeri darbe teşebbüsü, Yön Hareketi açısından dolaylı bir dönüm noktası oldu.

Yön dergisi, yaptığı yayınlarla askeri hazırlıkları ve hareketlenmeleri destekliyordu. Örneğin dergi, 1962 Ekiminde, Kayseri Cezaevi'ndeki eski Demokratların affının ardından “katillere af yok”, “ordu gençlik el ele” sloganlarıyla yürüyüş yapan üniversite öğrencilerini ve subayları 43'üncü sayısında “Atatürkçüler Şahlandı” kapağıyla selamladı. Derginin kapak fotoğrafında gençler tarafından havaya kaldırılmış üniformalı subaylar bulunuyordu. O sıralarda ordu içinde Talat Aydemir cuntası dışında birçok başka cuntalar kurulmuş ve bu cuntalar arasında koordinasyon toplantıları yapılmaya başlanmıştı (Aydemir, 1968: 168-171). Bir süre sonra, Yöncülerle cuntacılar arasında Mümtaz Soysal'ın deyişiyle (Birand vd., 1994: 77) “sıcak temaslar” da başladı. Dönemin Harbiyelilerinden birisinin söylediğine göre (Birand vd., 1994: 77), o günlerde Harp Okulu'na girişi yasak

⁷ *Yön* dergisi SKD'nin kuruluş hazırlıkları sırasında Fabian Society'nin ve İngiliz İşçi Partisi'nin gelişim süreçlerine ilişkin yazılara yer veriyordu. Kuşkusuz bunlar rastlantısal değildi. Yöncüler esas aldıkları modellerden birini okurlarına tanıtmak amacı güdüyorlardı. Bu konuda bkz. İpekçi, 1962; *Yön*, 1962ş.

⁸ Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat'tan kısa bir süre sonra yeni bir darbe hazırlığı içinde olduğu hemen herkes tarafından biliniyordu. Aydemir, gazetecilerle yaptığı söyleşilerde yeni bir “ihtilâl” hazırlamakta olduğunu ima ediyor, İnönü dahil olmak üzere herkese meydan okuyordu. Bu konuda bkz. Aydemir, 1968: 186-188.

olmasına rağmen *Yön* dergisi genç subayların elinden düşmüyordu. Subaylar, *Yön*'ü yakından takip ediyor, savunduğu fikirlere sempatiyle bakıyorlardı. *Yön* dergisi de darbe hazırlığındaki Aydemir cuntasının bildirilerine sayfalarında yer veriyordu.⁹ Yöncüler, askeri bir darbe olur ve başarıya ulaşırsa ona devrimci bir “yön” kazandırmak istiyorlardı. İroniktir; bir yandan Fabiancı modele uygun yayınlar yaparken bir yandan da örneğin Nasır hareketinin nasıl olduğunu ve hangi süreçlerden geçtiğini anlatan incelemelere *Yön* dergisinde yer veriyorlardı.

Nihayetinde, 1963 Martında Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden görkemli bir törenle tahliye edilmesi ve törenin Ankara sokaklarında bir gövde gösterisine dönüşmesi aylardır hükümete el koyma hazırlığındaki askerleri tetikledi. Albay Talat Aydemir, 21 Mayıs'ta ikinci kez darbe teşebbüsünde bulundu ve *Yön* dergisi darbeyi destekleyen yayınlar yaptığı gerekçesiyle Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 14 ay süreyle kapatıldı. Böylece, bir yandan Fabiancılar gibi uzun erimli çabalara dayalı bir “sosyalist” çizgiyle, olası askeri “ihtilâl”e “devrimci bir yön” verme ikilemi arasında kasılan Yön Hareketi, en etkili aracı olan *Yön*'ü, gelişiminin çok kritik bir evresinde yitirdi ve siyasal alandaki etkisini belirli bir oranda kaybetti.

Sonuç olarak, Yön Hareketi, DPT uzmanlarının istifasıyla 5 Haziran 1963'te *Yön* dergisinin kapatılması arasında kalan dönemde söylemsel bir dönüşüm geçirdi. “Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma” artık, mevcut düzen içinde iktidara uygulanılacak bir dizi reform aracılığıyla gerçekleştirilecek bir hedef değil, ancak mevcut sistemin demokratik reformlar aracılığıyla değiştirilmesi sayesinde mümkün olabilecek bir hedef olarak sunuluyordu. Yön Hareketi, bu dönemde programatik bir

⁹ Aydemir önderliğindeki grubun “Doktrin Kemalizmdir” başlıklı bildirisi için bkz. *Yön*, 1962e.

netliğe de kavuşmuştu. Doğan Avcıoğlu, bu programın ana hatlarını şöyle açıklamıştı:

Memleketi hüsrana götüren kapitalist gelişmeye son vermek için, bütün Atatürkçüler, demokratik reformlar üzerine oturtulmuş, kapitalist olmayan bir kalkınma ilerleme programı etrafında birleşmelidirler ... Bu, sosyalizm yolunu kesin bir şekilde açmakla birlikte, sosyalist bir program değildir. Bu Türkiyemize, hızla ve dengeli şekilde ilerleme ve Batılılaşma yolunu açma için gerekli asgari bir programdır. Bu, Atatürk'ün 40 küsur yıl önce dahiyane bir sezikle ortaya attığı devletçilik, halkçılık, devrimcilik ilkelerinin bugünkü şartlar altında değerlendirilmesinden başka bir şey değildir (1963b).

Birinci dönemdeki “köklü reformlar” temasını koruyan, fakat bu reformların kapitalist düzeni sona erdirecek bir şekilde sosyalizan bir iktidar tarafından uygulanmasıyla mümkün olabileceğini öneren bu söylemsel dönüşüm, Yön Hareketinin hem iktidar stratejisini hem de kurumsal yapısını etkiledi. Yöncülerin yeni yönelimi doğrudan doğruya iktidara gelmek ve bir intikal devresinden sonra toplumu sosyalizme ulaştırmaktı. İktidara geliş biçimi olarak “ihtilâlcî” değil, “demokratik” yolu benimsemişler ve giderek bir “zinde kuvvetler partisi”ne evrilecek bir dernek kurmuşlardı. Bu dernek “demokratik milli kurtuluş hareketi”nin örgütleyicisi ve öncüsü olacaktı. Fakat kendileri dışında gelişen “ihtilâlcî” hareketlere de kayıtsız kalmadılar ve olası bir “ihtilâl”e “devrimci bir yön” kazandırmak istediler. Bu devrimci “yön”ün iki mahiyeti vardı. İlk olarak, askeri yönetimi ideolojik olarak etkilemek istiyorlardı; bu ideoloji sosyalizme eklemlenmiş bir Kemalizmdi. İkinci olarak da, Mümtaz Soysal’ın sözleriyle (1962a), ihtilalcilerin “kütlelerle köprü kurmalarını” sağlamayı ve ihtilâli bu kez bir “halk ihtilâli”ne dönüştürmeyi amaçlıyorlardı. Yöncülerin bu “halkçı” yanını Doğan Avcıoğlu’nun şu sözleri özetler: “Ancak halkçı bir politika halkı halk düşmanlarının elinden kurtarabilir ve onu halkçı zinde kuvvetlerle kaynaştırabilir” (1963e). *Yön*’ün yeni

döneminde halkçılık, iktidara gelirken halk desteğini sağlamak, iktidara gelince de halk yararına bir iktisadi ve sosyal politika izleyerek halkla bütünleşmek şeklindeydi.

3-3 Üçüncü Dönem: Antiempyralist Bir Hükümet İçin Mücadele

Yön Hareketinin iktidar stratejileri ve söylemsel dönüşüm süreçleri bakımından üçüncü dönemi, *Yön* dergisinin yayın hayatına yeniden başladığı 25 Eylül 1964'ten Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçimlerine kadarki zaman aralığını kapsar. Bu dönemde, akımın söylemi, sosyalizm-kapitalizm karşıtlığı ekseninde değil, empyralizm-milliyetçilik karşıtlığı ekseninde yoğunlaştı. İktidar stratejisi bakımından "ihtilâl" ve parlamenter yol arasındaki gerilim, Yön Hareketinin bu döneminde ikincisi lehine kesinlik kazandı. Akım, bu dönemde kendi iktidarını hedeflemekten uzaktı; esas olarak antiempyralist bir cephe hükümetine göre hesap yapıyordu.

Yön, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığı güne kadar Türkiye'nin en etkili siyasi dergisiydi. 30 bini bulan tirajıyla aydınlar, gençler, subaylar, sendikacılar, bürokratlar ve politikacılar arasında elden ele dolaşıyordu. Derginin etkinliği ne kadar güçlüyse, cezası da o kadar büyük oldu: *Yön* çok partili siyasi hayata geçildikten sonra en uzun süreyle kapalı tutulan yayın organıydı; 1946'dan beri hiçbir yayın organı 14 ay süreyle kapalı tutulmamıştı.

Yön Hareketi, en etkili aracı olan dergisiyle siyaset sahnesine yeniden döndüğünde eski gücünü belirli bir oranda yitirmişti. Okuyucularının ve yazarlarının bir bölümü artık TİP'in yayın organlarındaydı. Aybar başkanlığındaki TİP, aydınlar ve emekçilerle yüz yüze kurduğu ilişkilerle, Türkiye koşullarına göre hızlı bir

gelişim seyri gösteriyor, önemli bir kısmı eski *Yön* yazarlarından oluşan *Sosyal Adalet*¹⁰ dergisiyle kitlelere sesleniyordu.¹¹

Yön Hareketi ise, bu zaman zarfında, Talat Aydemir cuntasının aldığı ikinci yenilgiyle ilişkilendirilmiş olarak SKD'nin birkaç yüz kişiyi toplayabilen toplantıları dışta tutulursa suskundu. Doğan Avcıoğlu *Yön*'ün kapalı olduğu aylarda Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürü olarak işçi sorunlarıyla ilgili araştırmalar yapıyor, İlhan Selçuk *Cumhuriyet*'teki yazılarını sürdürüyor, Mümtaz Soysal Mülkiye'deki asistanlık görevine devam ediyor, İlhami Soysal da bir gazeteci olarak çalışıyordu.

Bununla birlikte, Yöncüler, bu suskunluk devresinde dağılmadılar ve ilişkilerini sürdürdüler. Siyasal ve sosyal gelişmeleri yakından takip ederek *Yön*'ün yeniden çıkacağı günü beklediler. *Yön*'le birlikte siyaset sahnesine yeniden döndüklerinde, belirledikleri stratejiyi bu dönemdeki gelişmelere göre oluşturdular. Yön Hareketinin üçüncü dönem iktidar stratejisini ve söylemsel dönüşümünü analiz etmeye geçmeden önce bu gelişmeleri ana hatlarıyla ortaya koymak yararlı olacaktır.

Yön'ün kapalı tutulduğu dönemde, Türk siyasal hayatının en önemli meselesi Kıbrıs konusuydu. Türkiye'de siyasal hayatın 1960'lı yıllar boyunca “kabaca Amerikancı sağ ve anti Amerikancı sol olarak tanımlanan iki kamp halinde kutuplaşması”nın (Ahmad, 1995a: 198) başlangıcı, belki de, Kıbrıs Cumhurbaşkanı

¹⁰ *Sosyal Adalet*, 3 Mart 1963'te İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Yazı kadrosunda yer alan Burhanettin Uluç, Sadun Aren, Aziz Nesin, Fethi Naci, Mahmut Makal, Samim Kocagöz, Türkkaya Atatöv, Aslan Başer, Sina Pamukçu, Sait Kırmızıtoprak, Yaşar Kemal, Asım Bezirci, Kemal Tahir, Hasan Hüseyin Korkmazgil gibi isimler, *Yön* bildirisini imzalayan ve *Yön*'de yazan isimlerdi. Bunlardan bir kısmı daha sonra TİP'e katıldı, bir kısmı ise *Yön*'de yazmaya devam etti.

¹¹ Yahya Kanbolat'ın aktardığına göre (1979: 124-125), TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Parti örgütüne yönelik bir genelge yayımlayarak eskiden *Yön* çevresinde toplanan sosyalist aydınların TİP'e katıldıklarını belirtmiş, bu isimleri tek tek sayarak “Yön Hareketinin yıkıntısını” ima etmişti. Görünen odur ki, TİP, bu dönemde Yön Hareketini rakip politik güç olarak görmekte ve onun yıkıntısını kendi lehine bir gelişme olarak değerlendirmekteydi.

Makarios'un, anayasanın Kıbrıs'ta yaşayan Türklere özel haklar tanıyan hükümlerini artık uygulamayacağını bildirdiği tarih olan 30 Kasım 1963'tü (Eroğul, 1990: 143).

Makarios'un bu ilanının ardından Kıbrıs Rumlarının Türklere yönelik saldırıları, Türkiye'deki iç politik durum üzerinde tayin edici bir rol oynadı. O günlerde yapılan mahalli seçimlerin galibi AP, eski DP kitesinin çekim merkezi olduğunu kanıtlamış, İsmet Paşa'nın ikinci koalisyon hükümetinde yer alan DP takipçisi partiler ise seçim yenilgilerini CHP ile ortaklık etmelerine bağlayarak hükümetten çekilmişlerdi. Seçimlerden AP'nin epeyce gerisinde çıkan İsmet Paşa'nın CHP'si, kitle desteğini kaybetmeye başlamış bir parti olarak, 27 Mayıs sonrası üçüncü koalisyon hükümetini Kıbrıs buhranının etkisiyle bir azınlık hükümeti kurabilmişti. İsmet Paşa'nın son kez başbakanlık görevini aldığı günlerde, Kıbrıslı Rumların saldırıları katliam boyutlarına ulaşmış ve Türkiye'de "Ordu Kıbrıs'a" sloganlarıyla geniş katılımlı gösteriler yapılmaya başlamıştı. Türkiye'nin adaya askeri müdahale yapma hazırlıkları yaptığı günlerde ise, ABD Başkanı Johnson'un ünlü mektubu Ankara'ya ulaşmıştı. Mektup, Türkiye'nin, ABD'nin verdiği silahlarla ABD'nin onaylamadığı bir askeri girişimde bulunamayacağını bildiriyordu (Eroğul, 1990: 143). Rejim içindeki özerkliğinin sınırlarını gören İsmet Paşa, Amerika'ya rest çekmek manasına gelen ünlü "yeni bir dünya kurulur ve Türkiye'de bu dünya içinde yerini alır" sözünü o günlerde dile getirdi. Paşa'nın sözleri yalnızca Amerika karşıtı tepkilerin açığa çıkmasını çabuklaştıran bir işlev görmekle kalmadı, aynı zamanda CHP'nin kendisini yeniden konumlandırma sürecini de başlatmış oldu. İsmet İnönü ve CHP'si bundan böyle ABD için güvenilir olma özelliğini yitirmişti; Amerikalılar kendilerine uygun bir lider arayışına o günlerde başladılar.

Hızla gelişen TİP ise kendini ülkede oluşan antiemperyalist iklime göre konumlandırıp ülkenin temel sorununun antiemperyalizmle özdeş olan bağımsızlık olduğunu ilan etti. Genel Başkan Aybar, 6 Eylül 1964'te, partisinin Ankara'da yapılan Genel Yönetim Kurulu toplantısında gündemdeki Kıbrıs buhranını irdelerken “Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır bir politikaya, Atatürk'ün milli misakçı, kıskançlıkla ‘istiklâlcı’ politikasına mutlaka dönülecektir. ... Bütün toplumculara, gerçek Atatürkçülere sesleniyorum: Bağımsız bir dış politika için güçlerimizi birleştirelim. Her şey bağımsız olmamıza bağlı; planlı kalkınma da, demokratik bir rejimin yerleşmesi, ... köklü reformlar da, ancak bağımsız bir dış politikaya kavuşmamızla ulaşılacak hedeflerdir” (Aybar, 1968: 322,336) dediğinde TİP'in yeni platformunu açıklamış oluyordu.

Yön yayın hayatına yeniden başladığında siyasal alanın belli başlı gelişmeleri bunlardı: Evvelce ümit kesilen İsmet Paşa Amerika'ya rest çeken tavrıyla yeni bir ümit kaynağı olarak belirmiş; Yöncülerin “sınıf önderliği” davasını her şeyin üstünde tuttuğu için “bölücü” olarak niteledikleri TİP, antiemperyalist bir platformda bütün ilerici güçleri birleşmeye davet eden bir çizgiye çekilmişti. Siyasal alanın “Amerikancılar” ve “istiklâlciler”, “sağcılar” ve “solcular”, “sahte Atatürkçüler” ve “gerçek Atatürkçüler” olarak ikiye bölünüşünün bütün imkânlarının belirdiği koşullarda ordu içindeki kaynaşmalar da 21 Mayıs kalkışmasından sonra yatışmıştı. Yön Hareketinin söylemi, bundan böyle antiemperyalizme odaklanacak, iktidar stratejisi ise bir süreliğine gündem dışı olacak olan “askeri ihtilâl” ve parti kurma seçeneklerini dışarıda bırakarak antiemperyalist bir potansiyel taşıyan partilere göre oluşacaktı. *Yön* dergisinin kapatılmasıyla uğradığı güç ve etkinlik kaybından dolayı

siyasal bir parti kurma imkânını yitiren Yöncüler, gözlerini CHP ve TİP'e çevireceklerdi.

Yön uzunca denilebilecek bir arayla uğradığı etkinlik kaybından sonra yayın hayatına bazı hatırlatmalarla başladı. Derginin yeni yayın dönemindeki ilk sayısının ilk yazısı olan “Yönden Yöncülere” (*Yön*, 1964a), 3 yıl önce *Yön* Bildirisinde yer alan görüşlerin artık gündelik hayatta sıkça işitilen fikirler olduğunu belirtiyordu. Yöncüler, bu hatırlatmayla, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ve köklü reformlar gibi argümanların meşruiyet kazanmasında önemli bir paya sahip olduklarına dikkat çekmek istiyorlardı. Aynı yazıda yer alan bir başka hatırlatma, Türk dış politikasının ilk kez *Yön* tarafından tartışmaya açıldığı, Kıbrıs konusunda ufukta beliren buhrana ilk kez *Yön* tarafından dikkat çekildiği idi. Bunlar gerçekten de doğrudu: 27 Mayıs sonrasında solun belli başlı bütün argümanları ilk kez *Yön* tarafından ifade edilmiş, dış politika konuları ilk kez *Yön* tarafından tartışmaya açılmış¹², Kıbrıs buhranının gelmekte olduğunu ilk kez *Yön* haber vermişti.¹³ Yöncüler, eski defterleri açmakla “biz demiştik” mesajından ziyade, tabularla mücadele eden cesur tutumlarını bundan sonra da sürdüreceklerini ve bağımsız bir siyasal oluşum olarak varlıklarını koruyacaklarını söylemek istiyorlardı. Bundan sonra ne yapacaklarını, adı geçen yazıda şu sözlerle dile getirmişlerdi: “Bu tabu konulara [dış politika, Kıbrıs vb.] dokunmak dün bir cesaret işi gibi görünüyordu. Bugün artık dış politika tabuları yıkılmıştır, yarın başka tabular da yıkılacaktır” (*Yön*, 1964a). *Yön* tabuları yıkan bir dergi olarak yoluna devam edecek, SKD ve *Yön* gibi araçlarıyla Yön Hareketi

¹² Murat Güvenir (1991), Türk dış politikasının basın tarafından tartışılmaz bir konu olduğunu bütün ayrıntılarıyla anlatır.

¹³ Başkalarının yanı sıra bir örnek için bkz. Avcıoğlu, 1963c.

bağımsız bir siyasal oluşum olarak mevcudiyetini koruyacaktı. *Yön*, artık TİP'e akmaya başlamış olan okuyucu kitlesine bu mesajı vermek istiyordu.

Yön'ün yeni dönemindeki ilk sayısının bir diğer özelliği de, akımın üçüncü evresinde izleyeceği stratejinin temellerinin başyazar Doğan Avcıoğlu tarafından açıklanmış olmasıydı. Avcıoğlu, "Milliyetçilere Sesleniş" (1964e) başlıklı yazısında 3 noktayı vurgulamıştı. İlk olarak, Kıbrıs buhranı sırasında askeri ilişkiler nedeniyle oluşan anti Amerikan tepkilerin ekonomi ve siyaseti de içine alan antiemperyalist bir mücadele hattına dönüşmesi gerektiğine işaret ediyordu. Ona göre, yalnızca askeri ilişkiler dolayımıyla Amerika'ya tavır almak olumlu bir adım olmakla birlikte yeterli değildi. "Henüz pek iyi anlaşılmayan husus," diyordu, "ekonomik ve teknik yardımlar için ödediğimiz fiyattır" (Avcıoğlu, 1964e). Avcıoğlu açısından asıl mesele, emperyalist ülkelerle olan iktisadi ve teknik bağımlılık ilişkilerini koparmaya yönelmektir. Çünkü, emperyalizm esas bu yolla Türkiye'nin kalkınmasını engellemiş ve ona hükmetmeye başlamıştı. Alınan dış yardımlar, sürekli artan dış borç faizleri, faizler için tekrar alınan borçlar ve bu kısır döngü sayesinde yabancı sermayenin Türkiye'deki etkinliğini artırması, kendi deyimiyle (1964e) Amerika'yı "devlet içinde devlet" haline getirmişti. Amerikalılar, Türkiye'nin bağımsızlığına görünüşte saygı gösteriyorlardı, ama ülke, gerçekte bir "yeni sömürge" idi.

Doğan Avcıoğlu'nun, temsil ettiği akımın üçüncü dönemini açan başyazısının vurguladığı ikinci nokta, Amerika ile askeri, siyasi ve ekonomik ilişkileri koparmaya yönelmenin yetmeyeceği idi. Onun görüşüne göre, emperyalizm iktisadi, siyasi ve askeri yardımlarla "devlet içinde devlet" olmakla kalmamış, yarattığı kapitalist düzenle Türkiye'deki destekçilerini de oluşturmuştu. Şöyle diyordu: "Dolar ve lira kesesini elinde tutan Sam Amcanın sun'i yollardan da olsa kendine bağımlı

kapitalizm yaratma çabası, iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesörü ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştır” (1964e). Avcıoğlu’na göre, bu “şebeke” gayri milli bir karakter taşıyor, emperyalistlerle aynı saflarda yer alıyordu. Dolayısıyla emperyalizme karşı mücadele, aynı zamanda onun yerli işbirlikçilerine karşı mücadele etmeyi de gerektiriyordu.

Yön başyazarının odaklandığı üçüncü nokta ise şuydu: Türkiye’nin “yeni sömürge” bir ülke olmaktan kurtulması kalkınmasına, kalkınması ise emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine karşı verilecek savaşın galibiyetine bağlıydı. Bu savaş, emperyalizm ve yerli işbirlikçilerine karşı milletçe verilecek bir savaş olmalıydı. Öyleyse, sosyalistlerin birinci vazifesi geniş bir milliyetçi cephe oluşturarak bu savaşa öncülük etmektir. Yazı şöyle son buluyordu: “... iç ve dış kapitalizmin Türkiyemizi kiralık bir toprak parçası haline getirmesine karşı, toplumun her kesimindeki milliyetçiler, yeni bir Milli Kurtuluş Savaşı vermek üzere birleşmek zorundalar” (1964e).

Yön Hareketinin söylemi bu dönemde antiemperyalizm üzerine kurulmuştu. Hızlı kalkınma, bunun için gerekli köklü reformlar, bu reformlar aracılığıyla sosyalizme yönelme, her şey, emperyalizm ve yerli işbirlikçileri karşısında galip gelmeye endekslenmişti. Tıpkı 1919’da olduğu gibi, “bir avuç işbirlikçi dışındaki bütün millet” yeniden Milli Kurtuluş Savaşı’na çağırılıyor, milletin varlığı ve geleceği bu savaşın akıbetine bağlanıyordu. Bu ikinci savaşın mukadderatı bir koşula bağlıydı birinci Kurtuluş Savaşının onu yürüten kadroların “fikri boşlukları” nedeniyle yitirildiğine inanan Yöncülere göre. Avcıoğlu’nun sözleriyle, “Sosyalistler, bu mücadelenin ruhu ve beyni olmak durumunda”lardı (1965k). Ancak doğru fikirlere sahip olan sosyalistler önderlik ederlerse ikinci Milli Kurtuluş Savaşı tam bir zafere

ulaşabilecekti. Akımın iktidar stratejisi de bu söylemsel konfigürasyona bağlı olarak değişmişti. Hedef antiemperyalist, ya da aynı anlama gelmek üzere milliyetçi bir iktidardı. Yöncüler, böylesi bir iktidarın parlamenter yolla yaratılabileceğini öngörmüşlerdi; 1 yıl sonra yapılacak genel seçimler antiemperyalist bir hükümetin kuruluş imkânı olabilirdi.

Yön Hareketi, bu 1 yıllık zaman zarfında siyasi enerjisini iki noktaya yöneltti: Emperyalizm ve işbirlikçilerinin Türkiye'yi nasıl yeniden sömürge haline getirdiklerini rakamlarla, vesikalarla ortaya koymak ve CHP ile TİP'in diğer ilerici güçlerle birlikte antiemperyalist bir hükümette ittifak etmelerini sağlamaya çalışmak. Yöncülerin bu çabalarına yakından bakmak gerekiyor.

Yön dergisi, ikinci yayın döneminin başlangıcından itibaren son derece etkili bir antiemperyalist yayın faaliyeti yürüttü. ABD ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar ve NATO üyeliğinin Türkiye'nin bağımsızlığına düşürdüğü gölge, CIA'in Türkiye'deki faaliyetlerinin milli güvenliği yok edici etkileri, yabancı petrol firmalarının Türkiye'deki soyguncu yüzü, Amerikan Schlitz bira fabrikasından Coca Cola'ya ve pek çok sektördeki montaja dayalı sanayi kuruluşlarına kadar emperyalist sermayenin ve işbirlikçilerinin ülkenin kalkınmasını ve milli sanayinin gelişmesini nasıl engellediği, Ereğli Demir Çelik örneğinde olduğu gibi Amerikancı siyasetçi, yerli müteşebbis ve yabancı firma üçgeninin devleti ve milleti nasıl elbirliğiyle sömürdükleri verilere, belgelere, haberlere dayanılarak *Yön*'ün hemen her sayısında ortaya konuldu. *Yön* yazarları ve SKD'de konferans verenler, her vesileyle yabancı sermayenin ve emperyalizmle kurulan ilişkilerin Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınmasının önündeki baş engel olduğunu tekrar tekrar vurguladılar. Bununla da yetinmediler, yabancı sermaye ve yabancı mallar karşıtlığı temelinde eylem ve

boykot çağrıları da yaptılar. Örneğin, “Coca Cola Boykotu” ve “Milli Petrol Kampanyası” *Yön*’ün çağrılarıyla başladı.¹⁴ Yön Hareketi, gençlik arasında yayılmaya başlayan bu eylemlerin bir “milli uyanış” sürecini başlatabileceğini düşünüyordu. “Gençliğin yerli malı kampanyası,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “milli bir uyanışın başlangıcı olacaktır” (1964a). Gerçekten, Yön Hareketi, bu dönem Türkiye’inde antiemperyalist bilinç ve mücadelenin gelişmesinde çok önemli bir yere sahip oldu. Dönemin öğrenci liderlerinden Aydın Çubukçu ve Ertuğrul Kürkçü, kendileriyle yaptığım görüşmelerde bu durumu teyit ettiler. Çubukçu, bu konuda şunları söyledi: “*Yön*’ün en önemli işlevlerinden biri, Amerikan emperyalizmini net olarak tanımlamaya imkân verecek verileri derleyip, düzgün bir biçimde sunmasıdır. ... Amerikan üsleri, NATO ilişkileri, milli ordu kavramı etrafında şekillenen bir bağımsızlık fikri *Yön*’ün geliştirdiği ve kitlelere yaydığı düşüncelerdi” (Atılğan, 2000i).

Yön Hareketinin, antiemperyalist yayın faaliyetinin diğer bir yanını, karşı tarafın yönelttiği “komünizm suçlaması”nı göğüslemek oluşturdu. Daha önce de belirtildiği gibi “komünizm” bugün olduğu gibi o dönemde de lanetli bir kelimeydi ve vatan hainliği, millet düşmanlığı, Rus casusluğu gibi suçlamaların etrafında toplandığı kavramdı. Bu tür bir suçlamanın amacı, solcuların halkla, orduyla ve bürokrasiyle kurabileceği ilişkileri engellemek, meşruiyetlerini olabildiğince zayıflatmaktı. Yöncüler, kendilerine yöneltilen komünizm suçlamasını daima reddettiler ve bir

¹⁴ 1960’lı yıllarda, özellikle üniversite öğrencileri tarafından yürütülen Coca Cola Boykotu, *Yön*’ün “Coca Cola Zehirdir İçmeyin” başlıklı 119’uncu sayısı ile birlikte başladı. Milli Petrol Kampanyası ise, Muammer Aksoy, Çetin Altan gibi dönemin en etkili yazarlarının *Yön*’deki yazılarını takiben ünlü toplumbilimci Niyazi Berkes’in daha sonra Türk vatandaşlığına geçen Amerikalı eşi Fay Kibry Berkes’in, *Yön*’de yayımlanan “*Yön*’ün Yükseldiği Ses” başlıklı yazısının (1964: 16) ardından geldi. Fay Kibry Berkes, Türk gençliğini milli petrol kampanyasına çağırıyor ve bu kampanya için üç somut öneride bulunuyordu. Bunlardan birincisi, *Yön* okuyucularının Türk petrolüne şahsen müşteri olmaları; ikincisi, her hafta sonu Türk petrol istasyonlarının yanına 30-40 ağaç fidesi dikilmesi; üçüncüsü, Türk petrol satış yerlerinin yanına çekici dinlenme yerleri yapılmasıydı.

yandan sosyalizmle komünizmi ayırmaya çaba gösterirken bir yandan da ülkedeki komünist propagandanın da doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletleri tarafından yönetilip yönlendirildiğini ortaya koymaya çalıştılar.¹⁵ Gerçek milliyetçiliğin emperyalizme karşı çıkmakla mümkün olduğunu savunan *Yön* kendisine yöneltilen “komünistlik” suçlamalarına “Sevsinler Komünizmle Mücadeleyi” başlıklı yazısında şu cevabı veriyordu:

Asya’da komünizmle mücadele konferansı toplarlar: parayı kim öder? Amerika... Bol ödenekli konferansa Türkiye’den kimler gider? Tevetoğlu ile Darendelioğlu.¹⁶ Milli Emniyetle ilgili önemli açıklamalarda bulunan Suphi Karaman belirtir: İki Mc Carthy özentisi yayın organına CENTO’nun komünizmle mücadele fonu kanalıyla yardımda bulunulmuş. Parayı kim öder? Amerika. Bir dergi, Türkiye’nin petrol ticaretinde tekel kurma sevdalısı yabancı petrol şirketlerinin, özellikle Mobil’in açık açık kiralık sözcülüğünü yapıyor. ... milli petrolü savunanlara ... Mc Carthy vari bir kampanya açıyor. Dündüğü çalan kim? Devlet içinde devlet olma sevdalısı yabancı petrol şirketleri. Basın, sesini çıkarmasın diye çok yüksek ücretli ilanlarla donatılıyor. Parayı veren kim? ... yabancı petrol şirketleri. Komünizmle mücadele bahanesiyle bir memleket böyle sömürülür, böyle sömürgeleştirilir. ... Milliyetçiler artık bu oyunları yutmayınız (*Yön*, 1964c).

Yön’ün antiemperyalist söylemi “gerçek milliyetçilik” teması üzerine kurulmuştu. Buna göre, asıl vatana ihanet edenler Amerika’yla işbirliği halinde ülkenin sömürgeleştirilmesini sağlayanlardı, asıl millet düşmanları milletin kalkınmasını yabancılarla el ele engelleyenlerdi, asıl casuslar Amerika’ya uşaklık edenlerdi. Bu türden bir temanın işlevi, sosyalizme ve antiemperyalist mücadeleye toplumun her katında meşruiyet kazandırmaktı.

¹⁵ *Yön*’ün haber verdiği göre (*Yön*, 1964b) Mobil, Shell gibi petrol firmaları antikomünist yayın organlarını maddi bakımdan destekleyip yönlendiriyorlardı. Mobil tarafından desteklenen bu türden bir dergi, yabancı petrol şirketleri aleyhine açılan kampanyayı yürüten Berkes’i, Aksoy’u, Altan’ı ve *Yön*’ü “komünist ilan etmiş”, “Davalarımızın en büyüğü, bu cennet vatana komünizmi sokmamak ve her görüldüğü yerde ezmektir,” demişti.

¹⁶ Bu iki kişiden Fethi Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* adlı antikomünist kitabın yazarıydı. İhsan Darendelioğlu ise, kısa bir süre sonra kurulacak olan Komünizmle Mücadele Derneği’nin başkanı olacaktı.

Yön Hareketi ve TİP arasındaki ilk ve son “bahar havası” bu dönemde oluştu. Artık iki hareket de antiemperyalist bir hatta ilerlemeye başlamış, eski hırçın polemiklerin yerini dostça dayanışma almıştı. TİP lideri Mehmet Ali Aybar, 1964 Kasım’ında *Yön*’ün Ankara’daki idarehanesine gelip “Türkiye’de bütün ilerici zinde kuvvetler ... birleşmelidir” dediğinde (*Yön*, 1964e) iki akım arasında 1965 seçim sonuçları açıklanıncaya kadar sürecek olan dayanışma süreci başlamış oluyordu. Yön Hareketi ve TİP, Doğan Avcıoğlu’nun “İkinci Milli Kurtuluş Savaşı” formülünde birleşmiş, Kemalist bir temayla birleştirdikleri “istiklâl mücadelesi”nde yan yana gelmeye başlamışlardı. Bir yandan *Yön* dergisinin kapaklarında ve TİP’in teşkilat binalarında sıkça rastlanan kalpaklı fotoğrafı ve “Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme...” diye başlayan sözleriyle Mustafa Kemal imgesi, bir yandan ilk kez *Yön*’ün tarafından yayımlanan ve elden ele dolaşmaya başlayan sosyalizmin en önemli imgelerinden Nâzım Hikmet’in *Kurtuluş Savaşı Destanı*¹⁷ şiiriyle sol, TİP ve Yön Hareketi etrafında toplanmış bir halde emperyalizme karşı yeni bir mücadeleye hazırlanıyordu.

Solda böylesi bir bahar havası yaşanırken, siyasal yelpazenin sağ tarafı geçici bir duraklama içindeydi. 1963 seçimlerinin galibi AP, Ragıp Gümüşpala’nın ölümünün ardından yeni bir genel başkan arayışı içindeydi. ABD Başkanı Johnson’la ahbablığı, yerli ve yabancı sermaye çevreleriyle iyi ilişkileriyle tanınan Süleyman Demirel, o günlerde siyaset sahnesine çıktı ve AP’nin başına geçti. Demirel’in, AP Genel Başkanı olarak ilk icraatı, bütçe görüşmeleri sırasında İsmet Paşa hükümetini

¹⁷ İleride değimileceği üzere Nâzım Hikmet’in şiirleri, ilk kez *Yön* tarafından yayımlanmaya başlanana kadar bir suç unsuru ve komünist olmanın bir deliliydi. Onun şiirlerini yayımlayarak bir tabuyu daha yıkmış olan *Yön*’ün ünlü şairin ilk olarak “Kurtuluş Savaşı Destanı” adlı şiirini basması elbette bir tesadüf değildi. “Sosyalizm en büyük milliyetçiliktir” tezini her fırsatta dile getiren *Yön*, Milli Kurtuluş Savaşı’nı anlatan en iyi şiirin en büyük sosyalist tarafından yazılmasını bu tezinin bir ispatı olarak sunuyordu.

düşürmek oldu. İsmet Paşa, son kez yürüttüğü başbakanlık görevinden ayrılırken “Amerikalılar benim yerime bir Başbakan buldular” diyecekti (aktaran Ahmad, 1996b: 221). Paşa, başında bulunduğu hükümetin Amerika tarafından düşürüldüğünü, yeni başbakan adayı Demirel’in de yine bu ülke tarafından sahneye çıkarıldığını açıkça ima ediyordu.

Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında ve Demirel’in başbakan yardımcılığında yeni hükümetin kuruluşunu takiben Türkiye, siyasal alanın üç kampa bölündüğü bir ortamda seçim sathı mealine girmişti. Bir yanda “İkinci Kuvayı Milliye” sloganıyla Türkiye solunun şimdiye kadar belki de hiçbir zaman görmediği bir güçte seçim çalışmalarına başlayan TİP ve onu destekleyen Yön Hareketi, öbür yanda, söylemini antikomünizm üzerine oturtan, kapitalizm ve ABD ile ilişkilerin sembolü haline gelmiş olan Demirel’in AP’si bulunuyordu. 80 yaşındaki İsmet Paşa’nın CHP’si ise belirsizlik içinde üçüncü taraftaydı.

Halk kitleleri ve 27 Mayıs’ı destekleyen çevreler, 27 Mayıs’tan sonra üç kez koalisyon hükümeti kurup üç kez istifa etmek zorunda kalan İsmet Paşa’ya soğuktu. CHP, TİP’in siyaset sahnesine getirdiği yeni solun da etkisiyle eski çekim merkezi olma özelliğini yitirmeye başlamıştı. Kıbrıs buhranı sırasında Amerika’ya rest çekmek zorunda kalan ve o arada yabancı petrol şirketlerini de “gücendiren” İnönü (Ecevit, 1975: 17-18), Amerika’nın karşısına diktiği Demirel’in AP’si karşısında yeni bir formül bulmalı ve kendini artık TİP’in varlığını da gözетerek konumlandırmalıydı. Nihat Erim’in 1962 yılında *Yön* dergisine verdiği bir mülakatta ifade ettiği formülü hatırladı ve 1965 seçimlerine birkaç ay kala partisinin yeni çizgisini ilan etti; CHP, bundan böyle “ortanın solu”nda bir partiydi.

Yöncüler, daha İsmet İnönü CHP'nin "ortanın solu"nda bir parti olduğunu ilan etmeden evvel, bu partinin yeni bir yönelime gireceğini sezmişlerdi. Süleyman Demirel, son İsmet Paşa hükümetini devirdiğinde CHP'nin önünde iki seçenek olduğunu düşünüyorlardı. Parti, ya canlanmaya başlayan antiemperyalist mücadele çizgisinden yana geçecek ya da onun karşısında yer alacaktı. Yön Hareketi bakımından bu seçeneklerin ikisi de hayırlıydı. Doğan Avcıoğlu, hükümetin düşürülmesinden hemen sonra şöyle yazıyordu:

... ana muhalefet partisi, içte ve dışta yürütülen ısrarlı, fakat dostça çabalarla, antiemperyalist mücadelede açık seçik yerini almaya zorlanmalıdır. Bu çabalar olumlu sonuç vermese dahi, Türk politika hayatına bir açıklık getireceği için yararlıdır ve bugünkü şartlar altında zorunludur (1965k).

Yön Hareketi, CHP'den kopup gelen bir akımdı ve parti içinde kimi yönetici ve milletvekilleriyle Yöncüler arasında fikrî ve organik ilişkiler vardı. Akım, bu ilişkileriyle içeriden ve yayınlarıyla dışarıdan CHP'yi antiemperyalist bir çizgiye çekmeye çabalıyordu. İsmet Paşa "ortanın solu" sloganını ortaya attığında, Yöncüler, bu gelişmeyi ihtiyatlı bir sevinçle karşıladılar. Doğan Avcıoğlu, "ortanın solu"ndaki CHP'yi analiz eden yazısında şöyle diyordu:

Türkiye'de ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır denildiği noktada başlarsa bir anlam kazanır. CHP, seçimler için partinin görüşlerini tespit eden teferruatlı dokümanlarda 'ortanın solu' anlayışını gereken açıklıkta ortaya koyabilmiş değildir. ... Bu yuzuhsuzluğa rağmen, CHP'nin yine de ekonomik bağımsızlığı amaç edinmiş emperyalizme karşı bir tutuma, yavaş ve ihtiyatlı adımlarla yöneldiğini kabul etmek gerekir (1965f).

Seçimler yaklaşırken, Yön Hareketinin siyasal dengeler bakımından üzerinde durduğu iki şey vardı. Biri, CHP'yi daha sola çekmek, öteki TİP'in sosyalizm merkezli bir çizgide hareket etmesini önlemek. Yöncüler 1965 Ekimi'ne kadar bir yandan antiemperyalist mücadelede önemli bir etki yaratabileceğini düşündükleri

CHP'nin daha ileri adımlar atması için çaba harcadılar, bir yandan da TİP'i antiemperyalist mücadele cephesini daraltacak vurgulardan kaçınması ve CHP ile iyi ilişkiler kurması için iknaya dayalı bir gayret gösterdiler. Bu faaliyetlerinin ardında, sosyalizme geçiş için antiemperyalist mücadelenin başarıya ulaşmasının bir önkoşul olduğuna dair kanaatleri yatıyordu. “Yarının hür ve ileri Türkiye’si,” diyordu Doğan Avcıoğlu, “antiemperyalist bir zemin üzerinde kurulacaktır. ... Sosyalizme geçiş, kapitalist olmayan halkçı ve devletçi bir politikanın kaçınılmaz sonucudur. Bu sebeple sosyalistler, antiemperyalist mücadelenin hayati önemini iyi anlamalı, bütün öteki amaçları halen antiemperyalist mücadeleye tabî olarak değerlendirmeye almalıdırlar” (1965k).

Avcıoğlu’nun bu vurgusu, CHP’nin “ortanın solu” siyasetini benimsemesinin ardından TİP yönetiminin kendini CHP’den ayırma ve ona karşıt bir tutum alma eğilimlerinin oluşmasından kaynaklanıyordu. TİP yöneticileri bu dönemde, *Yön*’ün CHP ile TİP’i yakınlaştırma çabasını parti yayın organlarında sert bir dille eleştiriyorlar, Doğan Avcıoğlu’nun bir zamanlar kendilerine yönelttiği “romantiklik” suçlamasını bu kez ona çeviriyorlar, *Yön*’ün “CHP ile sosyalizmi gerçekleştireceğini sandığını” yazıyorlar ve şöyle diyorlardı: “... AP ve CHP hakim sermayeci sınıfların partileridir. ... Seçim oyunlarına kapılıp sadece AP’yi hedef almak ve CHP’yi tamamen bir yana bırakmak, Türkiye İşçi Partisi’nin oylarının CHP’ye kaymasına sebep olur. Bunun için ... AP ile CHP’yi halka birlikte tanıtmak gerekiyor” (*Yön*, 1965i). Devlet örgütlenmesinin önemli bir bölümünü halen elinde bulunduran ve ordunun önemli bir kesiminin desteğini almaya devam eden CHP’nin sosyalist olmasa bile en azından sosyalizme karşı olmamasının ve emperyalizme karşı tavrı almasının antiemperyalist mücadele bakımından büyük önem taşıdığına inanan

Yön'ün TİP yöneticilerinin bu tutumlarına yönelik yanıtı ise şöyleydi: “CHP, sosyalist bir parti değildir, olmayacağı gibi olmak arzusunu da taşımamaktadır. Durum bu iken, *Yön*'ün CHP'yi sosyalist yapmak gibi ham hayaller peşinde koşmayacağı aşikârdır. ... *Yön*, milli bağımsızlık davasında İnönü liderliğindeki bir CHP'nin önemli bir mevki olduğu inancındadır” (*Yön*, 1965i).

1965 seçim kampanyaları başladığında solda bu tartışmalar yaşanırken, AP lideri Demirel bir yanına Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'u öbür yanına Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes'i almak suretiyle eski DP'nin bugünkü AP olduğu mesajını vererek, antikomünizm eksenli bir söylemle seçim çalışmalarını sürdürüyordu. Demirel, her çıktığı meydanda komünizmle eş anlamlı tuttuğu katı planlı devletçiliği, Amerikan karşıtlığını, hür teşebbüs aleyhtarlığını lanetliyor, din ve milliyetçilik duygularını okşayarak meydanları coşturuyordu. AP, “Ortanın Solu Moskova'nın Yolu” sloganıyla CHP'yi, Komünizmle Mücadele Derneklerinin fiili saldırılarıyla da TİP'i hedef tahtasına oturtmuştu. AP'ye göre “sol” komünizm demekti ve Komünizmle Mücadele Dernekleri sol adına ne görürse hınçla saldırıyordu; başta TİP'e sonra da CHP'ye.

İnönü, çok geçmeden, komünizm suçlamalarına ve partisini de kapsayan Komünizmle Mücadele Derneklerinin fiili saldırılarına karşı sert bir tavır aldı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i Derneğin Fahri Başkanlığından istifaya ve hükümeti de Derneğin saldırgan faaliyetleri karşısında tedbir almaya çağırarak şöyle dedi: “Hükümet gereken tedbirleri almazsa, ben SS'lerle de başa çıkarım.” Gürsel, İnönü'nün bu açıklamalarından bir gün sonra Derneğin fahri başkanlığından istifa etti (*Yön*, 1965k).

Görünen odur ki, bir yandan İsmet Paşa'nın antikomünizm karşısındaki bu tavrı, bir yandan AP'nin TİP ve CHP'yi aynı sepete koyan söylem ve eylemleri, ve kanaatimce bir yandan da Yöncülerin CHP ve TİP'i yakınlaştırma çabaları etkili oldu ve seçim kampanyalarının sonraki evrelerinde TİP ve CHP arasında bir söz düellosu ya da çekişme yaşanmadı. Tersine, zaman zaman dayanışma çağrıları içeren açıklamalar yapıldı.

Yöncüler, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ı o günlerde bir kez daha Yön'ün merkez ofisine davet ettiler ve ona 3 kritik soru yönelttiler. Birinci soru, "sizce Türkiye'nin bugün için en önemli meselesi nedir?" şeklindeydi. Aybar, bu soruyu şöyle cevapladı: "Bütün meselelerimiz bağımsızlık noktasında düğümleniyor. Bizim için bugün en önemli dava Türkiye'yi tam bağımsız bir politika yörüngesine oturtacak kuvvetlerin bu seçimlerde ağır basmasıdır." Bu cevap Yöncüler açısından tatmin ediciydi. Aybar, "Türkiye'yi tam bağımsız bir politika yörüngesine oturtacak kuvvetlerin bu seçimlerde ağır basması"ndan bahsederken herhalde AP, YTP, CKMP gibi partilerden değil, TİP ve CHP'den bahsediyordu. Yöncülerin "Bu temel mesele karşısında, mevcut siyasi kuvvetlerin durumu nedir?" şeklindeki ikinci sorusuna Aybar'ın cevabı şuydu: "... Şüphesiz bu hareketin en bilinçli ve en uçta mücadele eden örgütü Türkiye İşçi Partisi'dir. Onunla beraber aynı doğrultuda olan öğrenci derneklerini, Sosyalist Kültür Derneği'ni, Öğretmenler Federasyonu'nu ve yöneticileri uyanmış bazı sendikaları bu hareketin ilerici kuvvetleri arasında saymak icap eder. *Yön*, *Sosyal Adalet*, *Toplum*, *Anadolu* ve Trakya'da çıkan küçük mahalli gazetelerin pek çokları da bu milli kurtuluş hareketinin içindedirler." Aybar, TİP'in, *Yön* dergisi ve SKD'den müteşekkil Yön Hareketini müttefik olarak gördüğünü bu cevabıyla teyit etmiş oluyor, temel tartışmaları değil ortaklıkları vurguluyordu. Bu

cevap da Yöncüler açısından yeterince iyiydi. *Yön*'ün üçüncü ve en kritik sorusu olan "TİP nasıl bir koalisyonda yer alabilir?"e, Aybar, "... 10 Ekim seçimleri sonunda Türkiye'miz yine koalisyon hükümetleri tarafından idare edilecektir. Ama Türkiye İşçi Partisi'nin sahneye çıkmasından sonra bu koalisyonlar ister istemez programları ve yolları birbiriyle açıkça çelişmeyen partiler arasında olacaktır" karşılığını veriyordu (*Yön*, 1965g). Daha önceki koalisyonlar CHP ile programatik bakımından ona zıt olan AP, YTP, MP gibi partiler arasında kurulduğuna göre ve Aybar bu türden koalisyonlara karşı çıkıp "programları ve yolları birbiriyle açıkça çelişmeyen partiler"ın koalisyonunu istediğine göre, TİP ve CHP arasında olası bir koalisyon hükümetine yeşil ışık yakmış oluyordu. *Yön*'ün aynı sayısında bu derginin eski başyazarlarından ve şimdi TİP'in en önemli isimlerinden birisi olan Sadun Aren de, CHP ve TİP arasında olası bir koalisyona partisinin 'evet' diyebileceğini daha açık bir dille belirtiyordu: "Şartlar gerekli kılırsa, elbette bir koalisyona gidilebilir. Koalisyon TİP'e en yakın partilerle ve belirli konularda sarıh anlaşmaya vararak yapılabilir" (*Yön*, 1965ı).

Yöncüler, bu noktadan sonra TİP'i olanca güçleriyle desteklediler. TİP'in bütün siyasi etkinliklerine *Yön*'de detaylı bir şekilde yer verdiler, programını, seçim bildirgesini yayımladılar ve bu partinin seçim kampanyasında yarattığı coşkulu havayı paylaştılar. Örneğin *Yön*, TİP'in İstanbul Taksim mitingini şöyle haberleştiriyordu:

TİP, karşı partilerin korkusunu haklı gösterecek bir hızla, hayret verici şekilde geliştiğinin, genişlediğinin son örneğini Taksim mitingi ile verdi. ... Genel Başkan Aybar ... 'Anadolu'daki emekçi kardeşlerimizi ve burada sizleri gördükten sonra daha büyük bir inançla söylüyorum ki, gün doğdu, doğacak' deyince, miting meydanını dolduran kalabalık ... hep bir ağızdan 'Güneş ufuktan şimdi doğar' marşına başladı ve Taksim meydanında yer gök inledi (*Yön*, 1965c).

Yöncüler, 1965 seçimlerinin ardından antiemperyalist bir zeminde CHP ve TİP arasında bir koalisyon hükümeti kurulabileceğini, bu türden bir hükümetin kurulması durumunda daha önce saflarındaki eşraf ve ağaları ürkütmek için reform hamlelerine girişmeyen CHP'nin daha da sola kayıp sağ kanadını tasfiye edeceğini, yapılacak reformlarla birlikte halkın daha geniş kesimlerinin solu destekleyeceğini umuyorlardı. Seçimlere çok az bir süre kala *Yön*'de yer alan şu tümce bu umudun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir: "... yeni Meclis, sağcı çoğunluğun son iktidar dönemi olacaktır" (*Yön*, 1965h). Yöncülere göre, Demirel liderliğindeki AP ise hezimete uğrayacaktı. Şöyle yazıyorlardı: "Çok dolaşmakla beraber, boş klişe sözleri sıkıcı bir üslupla okumaktan öteye gidemeyen Demirel, kampanyadan hayli puan kaybederek çıktı. Açık hava toplantıları ilgi yaratmadı. ... Bu ilgisizlik AP oylarını aynı ölçüde etkilerse ... AP'nin büyük bir hezimete uğramasını ve partide bir lider buhranı meselesinin baş göstermesini beklemek gerekecektir" (*Yön*, 1965c).

Bir noktayı daha vurgulamak gerekiyor: Yöncüler, 1965 seçimlerinden sonra antiemperyalist bir hükümet kurulabileceğini ummalarına rağmen bağımsızlıklarını korudular. TİP'ten yana taraf olmakla ve CHP'yi destelemekle birlikte, kendilerine önerilen milletvekilliği adaylığı önerilerini reddettiler. Seçimlerden önce şöyle yazıyorlardı: "Bazı partilerden adaylık teklifleri gelmişse de, *Yön* yöneticileri seçimlere girmeyi düşünmediklerini söyleyerek, teklifleri reddetmişlerdir" (*Yön*, 1965e).¹⁸

¹⁸ *Yön* yöneticilerine hangi partilerden milletvekilliği adaylığı önerildiği konusunda kesin bilgiler elde edemedim. Kesin olarak bilinen sadece TİP Genel Başkanı Aybar'ın *Yön* başyazarlarından İlhan Selçuk'a milletvekilliği önerdiği (Mater, 1998: 23). Diğer yandan, öteki *Yön* yöneticilerine de CHP'den teklifler yapıldığına dair bilgiler bulunuyor. Ölümünden kısa bir süre önce Doğan Avcıoğlu ile görüşen Hikmet Özdemir, bu konuda şunları aktarıyor: "... 1960'lı yıllar siyasal yaşamımız açısından ilginç gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Örneğin 1965 yılında Prof. Turhan Feyizoğlu'nun

Yöncüler, seçimlerden sonra ne yapacaklarını ise, gelişmelere göre tayin edeceklerdi. Bununla birlikte, nasıl bir yol izleyecekleri hakkında fikir yürütmek mümkün görünüyor. Önlerinde üç yol vardı: ya TİP'e katılacaklar, ya kendi siyasal çizgilerine uygun bir parti kuracaklar ya da bir entelektüel bir çevre olarak varlıklarını sürdürüp iktidara "yön" vermeye çalışacaklardı. Bu ihtimaller, kendi sözlerinde örtük olarak yer alıyor:

Yön, bütün milliyetçi ve ilerici güçlerin, ekonomik bağımsızlık yolunda, belli bir asgari görüş etrafında toplanmaları için çaba göstermektedir. Şüphesiz ki bahis konusu olan ilericiler arasında organik bir birleşme değildir. Her parti ve dernek kendi yolunda yürüyecektir. Önemli olan bunlar arasında, ekonomik bağımsızlık meselesinde, bir ahenk, bir karşılıklı anlayış kurulabilmesi ve ortak bir dilin doğmasıdır. Daha ileri bir işbirliği, gelecekteki olayların tayin edeceği ve siyasal teşekküllerin kararlaştıracağı bir husustur (*Yön*, 1965e).

1965 seçimleri neticesinde Demirel liderliğindeki AP'nin hezimete uğrayıp bir liderlik buhranı içine düşeceğini bekleyen ve hesaplarını daha çok TİP ve CHP arasında antiemperyalist bir koalisyon hükümeti kurulması ihtimali üzerine yapan Yön Hareketinin seçim sonuçlarıyla birlikte nasıl hayal kırıklığına uğradığını ve yeni bir döneme girdiğini ele almadan önce, bu üçüncü döneme ilişkin bir toparlama yapmak yararlı olacaktır. Akım, bu döneminde, söyleminin merkezinde yer alan "hızlı kalkınma", "köklü reformlar", "devletçi ve halkçı politika" gibi kavramları korudu. Bununla birlikte, bütün bu kavramlar seti "antiemperyalist" bir dizge içinde sıralandı. Antiemperyalizm söylemi sosyalizm-kapitalizm karşıtlığı üzerine değil "yeni sömürgecilik" ve "bağımsızlık" karşıtlığı üzerine kuruldu. Akımın iktidar stratejisi de buna göre oluşturuldu. Antiemperyalist bütün güçleri içine alacak bir cephe hükümeti, Yön Hareketi'nin yeni iktidar stratejisiydi. Yöncüler, bir parti

SKD'nin üyelerinin ve önde gelen *Yön* yazarlarının CHP'den milletvekili olması için uğraşması gibi..." (1995: 56-57).

olarak örgütlenme imkânı bulamadıkları için böylesi bir iktidarın siyasi temsil bakımından CHP ve TİP arasında paylaşılan ve diğer ilerici teşekküller tarafından desteklenen bir hükümet olabileceğini düşündüler ve siyasi enerjilerini bu doğrultuda harcadılar. 1965 seçimlerinin bir cephe iktidarını mümkün kılabileninden hayli ümitliydi. Ümitleri ne kadar büyükse hayal kırıklıkları da o kadar derin oldu.

3-4 Dördüncü Dönem: İhtilâl İçin Arayışlar

1965 seçim sonuçlarının ilan edildiği gün, Yön Hareketinin yeni bir söylemsel dönüşüm sürecine ve iktidar stratejisi için yeni bir arayış dönemine girişinin başlangıcıydı. 1967 Haziranı'nda *Yön* dergisinin yayın hayatına son vermesine kadar devam eden bu dönem, parlamenter rejim içinde hızlı kalkınmaya elverecek reformları amaçlayan “demokratik milli kurtuluş hareketi” söyleminin, yerini, parlamenter yolu dışarıda bırakan “milli demokratik devrim” yoluyla ülkenin sosyal ve idari yapısını değiştirme stratejisine bıraktığı dönemdi. Emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletin bağımsızlığını temsil edecek bir cephe hükümetinin seçim yoluyla iktidara gelmesi ve yapacağı reformlarla toplumsal yapıyı değiştirmesi, Yön Hareketi bakımından artık ihtimal dışıydı. Akım, bu döneminde, Türkiye'nin kurtuluşunun bir “devrim”le mümkün olduğunu söylüyor, “ihtilâlcî” yollardan iktidara gelmenin yollarını arıyordu. Yön Hareketinin bu dönemini programatik ve örgütsel bakımdan “ihtilâl hazırlık” dönemi olarak tanımlamak mümkündür.

1965 seçimleri, bir yandan kapitalizm ve ABD ile ilişkilerin simgesi öte yandan da sola ve sosyalizme düşmanlığın sembolü halindeki Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP'nin kesin galibiyetiyle sonuçlandı. AP, aldığı yüzde 52,9'luk oy

oraniyla Menderes'in 1950'deki zaferine çok yakınlaşmış oluyordu; DP'nin 1950'deki oy yüzdesi 53,3 idi. Seçimlere "ortanın solu" sloganıyla giren CHP ise, yüzde 28,27'lik oy oranıyla çok partili siyasi hayattaki en büyük yenilgisini aldı. Bu seçimler, bir bakıma, 27 Mayıs'ın rövanşı niteliğindeydi. 27 Mayıs'ta süngüyle alaşağı edilenler, 5 yıl sonra hükmetme mekanizmasının hemen her noktasını yeniden ele geçirmişlerdi. AP'nin tek başına hükümet kurabilmek için yeterli olandan da fazla milletvekiline sahip olduğu parlamentoda yeni bir grup daha vardı; TİP, 15 milletvekiliyle Mecliste temsil edilmeye başlamıştı.

Bu sonuçlar ve Meclisin yeni yapısı, *Yön* yöneticilerinin çoğunluğu açısından tam bir hayal kırıklığı niteliğindeydi. Hezimete uğramasını bekledikleri AP seçimlerin kesin galibi, yüzde 35-40 civarında oy alabileceğini tahmin ettikleri (*Yön*, 1965d) CHP ise seçimlerin mutlak mağlubu idi. Onlar açısından, en azından bir dahaki seçimlerde muhtemel olan antiemperyalist bir koalisyon hükümeti ihtimali seçim sonuçları tarafından bir kenara itilmişti.

Yön'ün bu şekilde neticelenen seçimlerden sonraki ilk sayısı, *Yön* Hareketinin en önemli dönüm noktalarından birinin vesikası niteliğindedir. Ağzında bir Amerikan purosuyla keyifli bir şekilde iktidar koltuğuna oturmuş beyaz bir at karikatürünün üzerine yazılmış "Kır At İktidarda" başlığıyla çıkan 133'üncü sayı, akımın kendi içinde yaşanacak çatlamanın ve bundan sonra izlenecek "yön"ün bütün sinyallerini yansıtır.

Yön'ün söz konusu sayısı, başyazı niteliğindeki iki kritik yazıyla çıktı. Bu iki yazı, *Yön*'ün yetkili otoritelerinin önerdikleri iktidar stratejisinde önemli bir ayrılığı haber veriyordu.

İlk yazı Mümtaz Soysal imzası taşıyordu. Soysal, seçim sonuçlarını irdeleyen yazısında (1965), AP'nin tek başına iktidara gelmesinin “politik mücadele cephelerinin kesinlikle belirmesini çabuklaştırmak gibi bir faydası” olacağını belirtiyor ve sosyalistleri uzun soluklu bir mücadeleye davet ediyordu. Soysal’a göre, sosyalistlerin bu uzun soluklu mücadelede yapmaları gereken dört şey vardı:

... bir yandan uyandırılabilir kadar insanı uyandırırken, öte yandan da, gerçek uyanmanın maddi yollardan geçtiğini düşünerek ileride sloganların somutlanmasına yarayacak teknik çalışmaları iyi yapmak, başkalarınca atılacak ama, sonunda ekonomik direnme noktalarının birazcık zayıflamasına yol açabilecek en küçük reformcu hareketleri bile desteklemek ve nihayet, Türkiye’nin tarihi dönüm noktalarında durumu en iyi değerlendirebilecek kadroları yetiştirmek (Soysal, 1965).

Görüldüğü üzere, Soysal’ın sosyalizmin geleceği için yaptığı bütün teklifler sabırlı ve uzun vadeli bir çalışma yapılmasına yönelikti ve *Yön*’ün daha evvelki evrelerinde baskın olan çizgiyi takip ediyordu: bir ihtilâlle iktidarı almaya yönelmek değil parlamenter yoldan iktidara gelmek, devrimci yoldan değil reformlarla toplumsal yapıyı değiştirmek, o zamana kadar da bütün imkânları iyi değerlendirerek sabırlı bir hazırlık yapmak...

Soysal’ın yazısından hemen sonra yer alan yazı ise, daha başlığından itibaren bir “yön değişikliği”ni ima ediyordu. “Seçim Sonuçları Washington’u Sevindirdi... Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır” (1965b) başlığını taşıyan ve imzasız olmakla birlikte Doğan Avcıoğlu tarafından kaleme alınmış olması muhtemel olan yazı¹⁹ dört ana tema üzerine kuruluydu. Yön Hareketinin yeni

¹⁹ Doğan Avcıoğlu’nun üslubunu ve *Yön*’ün hazırlanış biçimini bilenler açısından bu tür bir yazıyı, Avcıoğlu’nun yazdığını tahmin etmek güç değildir. *Yön*’ü ve Avcıoğlu’nu yakından tanıyan Yalçın Küçük’ün bu yazıyla ilgili kanaati de aynı yöndedir: “Bu ... başyazıyı Doğan’ın yazmış olduğundan kuşku duymuyorum.” (1990: 294).

döneminin bütün çizgilerini taşıyan ve süreç içinde “ihtilâlcı” yöneliminin üzerine bina edileceği temeller olan bu temaları ortaya koyup irdelemek yararlı olacaktır.

Yazı, ilk olarak, AP’nin tek başına iktidara gelmesiyle, Türkiye’nin bütünüyle ABD yörüngesine sokulacağını saptıyordu: “...Demirel, Washington’un, başta petrol şirketleri olmak üzere yabancı sermayenin ... yüreklerine su serpen büyük bir başarı sağladı.” Bu saptama, İsmet Paşa’nın başbakan olduğu dönemlerdeki gibi hükümet organının ve parlamentonun antiemperyalist mücadele bakımından bir imkân olma özelliğini yitirdiğini ima ediyordu.

Yazının ikinci vurgusu, antiemperyalist bir iktidarın parlamenter rejim içinde ve “demokratik yarış” ile mümkün olamayacağına ilişkindi. Yazıda öne sürülen teze göre, “20 yıllık parlamentoculuk, kompradorların ve toprak ağalarının, devrimciler aleyhine olarak politik hayata hükmetmesinden başka sonuç vermemiştir” (*Yön*, 1965b). Yazı, Demirel’in başbakan oluşunun hemen ardından yaptığı “seçim kanunu asgari 1961 şartlarına getirilecektir” açıklamasından da bu yönde sonuç çıkarıyor ve TİP’in parlamentoya girmesine imkân veren “milli bakiye” sisteminin kaldırılmasıyla 1969 yılındaki seçimlerde parlamento kapısının TİP’e büyük oranda kapatılacağına dikkat çekiyordu.

Üçüncü vurgu, mevcut toplumsal yapı hakimiyetini sürdürdüğü müddetçe, sosyalistlerin halkla bütünleşmesinin mümkün olmadığına ilişkindi. *Yön* başyazarına göre, bundan böyle halkı inandırarak ve halkın oyuyla iktidara gelmeyi ummak “kötü bir romantizm”di; TİP’in seçim tecrübesi, “romantik bir popülizm”in iflasının ispatıydı:

... TİP, ‘nasırlı eller’den çok, TİP olmasa CHP’ye gidecek memur, öğretmen, gençlik vs. oylarını almıştır. Seçimlerden bir gün önce AP ile yanyana Ankara’da yapılan TİP mitingi bu durumun tipik bir örneğiydi. Beş bine yakın

kişinin izlediği TİP mitinginde, hariciyeciler, plancılar, sosyete dedikodularında ismi geçen güzel hanımlar bol sayıda gözükmekteydi. Bu hanımlar birbirlerine ‘ne nazik topluluk’ diye iltifat yağıdırmaktaydı. Bir TİP toplantısında bulunan CHP senatörü Mebrure Aksoley de, dostlarına ‘Ben CHP toplantılarında, bu kadar nezih insanı bir arada görmedim’ demekteydi. Konuşan hatipler, böyle bir topluluğa ‘işçiler, ırgatlar’ diye seslenmekteydi. Birkaç yüz metre ötede 20-30 bin kişinin katıldığı AP mitingi yapılmaktaydı. Orada işçi ve ırgatların hepsi Demirel’i alkışlamışlardı (Yön, 1965b).

Yön başyazarının bütün bunlardan çıkardığı sonuç ve son vurgusu ise, sosyalistlerin iş ve toprak vaadi²⁰ yoluyla değil, iş ve toprak vererek halkla bütünleşebileceğine ilişkindi. Bu, aynı zamanda, Yön Hareketinin yeni iktidar stratejisinin ilanıydı; muhalefette vaatlerle kazanılamayan halk desteği ancak parlamenter olmayan yolla iktidara gelindikten sonra ona iş ve toprak verilerek kazanılabılırdi: “Şüphesiz sol, toprak vaadi yerine, toprak verebilecek durumda bulunabilse, geleneksel güvensizlik ve iftiralar bir çırpıda etkisiz hale gelecektir.”

Başyazar, AP’nin tekrar iktidara gelişinin 27 Mayıs benzeri bir “askeri ihtilâl”i beraberinde getireceğini de ima ediyordu. Yazıda, Demirel’in Alman televizyonuna verdiği “Türkiye’nin ihtilâllere tahammülü yoktur” şeklindeki sözlerine şu yorum getiriliyordu: “Yanlış söylemiş. ‘Bizim ihtilâllere tahammülümüz yoktur...’ deseydi olurdu. Çünkü hem partisinin hem de partisinin 27 Mayıs ihtilâline tahammül edemedikleri biliniyor.”

Doğan Avcıoğlu’nun, seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından yaptığı saptamalar bunlardı: “sol”un, mevcut toplumsal koşullarda, emperyalizm ve içerideki işbirlikçileri tarafından desteklenen “sağ”la demokratik bir yarışa girip bu yarışın kazanması imkân dahilinde değildi; halkla bütünleşmek ancak iktidar erkinin ele

²⁰ Burada “iş ve toprak vaadi” deyiminin kullanılması doğrudan doğruya TİP’e yapılmış bir gönderme niteliğindedir. “Herkes İş Köylüye Toprak” TİP’in temel sloganıydı ve bu slogan parti ambleminin içine yerleştirilmişti.

geçirilmesi ve halk yararına somut işler yapılmasıyla mümkündü; iktidar demokratik yoldan ele geçirilemeyeceğine göre, geriye kalan seçenek “ihtilâl”di; sosyalistler şimdi 27 Mayıs benzeri bir “ihtilâl”e hazırlanmalıydı.

Bu sonuçlar, *Yön*’ün en önemli iki kurucusundan birisi olan Mümtaz Soysal’ın yukarıda aktarılan önerileriyle hayli farklıydı ve ihtilaf halindeydi. Bu ihtilaf, Yön Hareketinin yeni bir istikamete doğru ilk adımını attığı anda meydana gelmekteydi ve bir iç bölünmenin habercisiydi. Mümtaz Soysal imzasına, bundan böyle, birkaç istisna dışında, *Yön*’de rastlanmadı. Böylece, akımın ortaya çıkışından beri iktidarı elde etme tekniği bakımından yaşadığı iç gerilim parlamenter olmayan yol lehine çözülmüş oldu. Yön Hareketi içinde, uzun erimli ve sabırlı bir mücadeleyle iktidara gelme eğilimini temsil eden Mümtaz Soysal ile yollarını ayıran Doğan Avcıoğlu ise, *Yön*’ün çekirdek kadrosunda yer alan İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi isimlerle bir yandan yukarıda aktarılan saptamalarını temellendirdi ve bir yandan da “ihtilâl” yollarında yeni müttefikler aramaya başladı.

Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin hızla kalkınmasını mümkün kılacak antiemperyalist bir yönetimin iktidara gelişinin parlamenter yolla mümkün olamayacağını iki ana nedene bağlıyordu. Bunlardan biri Türkiye’nin toplumsal yapısıyla, diğeri toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçi sınıflarla Türkiye’yi ileriye götüreceğini düşündüğü kadrolar arasındaki tarihsel olarak kurulmuş negatif ilişkiyle ilgiliydi.

Doğan Avcıoğlu açısından, halkın kendisini ilerletecek ve mevcut tabîyet ilişkilerinden kurtaracak politikaların değil de statükoyu sürdürececek politikaların peşinden gitmesi “ters bir durum”du ve bu durum doğrudan doğruya Türkiye’nin toplumsal yapısıyla ilgiliydi. “Genel oya dayanan çok partili sistemin yirmi yıllık bilançosu,” diyordu, “tutucu güçlerin devamlı zaferini sağlamaktan ibaret kalmıştır.

Genel oy, Batı ülkelerindeki ilerici rolünü Türkiye’de oynayamamıştır. Genel oy, halkın değil, ilerici güçlerin aleyhine olarak, eşrafın ve kompradorun egemenliğini gerçekleştirmiştir. Bu gözlem bizi sosyal yapı meselesine götürmektedir” (Avcıoğlu, 1966m).

Genel oy sisteminin Türkiye’de, Batı ülkelerinde olduğu gibi ilerici bir rol oynayamamasını “sosyal yapı meselesi” ile ilişkilendirerek açıklarken Doğan Avcıoğlu’nun başvurduğu iki tür kaynak vardı. Birincisi, Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa gibi ünlü Türk sosyologlarının Türkiye’nin çeşitli yerlerinde yaptığı saha araştırmalarının sonuçları, diğeri ise Jacques Lambert, Maurice Duverger gibi siyaset bilimcilerin azgelişmiş ülkelerle ilgili siyasal analizleriydi.

Bir sosyologun Doğu Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde, Kıray’ın da Karadeniz Ereğli’sinde yaptığı araştırmalar, aslında 1965 seçimlerinden önce *Yön*’de yayımlanmıştı. Bunlardan ilki, ağalık ve şeyhliğin iktisadi ve ideolojik araçları kullanarak köylülerin bütün hayatını nasıl kontrol altına aldığını gösteriyor, milletvekilliği ve yerel yönetim seçimlerinin “ancak ağa ve adamlarınca kazanıldığı ya da kazandırıldığı” sonucuna ulaşıyordu (*Yön*, 1964d). Kıray’ın sanayileşme sürecindeki Ereğli’de yaptığı incelemeler ise, kapitalizme geçişe rağmen yarı-feodal ilişkilerin halkın her bakımdan eşrafa olan bağımlılığını sürdürdüğünü belirtiyordu (Kıray, 1964). Lambert ve Duverger’in analizleri de, parlamenter demokrasinin, azgelişmiş ülkelerde muhafazakâr güçleri iktidara getirdiğini saptıyordu.

Avcıoğlu, 1965 seçimlerinden önce bildiği ve okuduğu bu araştırma ve incelemeleri, seçim sonuçları ışığında değerlendirdiğinde, “ilericiler”in mevcut toplumsal yapı varlığını koruduğu müddetçe genel oy sistemiyle iktidara gelemeyecekleri sonucunu çıkarıyor ve parlamenter yolun kapalı olduğunu

vurguluyordu. Kendi sözleriyle: “Sosyal yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmedikçe, Batının politik kurumları, tutucu güçlerin egemenliğini sağlayan bir aldatmaca olmaktan öteye gidemeyecektir” (Avcioğlu, 1966m).

Doğan Avcioğlu’nun görüş açısına göre, Türkiye’nin hızla kalkınmasını mümkün kılacak antiemperyalist bir yönetimin iktidara gelişinin parlamenter yolla mümkün olamayacağının ikinci nedeni, Türkiye’de ilerici hareketin öncülüğünü yaptığına inandığı “subay-memur kadrosunun dinamik kanadı”nın tarih boyunca izlediği yanlış politikalar nedeniyle halk kesimlerinde yarattığı “güvensizlik”ti. Tanzimat ilericileri, emperyalistlerle Anadolu’nun sefaletine yol açan anlaşmalar imzalamışlar, İttihat Terakki önderleri Alman emperyalizminin dümen suyuna giderek halka yüz binlerce şehitten başka bir şey vermeyen kanlı bir savaşa girmişler, Kemalist kadrolar da olumlu ve önemli adımlar atmakla beraber, İzmir İktisat Kongresi’nden başlayarak izledikleri yanlış politikalar nedeniyle halkın çoğunluğunu karşılarına almışlar, halk tarafından “jandarma ve tahsildar baskısı”yla anılır olmuşlardı (Avcioğlu, 1965c).

Avcioğlu’na göre, bu, “ilerici güçlerin, tarihten miras büyük talihsizliği” idi ve bu talihsizlik nedeniyle “işçi ve köylü kütleleri ile zinde kuvvetler arasında büyük bir uçurum” oluşmuştu. Zinde kuvvetlerin iktidar dönemlerinde oluşan bu uçurum, muhalefet döneminde kapatılmazdı. Çünkü, iktidar dönemlerinde “bütün sorunları çözmüş ileri ve bağımsız bir Türkiye kurmak için bol bol yeterli” zamanı değerlendiremeyen ve halkla bütünleşmek fırsatını kaçıran “ilerici güçler”, kendilerine inançlarını yitiren “geniş kütleler”in güvenini “doğruları dile getirerek” artık kazanamazlardı. Bu güven, ancak yeniden iktidara gelerek, ama bu sefer “yüz yıllık yanlış modernleşme” politikalarından ders çıkarıp doğru bir modernleşme programı takip ederek kazanılabilirdi (Avcioğlu, 1966l; 1965d).

Böyle bir programın uygulanması için gerekli olan iktidar erkinin geri alınması parlamenter yolla mümkün olamayacağına göre geriye bir seçenek kalıyordu: “ihtilâl”. Avcıoğlu, büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelen AP hükümetinin, böyle bir iktidarın hükmetme alanlarını daraltmak amacıyla yapılmış 27 Mayıs Anayasası’nı şurasından burasından yıpratmaya çalışacağını, Kıbrıs gibi bir “milli dava”da “ezeli düşman” Yunanistan’ın yanını tutan Amerika ile ilişkileri alabildiğince geliştireceğini ve bunların 27 Mayıs’ı yapan asker ve sivil çevreleri yeniden hareketlendireceğini öngörüyordu. “1960 Mayısında süngüyle gidenler,” diyordu “1965 Ekiminde büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir. Yeni iktidar istese de istemese de bir karşı-devrim niteliği taşıyacaktır. ... Böyle bir ortamda hayale yer yoktur: Anayasa tehlikededir” (Avcıoğlu, 1965e). “Bir karşı-devrim” niteliği taşıyan yeni iktidar, devrim olarak görülen 27 Mayıs’ın bütün kazanımlarını geri alacağına ve bu durumda ordu içinde yeni bir kalkışma muhtemel olduğuna göre, bu durumda “Anayasadan ve reformdan yana güçler”in yapabileceği tek bir şey vardı Avcıoğlu’na göre: “demokratik devrim yolunu açmak” (1965d).

“Demokratik devrim yolu”nun açılması, 27 Mayıs’ta olduğu gibi, askeri bir “ihtilâl”in sosyal zeminini hazırlayacak bir muhalefeti örgütlemek yoluyla olabilirdi. Sosyal yapı değişmeden de parlamenter yolla iktidara gelmek için çabalamak ise “devekuşları gibi başını kuma sokmak” ve “hayalcilik” olurdu (Avcıoğlu, 1965d). Doğan Avcıoğlu, artık parlamenter mücadeleyi esas alan bir tutumu “devrimcilik”ten ayırmak için “parlamentoculuk” olarak adlandırmaya başlamıştı (1966m).

Doğan Avcıoğlu’na göre (1966l) “demokratik devrim”, emek-sermaye ya da işçi-burjuva çelişkisinden kaynaklanan sosyalist bir devrim değildi ve “emperyalizm-bağımlı ülke temel çelişmesi”ne dayanıyordu. Sosyal yapıyı değiştirerek kalkınmayı

sağlayacak olan ve böylece işçi ve köylülerin mevcut tabîyet ilişkilerine son vererek “gerçek demokrasi”yi tesis edecek olan bu devrimin görevi ekonomik, politik bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Emperyalizme karşı milletçe mücadelenin zaferiyle mümkün olacak “devrim”, “kendilerini millettten koparmış olan kompradorlara ve emperyalizmin içerideki öbür müttefiklerine de yönelecek ve onlara yöneldiği ölçüde bir sınıflı nitelik kazanacaktı.” Bütün üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi “zinde kuvvetler” öncülüğünde gerçekleşecek bu “devrim”, “işçi ve köylü kütlelerine tarih sahnesinde ön plana çıkma ve sosyalizmi gerçekleştirme yolunu açabilecekti.” Öyleyse sosyalistlerin görevi bütün zinde kuvvetleri “açık seçik bir asgari program etrafında birleştirmek” olmalıydı.

Doğan Avcıoğlu’nun bundan böyle “asgari program” ya da “milli demokratik devrim programı” olarak adlandırdığı, Yön Hareketi’nin daha önceki evrelerinde öne sürdüğü programatik görüşlerinden fazlaca farklı değildi. Değişen şey, bu programın uygulanabilmesinin parlamenter yoldan değil ancak “ihtilâl” ya da “devrim” yoluyla iktidara gelmekle mümkün olabileceğinin ileri sürülmüş olmasıydı. Yön Hareketi, parlamenter yolla iktidarı ele geçirmenin mümkün olduğu dönemde, böylesi bir iktidara geliş biçimi ancak seçmen oyuyla mümkün olduğu için halkın desteğini kazanmak amacıyla hareket edilmesi gerektiğini söylüyor ve “halka doğru” bir “halkçılık” perspektifini benimsiyordu. Halkın desteğini kazanarak iktidarı elde etmenin mümkün olmadığını savunan “milli demokratik devrim” söylemi ise, doğrudan doğruya bu devrime öncülük edecek “zinde kuvvetler”e sesleniyordu. Akımın bu dönemindeki halkçılık perspektifi de buna uygun olarak iktidara gelen “zinde kuvvetler”in işçi ve köylüleri hakim sınıfların egemenliğinden kurtararak “tarih sahnesinde ön plana çıkarma”sını hedefleyen bir halkçılık anlayışıydı.

Yön Hareketinin iktidar stratejisindeki ve söyleminin seslenme biçimlerindeki bu dönüşüm, 1965 seçimlerini takip eden yaklaşık 6 aylık bir zaman zarfında yaşandı. Bu dönemde, seçimlere Yön Hareketiyle zımnî bir ittifak içinde giren TİP ve CHP’de çok daha farklı gelişmeler yaşanıyordu. İktidar stratejilerini ortaya çıktığı dönemden bu yana ordu içindeki hareketlenmelerin yanı sıra siyasal alandaki bu partilere göre oluşturan Yöncüler, TİP ve CHP’deki dönüşümleri her zaman olduğu gibi çok yakından takip ederek bu partilere bir “yön” vermeye çalıştılar.

Seçim sonuçları, Yöncülerin tam tersine, TİP yöneticilerini hayli umutlandırmıştı. Uzun yıllar boyunca Türkiye’de yasaklı olan sosyalizmin üzerindeki yasaklar kalkıp sosyalist fikirler halka açıkça söylendiğinde, halkın hızla bu fikirleri benimseyeceği gibi varsayımdan hareket eden TİP yöneticileri, parlamentoda temsil edilme imkânını elde edip meclis kürsüsü, radyo ve basın aracılığıyla fikirlerini daha yaygın bir şekilde dile getirme olanağına kavuşunca iktidara namzet bir hale geldiklerine inanmaya başlamışlardı (Aren, 1993: 106; Aybar, 1988b: 54). Başkan Aybar, seçim sonuçlarını değerlendirirken bu inancı açık bir şekilde dile getirdi. Aybar’a göre (1968: 474-475) seçim sonuçları “ortamın hazır olduğunu, mayanın tuttuğunu göstermekte”ydi ve o TİP’lilere şöyle diyordu: “Şimdiden yarın seçim varmış gibi çalışacağız. Yurdu karış karış dolacağız; dolaşıyoruz da. Halkımızla diz dize, göz göze konuşacağız; konuşuyoruz da. Ve 1969’da başa güreşeceğiz.”

TİP yöneticileri, 3 yıl sonra yapılacak seçimlerde “başla güreşebilecekleri” inancına kapıldıkları anda, kendilerini, 1965 seçimlerine flört halinde girdikleri Yön ve CHP’den titizlikle ayırmaya başladılar. Aybar, “Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinin son zamanlarda ‘sosyalizm’ sözcüğünü daha sık kullanmaya başlamış olmaları, bazı kişi ve kuruluşların Türkiye İşçi Partisinin paralelinde görünen, fakat

kapitalist ilişkileri muhafaza eden görüşleri, halka telkin etmeye çalışmış olmalarından ileri gelmektedir. Zihinlerin bulandırılmasını önlemek istiyoruz” (1968: 516) derken, sanki *Yön*’ü ima ediyormuş gibiydi. Partisinin toplantılarında yaptığı konuşmalar, solcu dergilere verdiği demeçler adeta, Doğan Avcıoğlu’nun 1965 seçimlerinden sonra öne sürdüğü tezlerle polemik niteliği taşıyordu. Aybar, “tepeden inmece” olarak tanımlamaya başladığı Yön Hareketi ile “Osmanlı tipi ceberrut devletin mirasçısı” olarak adlandırdığı CHP’yi karşısına alıp sert bir dille eleştirmeye başladığında, ve hemen hemen eş zamanlı olarak CHP içinde Turhan Feyizoğlu liderliğindeki bir grup bu partinin benimsediği “ortanın solu” siyasetine karşı muhalefet bayrağı açtığında, 1965 seçimlerinden önce bu üç akım arasında “milliyetçi” güçlerin ABD emperyalizmine ve uzantısı olarak gördükleri Demirel liderliğindeki AP’ye karşı “antiemperyalizm” temelinde kurdukları ittifakla oluşan bahar havası bütünüyle dağılmış oluyordu.

Bu yeni durum, Yön Hareketinin, dördüncü dönemindeki iktidar stratejisini alt üst eden bir gelişmeydi. Seçimlerden önceki zımnî ittifak Doğan Avcıoğlu’nun ortaya koyduğu yeni tezlere göre şekillenip devam etseydi, bu üç akım arasındaki bir işbölümüyle AP hükümeti devrilebilir ve antiemperyalist bir “milli cephe” yönetimi kurulabilirdi. Doğan Avcıoğlu, TİP’in parlamentoda, köylerde ve kentlerde yürüteceği çalışmayla antiemperyalist bir halk desteği yaratacağı, cumhuriyet devletinin kuruluşundan beri bürokrasi ve ordu içindeki etkinliğiyle CHP’nin “ihtilâl”in önemli bir bileşeni olabileceği varsayımından hareket etmişti. Yön Hareketine düşen ise, aydınlar arasındaki etkinliğiyle “ihtilâl”in fikrî yapısını oluşturmak olacaktı. TİP’in kitleler arasında, CHP’nin devlet katında ve *Yön*’ün de aydınlar içinde yaratacağı fikrî ve eylemsel etki, harekete geçmesi muhtemel olarak

görülen askerlerin vurucu gücüyle birleştğinde, daha önce seçim yoluyla oluşması imkân dahilinde görülen antiemperyalist hükümetin bu sefer parlamenter yolu dışarıda bırakarak kuruluşunu mümkün kılabilirdi.

Bütün bu hareket noktalarını işlemez hale getiren TİP ve CHP'deki yeni gelişmeler, Yöncüleri oluşturdıkları stratejinin uygulanmasını mümkün kılacak yeni ittifaklar oluşturma arayışına itti. Bu andan itibaren Yön Hareketi, kendi görüşlerine çok daha yakın olan TİP içindeki muhalif kanadın parti yönetimini ele geçirme hareketini olanca gücüyle destekledi ve CHP içinde de Turhan Feyzioğlu ekibinin tasfiyesi için faaliyet yürüttü.

Yön Hareketinin, TİP'in esas olarak Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren ve Behice Boran'dan oluşan üçlü yönetimiyle ihtilaf halinde olan ve “eski tüfekler” olarak adlandırılan ekiple ittifakının koşulları çok daha önce oluşmaya başlamıştı. Bu ekibin önde gelen ismi Mihri Belli, *Yön* dergisinin yayına hayatına başlamasıyla birlikte geliştirdiği ve daha sonra “milli demokratik devrim” olarak adlandırılan tezlere başından itibaren yakınlık duyuyordu²¹. TİP'in eski genel sekreterlerinden Yahya Kanbolat'tan öğrendiğimize göre (1979: 17), Mihri Belli, düşünsel bakımdan yakınlık duyduğu *Yön* dergisiyle ilişki kurabilmek için “Mehmet Doğu” takma adıyla

²¹ “Milli Demokratik Devrim” teorisinin “patent”inin kime ait olduğu, Türkiye soluna çok içeriden bakan kişiler arasında tartışma konusudur. “Milli Demokratik Devrim” ya da “MDD’cilik” genellikle Mihri Belli adıyla anılır. Bu yaygın kanıda Mihri Belli’nin 1970’e doğru temel tezlerini *Milli Demokratik Devrim* adlı bir kitapçıkta toplamış olması ve bu andan itibaren de bu ekibin kısaca “MDD’ciler” olarak adlandırılması etkili olabilir. Fakat, Milli Demokratik Devrim teorisinin temel tezlerinin *Yön* dergisi ve esas olarak da Doğan Avcıoğlu tarafından geliştirildiğine dair görüşler de vardır (bkz. Akdere ve Karadeniz, 1994: 245). 1960’lı yıllardan günümüze kadar Türkiye sosyalist hareketinin içinde yer alan Aydın Çubukçu da, kendisiyle yaptığım görüşmede bu yönde fikir beyan etti (Atılğan, 2000i). Kanaatimce de, bu teori Türkiye’de Doğan Avcıoğlu tarafından geliştirilip formüle edilen bir teoriydi. Fakat esas önemli olan Ertuğrul Kürkçü’nün dikkati çektiği gibi (Atılğan, 2000e), hem programatik bakımdan hem de iktidar stratejisi bakımından “milli demokratik devrim” tezlerinin Komintern’in az gelişmiş ülkeler için sunduğu bir program olmasıdır. Özellikle Doğan Avcıoğlu’nun sonra da Mihri Belli’nin bu programın geliştirilmesiyle ilgili durumları, sorunu Türkiye’nin somut koşullarına uyarlamaları bakımından değerlendirilebilir.

daha 1962 yılında bir yazı yazmış ve bu dergide yayımlanması için Kanbolat'ın aracılığını istemişti. *Yön*'ün 48'inci sayısında yayımlanan yazı, bu dergide öne sürülen görüşlerle bir paralellik taşıyor ve “zinde kuvvetler önderliğinde bir demokratik devrim” için “milli cephe” çağrısıyla sonlanıyordu (Belli, 1962: 2). Belli ile Avcıoğlu arasındaki bu düşünsel yakınlığın fiili bir ilişkiye dönüşmesi ise 1965 yılında gerçekleşti. Bu ikili (Mihri Belli artık ‘E. Tüfekçi’ takma adını kullanıyordu), o yıl Fransız Marksist Roger Garaudy'nin *İslamiyet ve Sosyalizm* adlı kitabını birlikte Türkçe'ye çevirdiler ve kitap Yön Yayınları tarafından basıldı. Belli, kitabın yayımlanmasını takiben de *Yön*'de E. Tüfekçi takma adıyla bazı yazılar yazmaya başladı.

1951 TKP tutuklamaları sırasında Yakup Demir kod adıyla bilinen Zeki Baştımar'la ihtilaflı hale düşen Mihri Belli'nin geçmiş devrimci mirasın ve kendi deyimiyle “Türk Solu”nun temsilcisi olarak ortaya çıkmasına 1966 Martı'nda Türkiye'de baş gösteren “komünist avı” iyi bir vesile oldu. Yurt dışında örgütlenmiş olan ve *Yeni Çağ* adında bir gazete çıkarıp bunu Türk basın organlarına yollayan Yakup Demir önderliğindeki “Dış TKP”nin Moskova'da yapılan Sovyet Komünist Partisi Kongresine katılması, Türkiye'de bir süredir durulmuş olan komünizm histerisinin yeniden dirilmesini sağladı (*Yön*, 1966e). Mihri Belli, bu gelişme üzerine *Yön*'de bir yazı yayımlayarak Sovyetler Birliği'ni uyardı ve Yakup Demir'i sert bir dille eleştirdi. Belli'ye göre (1966b), Sovyetler Birliği Türkiye'nin gerçeklerini doğru değerlendiremiyor ve “şarlata oyununa” geliyordu. Bu durum, bir yandan Sovyetler ve Türkiye arasında kurulmaya başlayan iyi ilişkileri gölgeliyor bir yandan da Türkiye'de Amerika taraftarı gerici çevrelerin eline koz veriyordu. Dış TKP

üzerinden yürütülen antikomünist histerinin “asıl hedefi komünizm değil, Türk toplumunun önündeki kutsal görev olan milli bağımsızlık”tı. Belli şöyle yazıyordu:

Türk toplumunda en yurtsever, en devrimci, en sağlam ne varsa onu özünde taşıyan Türk Solu bu ulusal uyanışın öncülüğünü etmektedir. Türk solu bu göreve layık olduğunu gösterecektir. Bu tarihsel şartlar içinde Türk soluna gölge düşürecek her davranış, bağımsız, halkçı, devrimci bir Türkiye kurma davasına, Türk ulusal davasına ihanettir. ... Bu küçük mülteci grubu, Türkiye’de tek bir kişiyi temsil etmez (1966b).

Belli’nin bütün bu söylediklerinden iki sonuç çıkarılabilirdi. İlk olarak Sovyetler, bir mülteci grubunu destekleyeceğine, bizzat Sovyet teorisyenleri tarafından geliştirilen asker ve sivil aydınlar önderliğinde antiemperyalist bir devrimle “kapitalist olmayan yol” dan sosyalizme geçiş modelinin Türkiye’deki savunucusu olan “Türk Solu”nu desteklemeliydi. İkinci olarak, geçmişin devrimci mirasını ancak Türkiye’de ve TİP içinde mevzilenmiş ulusal uyanışa öncülük eden “eski tüfekler” sahiplenebilirdi.

Mihri Belli’nin *Yön*’de çıkan bu yazısının TİP’teki yankıları oldukça sert oldu. Başkan Aybar, partisinin Ankara İlk Kongresine gönderdiği ve Behice Boran tarafından okunan mesajında “Türkiye İşçi Partisini bir Sosyalist kuruluş olarak bu maziye organik bir şekilde bağlamaya çalışmak nasıl yersiz bir gayretse; Partimizi maziye mal olmuş hareketlerin yeniden denenebileceği bir ortam saymak da boş bir hayaldir. Böyle bir hevese kapılanlar olursa, hevesleri kursaklarında kalacaktır” (Aybar, 1968: 496) dediğinde, doğrudan doğruya TİP içinde konumlanmış ve parti yönetimine karşı iktidar mücadelesine girişmiş olan Mihri Belli çevresini hedef alıyordu.

TİP yönetimi, Mihri Belli çevresini partiden istifa etme sinyalleri vermeye başladıktan sonra, *Yön*, sayfalarını “eski tüfekler”e açtı ve “sosyalizm tartışmaları” adı altında TİP yönetimine karşı taarruza geçti. Erdoğan Başar (Berktaş), Muvaffak

Şeref, Mihri Belli, Ahmet Say, Vahap Erdoğan, Can Yücel, Arslan Başer Kafaoglu gibi geçmişte TKP ile ilişkili olan ya da “milli demokratik devrim” tezini savunan TİP’liler, Doğan Avcıoglu’nun Haziran 1966’da son derece dikkatli bir şekilde başlattığı “sosyalist strateji tartışmaları”na katıldılar. Bir yanda Doğan Avcıoglu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi *Yön* yöneticileri ve “eski tüfekler”, bir yanda Aybar, Aren ve Boran’dan oluşan TİP yönetimi artık kıyasıya bir tartışmanın içindeydiler. Tartışmalar üç ana soru ekseninde yoğunlaşıyordu: Türkiye halen “milli demokratik devrim” aşamasında mıydı yoksa bu devre artık tamamlanmış ve sosyalizme geçiş şartları oluşmuş muydu; devrime işçi sınıfı mı yoksa sivil ve asker aydınlar mı öncülük edecekti; iktidarın ele geçirilişi parlamenter yoldan mı olacaktı yoksa “ihtilâli” yoldan mı? Türkiye sol hareketinin o dönemdeki en etkili kişileri tarafından derinlemesine yürütülen ve başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek bu tartışmaları özetlemek yararlı olacaktır.

Yön’e göre²², “milli demokratik devrim”, “Türkiye’nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek”, “feodalizmin bütün kalıntılarını yok etmek”, “halktan yana planlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye’de sosyalizmin kuruluşuna elverişli bir kalkınmayı gerçekleştirmek” demekti ve bütün bunlar henüz gerçekleşmediği için “demokratik devrim, 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal’in Anadolu toprağına ayak basmasıyla başlayan büyük uyanışın bugünün şartlarında devamından başka bir şey değildi” (Avcıoglu, 1967). TİP yöneticileri açısından ise Türkiye, Kurtuluş Savaşı’yla birlikte burjuvazinin ara tabakalarının önderliği ve iktidarında “milli demokratik devrim” aşamasını tamamlamıştı. Behice

²² Mihri Belli etrafında toplanan “eski tüfekler” grubu ile *Yön*’ün görüşleri büyük bir paralellik gösterir. Bu çalışmanın esas konusu olması itibarıyla TİP’le olan tartışmalarda Belli grubunun değil Avcıoglu’nun görüşlerini esas alıyorum.

Boran, *Yön*'ün Türkiye'nin demokratik devrim aşamasını tamamlamadığına ilişkin görüşlerine cevap verirken şöyle diyordu: "Milli Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi bir Milli Demokratik Devrim dönemi değilse nedir öyleyse? Tamamlanmamışmış. ... Az gelişmiş ülkelerde ara tabakaların, olduğu kadarıyla yerli burjuvaziyle birlikte, yapacakları 'Milli Demokratik Devrim' ... işte ancak Türkiye'deki kadar yapılabilirdi" (1970: 254-255).

TİP'e göre, Türkiye'nin, Milli Kurtuluş Savaşını zafere ulaştırıp siyasi ve iktisadi bağımsızlığını kazandıktan sonra "yeniden emperyalizmin kucağına düşmesi"nin sebebi "Milli Demokratik Devrim'in küçük burjuva sivil-asker kadrolarının öncülüğünde ve burjuva ideolojisi çerçevesinde yürütülmüş olması"ydı (Boran, 1970: 254). O nedenle Türkiye'nin emperyalizmden kurtuluşunu ülkeyi Amerikan emperyalizmi ile ittifaka sokan bu kadrolar sağlayamazlardı. (Aybar, 1968: 495). Türkiye'nin emperyalizmden kurtuluşu ancak "işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında bütün emekçi sınıf ve zümreler" tarafından sağlanabilirdi. TİP açısından işçi sınıfının öncülüğü etrafında bütün emekçi sınıf ve zümreler "Amerikan boyunduruğundan kurtulma" mücadelelerini aynı zamanda sömürücü sınıflara ve ülkeyi yeniden Amerikan emperyalizmine bağlayan "Osmanlı tipi ceberrut devletin mirasçısı" olan asker ve sivil bürokrasi ile bunların temsilcisi olan CHP'ye karşı vereceklerdi (Aybar, 1968: 465, 474, 606, 688). Bu durumda, emperyalizme karşı verilen mücadele ile sosyalizm için verilen mücadele "madalyonun iki yüzü" gibiydi (Aybar, 1968: 606).

Yön açısından ise, Aybar'ın, Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı*²³ adlı çalışmasının sonuçlarını politika diline tercüme ederek "Osmanlı tipi ceberrut devletin temsilcisi" olarak tanımladığı "kadro", antiemperyalist bir mücadele ile "Osmanlı devleti denilen komprador kumpanyasını" yıkan "ihtilâlcî kadro" idi (Avcioğlu, 1966i). Doğan Avcioğlu'na göre (1966f), antiemperyalist mücadelenin kaderini şimdi de işçiler değil bu "ihtilâlcî kadro" tayin edecekti. TİP yöneticilerinin "Saint Germain kahvelerinde görülen biçimde soyut bir işçi hayranlığı, bir ırgat efsanesi"yle gerçekçi davranmadıklarını öne süren Avcioğlu'nun (1966k) bu argümanın başlıca dayanağı tabii senatör Haydan Tunçkanat tarafından açıklanan "Çok Gizli CIA Raporu" idi. Rapora göre (*Yön*, 1967e), Amerikan politikalarının ve bu politikalarının uygulayıcısı AP hükümetinin önünde üç büyük engel vardı. Bunlardan birincisi "çetin ceviz" olarak adlandırılan İsmet İnönü, ikincisi AP'ye düşman olan subaylar, üçüncüsü de "devlet cihazı"nın çoğunluğunu oluşturan muhalefete bağlı bürokratlardı. Avcioğlu, bu CIA raporuna dayanarak, Aybar ile giriştiği polemikte şöyle diyordu: "... CIA raporunda, Amerikan emperyalizminin emellerine karşı dikilen en büyük engel olarak 'kapıkulu ceberrutları' gösterilmektedir. Proletaryadan, sendikalardan ve TİP'ten söz yoktur" (1966f).

Yön'ün, TİP tarafından öne sürülen, "işçi sınıfının demokratik öncülüğünde antiemperyalist ve sosyalist mücadeleyi birlikte yürütme" stratejisine yönelik

²³ Divitçioğlu'nun kitabı, kuramsal bir nitelik taşımakla birlikte, 1960'ların entelektüel ve politik dünyasında, doğrudan doğruya devrim stratejisi konularıyla ilişkilendirilebilirdi. TİP Genel Başkanı Aybar, (1968: 474), DP'nin 1950'de iktidara gelişini "yörüngesine oturmamış bir halk" devrimi olarak tanımlarken ve CHP'yi Osmanlı tipi devlet yönetiminin mirasçısı olarak adlandırırken Divitçioğlu'nun "kuramsal" tezlerine dayanıyordu. Bu tezlere göre asker, sivil ve aydınlar Osmanlı devletinin egemen sınıflarıydı. Mehmet Ali Aybar, halka tepeden bakan bu sınıfların egemenliğinin cumhuriyet döneminde de sürdüğünü söylüyordu. Aybar'a göre, halk 1950'de CHP'yi devirirken aslında bu egemen sınıflara olan tepkisini dile getirmişti ama sosyalist bir alternatif olmadığı için DP'yi desteklemişti. Doğan Avcioğlu, Divitçioğlu'nun kitabını doğrudan politik sonuçları olmasını gözönünde tutarak sert bir dille eleştirdi. Marx'a dayanarak yaptığı eleştirisinde Avcioğlu, Divitçioğlu'nun tezlerini "fantazi" olarak değerlendirdiyordu (1966j).

eleştirisinin esası, “zinde kuvvetler” ya da “ara tabakalar” olarak adlandırılan kesimlerin işçilerin peşine takılarak sosyalist bir mücadeleye girişmeyecekleri varsayımından kaynaklanıyordu. Sosyalistler işçi sınıfı öncülüğü ve sosyalizm sloganlarını öne çıkardıklarında “zinde kuvvetlerin” bu platforma asla yanaşmayacaklarını ve tersine sosyalistlerle “çatışmaya gireceklerini” düşünen Yöncüler, bu durumda “sosyalist hareketin hüsrana uğrayacağı”nı savunuyorlardı (Avcioğlu, 1966g).

İki akım arasındaki üçüncü ihtilaf konusu, iktidarın ne şekilde ele geçirileceğine ilişkindi. TİP yöneticileri, “halkın zaten damarlarında olan sosyalizm”in halkla temas edilerek bilinç seviyesine ulaştırılmasıyla sosyalizmin “bir halk eğilimi” haline geleceğine kuvvetle inanıyorlar (Aybar, 1968: 489), 1965 seçimlerinde aldıkları sonuçlara bakarak 1969 seçimlerinde “başa güreşeceklerini” varsayıyorlardı. Seçim yoluyla iktidara geldiklerinde, aynı zamanda iktidarın sınıf yapısının da değişeceğini düşünen TİP yöneticileri, partilerinin seçmen desteğiyle iktidara gelişiyle “sosyalist devrim”in de gerçekleşmiş olacağını savunuyorlardı (Aren, 1993: 221). Benimsedikleri mücadele yöntemleri ise “pasifti.” Örneğin, Amerikan emperyalizminin “halkın pasif direnişi”yle yurttan kovulabileceğini düşünüyorlardı. Başkan Aybar, Amerikalılara karşı “pasif direnme kampanyası”nı başlatırken şöyle diyordu:

Sokakta, nakil vasıtalarında, köyde kentte, her rastladığımız Amerikalıya gözlerimizle nefretimizi anlatacağız. Şoför kardeşim, Amerikalıyı arabasına almayacak; berber kardeşim, Amerikalı bayanın saçını taramayacak; bakkal, zerzevatçı, kasap kardeşlerim, Amerikalıya bir şey satmayacaklar. Amerikalıya evimizi kiralamayacağız, Amerikalının yanında çalışmayacağız. Ta ki, gittikçe

daralan bu yalnızlık çemberi Amerikalıya selâmetin, Türkiye’den çıkıp gitmek olduğunu anlatsın” (Aybar, 1968: 473).²⁴

TİP yönetimi, Yön Hareketi ve “eski tüfekler”in “parlamentar olmayan yoldan iktidarı ele geçirme” düşüncesini ise “dalalet” olarak niteliyordu. “Bir yeni 27 Mayıs’la sosyalizmin kestirmeden kurulacağını düşünenler varsa bu kimseler hata içindedirler” sözleriyle Yön Hareketi ve “eski tüfekleri” karşısına alan Mehmet Ali Aybar “Çünkü, halkımız ‘Osmanlı tipi devlete’ dönüşür diye, tepeden inme sosyalizm denemesine, hiç değilse pasif kalmak sureti ile, karşı koyacaktır. ... Kaldı ki, halka dayanmadan iktidara gelen bir ‘takımın’ iktidarda kalmak kaygısı ile birtakım tavizler vermeyeceği de temin edilemez” diyordu (1968: 474-475).

Daha önce gösterildiği üzere, parlamentar yoldan iktidara gelmenin Türkiye’nin sosyal yapısı nedeniyle imkân dahilinde olmadığını savunan Doğan Avcıoğlu, TİP yönetiminin “pasif direniş”le Amerikan emperyalizmini yurttan kovma tutumunu alaya alarak “İşçilerimiz ve köylülerimiz, Amerikan ve Alman şirketlerinde iş bulabilmenin hayali içindedirler” diye yazıyordu. Doğan Avcıoğlu, “Türk toplumunun içinde bulunduğu aşamayı ve bu aşamadaki kuvvet ilişkilerini doğru değerlendiren bir stratejiden yoksun” olarak “işçi sınıfı öncülüğü” gibi bir argümanla ortaya çıktığı için “sol sapma” içinde bulunduğunu iddia ettiği TİP yönetiminin, iktidarı elde etme yöntemi bakımından da bir “sağ sapma” içine düştüğünü belirtiyor ve şöyle diyordu:

²⁴ TİP’in böylesi bir “pasif direniş”le emperyalizmi ülkeden kovup kovamayacağı bir yana, en azından o dönemde emperyalizme karşı sokaklara dökülen gençlik kitleleri için bir seçenek olamayacağı açıktı. Örneğin emperyalizmi protesto etmek için ODTÜ’de Amerikan Elçisi Commer’in arabasını yakan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına “Ben olsam arabayı yakmaz; rektörle yemek yerken Commer’e: ‘Siz bizim davetlimiz değilsiniz; bir elçinin davetsiz misafir olamayacağını elbet takdir edersiniz’ derdim” diyen Aybar’ın (1988b: 9) devrimci gençlik açısından bir çekim merkezi olması çok zayıf bir ihtimaldi. Nitekim, ‘68’in antiemperyalist dalgasında başı çeken gençler, kısa sürede Aybar-Aren-Boran yönetimine karşı Yön Hareketi ve “eski tüfekler”in geliştirdiği muhalefet akımı içinde yer almaya başladılar.

Sosyalist teoride ‘tepeden inme-sandıktan çıkma’ tarzında bir ayırım yoktur. Şu ya da bu yolla iktidara gelenlerin sınıfı karakterini esas alan bir ayırım vardır. Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise, rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı herhalde faşizm değildir. Keza, sosyalizm yapacağım diye büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelen Hindistan Kongre Partisi, büyük burjuva ve kompradorların eline ve oradan da emperyalizmin kucağına düşünce, sandıktan çıktı diye bir imtiyaza sahip olacak değildir. ... Dominik’in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başbakanı mı daha halkçıdır, yoksa seçim yapmayı reddeden tepeden inmecisi Castro mu? ... Süleyman Bey parlamentoculuğunu, Atatürk rejiminden ve 27 Mayıs yönetiminden bin kere daha iyi mi sayacağız? (1966f).

TİP ile Yön Hareketi-“eski tüfekler” ittifakı arasında yaklaşık 5 ay boyunca kıran kırana devam eden bu tartışmalar sırasında güç dengesi ikinci grup lehine olarak değişmeye başlamıştı. TİP yönetimine karşı muhalefet hareketi, ne derece güçlü olduğunu bu partinin 22-23 Ekim 1966’da yapılan İstanbul kongresinde açıkça gösterdi. Sadun Aren, kongre divanı başkanlığını muhalefetin adayı karşısında ancak birkaç oyla kazanabildi. Bunun üzerine TİP yönetimi, partinin büyük kongresini, muhalefetin İstanbul ve Ankara’daki gücünü gözetererek Malatya’da toplamaya karar verdi (Aren,1993: 108).

Malatya Kongresi parti yönetimi ile muhalefet arasında kesin bir hesaplaşmanın yaşandığı arenaya dönüştü. Parti içindeki muhalifler, bu kongreye ayrı bir Genel Yönetim Kurulu listesiyle katıldılar. Amaçları önce Genel Yönetim Kurulu’nu sonra da Merkez Yönetim Kurulunu ele geçirmekti. Yön Hareketi, aynı görüşleri paylaştığı “eski tüfekler”in parti yönetimini ele geçirme çabalarını olanca gücüyle destekliyordu. Çünkü, bu durumda TİP, *Yön*’ün savunduğu çizgiye çekilecek ve Doğan Avcıoğlu’nun deyimiyle (1966f) “hikmeti vücudu” “işçi ve köylü kütlelerini bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışmak” olan vazifesini ifa edecek, Yön Hareketi

de CHP ve ordu içinde antiemperyalist bir merkez oluşturarak “ihtilâl”e “yön” verecekti.

Yön Malatya Kongresinden hemen önce, parti içi muhalefetin görüşlerini yansıtan ve kongrede okunmak üzere hazırlanan yazıyı tam metin olarak yayımladı.²⁵ TİP yöneticilerinden Tarık Ziya Ekinci’nin verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000f), Doğan Avcıoğlu da bizzat kongreye katılarak muhalefete açık desteğini verdi. 3 gün boyunca süren kongre TİP yönetiminin zaferiyle sonuçlandı ve kongreyi takiben açılan soruşturmalara Mihri Belli önderliğindeki “eski tüfekler” etrafında toplanan muhalefet hareketi neredeyse tamamen tasfiye edildi.²⁶

TİP içindeki muhalefetin yenilgisi Yön Hareketinin de bu cephedeki yenilgisiydi. Yöncülerin TİP içindeki mücadeleleri biraz öfkeli ve biraz da umutsuz bir şekilde sona erdi. Dergi, Malatya Kongresiyle ilgili haberinde, muhalif kanadın hazırladığı raporun nasıl reddedildiğini anlattıktan sonra TİP yönetimine karşı öfkesini şu sözlerle dile getiriyordu: “Raporun reddinden sonra Behice Boran’ın bir Romalı gladyatör tebessümüyle, sigarasından derin bir nefes çekişi görülmeye değeri” (*Yön*, 1966c). Yöncülerin, TİP’ten büyük oranda umut kestiklerini ise şu sözler yansıtıyordu: “... sosyalist örgüt yöneticileri ... sosyalist teoriyi hazmetmeden ve ciddi bir stratejiden yoksun olarak yola çıkmışlardır. Bir sosyalist hareketi yozlaştıracak ve yıkacak olan en büyük tehlike budur” (*Yön*, 1966b).

TİP içinde verdikleri mücadeleyi kaybeden Yöncüler, şimdi, diğer cephedeki, CHP içindeki mücadelelerine başlayacaklardı.

²⁵ “TİP Nereye Gidiyor?” başlıklı bu metin Vahap Erdoğan tarafından kaleme alınmıştı (bkz. Erdoğan, 1966).

²⁶ Sadun Aren’in verdiği bilgiye göre Malatya Kongresini takiben 200 kadar muhalif disiplin kurullarına sevk edilerek TİP’ten çıkarıldı (Aren, 1993: 109).

Yöncüler, CHP'nin sosyalist bir parti olmadığından ve asla olmayacağından emindiler. CHP'nin içinden gelmiş ve her dönem bu partiyle ilişkilerini sürdürmüş kişiler olarak partinin yapısını çok iyi tanıyorlar, parlamento ve yönetim organlarının önemli bir bölümünün eşraf, toprak ağası ve antisosyalist kişilerden oluştuğunu biliyorlardı. Eğer sorsaydınız, size CHP milletvekilleri ve yöneticilerinin her birinin hangi sınıfları ve hangi siyasal eğilimleri temsil ettiklerini tek tek sayabilirlerdi.²⁷ Bununla birlikte Yöncüler, ordunun ve bürokrasisinin önemli bir bölümünün, sosyalist fikirlere uzak olmakla birlikte Cumhuriyet yılları boyunca devlet ile özdeş olan CHP'ye bağlılıklarını sürdürdüklerinin de farkındalardı. Bu partinin antiemperyalist bir zemin üzerine oturtulabilmesi durumunda, “milli demokratik devrim”, hem “ihtilâl” hazırlığı döneminde hem de “ihtilâl”den sonra önemli bir müttefik kazanmış olabilirdi. CHP'nin antiemperyalist bir zemin üzerine oturması ise ancak CHP içinde varolduğuna inandıkları “antiemperyalist mücadelenin ön saflarında dövüşmeye azimli bir dinamik grup”un (Avcıoğlu, 1966i) parti yönetimine hakim olmasıyla mümkün olabilirdi. Bu bakımdan Yöncülerin CHP'ye yönelik çalışmalarının içeriğini “ortanın solu” siyasetini bütünüyle antiemperyalist, antifeodal bir içeriğe kavuşturmaya çalışmak ve bu yönde atılan adımları desteklemek oluşturdu.

1965 yenilgisinden sonra “ortanın solu” sloganı CHP içinde büyük tartışmalara yol açmıştı. Parti içinde bir grup, yenilginin nedenlerini “ortanın solu”na bağlıyor, bir diğer grup ise partinin geleceğinin “ortanın solu” siyasetinin daha somut ve net bir şekilde tanımlanmasına bağlı olduğunu savunuyordu. Bu iki grup giderek Profesör Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından temsil edilmeye başladı.

²⁷ *Yön*, 1965 seçimlerinden önce CHP'nin milletvekili adayları listesini isim isim analiz etmiş ve bu partinin “çoğunluğu sağcı bir parti olma kimliği”ni sürdürdüğünü saptamıştı (*Yön*, 1965h).

Feyzioğlu, CHP'nin sosyalizmi çağrıştıran bütün temalardan hızla sıyrılmasını partinin en önemli meselesi olarak görüp savunurken Ecevit tersi bir yol izleyerek “ortanın solu” söylemini bir “düzen değişikliği” teması etrafında derinleştiriyordu.

Yöncüler, CHP içindeki bu çatışmalı durumda açıkça Ecevit'i desteklediler ve Turhan Feyzioğlu'na savaş açtılar. *Yön*'ün Feyzioğlu ve ekibine karşı yürüttüğü mücadelede başlıca iki argümanı vardı. Bunlardan ilki, Feyzioğlu'nun “ortanın solu”na karşı çıkışının temelinde kariyer hırsının yattığıydı. İlhami Soysal, “sosyalizm”le eş anlama geldiğini çok iyi bildiği halde CHP'nin seçim bildirgesine “toplumculuk” deyimini koyduran, 1965 seçimleri sırasında yakın çevresini sosyalistlerden oluşturan, basındaki yazılarıyla Fransa Birleşik Sosyalist Partisi lideri Mendes France'ı Türkiye'de tanıtan Feyzioğlu'nun “solda lider olamayacağını, buna çapının yetmeyeceğini görünce ... sağda liderlik peşinde koşmaya başladığı”nı yazıyordu (1967). *Yön*'ün, Feyzioğlu'na karşı mücadelesindeki ikinci argümanı, Feyzioğlu ekibinin Amerika tarafından yönlendirildiğine ilişkindi. *Yön*'ün yayınlarına göre, Feyzioğlu, ABD Büyükelçisi ile “çok içiçe konuşmalar” yapıyor, “CIA ile yakın işbirliği halindeki servisler”le temas ediyor, “ortanın solu ekibini Amerikalılara gammazlıyor”du. Bütün bunlar, Feyzioğlu ekibinin CHP'yi ele geçirme çabalarının gerçekte “emperyalizmin büyük oyunu” olduğunu ortaya koyan gelişmeler sayılabilirdi (*Yön*, 1967h). Doğan Avcıoğlu'na göre (1967e; 1967f; 1967g), Amerikalılar “CHP içinde sol fikri en kararlı biçimde savunan ve emperyalist emelleri sert bir dille eleştiren Ecevit'in Genel Sekreterliğe gelişi”nden sonra Feyzioğlu ile yakın bir işbirliği kurmuşlardı. Amaçları, Feyzioğlu ekibini CHP'de egemen kılarak, bu olmazsa da onlara “AP'nin ilerici görünüşlü ikinci nüshası” niteliğinde bir parti kurdurtarak Türkiye'de “Filipin tipi bir demokrasi”

sistemi oluşturmaktı. Bu sisteme göre, Türkiye’de, biri sol öteki sağ görünüşlü olan ama her ikisi de Türkiye’yi ABD yörüngesinden çıkarmayacak olan iki ana partili bir siyasal hayat oluşturulacak, böylece bir “tahterevalli demokrasisi” yerleştirilecekti. *Yön*, Feyzioğlu ve ekibine karşı açtığı mücadeleyi onu “Çerkez Ethem” ilan ederek tamamladı (*Yön*, 1967d). Feyzioğlu’nu “1967 Model Çerkez Ethem” olarak ilan etmenin taşıdığı anlam açıktı: Kemalist gelenekte Ethem, istiklâl savaşına katıldıktan sonra bu savaşa ihanet edip düşman saflara katılmıştı; 1950’li yıllarda DP yönetimine karşı “hürriyet mücadelesi”nin bayraktarlığını yapan Feyzioğlu da, Amerikalılarla işbirliği yaparak “bağımsızlık mücadelesi”ne ihanet etmiş oluyordu.

Yöncülerin, Feyzioğlu ekibine karşı titizlikle yürüttüğü bu mücadelenin etkili olmadığı söylenemez. Bu etki, doğrudan doğruya Feyzioğlu’nun *Yön* Hareketini kendi mücadelesinin en önemli hedeflerinden biri olarak seçmesine ve “ortanın solu” ekibini daima *Yön*’le ilişkilendirerek eleştirmesine bakılarak anlaşılabilir. Turhan Feyzioğlu, İsmet İnönü ve “ortanın solu” ekibinin “*Yön*’ün sosyalist emellerine alet olduğu”nu iddia ediyor (*Yön*, 1967h), basına verdiği demeçlerde ve parti içinde yaptığı konuşmalarda *Yön*’ü ve bu derginin yöneticileri olan Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk’u hedef alıyor (*Yön*, 1967g), parti toplantılarında, Karl Marx’ı “büyük bilim adamı” olarak tanımlayan Avcıoğlu’nun aslında komünist olduğunu iddia ediyordu (*Yön*, 1967b).

CHP içinde sanki *Yön* ve “ortanın solu” ekibi arasında bir eşdeğerlik ya da bir ittifak kurulmuş gibiydi. “Ortanın solu” ekibi, Feyzioğlu’nun saldırılarına karşı her durumda *Yön*’ün savunuyordu. Örneğin “Ortanın solu”ndan bir CHP’li, Feyzioğlu’na hitaben şöyle diyordu: “1960’tan önce *Forum*, Anadolu aydınının dergisiydi. Şimdi bağımsızlık davamızda, *Yön*, Anadolu aydınına ışık tutmaktadır” (*Yön*, 1967c).

Sonuçta, 28 Nisan 1967’de toplanan CHP 4. Olağanüstü Kongresi Ecevit ve “ortanın solu”nun zaferiyle sonuçlandı ve Feyzioğlu ekibi CHP’den istifa ederek yeni bir parti (Güven Partisi) kurdu. Bundan sonra GP antisosyalist bir söylemle politika hayatındaki yerini alırken, CHP “ortanın solu” ekibinin zaferiyle yeni bir sürece girmiş oldu.

Yöncüler ise, TİP’teki mücadelelerinde yenilgiye uğramış olsalar bile CHP’ye yönelik mücadelelerinde mağlup olmamış sayılabilirlerdi. Artık, teorik bakımdan söylenecek her şey söylenmiş, Türkiye’ye verilmek istenen “yön” ana hatlarıyla ortaya konulmuş, nasıl bir iktidar stratejisi izlenilmesi gerektiği net bir biçimde tanımlanmış, muhalefet partileri içinde verilecek mücadele verilmişti. Geline bu nokta, *Yön*’ün varlık nedenini de ortadan kaldırmış oluyordu; çünkü *Yön*’ün amacı bütün bunları yapabilmektir. Şimdi sıra, belirlenmiş “yön”de “devrim”i örgütlemeye gelmişti: *Yön* dergisi 30 Haziran 1967’de yerini *Devrim* gazetesine bırakmak üzere yayın hayatına son verdiğinde Yön Hareketi bir “ihtilâl” denemesine kalkışmak için ilk adımını atmış oluyordu.

Yön Hareketinin dördüncü evresi, akımın iktidar stratejisi bakımından bir kesinliğe kavuştuğu dönemdi. Kuruluşundan bu yana “parlamentar yol” ve “ihtilâlcı yol” arasında sürekli bir gerilim yaşayan ama esas olarak birinci yol üzerinde yoğunlaşan akım açısından artık seçim yoluyla iktidara gelmek bir seçenek olarak ortadan kalkmıştı. Yapılması gereken şey, ilerici güçlerin demokratik yollardan iktidara gelmesini imkânsız kılan mevcut sosyal yapıyı köklü bir şekilde dönüştürmek üzere iktidarı ele geçirmektir. Demokrasi ancak sosyal yapı değiştiğinde “gerçek demokrasi olacak”, Türk insanı ancak o zaman egemen sınıfların ideolojik ve ekonomik boyunduruğundan kurtularak “vatandaşlık payesine” ulaşacaktı

(Avcioğlu, 1967). İhtilâlciler yollarla iktidara gelmesi öngörülen ve “Türk toplumunun bütün sağlam, ilerici ve milliyetçi çevrelerinin eseri” olacak olan iktidar “Türk halkını gerçekten temsil edecek olan demokratik devrim cephesi”nin iktidarı olarak tasarlanmıştı (Avcioğlu, 1967). İktidarın ele alınışı ise, TİP’in halk sınıfları içinde örgütlenmesi, parlamento, basın, radyo yoluyla genel bir etki oluşturmaya, CHP’nin bürokraside, orduda, parlamentoda bir “milli cephe” iktidarına zemin hazırlaması, *Yön*’ün de Türkiye aydınlarının birikimini derlemesi ve bütün bunları askerin vurucu gücüyle birleştirmesi yoluyla mümkün olacaktı. Yöncüler, geçmişten beri geliştirdikleri fikirlerini, bu dönemlerinde, “yarının Sosyalist Türkiye’sinin temellerini atacak” bir “milli demokratik devrim programı” (Avcioğlu, 1967) halinde sundular. Bu program, “derin bir toprak reformu”, “dış ticaretin devletleştirilmesi”, “halkçı bir devletçiliğin ekonominin bütün bölümlerine uygulanması”, “Türkiye’nin milli bağımsızlığı ile bağdaşmayan bütün anlayışların feshedilmesi” ve “planlı bir genel ekonomik ve kültürel kalkınma” gibi kavramlarla ifade ediliyor ve 27 Mayıs Anayasasını kendi icrası için yeterli bir hukuksal zemin olarak görüyordu (Avcioğlu, 1967). Yön Hareketi, bu dönemdeki esas enerjisini TİP üzerinde yoğunlaştırdığı için sosyalist bir devrim öngörmemekle birlikte hitap ettiği kitlelere yoğun bir sosyalist temayla sesleniyordu. Akım, doğrudan doğruya asker-sivil aydın işbirliğine dayalı bir ihtilâl denemesine girdiği son döneminde görüşlerini sosyalist bir dille ifade etmekten bütünüyle imtina edecektir.

3-5 Beşinci Dönem: Bir İhtilâl Denemesi

Yön Hareketinin, iktidar stratejisi ve kullandığı kavramların dönüşümü bakımından beşinci dönemi, *Yön* dergisinin kapanmasıyla 9 Mart 1971’de girilip yenilgiyle

sonuçlanan “ihtilâl” denemesi arasındaki evreyi kapsar. Akımın daha önce oluşturduğu fikirler ve bu fikirleri ifade eden kavramlar bu dönemde sosyalist değil bütünüyle Kemalist bir dille ifade ediliyordu. Mevcut düzeni bir “ihtilâl”le devirme stratejisini benimseyen akım, bu döneminde, parlamenter seçeneklerle ilgili bütün çabalarını terk etmiş ve bu yönde çabalayan partilerle olan ilişkilerini tamamen kesmişti.

Yöncüler, en önemli araçları olan *Yön* dergisinin yayın hayatına son verdiklerinde, Türkiye sol hareketinde yalnızca bir derginin yayımcıları değil belirli bir akımın temsilcileri olarak kabul edilmeye başlamışlardı. İlhan Selçuk dönemin en prestijli yazarlarından birisi olarak, İlhami Soysal etkili gazetecilerden birisi olarak, Doğan Avcıoğlu da bir “ideolog” olarak “üç kişilik bir aydın çevre” olmanın çok ötesinde bir etki ve saygınlığa sahiptiler. Türkiye solu açısından rekor olarak değerlendirilebilecek uzunca bir dönem boyunca “sosyalist” bir dergi çıkarmışlar, etraflarında Türkiye’nin en seçkin aydınlarını toplayabilmişler, ülkenin temel sorunlarını tartışmaya açmışlar ve Türkiye’ye vermek istedikleri “yön”ü ana hatlarıyla ortaya koyup asker ve sivil aydınlara aktarmışlardı. Akımın tartışmasız lideri Doğan Avcıoğlu, bütün “tepeden inmecî”, “komünist” suçlamalarına rağmen CHP yönetimine kendisi kabul ettirebilmiş ve *Yön*’ün kapanmasını takiben CHP Yüksek Danışma Kurulu üyeliğine seçilmişti. TİP içinde verdiği mücadele istediği gibi sonuçlanmasa da “sosyalist strateji tartışmaları” sırasında hemen hemen bütün sosyalist aydınlar ve gençlik önderleri arasında hatırı sayılır bir ağırlık kazanmıştı. Ordu ve bürokrasi içindeki sol fikirlere meyilli çoğu kişiler onun ve dergisinin düzenli bir okuyucusuydular; dönemin Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri

Emin Değer'in deyimiyle (1998) Türkiye'de *Yön* dergisinin ve Doğan Avcıoğlu'nun "tıryakileri"nden söz ediliyordu artık.

Doğan Avcıoğlu, *Yön* dergisinin kapanmasını takip eden yaklaşık bir buçuk yıllık süreyi kapsayan "boşluk"u ünlü kitabı *Türkiye'nin Düzeni*'ni yazmakla geçirdi. Türkiye'de sol hareketin ve gençlik eylemlerinin doruğa çıktığı dönemlerden birinde Doğan Avcıoğlu gibi Türkiye'ye "yön vermek" iddiasındaki bir kişinin neden gözlerden ırak bir yere²⁸ çekilerek kitap yazmaya koyulduğu merak uyandırıcı bir konudur. Bu sorunun cevabı kendi kaleminden şöyle verilmiştir:

Haftalık *Yön*'ün amacı, Türkiye'nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayınlı ve ana çizgileriyle gözler önüne sermektir. Bunu tam olarak yaptığımız ve söylenmesi gereken her şeyi tam olarak söylediğimiz kanısındayız. Şimdi boşluk, ... yarının Türkiye'sinin nasıl inşa edileceği konusundaki uzun araştırmalarla, iç ve dış olaylarda günlük doğru haber geniş ve sağlam yorum sağlama noktasında gözükmemektedir (*Yön*, 1967a).

Görünen odur ki, Doğan Avcıoğlu, "yarının Türkiye'sinin nasıl inşa edilebileceği"ni bütün detaylarıyla ve derli toplu bir şekilde ortaya koymak, sonra da bu doğrultuda günlük bir gazete aracılığıyla "devrim"i yönetmek istiyordu.

Bu planın ilk adımı *Türkiye'nin Düzeni* idi. Kitap, 1968 yılında yayımlandığında, toplumun her kesiminde, Türkiye'de o zamana kadar görülmemiş bir etki yarattı. Bu etkinin Yön-Devrim Hareketinin gelişim süreçleri üzerindeki sonuçları üzerinde kısaca durmakta fayda var.

Türkiye'nin Düzeni, *Yön*'deki birikim süreciyle birlikte düşünüldüğünde, Doğan Avcıoğlu'nun, Metin Toker'in deyimiyle (2000: 300), "radikal askerlerin sivil

²⁸ Kayınbiraderi Doğan Yurdakul'un verdiği bilgiye göre (Atılğan, 2000h) Doğan Avcıoğlu söz konusu kitabını Dragos'taki yazlık evinde yazdı. Bununla birlikte yurt ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etti. İngilizce, Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanan ne kadar dergi ve gazete varsa her gün hepsini baştan sona okuyor ve başta Can Yücel olmak üzere aydın dostlarıyla görüşmeler yapıyordu.

başbakan adayı” haline gelmesinde önemli bir rol oynadı. 27 Mayıs’tan sonra, yapılan darbenin amaçlarına ulaşmadığı kanısına vararak iki “ihtilâl” demesinde bulunup ikisinde de yenilen askerler, 27 Mayıs’ın “başarısızlığı”nı fikrî bir hazırlığın olmamasına bağlıyorlardı. Askerler arasındaki bu yaygın inancın ifadelerini, 12 Mart’a kadar sürekli olarak “ihtilâl” arayışlarında bulunan bütün önde gelen askerlerin açıklamalarında bulabiliriz. Örneğin Albay Talat Aydemir, hatıralarında, ihtilalin başarıya ulaşmasının önkoşulunun doğru bir “fikirîyat” olduğunu söyler (1968: 227). 1965 sonrasındaki “ihtilâl” hazırlıklarında yer alan Kurmay Albay Necdet Düvencioğlu, subayların, 27 Mayıs’tan sonra “fikirîyat”ın önemini anladıklarını ve artık aralarında bir çeşit okuma grupları kurup ihtilâl safhasından önce aydınlarla temasa geçmek gerektiği kanısına vardıklarını anlatır (Boğaziçi Yayınları, 1973: 91). Daha önemlisi, 12 Mart’a uzanan süreçteki en etkili cuntanın önde gelen asker kökenli isimleri, geçmişteki en büyük iki hatalarının “fikirsizlik” ve kendilerine fikir verebilecek sivil aydınlarla kenetlenememiş olduğunu vurgularlar. Cemal Madanoğlu’nun şu sözleri buna iyi bir örnektir:

27 Mayıs ihtilâlcileri olarak hepimiz, katıksız Atatürkçülerdik. Ama ... Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye’nin hangi yöntemlerle kurulacağı hakkında bir fikrimiz yoktu. Bunu sağlayabilecek kenetlenmeyi gerçekleştirebilmiş değildik (*Devrim*, 1970d).

Yön dergisinin yayın hayatına son verdiği günlerde ordu içinde yeniden “ihtilâl” arayışları başlamıştı ve böyle bir amaç peşinde koşan subaylar kendilerine fikrî bakımdan “yön” gösterebilecek sivil aydınlar arayışı içindelerdi. Geçmişten beri, ordu içindeki bu türden hareketlenmeleri dolaylı ya da dolaysız olarak destekleyen ve bu bakımdan birçok subayın sempatisini toplayan Doğan Avcıoğlu, “Kemalizmin öngördüğü tam bağımsız, uygar ve halkçı Türkiye’nin hangi yöntemlerle

kurulacağı”nı son derece ayrıntılı bir şekilde gösteren *Türkiye’nin Düzeni*’ni yayımladığında, tam da askerlerin aradığı türden bir kişi haline gelmişti.

Türkiye’nin Düzeni, Doğan Avcıoğlu’nun kendi deyimiyle “1970 öncesinin özel koşulları dikkate alınarak” yazılmıştı (aktaran Özdemir, 1983: 103). Bu “özel koşullar” kuşkusuz ki, Kemalist bir geleneğe sahip olan, halen sosyalizme son derece uzak olan, ama olası bir “ihtilâl”de vurucu güç rolünü oynayabilecek olan ordunun, ve bürokrasinin bazı kesimlerinin koşullarıydı. Kitapta, son derece dikkatli bir dil kullanılmış, Marksist ya da sosyalist terminolojiye asla başvurulmamış, Türkiye için önerdiği “milli devrimci kalkınma yolu”, Doğan Avcıoğlu’nun “bağımsızlık içinde toplumsal devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak” şeklinde özetlediği “Kemalist tez”in “temele indirilmesi ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesi” olarak sunulmuştu (Avcıoğlu, 1968: 526).

Yayımlanışının hemen ardından ordu içindeki subayların hatırı sayılır bir bölümü *Türkiye’nin Düzeni*’ni okumuş ve kitapta öne sürülen fikirlerden etkilenmişti. Bu iddiayı destekleyen birçok gösterge vardır; fakat belki de en inandırıcısı dönemin katı bir sağcısı olan Taha Akyol’un söyledikleridir:

O sırada yedek subay olduğum için subaylarla sohbetlerimde Avcıoğlu’nun tezlerinin askerler üzerindeki etkisini sezebiliyordum. Yedek subaylığımı, hukukçu olduğum için özel kura ile MSB ‘Madalya Şubesi’nde yapıyordum ...Genelkurmay kütüphanesine girme yetkimiz vardı. Avcıoğlu’nun kitabını hem okumak hem de ne ölçüde okunduğunu anlamak için Genelkurmay kütüphanesinden istedim. Bir süre sırada bekledim. Çünkü çok okunuyordu anlaşılan. Kitabı aldığımda da çok okunduğu belliydi, kitabın yıpranmasından, satırlardaki çizgilerden vs... (Atılgan, 2001).

Genç subayların okumak için Genelkurmay kütüphanesinde sıraya girdiği bu kitap, daha üst rütbeli subaylar arasında da derin bir etki yaratmıştı. Bu etki hakkında dönemin Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Celil Gürkan, “Silahlı

Kuvvetlerimizde ... o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan bir referans kitabı haline gelmişti ki,” diyecek ve ekleyecekti: “hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral [Faruk] Gürler bana ‘Celil, *Türkiye’nin Düzeni* kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm’ demişti” (aktaran Birand vd., 1994: 175).

Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni* ile istediği hedefe ulaşmış sayılabilir; artık “ihtilâl” arayışları içindeki askerlerin gözdesiydi. Askerler de, kendilerini, aradıkları adrese ulaşmış sayabilirlerdi; Avcıoğlu, arkadaşlarıyla birlikte “ihtilâlin aranan fikriyatçısı” rolünü rahatlıkla oynayabilirdi. İşte, *Yön* yöneticileriyle ordu içinde 1965 seçimlerinden sonra başlayan “cunta” örgütlenmeleri arasındaki ilişkiler bu koşullarda başladı.

Yön’ün yönetici kadrosunu oluşturan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu, eğer iddialar doğruysa²⁹, ordu içindeki çeşitli örgütlenmelerle temas arayışlarına başladıktan sonra, önce “14’ler” olarak bilinen grubun önde gelen isimlerinden Orhan Kabiyya etrafındaki oluşuma dahil oldular. Fakat, fikrî ayrılıklar nedeniyle bu oluşumdan kısa sürede ayrıldılar ve 27 Mayıs’ın kilit ismi Cemal Madanoğlu etrafında oluşmaya başlayan “cunta” ile ilişkiye geçtiler (Boğaziçi Yayınları, 1973: 34).

²⁹ Türk siyasal hayatında “Madanoğlu Cuntası” olarak bilinen ve Yön-Devrim Hareketi’nin çekirdek kadrosunun da içinde yer aldığı “ihtilâl örgütü” hakkında doğruluğu kanıtlanmış kesin bilgiler yoktur. Bu konuda “belge” olarak sayılabilecek tek doküman, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı tarafından, bu örgüt hakkındaki tutuklamalarla ilgili olarak 12 Mart’tan sonra hazırlanan “iddianame”dir. Bu belge de, adı üzerinde savcının “iddia”larından oluşmaktadır. Onun dışında bu örgütle şu veya bu düzeyde ilişkili olan kişilerin anıları ve gazetecilere verdiği demeçler vardır. Aşağıda, bu “ihtilâl örgütü” hakkında en kaba hatlarıyla verdiğim bilgiler esas olarak bu kaynaklara dayanıyor. Söz konusu bilgilerin “bilimsel değeri” elbette tartışma götürür. Bununla birlikte, gerek Yön-Devrim Hareketiyle ilişkili olan asker ve sivil kişilerin anıları, gerekse de akımın gelişim seyri dikkate alındığında başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşat Eyüboğlu gibi Yöncülerin bu örgütle bağlantılı olduklarına dair iddiaların doğru olmadığını düşünmek için çok az neden kalır.

Asker ve sivil olmak üzere iki ayrı gruptan oluşan “Madanoğlu Cuntası” İttihat ve Terakki modelini esas alan bir teşekküldü. Tıpkı İttihat ve Terakki gibi gizliydi, üye kabul ederken aşırı dikkat ve titizlik gösteriyor, “bayrak, Atatürk ve silah” üzerine yemin ettikten sonra gerekli gördüğü kişileri bünyesine dahil ediyordu³⁰. Orgeneral Cemal Madanoğlu’nun 1965 seçimlerinden arda kalan oy pusulalarından birinin arkasına yazılmış bir “tüzük”e göre yönetilen örgütün Başkanı Madanoğlu, Genel Sekreteri Doğan Avcıoğlu idi (Boğaziçi Yayınları, 1973: 42-43; Küçük, 1990: 356).

Cunta içinde yer alan asker orijinli ve sivil kişilerin birbirleriyle “kenetlenme” amaçları farklıydı. Daha önce belirtildiği gibi askerler, fikrî bir yapıya sahip olmadan başarılı bir ihtilâlin mümkün olmadığına inanıyorlardı. Cuntanın kilit isimlerinden birisi olan Osman Köksal’ın³¹ *Devrim* gazetesinde 27 Mayıs’ın eksiklerini değerlendirmek üzere yazdığı “İhtilâl” başlıklı yazıda yer alan şu sözleri askerlerin bu kanaatini iyi bir şekilde yansıtır:

Kuvvet ne yön tayin edebilir ve ne de mimarlık yapabilir. Ayrıca kuvvet yenilebilir de... Yenilmeyen tek güç, fikirdir. Fikir, yenilmeyen başı başına bir güç ise de, Kuvvet’le (kılıçla) kenetlenen fikrin başaramayacağı ihtilâl, devrim yoktur. ... İhtilâlleri Fikir-Kuvvet (kılıç) kenetlenmesi yapar (1970).

Cuntanın sivil kanadında yer alan *Yön* yöneticilerinin askerlerle “kenetlenme” ihtiyaçları ise, öngördükleri düzen değişikliğinin parlamenter yolla ve emekçi kitleler arasında yapılacak uzun soluklu çalışmalarla başarılabileceğine olan inançsızlıklarıydı. 6 yılı aşkın bir sürelik *Yön* döneminde, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede “kapitalist olmayan yol”dan sosyalizme geçiş için parlamenter yolun kapalı olduğuna kanaat getirmişler, ülkenin sosyalizme doğru yol alabilmesi için önce bu

³⁰ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin üye alımındaki titizliği ve üye alım biçiminin Kur’an, bayrak ve silah üzerine yeminle olduğunu anlatır (Ahmad, 1995b: 15).

³¹ Osman Köksal, 27 Mayıs Darbesi’nde Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanıydı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ı tevkif eden kişiler arasındaydı.

sistemi kuracak emekçi sınıfları iktisadi ve ideolojik baskı altında tutan sosyal yapının yukarıdan aşağıya değiştirilmesi gerektiğine inanmışlardı. Bu ise, ancak bir “ihtilâl” yoluyla, bir “kılıç darbesi”yle mümkün olabilirdi. İşçileri örgütleyerek sosyalizme yönelmek Yöncüler için bir nevi zaman kaybıydı. Doğan Avcıoğlu’nun, Rasih Nuri İleri’ye 12 Mart’tan önce söylediği şu sözler, Yöncülerin bu kanaatlerini en iyi yansıtan ifadelerden biridir:

Siz (TİP) işçi sınıfını örgütleyip eğitmek yolunu seçtiniz. Buna karşı değilim; ancak bu uzun vadeli bir girişimdir, vaktimiz yok, süratle bir çatışmaya gidiyoruz. Biz zinde kuvvetleri de yanımıza alarak gerçek anlamıyla Atatürkçü, devrimci bir Türkiye kurulabileceğine inanıyoruz. Sosyalizme bu yoldan varabileceğimizi saptıyoruz ... (İleri, 1998: 9-10).

Doğan Avcıoğlu’nun dediği gibi, 1968’den itibaren Türkiye gerçekten de bir çatışmaya doğru gidiyordu. Giderek radikalleşen gençlik eylemleri, bunların karşısında faşizan etkinlikler, ordu içinde yeniden başlayan “cuntalar devri” 27 Mayıs öncesi günleri hatırlatır gibiydi. Yöncüler, bu koşullarda askerlerle ilişkiye geçmişlerdi. Amaçları, muhtemel bir askeri ihtilâli kendi belirledikleri yönde ilerletmekti. İlhan Selçuk’un gazeteci Nadire Mater’e söylediği üzere ordudan sosyalizm beklemiyorlardı (Mater, 1988: 22). Bununla birlikte, mevcut çalışmanın daha önceki bölümlerinde gösterildiği üzere, Türk ordusunun “tarihen ilerici” olduğunu düşünüyorlar ve Atatürkçü subayların vurucu gücüyle gerçekleşecek bir hükümet darbesinin “koşulların zorlamasıyla” sosyalizme açılabilmesine inanıyorlardı. “Nasır modeli” bu bakımdan Yöncüler için iyi bir örnek olabilirdi.

Doğan Avcıoğlu, *Yön*’ün kuruluşundan ve belki de daha öncesinden beri, özel bir dikkatle takip ettiği Mısır’daki “Hür Subaylar Hareketi”ni incelediği yazısında (1966e), “Nasır örneği”nin Türkiye için mühim bir örnek olabileceğini belirtiyordu. Yazı, “Kral Faruk rejiminin ahlaksızlığına, hırsızlığına, satılmışlığına fena halde

öfkelenen 7 kişi”nin bir tepkisiyle başlayan hareketin, ilk başta işçi sınıfına ve sosyalizme karşı son derece tepkili ve sert olmasına rağmen, antiemperyalist özellikleriyle nasıl kısa sürede dönüştüğünü, Sosyalist Milli Yasa’yı kabul edip Sosyalist Birliği Partisi’ni kurduğunu, Süveyş Sosyalist Enstitüsü’nü oluşturarak burada işçi ve köylüleri sosyalist bir eğitimden geçirmeye başladığını, önceleri temerküz kamplarında topladığı sosyalistleri ve Marksistleri bu Enstitünün başına geçirdiğini, Mısır’a yön veren *El-Missa* adlı gündelik gazeteyi sosyalist aydınların emrine verdiğini uzun uzun anlattıktan sonra, kendi açısından önemli gördüğü bir noktaya dikkat çekiyordu: Nasır, Askeri Akademide Atatürk’ün hayatını okuyarak politikaya ilgi duymaya başlamış ve iktidarda iken Kahire’deki Türk temsilcilerinden Atatürk hakkında eserler istemişti. Yani, Nasır’ın düşünsel serüveni Kemalizmle başlamış ve oradan sosyalizme ulaşmıştı. Bu durumda Türkiye de benzer bir süreç yaşayabilir, askeri bir ihtilâle fiilen öncülük yapacak olan Kemalist askerler devrimci aydınların yol göstermesi ve koşulların zorlamasıyla ülkenin sosyalizme doğru ilerleyişinde önemli bir rol oynayabilirlerdi. Avcıoğlu’nun Nasır hareketinden çıkardığı sonuç şuydu:

Emperyalizme karşı ciddi bir tutum, diyalektik bir gelişme sonucu, Nâsır rejimini sosyalizme yöneltmiştir. Emperyalizmle mücadele, sosyalist mücadele değildir. Ama uzlaşma yollarına sapmadan yürütülen bir antiemperyalist mücadelenin, birtakım zigzaglar çizilse dahi, ulaşacağı yol sosyalizmdir (1966e).

Doğan Avcıoğlu’nun özellikle *Türkiye’nin Düzeni*’nde ve daha sonra da *Devrim* gazetesinde geliştirdiği söylemin neden, bir zamanlar dünyanın en ileri ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu’nun emperyalizm tarafından nasıl çökertildiği ve şimdi de Türkiye’nin çağdaş uygarlığa ulaşmasının önündeki en büyük engelin yine emperyalizm ve içerideki soyguncu işbirlikçileri olduğu üzerine kurduğu, bu

bağlamda daha iyi anlaşılabilir. Avcıoğlu, bir kere emperyalizme ve gayrı milli soyguncu kapitalizme karşı hareketlenen askerlerin ve “zinde kuvvetler”in diğer kesimlerinin, önünde sonunda sosyalizmi benimsemek zorunda kalacaklarına kesin olarak inanıyordu. Bu bakımdan Yöncüler, askerleri sosyalist yapmak gibi bir yol izlemek yerine onların güvenini kazanmaya çalıştılar. İlhan Selçuk, 1969 yılında bir cunta toplantısından çıktıktan sonra, henüz gerçek kimliğini bilmediği MIT ajanı Mahir Kaynak’a şöyle diyordu: “Askerler bize itimat etsin yeter. Ondan sonra alacağımız bütün tedbirleri tasvip ederler. Onun için ben askerlere bir şey anlatmaktan ziyade onlarla dostluk kurmaya çalışıyorum” (Boğaziçi Yayınları, 1973: 84).

Askerler tarafından kurulan “ihtilâl örgütü”ne dahil olmak ve orada etkili pozisyonlar elde etmek, Yöncülerin bu dönemdeki iktidar stratejilerinin bir yanıydı. Ama onlar, “zinde kuvvetler” diye tanımladıkları diğer kesimlerin, bazı politikacılar, ilerici örgütlenmeler, gençlik kesimleri, sendika liderleri ve emekçi kesimlerin desteğini elde etmeyi, genel bir kamuoyu yaratarak ihtilâl fikrine meşruiyet kazandırmayı da istiyorlardı.

Türkiye'nin Düzeni bu bakımdan da işlevli oldu. Kitabın etkileri yalnızca orduyla sınırlı kalmadı, gençlik ve genel olarak aydınlar arasında da belki de böylesi bir kitaba bir daha nasip olmayacak bir ilgi yarattı. Yunus Nadi ödülünü kazanan kitap, dönemin sosyalist hareketi içinde yürütülen Osmanlı toplum yapısı, Tanzimatçılık, İttihat ve Terakki Hareketi, Kemalizm, azgelişmişlik gibi bütün sorunları ele alıyordu. Bu haliyle belli başlı aydınlar, kitapta daha önce yürüttükleri tartışmalar hakkında tartışılmaya değer çözümlemeler bulabilirlerdi. Dönemin gençlik önderleri çokça tartıştıkları devrim stratejisi hakkında net görüşler ya da Kurtuluş Savaşı'na

katılan Şeyh Servet Efendi'nin başında sarığıyla “güçlü bir komünist partisi kurmak” için çabalayışının ilginç öyküsünü okuyabilirler, bürokraside görev yapan memurlar kendi tarihleri hakkında belki de hiç duymadıkları bilgilerle karşılaşabilir, Amerikalılar kendilerini düşman ilan eden bir akımın bu tutumunu nasıl gerekçelendirdiğini öğrenebilirlerdi. Sonuçta, toplumsal sorunlara ilgi duyan hemen herkes yayın tarihinden 12 Mart'a kadar bu kitabı tartıştı ve Doğan Avcıoğlu'ndan söz etti: Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü'nün hayatında çaldığı tek kitap *Türkiye'nin Düzeni* idi, çünkü kitabı okumayan bir devrimci genç, kendi ifadesiyle, “muteber sayılmıyordu” (Atılğan, 2000e); Amerikan Büyükelçisi, kitabı derhal tercüme ettirdi; *Times* gazetesi, kitaptan “son ayların siyasi olayı” olarak bahsetti (Otyam, 2000: 83); ilk eşi Sevil Yurdakul'un aktardığına göre (Atılğan, 2000ı) banka memuru hanımlar Doğan Avcıoğlu'nun bu kitabı kendileri için imzalamalarına aracılık etmesini istediler.

Doğan Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni* ile birlikte Türkiye'nin en popüler aydını haline gelmişti.³² Asker ve sivil aydınlar öncülüğünde bir “ihtilâl”le iktidarı ele geçirip “kapitalist olmayan yol”dan sosyalizme ulaşmak isteyen Avcıoğlu, şimdi, *Yön*'ün sağladığı itibara *Türkiye'nin Düzeni*'nin eklediği prestiji de ekleyerek alarak savunduğu fikirlerin eylemsel zeminini hazırlayacak bir gazete çıkarabilirdi.

Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının içinde yer aldığı illegal “cunta” örgütlenmesinin hedeflerini yansıtan *Devrim*, doğrudan doğruya “düşman kuvvetler”i hedef alan bir iktidar organıydı. Gazete, tıpkı *Yön* gibi bir genel seçimin

³² *Türkiye'nin Düzeni*'ni, okunma oranı bakımından, Behice Boran'ın aynı günlerde yayımlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabıyla karşılaştırmak Doğan Avcıoğlu'nun o dönemdeki popülaritesi hakkında bir fikir verebilir. TİP liderlerinden birisi olmasının yanı sıra 1940'lı yıllardan başlayarak Türkiye sosyalist hareketinin en seçkin entelektüel simalarından olan Boran'ın kitabı benim saptayabildiğim kadarıyla 2 yılda 2 baskı yapabildi. Doğan Avcıoğlu'nun kitabı ise çok satan romanları bile geride bırakmıştı.

ardından yayın hayatına başladı. Çıkış zamanlaması özellikle seçilmişti³³; “ilerici güçler” olarak adlandırılan kesimlerin seçim yoluyla iktidara gelme beklentisinin geçersiz olduğunun anlaşılması beklenmiş gibiydi. Sonuçların Yöncüleri doğruladığı da söylenebilirdi; hem CHP hem de TİP bu seçimlerden de gerileyerek çıkmıştı, AP ise yine tek başına iktidardaydı

1969 seçimleri yaklaşırken, CHP, oy oranlarını artırmak amacıyla uzlaşmacı politikalarına geri döndü. İsmet Paşa, seçimlere kısa bir süre kala AP hükümetinin eski DP’lilere siyasi haklarının iade edilmesine yönelik önergesini destekledi ve AP tabanından oy alabilmek amacıyla Celal Bayar ile uzlaşma toplantıları düzenledi. Buna rağmen seçim sonuçları İnönü’nün çabalarının nafile olduğunu gösterdi ve partisinin oyları 1965 seçimlerine oranla daha da geriledi (Ahmad, 1996b).

TİP yönetimi, bu seçimlerde oy oranını 1965’e göre çok daha üst bir seviyeye çıkaracağını umuyordu. Aybar, seçimlerden hemen önce gazeteci Abdi İpekçi ile yaptığı söyleşide “Türkiye İşçi Partisinin alacağı oylar, mutlaka çoğalacaktır ... en azından iki katı olacaktır. ... Ben hiç hayale kapılmam” demişti (İpekçi, 1969: 134). Fakat, sonuçlar Aybar’ı da yanıltmış, TİP’in oyları artmak bir yana daha da gerileme göstermişti (Aren, 1993: 103). Belirtildiği gibi, bu sonuçlar ve yaratacağı hayal kırıklığı, Yöncülerin öngördükleri bir durumdu ve Türkiye’nin sosyal yapısı nedeniyle sandıktan daima “tutucu güçler”in çıkacağına dair tezleri, sandık sonuçları tarafından da doğrulanmış görünüyordu.

Yöncüler, kendilerini, bu tezlerinin doğrulanışının ardından kitlelere seslenmek için yeni ve elverişli bir imkân elde etmiş sayabilirlerdi. Seçimlerden hemen sonra çıkardıkları gazeteleri, bildirisine “Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye’dir

³³ Doğan Avcıoğlu, gazeteci Fikret Otyam ile yaptığı söyleşi de “Yeni bir dergi hazırlıyoruz, adı *Devrim* olacak. Seçimlerden hemen sonra yayımlamayı kararlaştırdık” diyordu (Otyam, 2000: 282).

ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa, Türkiye, mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir” (*Devrim*, 1969) diye başlıyor ve Türkiye’nin nasıl değişebileceğini adıyla işaret ediyordu: *Devrim*.

Devrim’de, *Yön*’den farklı olarak “söyleyen özneler”de, seslenilen kitlelerde ve söylemin kavramlarında bir dönüşüm ve farklılaşma gözlenir. Gazetenin amacı, sosyalist fikirleri ve bu fikirler ışığında geliştirilen çözüm önerilerini aydınlar arasında tartışıp yaygınlaştırmak ve halka aktarmak değil, *Yön* döneminde yapıldığı farz olunan bu vazifeyi şimdi bir eylem çağrısı ve programı olarak ortaya koymaktı. Hedeflenen “devrim”in asker ve sivil aydınlar öncülüğünde gerçekleşebileceği varsayıldığı için *Yön*’de geliştirilen temel tezler, bu kesimlerin halihazırda benimsemiş ve kuvvetli bir şekilde bağlanmış oldukları Kemalist bir dille ifade edildi. Çok partili sistemin reddi, antiemperyalist devrim fikri, ulusal ordu özlemi gibi bütün argümanlar daima Atatürk’ün sözlerine başvurulmuş anlatıldı. Örneğin, bütünüyle gözden düşürülmesi amacıyla “cici demokrasi” olarak adlandırılan çok partili parlamenter rejimin Atatürk tarafından da reddedildiği özellikle vurgulandı. *Devrim* Bildirisi “Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlığa ulaşmak ülküsünü biçimsel demokrasi kurumlarına değişmeyen ... Atatürk’ün liberal olmayan tek parti rejimi, feodalite artıklarını ön plana geçiren ve yabancı hegemonyasını geri getiren bugünkü liberal görünüşlü çok partili rejimden daha demokratiktir” diyordu (*Devrim*, 1969).

Öngörülen “devrim” *Yön* döneminde olduğu gibi TİP ve CHP gibi partilerin önemli bir rol oynayacağı bir hareket olarak düşünülmediğinden dolayı bu partilere karşı farklı derecelerde tavır alındı. Bir kere, Ecevit öncülüğündeki CHP’nin “ortanın solu” siyasetinin bir çözüm yolu olarak ağırlık kazanması, *Devrim*’in amaçlarıyla

tezatlık halindeydi. Söylemini “düzen değişikliği” üzerinden kuran Ecevit’in güçlenmesi, parlamenter umutların yeniden yeşermesini sağlayabilirdi. O nedenle *Devrim*, CHP’ye karşı kesin bir tavır aldı. “Şu sözlerimize lütfen bir mim koyunuz,” diyordu *Devrim*’in yayına başlamasıyla CHP Yüksek Danışma Kurulu üyeliğinden ayrılan Doğan Avcıoğlu, “Türk politika hayatında hızla parlayıp sonra sönen Kasım Gülek, Gökhan Evliyaoğlu, Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu gibi birçok kuyruklu yıldız görülmüştür. Bir kehanette bulunduğumuzu sanmayarak söyleyebiliriz ki, Ecevit de bu kuyruklu yıldızlardan biridir” (1970ı). Doğan Avcıoğlu’na göre (1970ı) Ecevit’in düzen değişikliği programı, aslında düzeni muhafaza eden bir programdı; halkçılığı “sınıflar arası uzlaşmaya” dayanan “metafizik” bir halkçılıktı; ve onun için “cici demokrasi” “devrimciliğin üstünde” idi.

Devrim, “ihtilâl”den sonra ihtiyaç duyulacak aydın birikimi daha çok TİP etrafında toplandığı için bu partiye karşı CHP’de olduğu gibi kesin bir tutum almıyor, doğrudan doğruya saldırmıyordu. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının TİP etrafında toplanan aydınlara sesleniş biçimi, onları muhtemel bir “ihtilâl” hareketine ve hükümetine destek olmaları konusunda ikna etmeye yönelikti. Avcıoğlu’nun şu sözleri, bu niyetin iyi bir örneğidir:

Aydınlarımızın, proletaryayı örgütlendirme ve bilinçlendirme yolundaki çabaları, övülecek çalışmalar. Fakat bu noktada, proletarya gerçeğinden koparak soyut bir proletarya edebiyatına saplanma tehlikesi ortaya çıkıyor. ... devrimci aydınlarımızın yalnızca proletarya türkülerini söylemekle yetinmeyip, devrimci iktidarların somut sorunlarına eğilmeleri ve çözüm yolları getirmelerini beklemekteyiz (1971e).

Devrim’de “konuşan öznelere” kimliğinde de bir dönüşüm meydana gelmişti. Örneğin, *Yön*’de TİP yönetimine karşı verilen mücadelede ittifak yapılan ve derginin

sayfaları ardına kadar açılan “eski tüfekler”e *Devrim*’in sayfaları kapatılmıştı.³⁴ Bunun başlıca nedeni, askerlerin komünistlere karşı “alerjisi” idi. Kamuoyunda “komünist” olarak bilinen kişilerin *Devrim*’de yazması, Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının sosyalist kavramlar yerine Kemalist argümanlarla kurulmuş yeni söylemlerinin özellikle ordu ve kısmen de bürokrasi çevrelerindeki meşruiyetine gölge düşürebilirdi. *Devrim* sayfalarında Erdoğan Berktaş, Mihri Belli, Vahap Erdoğan gibi isimler yerine, Numan Esin, Osman Köksal, Suphi Göksoytrak, Cemal Madanoğlu gibi asker orijinli senatörlerin imzalarına rastlanıyordu. Mihri Belli ve arkadaşları sol kamuoyunda “Milli Demokratik Devrimciler” olarak anılmaya başladıklarından olsa gerek, *Yön*’de oluşturulmaya başlanan ve “milli demokratik devrim” programı olarak adlandırılan görüşler bundan böyle “ulusal kurtuluş devrimi” programı olarak tanımlanıyordu. Görünen odur ki, Avcıoğlu, temsil ettiği akımı, adı “komünist”e çıkmış oluşumlardan çağrışım düzeyinde bile ayırmak istiyordu.

Devrim dönemi, Yön Hareketi’nin önceki dönemlerine göre oldukça radikal bir sesleniş tarzına sahipti. Reformlarla, Türkiye’nin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulamayacağını savunan ve bu bakımdan her türlü reformcu söylemi eleştiri tahtasına oturtan *Devrim*, aslında *Yön* döneminde oluşturulan programatik görüşlerden hemen hemen hiçbir farklılık taşımayan “ulusal kurtuluş devrimi” programının temel kavramlarını “reform” tamlamalarından arındırılmış, ifade kalıplarını “devrim” kipiyle yeniden oluşturmuştu. Örneğin “toprak reformu” gibi mevcut düzen içinde de mümkün olabileceği sanısı yaratan ve CHP tarafından da

³⁴ Mihri Belli, bu konuda şunları söyler: “*Devrim*’in sayfaları bize kapalıydı. ‘Sol’ cunta kurulmaktaydı ve *Devrim* bu cuntanın organı işlevini yerine getiriyordu. Bu cuntanın bize ne denli düşman olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyorduk. Bunu anlamak için uzun boylu istihbarata da gerek yoktu” (1997: 630).

kullanılan kavramlar “devrim” tamlamasıyla tanımlanıyordu; artık “toprak reformu” yok, “toprak devrimi” vardı.

Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının bu dönemdeki faaliyetleri esas olarak iki noktada toplanmıştı. Birincisi “ihtilâl” zeminin hazırlanmasına, ikincisi “ihtilâl”in örgütlenmesine yönelikti.

Devrim “ihtilâl” zeminini hazırlayacak yayınlar yapıyordu. Yayın faaliyeti, Doğan Avcıoğlu’nun “hasım güçler” olarak tanımladığı güçlere cepheden saldırıyor “dost güçler” olarak tanımladığı kesimleri destekliyordu (1970c). “Hasım güçler” emperyalizm, işbirlikçi burjuvazi, toprak ağaları ve bunların siyasi, ideolojik temsilcileriydi. *Devrim*, emperyalizmin Türkiye’nin “ulusal kurtuluş”unun önündeki baş engel olduğunu her fırsatta vurguluyor, işbirlikçi burjuvazinin soyguncu yüzünü teşhir ediyor, başta Demirel ve ailesi olmak üzere politikacıların karıştığı yolsuzluk olaylarını neredeyse her gün birinci sayfasından duyuruyordu. Öte yandan “dost güçler” olarak tanımlanan gençlik, işçi ve köylü eylemleri desteklenerek yansıtılıyor, ordu içindeki “ihtilâlcı” grupların bildirileri daima birinci sayfadan veriliyordu.³⁵

Doğan Avcıoğlu, giderek radikalleşen devrimci gençlik hareketleri, 15-16 Haziran gibi Cumhuriyet tarihinin en büyük işçi eylemi, ve bunların karşısında gerici saldırılarla girilen 1970’in sonlarından itibaren Türkiye’de güçlü bir “fırtına”nın gelmekte olduğunu sezmiş, içinde yer aldığı “ihtilâl” örgütlenmesi başarılı olamasa dahi bir askeri müdahalenin yaşanabileceğini anlamış gibiydi. “Türkiye üzerinde ekonomik ve politik diktasını kuran tutucu güçler koalisyonu, ülkeyi kalkındırmaktan ve toplumsal sorunları çözmekten acizdir. Şehirlerde toplumsal huzursuzluk çığ gibi büyümektedir. Tutucu güçler koalisyonunun siyasi rejimi, bir çöküntünün eğişine

³⁵ *Devrim*’in yayın faaliyetinin içeriği konusunda ayrıntılı sayılabilecek bilgiler bu çalışmanın bir sonraki bölümünde veriliyor.

gelmiştir. Politik barometre kaçınılmaz bir fırtınayı göstermektedir” diye yazıyordu (1970l).

Avcıoğlu’na göre, bir “ihtilâl”le iktidarın el değiştirmesi artık kesindi ve işin kolay yanı haline gelmişti. 12 Mart’tan yaklaşık olarak üç ay önce şunları yazıyordu: “Durum şudur: İktidar koltuğu boştur. Bu boşluğu yakın gelecekte hangi güçlerin dolduracağı bellidir” (Avcıoğlu, 1970b)³⁶. Fakat onun açısından önemli olan, “ihtilâl”den sonrasıydı. “Kudret sahibi çevreler” olarak tanımladığı askerlerin iktidara geldikten sonra yalpalayabileceklerini, halk yerine bürokrasiye dayanma yolunu seçebileceklerini ve böylece “ihtilâl”in yozlaşıp yolundan sapabileceğinden endişe ediyordu. Avcıoğlu, “Bekleyiş” başlıklı yazısında bu endişelerini açıkça dile getirir:

Günümüzün koşullarında bir kurtuluş sıçraması, ancak örgütlü ve bilinçli halk güçleri eliyle gerçekleştirilebilir. Bundan henüz yoksunuz. Başarıya ulaşmak için, en azından bu gücün inşasına en büyük öncelik tanımak gerekir. Ne var ki, kudret sahibi çevrelerin bu zorunluluğu anladıklarını söylemek güçtür: ... sanılmaktadır ki, köklü düzen değişikliği, güçlü halk desteği olmadan, bürokratik yollardan başarılabılır. Üst kademeleri Bâbîâli bürokrasisinden farksız nitelik kazanan bürokrasi eliyle devrimci bir eylem yürütülebilir. Böyle bir devrimciliğin yarı yolda kalacağı ... açıktır (1971c).

Doğan Avcıoğlu’nun, askerlerin kudretiyle gerçekleşecek iktidar değişikliğinin devrimci bir yönelişe girebilmesi için bulduğu formül şuydu: “İşçi, köylü ve aydının en bilinçli unsurlarını sinesinde toplayan devrimci bir parti” kurmak, bu parti aracılığıyla “tucucu güçler koalisyonunun ekonomik ve politik diktasına kesinlikle son vermek”, “halkın gücünü seferber edip, gerçek bir halk iktidarı kurmak”, “orduyu, günlük politikanın dışında, devrim politikasının içinde tutmak” (1970i; 1970l).

³⁶ Boşluğu dolduracak güçler tabii ki askerlerdi.

Bu formülü gerçekleştirmek için iki yönlü bir çaba gösterdi. Birinci olarak, en azından “ihtilâl”den hemen sonra kurulacak bir “devrimci parti”nin hazırlık çalışmalarına öncülük etti, ikinci olarak da bu partinin uygulayacağı programı hazırlamaya çalıştı. Bu çabalar, *Devrim*’de yer alan bir habere şöyle yansımıştı:

... Mevcut partileri toptan mahkûm eden bazı devrimci çevreler, ... bir düzen değişikliği programını hiçbir taviz vermeden bütün ayrıntılarıyla kamuoyuna sunan ‘kadro’ partisi niteliğinde bir Devrim Partisi kurmak için sondajlar yapmakta, devrimci kişilerle temas aramaktadır (*Devrim*, 1970a).

Esas olarak devrimci aydınlardan ve bilinçlen(diril)miş emekçi temsilcilerinden oluşacak olan ve “öncü parti” olarak tasarlanan “Devrim Partisi”³⁷, faaliyetlerini iki noktada yoğunlaştıracaktı. İlk olarak, “tefecî borçlarının hükümsüz sayılması”, “sosyal mesken politikasına girilmesi”, “gelir dağılışındaki adaletsizliklerin azaltılması”, “toprak dağıtımı” gibi “devrimi popüler kılan ve halka benimseten gerekli tedbirler”i alacak ve işçi ve köylüleri hızla örgütleyerek “devrimin dayanağı” haline getirecek; ikinci olarak da “geniş kitlelerin sağlam ideolojik eğitimi”ne yönelecekti (Avcıoğlu, 1970c). Böylece, bir “cunta” yoluyla ele geçirilen iktidar, “demokratik bir halk iktidarı”na dönüşecekti. Doğan Avcıoğlu, “halktan kopuk bir cunta” ile “devrim” arasındaki farkı bu şekilde ortaya koyuyordu (Avcıoğlu, 1970h).

³⁷ “Ulusal Devrim Partisi” olarak da anılan “Devrim Partisi”, Avcıoğlu ve arkadaşlarının yargılandığı davanın iddianamesine göre (Boğaziçi Yayınları, 1973: 47), iktidarın ele geçirilmesinden 30-40 gün sonra kurulacaktı. İlhan Selçuk, kendisiyle yaptığı görüşmede (Atılın, 2000a) bu partiyle ilgili soruma cevaben şu bilgileri verdi: “Devrim olsaydı Devrim Partisi de herhalde gerçekleşecekti. Çünkü Doğan’ın fikri şuydu: Eğer bu bir halk devrimine dönüşmek gerekiyorsa, devrimin partisi olmalı, emekçi halkı örgütleyen parti olmalı. Yoksa müdahale olmuş filan... Müdahale ile devrim arasındaki farktır o. Doğan’ın oradaki görüşüdür: Ancak böyle bir müdahaleden sonra ya da önce halk tabanına oturursa örgütlenirse bir şey olur, yoksa darbe olur, cunta olur. Doğan’ın bütün kuramı halka dayanan bir partidir. Doğan’ı askerci filan sayarlar ama değildir. Hatta şunu da söyleyebilirim: O partiyi kurma başarısını ya da olanağını bulsaydı Doğan, herhalde askerleri de zapturapta getirecek bir halk gücünün oluşmasını isterdi. Öyle kesinlikle askerci maskerci değildir.” Devrim Partisi ile ilgili yapılan temaslara hakkındaki bir bilgiyi de aktarmakta fayda var: Yalçın Küçük, Doğan Avcıoğlu’nun yönlendirmesiyle Numan Esin’in kendisi ve dönemin ODTÜ rektör yardımcısı Atilla Sönmez ile bir görüşme yaptığını yazıyor (Küçük, 2000: 207).

Doğan Avcıoğlu'nun, "ihtilâl"den hemen sonra "devrimci parti" kurmanın bir zorunluluk olduğuna dair fikri, bazı Ortadoğu ülkelerinde onun esinlendiği biçimde ordunun gücüyle kurulan iktidarların böylesi bir partinin yokluğu yüzünden yalpalamalar yaşamasından da kaynaklanıyordu. Avcıoğlu açısından, bürokrasi ve ordu çevrelerinin politik hayatın tayininde belirleyici bir rol üstlendikleri az gelişmiş ülkelerin en büyük handikabı, işçi ve köylü kitlelerinin yeterince gelişmemiş olmasıydı. Fakat, az gelişmiş bir ülkede halkı sefer edemeyen, halk kitlelerini siyasi ve iktisadi bakımdan egemen hale getiremeyen "ilerici" iktidarlar önünde sonunda halktan kopmaya, sosyalizme geçişte sancılar yaşamaya mahkumdu. Bu bakımdan Avcıoğlu, dayanılacak gücün işçi ve emekçi kitleler olması gerektiğini yazılarında önemle belirtiyor, bu kitlelerin "sosyalizmin meşalesini taşıyan bir parti"de örgütlenmesini bir zorunluluk olduğuna dikkat çekiyordu. Bu zorunluluk yerine getirilmeden Türkiye'de gerçekleşecek bir "ihtilâl"ın de sosyalizm yolundan sapma tehlikesiyle karşılaşacağını sürekli olarak vurgulayan Doğan Avcıoğlu'nun Cezayir ve Bin Bella deneyimini incelediği yazısında çıkardığı şu sonuç, onun "devrimci parti" fikrinin temellerini iyi bir şekilde özetler: "Sosyalizme inanmış, yürekli, şefkatli bir lider olan Bin Bella'nın dramı budur. Ciddi bir sosyalist parti kuramadığı için, iktidarı Cezayir'de tek organize kuvvet olan orduya kaptırmıştır" (1965g). Avcıoğlu'na göre iyi niyetli olmak, sosyalist fikirleri benimsemek, ordunun desteğini kazanmak, ülkeyi devrimci, sosyalist bir yönelişe sokmak için yeterli değildi. Halka dayanmak ve onu giderek iktisadi ve politik bakımdan egemen hale getirmeyi esas önemli olan. Avcıoğlu'nun parti teorisi bu temel üzerine kuruluydu.

Partinin uygulayacağı program ise, Doğan Avcıoğlu'nun *Yön ve Türkiye'nin Düzeni*'nde oluşturduğu görüşler esas alınarak hazırlanan bir programdı. Bu

program, bölümler halinde *Devrim* gazetesinde tefrika edildi ve daha sonra da kitap halinde basıldı. Dış ticaret, bankacılık, toprak sorunları, sanayileşme, dış politika, eğitim, planlama gibi birçok sorun hakkındaki çözüm önerilerini yalın bir dile anlatan kitap, *Devrim Üzerine* adıyla 1971 Şubatı'nda, 9 Mart'a ve 12 Mart'a bir ay kala yayımlandı.

Yöncüler, bir yandan içinde yer aldıkları “ihtilâl örgütü”, bir yandan “Devrim Partisi” arayışları, bir yandan “ihtilâl”e zemin hazırlayan yayınları ve bir yandan da oluşturdukları “ulusal kurtuluş devrimi” programıyla iktidara hazırlanırken hesapta olmayan iki gelişme yaşandı. İlk olarak “Madanoğlu Cuntası”nın bütün faaliyetlerinin MİT tarafından deşifre edildiği anlaşıldı. İkinci olarak bu örgütlenmede yer alan Doğan Avcıoğlu ile İlhan Selçuk arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi ve Yön Hareketinin bu en önemli iki isminin yolları ayrıldı.

“Madanoğlu Cuntası” daha ilk oluşturulduğu günlerden itibaren MİT tarafından izlenilmeye başlanmıştı. Bu izleme, “cunta”nın içine ajan sızdırmak yoluyla olmuştu. Cuntanın güvenilir üyelerinden Mahir Kaynak, MİT hesabına çalışıyor ve “cunta” toplantılarında konuşulanları teybe kaydederek gerekli yerlere iletiyordu (Boğaziçi Yayınları, 1973). “Cuntacılar” bu durumu, KGB aracılığıyla haber aldılar. Sovyetler Birliği Elçiliğinde görevli bir kişi, 1970 Sonbaharı'nda *Devrim* gazetesinin idarehanesine gelip Doğan Avcıoğlu'nun odasına girdi ve masasının üzerindeki bir kağıda ters harflerle “aranızda ajan var” diye yazdı (Boğaziçi Yayınları, 1973: 125; Küçük, 2000: 208)³⁸. İlhan Selçuk'un bana anlattığına göre (Atılın, 2000a)³⁹, bu

³⁸ Yalın Küçük'ün, Madanoğlu-Avcıoğlu grubunun KGB tarafından da izlenmesiyle ilgili ilginç bir tezi var. Küçük'e göre (2000: 208-209), Sovyetler Birliği “Nasır Sosyalizmi” beklediği bu grubun iktidara gelmesini istiyordu. “MİT ve Ordu içindeki Amerikancı hizip” ise “Avcıoğlu-Madanoğlu cuntasını başarısızlığa uğratmak istiyordu.” Mevcut çalışmada belirtildiği üzere, asker-sivil aydınlar öncülüğünde bir ihtilâlle “kapitalist olmayan yol” dan sosyalizme ulaşma teorisinin Sovyetler Birliği tarafından üçüncü dünya ülkeleri için geliştirildiği düşünülürse, Küçük'ün tezinin doğru olduğu kabul

dönemde, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın, karşı hazırlıklarının başladığı da öğrenildi ve bu noktadan sonra Avcıoğlu ile Selçuk'un yolları ayrıldı.⁴⁰ Selçuk, “9 Martçılar”ın orduya yeterince hakim olmadıklarını, müdahalenin başarı kazanamayacağını, girişilen eylemin “çok rizikolu” olduğunu ve eylemden vazgeçilmesini savundu. Doğan Avcıoğlu ise, “ok yaydan çıkmıştır” görüşündeydi.

Emin Değer'in belirttiğine göre (Çiçek, 1996) Yöncüler arasındaki bu bölünmeden sonra, Doğan Avcıoğlu yoluna tek başına devam etti; koordinasyonu esas olarak Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanı Celil Gürkan tarafından yürütülen ve başında Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un olması planlanan “cunta” içinde yer aldı. “Cunta” 9 Mart 1971 günü bir darbeyle ülkenin yönetimine el koyacaktı; her şey düşünülmüş ve hazırlanmıştı. Fakat, Faruk Gürler'in son anda “düşmeye basmaktan vazgeçmesiyle” bütün plan bozuldu.⁴¹ Üç gün sonra ise, bilenen 12 Mart Muhtırası gerçekleşti. Muhtıradan sonra Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları tutuklanarak “Madanoğlu Cuntası” davasından yargılandılar. Sonuçta hepsi de aklandı. Eğer aklanmasalardı dava birçok üst rütbeli komutanı da içine alacaktı.

12 Mart, Yön-Devrim Hareketinin fiilen yok olduğu tarih oldu.

edilebilir. Sanırım, KGB'nin karşı-istihbarat çalışmaları yapması ve elde ettiği bilgileri bu gruba aktarılması başka türlü açıklanamaz.

³⁹ Burada, İlhan Selçuk'la yaptığım görüşme hakkında bir izahat yapmak zorundayım. Selçuk, “Madanoğlu Cuntası” ile ilgili olarak şunları söyledi: “Ben, tabii, Madanoğlu Örgütü derler ama hiçbir örgütün içinde değildim. Ama yazardım, gazeteciydim, arıyorlardı buluyordu. Madanoğlu çevresindeki konuşmalar sohbetten öteye gitmemiştir” (Atılgan, 2000a).

⁴⁰ Selçuk ve Avcıoğlu'nun yollarını ayırmasıyla ilgili çeşitli iddialar vardır. Bunlardan birine göre (Küçük, 1990: 357), aralarındaki anlaşmazlık, İlhan Selçuk'un kardeşi Turhan Selçuk'un karikatürlerinin *Devrim* gazetesinde basılacağı yer konusunda çıkmış ve 15-16 Haziran günlerinde kopuşa yol açmış. Bir iddiaya göre (Boğaziçi Yayınları, 1973: 113), İlhan Selçuk, Devrim Genel Kurulu'nda Doğan Avcıoğlu'nu “kişisel yönetim” uygulamakla eleştirmiş ve mesele buradan baş göstermiş. Şüphesiz ki bunlar yalnızca “iddia”dır ve bana kalırsa, kişisel çekişmeler bir yana, Selçuk'un aktardığı üzere asıl mesele askeri bir ihtilâlin yapılıp yapılmaması konusundaki görüş ayrılığıdır.

⁴¹ “9 Mart Olayı”nın tanıklara dayanan belgesel bir anlatımı için bkz. Birand vd., 1994: 165-187.

Yön-Devrim Hareketi, bu çalışmada Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleriyle ilişkilendirilerek ele alındı. Bir önceki bölümde akımın söyleminin merkezinde yer alan bütün kavramların Yeni Osmanlılar, İttihat Terakki, Kemalizm ve Kadroculuktan devralındığı ve sosyalist bir görüş açısıyla yeniden anlamlandırıldığı gösterilmeye çalışıldı. Bu bölümde ise, akımın iktidar stratejisi ile söylemsel gelişim süreçleri ve kavramsal dönüşüm biçimleri arasındaki ilişkiler tartışıldı. Şimdi, Yön-Devrim Hareketi ile kendini önceleyen akımlar arasında iktidarı elde etme tekniği bakımından ne türden bir ilişki olduğunu tartışmaya açmak gerekiyor.

Yöncülerin genel olarak iktidar sorununa ve iktidarı ele geçirme tekniğine ilişkin yaklaşımları, kendini önceleyen akımların her biriyle farklı düzeylerde benzerlikler ve yine her biriyle farklı düzeylerde ayrılıklar gösterir. Bu benzerlikler ve ayrılıklar akımın on yıllık siyasi faaliyetinin çeşitli dönemlerinde yaşadıkları iç gerilimden kaynaklanır.

Yön Hareketinin bir dönemine damgasını vuran strateji, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar iplerini eline almadan önce izlediği “sorumluluk yüklenmeden iktidarda söz sahibi olmak” (Ahmad, 1995a: 192) politikasını andırır. Akımın ilk yıllarında topluma reformlar yoluyla yeni bir biçim kazandırma amacı, iktidarın ve toplumsal muhalefet hareketlerinin içinde ve merkezinde bulunmak yerine, dışarıda kalarak bunların her ikisine de “yön” vermek yoluyla gerçekleştirilmek istenmiştir. Bazı Yeni Osmanlılar ve Kadrocuların tersine devlet örgütünde ya da hükümette çeşitli görevler almaktan kaçınmalarının temelinde “uzlaşma” tutumunu reddetme kararlılıkları vardır. Yeni Osmanlılar, Mardin'in belirttiği gibi (1998b: 286) belirli bir süre yurt dışında örgütlemeye çalıştıkları muhalefetin başarı kazanmaması üzerine eskiden karşı çıktıkları devlet adamlarıyla uzlaşma yaparak ülkelerine

dönmüşler ve 1876 Anayasası'nın hazırlanmasında etkili olmuşlardı. Fakat bu uzlaşma onların siyasal muhalefetlerinin sonunu hazırlamıştı. Benzer bir uzlaşma ve sonu, TKP döneminde başarı kazanamayacaklarını anladıktan sonra muhalif kimliklerinden arınarak rejimle uzlaşan ve emrine girdikleri Kemalist önderleri fikrî bakımdan etkilemek isteyen Kadrocular da yaşamışlardı. Yöncüler, bir uzlaşma ya da yetkili otoritelerin emrine girmeleri durumunda kendi amaçlarına ulaşma başarısı gösteremeyeceklerini bilecek kadar tarihe hakimlerdi.

Yön-Devrim Hareketinin önderleri, toplumların gelişiminde ve siyasal rejimlerin şekillenişinde bir “önderler” tabakasının belirleyici olduğuna inanmaları anlamında “elitist” kişilerdi (Mardin, 2000: 265). Onların gözünde toplumsal örgütlenmenin karar alma mekanizmalarında yer alan önderler tabakası “gerici” ise toplumun gelişimi engelleniyor, “ilerici” ise hızlanıyordu. Türkiye'nin en büyük talihsizliğinin halk ile ilerici önderler arasında bir “demir perde”nin meydana gelmiş olmasına inanıyorlardı. Bu düşünceleri nedeniyle “genel oy” sisteminin ilerletici değil geriletici bir rol oynadığını düşünmeye başladıklarında “sorumluluk yüklenmeden iktidara yön vermek” tutumlarını terk ettiler. 1965'i takiben, seçimini “gerici önderler”den yana yapmaya başlayan halktan umutlarını kestiler. Bu noktadan sonra, “ihtilâlcî” metotlarla iktidara gelme yolunu seçtiler. Yapmaya çalıştıkları şey, İttihatçı önderler ve Atatürk gibi “komiteci aydın”-“fikir aydını” kümelerini birleştirerek (Mardin, 1998b: 288), kendi ifadeleriyle “fikir-kılıç kenetlenmesi”ni sağlayarak iktidar erkini elde etmektir. Bununla birlikte, Türkiye'nin kurtuluşunu en nihayetinde sosyalizmde gördükleri için, iktidara geldikten sonra dayanmaları gereken gücün emekçi sınıflar olduğunu savunuyorlardı. O nedenle, bir kez iktidara geldikten sonra bürokratik reformlarla amaçlarına ulaşamayacaklarını inanıyorlar

halkla bütünleşen bir “devrim”e yönelmek istiyorlardı. Bu “devrim” üretim tarzını ve mülkiyet ilişkilerini bütünüyle değiştirmeyi amaçlayan bir toplumsal devrim olarak tasarlanıyordu.

Akımın önderlerinin tamamı “aydın” kişilerdi. Fakat onlar, en azından öngördükleri “devrim”in başlama koşullarının oluşumuna kadar, Gramsci’nin “organik aydın” tanımına⁴² son derece uzak insanlardı. Temel toplumsal sınıflardan biri içinde örgütlenme ve düşünme gibi bir faaliyet içinde değillerdi. Bu bakımdan, bir dönem çekişme halinde oldukları Behice Boran gibi, Mehmet Ali Aybar gibi emekçi sınıflar içinde örgütlenen ve bu sınıflar içinde düşünen aydınlardan ayrılıyorlardı. “Organik aydın” olabilmek Yöncüler açısından ancak halkla aralarında bulunduğunu varsaydıkları “demirperde”nin yıkılmasıyla mümkün olabilecekti. “Demirperde” askerin kılıcıyla bir kez devrildiğinde işçi ve emekçi kitleleri seferber eden ve onları ülke yönetiminin asli unsuru haline getiren bir “devrimci parti” kuracaklar ve emekçi sınıflarla kaynaşacaklardı. İktidarı devrime teşebbüsleri öncesinde emekçi sınıflarla hiçbir şekilde yüz yüze gelmemiş olan Yöncüler, iktidardan sonra bu niyetlerini ne kadar gerçekleştirebilirlerdi, bilinmez. Fakat onlar, iktidara gelme fırsatını hiçbir zaman elde edemedikleri ve “devrimci parti”lerini hiçbir zaman kuramadıkları için “geleneksel aydın” konumundan “organik aydın” konumuna da hiçbir zaman geçemediler.

⁴² Bu konuda bkz. Gramsci, 1986: 309-333

4. Bölüm

Kurumsal Yapısı

Önceki üç bölümünde Yön-Devrim Hareketinin ortaya çıkış koşullarının, siyasal fikirlerinin oluşumunun ve bu fikirlerle siyasal pratikleri arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışma, akım tarafından oluşturulan ya da eklemlenilen kurumların tasviriyle tamamlanıyor. Bu son bölüm, tarihsel bir sıralama takip edilerek *Yön* dergisi, Çalışanlar Partisi, Sosyalist Kültür Derneği, Yön Yayınları ve *Devrim* dergisiyle ilgili bilgilerden ve değerlendirmelerden oluşuyor.¹ Çalışanlar Partisi dışında tümü Yön-Devrim Hareketi tarafından oluşturulan bu kurumlar, bir yandan akımın fikirlerinin aktarılmasının araçları olurken bir yandan da bu fikirlerin oluşumunda rol oynayan kurumlar oldular.

4-1 Yön

Şimdiye kadar yürütülen tartışmalardan, toplumun değişmesi için önce ona yön verecek durumda olduğu varsayılan kimselerin düşünce yapılarının değişmesi gerektiğinin Yöncülerin kalkış noktası olduğu anlaşılmış olmalıdır. Akımın ilk “araç”ı olan *Yön*’e, diğerlerinde olduğu gibi, biçilen rol buydu. Dergi, köklü bir şekilde değiştirilmesi gerektiği düşünülen alanın iktisadi, sosyal ve kültürel özelliklerini ortaya koymak ve tarifi yapılan bu alanın hangi fikirlerle değiştirilebileceğini göstermek amacıyla yayımlanmaya başladı. Hiç şüphe yok ki,

¹ Kanımca, Doğan Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni* adlı kitabı ve Yöncülerin sonradan dahil oldukları “Madanoğlu Cuntası”, “Batur-Gürler Cuntası” gibi örgütlenmeler, ve kurulması için hazırlıklar yapılan “Devrim Partisi” de Yön-Devrim Hareketinin araçları kapsamında değerlendirilebilir. Fakat, *Türkiye’nin Düzeni*’ni başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek bir yapıt olduğundan, sözü edilen örgütlenmeleri de hem mevcut çalışmanın bir önceki bölümünde kısmen değinildiğinden hem de bu konudaki bilgiler sınırlı olduğundan bu bölümde ayrıca ele almadım.

Yöncüler, *Yön*'le yola çıktıklarında mutlaka değiştirilmesi gerektiğine inandıkları ülkenin bütün özelliklerini tam olarak saptamış ve ülkeyi nasıl bir fikir sistemiyle değiştirebileceklerini net olarak tarif etmiş değillerdi. Akımın, hem değiştirilmesi gerektiğine inanılan alana ilişkin tarifi hem de bu değiştirme eyleminin hangi düşüncelerin yol göstericiliğinde olabileceğine ilişkin fikrî performansı bir süreç olarak şekillendi. *Yön*, bu şekilleniş sürecinde etkili rol üstlenen organlardan biriydi.

4 -1. 1 Genel Bilgiler

Yön'ün çıkarılma fikri, 27 Mayıs öncesi demokrasi ve hürriyet talepleriyle şekillenen muhalefet yıllarına uzanır. Çıkışı ise, 27 Mayıs'tan sonraki ilk seçimlerin hemen ardından, 20 Aralık 1961'de gerçekleşti. "İsim babası" Mümtaz Soysal'dı. Soysal, çıkaracakları dergi için neden *Yön*'ü tercih ettiklerini şöyle anlatır: "Çünkü, bir yönüzlük şaşkınlığı geçiren Türkiye'ye 'çıkış yolu şudur' diye bir 'yön' göstermek iddiasındaydık. O nedenle hem kısalığı hem de amaca uygunluğu bakımından *Yön* çok uygundu" (Atılğan, 2000g).²

Kendisini "haftalık fikir ve sanat gazetesi" olarak tanımlayan *Yön*, 6 kişilik bir kadro tarafından kuruldu: Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Avcıoğlu³ ve bütün bu isimlerin bir dergi çıkarmak üzere bir araya

² Yalçın Küçük, çıkarılacak haftalığın adının Doğan Avcıoğlu tarafından *Devrim* olarak saptandığını belirtiyor. Küçük'ün iddiasına göre (1997: 633-634), Avcıoğlu bu karara vardıktan sonra *Devrim* adının başka birisi adına kayıtlı olduğu ortaya çıktı. Avcıoğlu bu ismin hakkını sahibinden satın almak istedi ama "kandırmayı" başaramadı ve bundan sonradır ki *Yön* adı gündeme geldi. Mümtaz Soysal'a bu durumu sorduğunda Küçük'ün söylediklerini teyit eder nitelikte bir cevap almadım. Soysal, *Devrim*'in çıkarılacak haftalık için düşünülen isimlerden biri olduğunu, fakat üzerinde fazlaca durulmadığını belirtti. Soysal, *Yön* adını önerdiği zaman Avcıoğlu'nun kararlı bir tavırla "tamam" dediğini söyledi (Atılğan, 2000g). Bilindiği üzere *Devrim* Avcıoğlu tarafından daha sonra çıkarılan haftalığın adı oldu.

³ *Yön*'ün diğer kurucularından çalışmanın önceki bölümlerinde söz edilmişti. Sırası gelmişken Hamdi Avcıoğlu'ndan da kısaca bahsetmek gerekiyor. 1986 yılında ölen Hamdi Avcıoğlu, Doğan

gelişinde belirleyici bir rol oynayan Doğan Avcıoğlu. Bununla birlikte, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal başka gazetelerde çalıştıkları için, Hamdi Avcıoğlu da işin siyasi yanıyla değil teknik yanıyla ilgili olduğu için derginin künyesinde yer almamışlardı. Künyedeki kurucular bölümünde sırasıyla Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun adları yazılmıştı. Avcıoğlu, derginin “imtiyaz sahibi ve mesul müdür”üydü.

Ankara’da hazırlanıp⁴ İstanbul’da basılan derginin çıkışı için gerekli olan para esas olarak Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından sağlanmıştı. Doğan Avcıoğlu’nun Hikmet Özdemir’e anlattığına göre (Özdemir, 1986: 53-54), derginin ilk sermayesi Eyüboğlu tarafından sağlanan 70 bin liraydı. Dergi yayına başladıktan sonra bu sermayeye Doğan Avcıoğlu’nun otomobilinin satışından elde edilen 10 bin, Hamdi Avcıoğlu’nun *Akşam* gazetesinden kıdem tazminatı bedeli olarak aldığı senedin kırdırılmasından elde edilen 40 bin lira da eklendi. Derginin geliri, satışlarından, abone⁵ ve reklâm-ilan⁶ gelirlerinden oluşuyordu. Dergi, bu gelirleriyle ek

Avcıoğlu’nun ağabeyiydi. İlhami Soysal’ın anlattığına göre (1986), kendisinden büyük ya da küçük olsun yakın çevresinin “Hamdi Baba” diye hitap ettiği Hamdi Avcıoğlu, bir gazeteciydi. 1950’li yılların başında Cemil Sait Barlas’ın Ankara’da yayımladığı *Son Havadis* gazetesinde yazı işleri, Akis dergisinde genel yayın, *Akşam* gazetesinde de yazı işleri müdürlüğü yaptı. Başından sonuna kadar Yön-Devrim hareketinin değişmez isimlerinden birisi olan Hamdi Avcıoğlu’nun *Yön ve Devrim*’e katkıları teknik düzeydeydi.

⁴ Nuran Aytemur, Yön Hareketinin milliyetçiliğini konu alan çalışmasında, *Yön*’le ilgili genel bilgiler verirken “Kasım 1961’de, İstanbul’da bir grup solcu entelektüel Yön adlı sosyal ve politik bir haftalık yayımlamaya başladılar” diyor (2000: 71). Yanıltıcı olmamalıdır; *Yön* İstanbul matbaalarında basılmakla birlikte “Ankara’da bir grup solcu aydın” tarafından yayımlanıyordu. Diğer yandan, Lipovsky, Türkiye sosyalist hareketini konu alan çalışmasının Yön Hareketiyle ilgili bölümünde *Yön*’den “günlük gazete” diye söz ediyor (1992:85). *Yön* haftalık olarak çıkıyordu.

⁵ Hikmet Özdemir’in belirttiğine göre (1995: 336), derginin toplu aboneleri arasında resmi kurumlar ve özel firmalar da bulunuyordu. Örneğin Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu toplu aboneler arasındaydı. Eczacıbaşı 1 yıl için 3 bin abone olmuştu.

⁶ Dergiye reklâm veren kuruluşlar arasında Basın İlan Kurumu, Türkiye Petrolleri gibi resmi kuruluşlar, Yapı ve Kredi Bankası, Türk Ticaret Bankası gibi kamu bankaları, Ford, General gibi özel kuruluşlar, bazı yayinevleri ve *Vatan* gibi solcu gazeteler bulunuyordu. Özdemir’in aktardığına göre (1995: 336), dergide uzunca bir dönem yayımlanan Gripin ilanı Profesör İsmet Giritli tarafından temin edilmişti.

finansmanlara gerek duyulmaksızın yayın yaşamını sürdürebilmiş ve kâr eden bir kuruluş olabilmisti (Yön,1967a).

Yön'ün tirajı, sosyalist bir fikir dergisi için rekor sayılabilecek düzeydeydi. Ortalama 20 bin satıyordu.⁷ Landau, bu rakam için “o tarihlerde, politik-ideolojik bir süreli yayın için korkunç bir rakamdı bu” der (1978: 75). Aynı derginin birden fazla kişi tarafından okunabileceği düşünülürse okur kitlesinin daha geniş olduğu söylenebilir.

Yarım gazete boyutundaki derginin sayfa sayısı zaman içinde değişti. 1 ve 6'ncı sayılar arasında 24 sayfa, 7 ve 49'uncu sayılar arasında 20 sayfa⁸, 50 ve 222'nci sayılar arasında ise 16 sayfa olarak yayımlandı. Derginin iç organizasyonu şöyleydi: 2'nci sayfa okuyuculara ayrılmıştı. Bu sayfada zaman zaman *Yön*'ün okuyuculara yönelik duyuru ve açıklamaları yayımlanabiliyordu. 3'ncü sayfa “Bakış” adlı başyazının yayımlandığı sayfaydı. Başyazılar esas olarak Doğan Avcıoğlu tarafından yazılıyordu. Sırasıyla Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Sadun Aren, İlhami Soysal, Cemal Hüsnü Taray (2 kez) ve İbrahim Çamlı'nın yazıları (1 kez) da zaman zaman başyazı olarak çıkıyordu. Başyazı ile orta sayfalara kadar olan bölüm “iç durum” başlığını taşıyordu. Bu sayfalarda, yurttaki siyasi gelişmeler *Yön* süzgecinden geçirilerek yansıtılıyordu; en küçük haberler bile aynı zamanda bir yorum

⁷ *Yön*'ün tirajı konusunda çeşitli bilgiler mevcuttur. Doğan Avcıoğlu'nun, Hikmet Özdemir'e verdiği bilgiye göre (Özdemir, 1986: 54) derginin tirajı, sıkıyönetim tarafından kapatıldığı 78'inci sayıya kadar 30 bindi, Eylül 1964'te yeniden yayına başladıktan sonra ise 10 bine düşmüştü. Ertuğrul Kürkçü, *Yön*'ün her hafta 20 bin dolayında satıldığını belirtmekte ve “derginin okuyucu kitlesinin Türkiye'de sol eğilimli olduğu söylenebilecek olan okuyucuların hemen hemen hepsini kapsamış olduğunu” yazmaktadır (1988: 2006). Murat Belge, *Yön*'ün tirajının yayına başladıktan kısa bir süre sonra 30 bine çıktığını ve bunun o günün Türkiye'sinde solcu bir derginin ulaştığı en yüksek rakam olduğunu belirtmektedir (1990: 168). Kemal Karpat'a göre ise (1973: 356), ilk başlarda 30 bin adet dağıtılmakta olan *Yön*'ün dağıtımı bir süre sonra 5 bine düşmüştür. Bu rakam derginin sıkıyönetim tarafından kapatılmasından sonra daha da aşağı inmiştir.

⁸ Bu sayılar arasında “Atatürk Özel Sayısı” olarak hazırlanan 47'nci sayı bir istisna teşkil eder. Söz konusu sayı 24 sayfa olarak yayımlandı.

niteliğindeydi. Orta sayfalar ise, çeşitli konulardaki incelemelerin ve “açık oturum”ların yer aldığı bölümdü; bir köşe yazısının sınırlarını aşan analizler ile belirlenmiş bir konuda birden fazla kişinin görüşlerini açıkladığı toplantıların tutanakları bu sayfalarda yayımlanıyordu. Orta sayfaları, “dış durum” başlıklı bölüm takip ediyordu. Burada da, tıpkı “iç durum”da olduğu gibi, dünyadaki gelişmeler *Yön*’ün genel çizgisine uygun bir perspektifle yorumlanarak aktarılıyordu. “Sanat” sayfaları, dış durumun hemen peşinden geliyordu. Bölüm, sanat ve edebiyat haberlerine olduğu kadar eleştirel analizlere ve kimi sanatsal çalışmalara da açıktı. Arka kapak, farklı biçimlerde kullanılabilen bir sayfaydı. Örneğin burada bir dönem Fethi Naci ve Mehmet Kemal’in köşe yazıları yayımlanmıştı. Kimi zaman eleştirel karikatürlere yer verilebildiği gibi, imzalı ya da imzasız, ikinci bir başyazı⁹ bu sayfada yer alabiliyordu.

Yön’ün hazırlanışında Avcıoğlu kardeşler belirleyici rol üstlenmişlerdi. Derginin kurucularından sadece ikisinin tek işi *Yön*’dü. Hamdi Avcıoğlu işin teknik kısmını üstlendiği için derginin yayına hazırlanması neredeyse tamamıyla Doğan Avcıoğlu tarafından kotarılıyordu.¹⁰ İlhan Selçuk, *Yön*’ün hazırlanışıyla ilgili olarak şunları anlatılıyor:

Doğan Avcıoğlu *Yön*’ü tek başına sırtlayan bir insandı ve benim gördüğüm en aydınlık kafalardan biriydi. ... *Yön*’ün hazırlanması şöyle olurdu: Aşağı yukarı derginin haber bölümleri de dahil olmak üzere baştan aşağı Avcıoğlu yazardı. ... Gece sabaha kadar yazardı. Garip de bir yöntemi vardı. Akşam çilingir

⁹ Arka kapakta ikinci bir başyazıya yer verme uygulaması 36’ncı sayıdan itibaren başladı. *Yön* derginin organizasyonundaki bu değişikliği okuyucularına şöyle duyurdu: “Sizlerden aldığımız mektupların pek çoğunda, başyazılarımızın üzerinde durulmakta ve bu kısmı yazan arkadaşlarımızın imzalarını daha sık görme arzusu belirtilmektedir. Bu arzuyu dikkate alarak, bu sayıdan sonra *Yön*’e ikinci bir başyazı daha koymaya karar verdik. Zaman zaman gazetemizin arka kapağında ikinci bir başyazı yayımlanacaktır” (*Yön*, 1962ğ).

¹⁰ Mümtaz Soysal, *Yön*’den ayrıldığı 1965 yılına kadar, Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki çalışmalarından fırsat buldukça derginin hazırlanışına katkıda bulunuyor, imzalı yazılarının yanı sıra imzasız haber ve yorumlar da yazıyordu (Atılğan, 2000g).

sofrasını kurardı, ben çok az insanda rastladım, çilingir sofrasından sonra da pırl pırl bir kafayla otururdu, tükenmez kalemler o zamanlar Türkiye’ye yeni gelmişti ve o tükenmez kalemlerini alır sayfalar doldururdu, cümlesine, virgülüne dikkat ederek. İkinci elde Hamdi Avcıoğlu o sayfaları alır, yeniden daktiloya çekerdi. Bütün bir gazetenin, bir derginin bu kadar, her hafta içini dolduracak, onun gelen yazılarını okuyacak, temaslarını yapacak, koca bir dergiyi hazırlayacak... Doğrusunu isterseniz bütün yük ondaydı, biz dışarıydık. Ben *Cumhuriyet*’te çalışıyordum. Ama haftada birkaç kez konuşurduk. Zaman zaman da tartışmalarımız olurdu, kavgalarımız olmazdı. Doğan Avcıoğlu’nun üzerinde çok büyük yük vardı. Sanki Sisypheos gibi, kayayı götürüyor, düşüyor, tekrar götürüyor, o vardı (Atılın, 2000a).

Ek olarak, Doğan Avcıoğlu, derginin yazarlarını da işleyeceği konular bakımından yönlendiriyordu. *Yön* yazarı Mehmed Kemal’in Doğan Avcıoğlu’nu andığı bir yazısından bunu anlayabiliyoruz:

Başkalarının yazıları üstünde de oynardı, kimse ses edemezdi. Eğer bir şey yazdıracak, bir yazı ısmarlayacaksa, inceden, çaktırmadan, usuldan yapardı. Bir gazete kupürünü önüne kor, ‘bakın ne yazıyor,’ diye sorar, sizi konuya doğrulturdu. İster istemez; ‘bunu ben yazayım,’ derdiniz. ‘Olur,’ derdi. Böylece dilediği yazıyı yazdırmış olurdu (Kemal, 2000: 336).

Sanat sayfaları, *Yön* kurucuları ve Doğan Avcıoğlu dışında hazırlanan tek bölümdü. Bölüm, 98’inci sayıya kadar Memet Fuat tarafından yönetildi. Memet Fuat’ın *Yeni Dergi*’yi çıkarmaya başlamasıyla birlikte Fethi Naci, Selâhattin Hilav ve Edip Cansever tarafından hazırlanılmaya başladı. Fethi Naci, 157’nci sayıdan sonra *Yön*’deki bu görevinden ayrıldı. 129’uncu sayıdan itibaren tiyatro eleştirilerini Memet Fuat’ın, sinema eleştirilerini Onat Kutlar’ın, sinema yazılarını da Semih Tuğrul’un yazacağı duyurulduysa da, *Yön*’ün bu sayfaları istikrarlı bir şekilde yayımlanamadı ve Fethi Naci’nin ayrılmasıyla birlikte yöneticisiz kaldı. Doğan Avcıoğlu, derginin bu sayfalarından, kendi ifadesiyle, “dertli”ydi (Sarmaşık, 2001: 345). Attilâ İlhan’ın kendisine yazdığı bir mektupta sanat sayfalarıyla ilgili eleştirilerine cevaben şunları söylüyordu: “Sanat sayfası için haklısınız. Hâlen

yöneticisizdir, ama yöneticili de olumlu sonuç vermedi. Bu konuda fikirlerini ve yardımlarını beklerim” (Sarmaşık, 2001: 345).

4 -1. 2 Yankıları

Yön, Türkiye sol yayıncılık tarihinde yurt ve dünya çapında en geniş yankıları uyandıran dergilerden biriydi, eğer en geniş yankı uyandırmanı değilse. Bu durumun dört nedenle açıklanabilmesi mümkündür. Bunlardan biri, Türkiye sol hareketinin 27 Mayıs’tan sonra açık ve hızlı bir gelişim sürecine girmesi ve böylece genel olarak sol-sosyalist yayınlara ilginin olağanüstü derecede artmasıdır. İkincisi iletişim araçlarının günümüzdeki kadar çeşitlenmediği 1960’larda bir iletişim aracı olarak “dergi”nin son derece etkili olabilmesidir. Üçüncüsü, *Yön*’ün o dönemde yayımlanan ilk sosyalist eğilimli dergi olmasıdır. Ve dördüncüsü, o dönemde yayın hayatına başlayan başka pek çok derginin *Yön* kadar yankı uyandıramadığı kabul edilirse, derginin içeriği ve yazar kadrosudur.

Yön’ün büyük yankılar uyandırmasının nedenlerinden biri de, yayın hayatına bir bildiriyle atılması ve bu bildirinin çeşitli mesleklerden yüzlerce kişi tarafından imzalanmasıydı. Mevcut çalışmanın bundan önceki bölümlerinde içeriğinden sıkça bahsedilen Bildiri, Mümtaz Soysal tarafından kaleme alınmış ve daha sonra *Yön* kurucuları arasındaki tartışmayla son haline getirilmişti (Atılğan, 2000g). Bildiriyi imzalayanlar arasında bakanlar, senatörler, milletvekilleri, Kurucu Meclis üyeleri, yargı organlarının çeşitli kademelerinde görev yapanlar, generaller, subaylar, gazeteciler, sanat ve edebiyatçılar, sendikacılar, üst düzey bürokratlar, memurlar, öğretmenler, işçiler, işadamları, din adamları, köylüler, ev kadınları, futbolcular ve

öğrenciler bulunuyordu. Toplam 1042 kişi tarafından imzalanan Bildiri¹¹, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri tarafından başka üniversite dergilerinde yayımlanmak üzere Fransızca'ya tercüme edilmişti (*Yön*, 1961a). Bildiri, Fransızca olarak Profesör René Giraud çevirisiyle *Orient* adlı dergide, Profesör Frank Tachau'nun çevirisiyle İngilizce olarak da *Middle Eastren Affairs* adlı dergide yayımlanarak Batılı bilim çevrelerinin ilgisine sunulmuştu (Landau, 1978: 75).

Yön'ün yankıları, yurttta ve dünyada olmak üzere iki kategoriye ayrılarak incelenebilir.

Derginin Türkiye'deki yankıları iki türlü oldu: pozitif ve negatif.

Yunus Nadi *Cumhuriyet*'teki bir başyazısını *Yön*'ün çıkışına ayırdı ve dergiden övgüyle söz ederek görüşlerine büyük ölçüde katıldığını yazdı. Aynı zamanda *Yön* Bildirisinin imzacısı olan Turan Güneş, *Hür Vatan*'daki köşesinde, *Yön*'ün ileri sürdüğü fikirlerin “sövüp saymadan” tartışılmasında büyük yarar olduğunu belirtti. *Yeni Gün*, derginin çıkışını “*Yön*'deki bildiriye imzalayanların karşısına çıkacak olanlar kendi hal tarzlarını ve hareket noktalarını açıkça ortaya koymak zaruretindedirler” yorumuyla duyurdu (*Yön*, 1961c). Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus*'ta, *Yön*'ün çıkışını “memnuniyetle karşıladığını” açıkladı. *Kudret* gazetesine göre *Yön* yeni bir fikir cereyanı başlatmıştı ve onu “kolayca itham ederek geçmek” mümkün değildi. *Forum*, “*Yön*'de çıkan bildiriler şeklindeki müdahalelerin mühim hizmetlerinden biri de siyasi sahada fikir ve tekliflerin daha müşahhas ve vazih hale gelmesini hızlandırmak olacaktır” diye yazıyordu (*Yön*, 1962z). *Akis*'e göre, “tabu konuları günün meselesi haline getiren” *Yön*'den korkmak yerine “faydalanmak”

¹¹ Bildiriye imzalayanların tam listesi için bkz. Özdemir, 1986: 301-327. Bildiriye imzalayanların mesleki dağılımları için bkz. Özdemir, 1986: 52.

lazımdı. *Yön* için ayrı bir bülten hazırlayan İktisat-Ticaret Haberler Ajansı, derginin yayını hayatını “Uykulara Veda” başlığıyla duyurdu (*Yön*, 1962ü).

Yön’e negatif reaksiyon gösteren basın organları da yok değildi. “Çoluk çocuk oturmuşlar, kızamık çıkarır gibi bir dergi çıkarmışlar. İsmi *Yön*. ‘Bön’ de olabilirdi” diye yazıyordu *Son Havadis* (*Yön*, 1961c). *Düşünen Adam*, *Yön*’ün kapağının bile “nefret edilen o ideolojinin sembolünü yansıttığını” iddia ederek dergiyi “komünistlik”le “damgaladı” (*Yön*, 1962z)¹². *Akbaba*, kalkınmanın devletçiliğe değil hür teşebbüse dayalı olarak gerçekleşebileceğini ifade eden bir karşı bildiriyle *Yön*’ün çıkışını duyururken, sözlerine, “Haftalık *Yön* gazetesinde, toy ve tecrübesiz yüz elli gencin Türkiye’yi kalkındırmak için neşrettikleri ‘bildiri’yi kahkahalarla okuduk” diye başladı (*Yön*, 1962ü).

Yön’ün çıkışı, iş çevrelerinde de yankı uyandırdı. Derginin yayına başlamasından 5 gün sonra toplanan Ankara Ticaret ve Sanayi Odası Meclisinin gündemi *Yön*’dü. Derginin yazdığına göre (*Yön*, 1962x), toplantı sırasında elinde *Yön* dergisiyle kürsüye çıkan Meclis üyesi Mümin Erkut, “memlekette bozguncu bir cereyanın harekete geçtiğini, özel teşebbüse son verecek bu cereyanın önlenmesi gerektiğini” söyleyerek Bildiriyi okudu ve buna imza atanların hepsinin “komünist” olduğunu iddia etti. Toplantıda *Yön* aleyhine bir kampanya başlatmak için 5 kişilik bir komite oluşturuldu. Yine *Yön*’ün yazdığına göre (*Yön*, 1962u), Meclis üyeleri, bir sonraki toplantılarında, “*Yön* gibi varakparelerin yaymaya çalıştığı fikirlerle mücadele için” 120 bin liralık bir fon oluşturdular.

¹² *Yön*’ün 1’nci sayısının kapak kompozisyonu şöyleydi: Yürüyüş halindeki binlerce insan fotoğrafının üstüne siyah bir soru işareti yerleştirilmişti. Soru işaretinin noktası Türkiye resmi olarak yapılmıştı. İşaretin üstünde kırmızı büyük harflerle “Çıkmazdan Kurtuluş Yolu” yazıyordu. Altında ise “Aydınların Ortak Bildirisi” yazısı okunuyordu. *Düşünen Adam*, kapaktaki soru işaretini “nefret edilen ideolojinin sembolü” olan “çekiç”e benzetmiş olmalı.

Yön'ün yayın hayatına atılışı, 1930'lu yıllarda *Kadro* tarafından savunulan devletçilik fikrine karşı çıkarak *Kooperatif* adlı alternatif bir dergi yayımlayan iktisatçı Ahmet Hamdi Başar'ı "heyecanlandırdı". Başar, *Yön*'ün bildirisine bir karşı bildiriyle cevap verdi. Bu bildiri *Yön* Bildirisinin negatif kopyası niteliğindeydi. *Yön* Bildirisindeki her cümle Başar tarafından olumsuz bir yüklemle kurulmuştu. Örneğin, *Yön*'ün "Ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz" şeklindeki cümlesini Başar şöyle yazmıştı: "Ağırlık merkezi özel teşebbüs olmayan bir iktisadi sistemin bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğine inanmıyoruz" (*Yön*, 1962v). Başar, iş çevrelerine, ticaret ve sanayi odalarına gönderdiği bildirisine eklediği mektupta da şöyle diyordu:

Yeni çıkan *Yön* gazetesi bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiride kalkınmanın, ancak devlet yatırımı ve işletmeciliği ile ve sosyalist bir rejim tatbiki suretiyle başarılabileceği savunulmaktadır. Bu teşebbüs karşısında, aksi tezi müdafaa edenlerin de kendi görüşlerini, aynı şekilde umumî efkâra açıklamaları bir vazife halini almıştır (Aydemir, 1962d).

Başar'ın bu çağrısı, zaten *Yön*'e karşı mücadele için hazırlık halinde olan iş çevrelerinde yankı buldu ve Başar, *Yön*'e rakip olarak *Barış Dünyası* dergisini bu çevrelerin desteğiyle yeniden yayımlamaya başladı.¹³ Ahmet Hamdi Başar ve Şevket Süreyya Aydemir arasında 1930'lardan beri süregelen "devletçilik" tartışmaları artık

¹³ Ahmet Hamdi Başar, *Barış Dünyası*'nın ilk sayısını 4 Şubat 1944 tarihinde yayımlamıştı. Aylık olarak yayımlanan ve kendisini "milliyetçi ve insancıl mecmua" olarak tarif eden dergi, 23 Haziran 1944 tarihli 21'inci sayısından sonra süresiz olarak kapatılmıştı (Koçak, 1996: 359).

Kooperatif ve *Kadro* sayfalarında değil, *Barış Dünyası* ve *Yön* sayfalarında sürüyordu.¹⁴

Yön'e karşı negatif tepkiler, sadece fikirler ve yayınlar düzeyinde kalmadı, eylemli tepkiler şeklinde de ortaya çıktı. *Yön*'ün çıkışını takip eden günlerde, sağcı bir grup İstanbul Taksim meydanında “komünizmi tel'in” mitingi düzenlediğinde, grubun yaktığı yayınların başında *Yön* geliyordu (*Yön*, 1962y).

Yön'ün yankıları, devlet ve hükümet katında da iki türlüyüdü. Birçok üst düzey bürokrat, senatör, Milli Birlik Komitesi üyesi, milletvekili, ordu üyesi *Yön* Bildirisine imza atarak, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu gibi resmi kuruluşlar da toplu abone olarak dergiyi olumlu karşıladıklarını zaten belirtmişlerdi. CHP'nin o dönemdeki iki önemli ismi de *Yön*'ü desteklediklerini açıkladılar. Bunlardan birisi, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'ti. Ecevit, dergiye gönderdiği bir mektupta, “*Yön*'ü çıkaranlar, yeni bir arayış döneminde bulunan Türk toplumuna taze bir düşünce gücü katabilecek değerli aydınlardır. Bildirilerinde, toplumun bu dönemde karşılaştığı sorunlara hür kafalı insanların cesurluğu ile eğilmişlerdir” diyordu (*Yön*, 1961b). CHP'den *Yön*'ü destekleyen bir diğer isim ise, Nihat Erim'di. Erim, dergiye verdiği bir mülakatta şunları söylemişti: “Türkiye’de sosyalist düşünceleri derleyip toplamak faydalı bir harekettir. *Yön* dergisi bu alanda değerli bir hizmet yapıyor” (*Yön*, 1962i).

Bununla birlikte, kimi resmi kuruluşlar daha baştan *Yön*'e karşı tavır aldılar. Örneğin İstanbul radyosu *Yön*'ün birinci sayısı için vermek istediği ilanı “uygun bulunmadı” gerekçesiyle kabul etmedi (*Yön*, 1961e). Milli Kütüphane de aynı gerekçesiyle dergiyi yayın listesine sokmadı (*Yön*, 1962s). *Yön*'den negatif anlamda

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Yön*'de, Ahmet Hamdi Başar ile polemik niteliğinde iki yazı yazdı. Bunlardan biri “Kemalizm Orta Malı Değildir”, öteki “Garip Bir Devletçilik” başlığı taşıyordu. Bkz. Aydemir, 1962c; 1962d.

en çok söz eden politikacı AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'di. Demirel, 1965 seçimleri öncesinde Bursa'da halka hitap ederken *Yön*'den şöyle bahsediyordu: "Sol fikrin bütün idealistlerini ilk defa bir araya toplayan, yıkıcı, mütecaviz yayınlarıyla bütün ihtilalci sosyalistlere ilk hücum işaretini vermiş olan haftalık dergi" (*Yön*, 1965a). Demirel, partisinin 1967 Ocak ayı başlarında yapılan grup toplantısındaki konuşmasında da şunları kaydediyordu: "Anladığımız manâda müreffeh bir Türkiye yaratmak sosyalistler gibi zenginin malını fakire vermekle olmaz. Bu anlayışta olanlar *Yön* dergisine gitsinler" (*Yön*, 1967f). Görüne odur ki, Demirel için o yıllarda sosyalizm demek *Yön* demekti.

Dünya basını da *Yön*'ün çıkışına geniş yer vermişti. *Le Monde* ve AFP derginin yayın hayatına başladığını haberleriyle dünyaya duyururken (*Yön*, 1961a; 1961c), Norveç'te yayımlanan *Orientering* adlı dergi haber analizinde şu iddiaya yer verdi: "*Yön* adlı ilk sosyalist dergi Türkiye'de ilk defa olarak gerçek anlamda bir sosyalist partinin kurulması zeminini hazırlamaktadır" (*Yön*, 1962ö). Almanya'da yayımlanan *Neue Zürcher Zeitung* ise *Yön*'ü "enteresan" bulmuştu: "... ilgi çekici taraf, Atatürk'ün gerçekleştirdiği Batılılaşmanın kabul edilmesi, fakat aynı zamanda Batı Avrupa'nın yolunun yavaş, masraflı ve ağır fedakârlık isteyen bir yol olarak tenkit edilmesidir" (*Yön*, 1962l). Sosyalist Enternasyonal de *Yön*'ü ilgiyle karşılamıştı. Genel Sekreter Albert Carthy, örgütün bültenine yazdığı yazıda şunları söylüyordu: "Sosyalist Enternasyonal, *Yön*'ün çıktığını öğrenir öğrenmez temas imkânları aradı. ... İngiliz basını ... bu hareketin London School of Economics'in 20-30 yıl önce İngiltere'de gerçekleştirdiğini bugün Türkiye'de yaptığını yazdı" (*Yön*, 1964g).

Yön'ün yurttta ve dünyada bu denli geniş bir yankı uyandırması, aslında bir şeyin daha göstergesi olarak değerlendirilebilir: Karşı tepkiler göz önüne alındığında, hele

iş çevrelerinin aralarında fonlar oluşturarak rakip dergi çıkarmaya koyulduğu düşünüldüğünde, sosyalizmin o günlerin Türkiye'si için “en büyük tehlike” olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer yandan, dergiye gösterilen olumlu tepkiler de, Cumhuriyetin kuruluşundan beri yasaklı olan sosyalizmin yasal olarak ifade olanaklarını elde ettiğinde özellikle aydınlar katında bir çekim merkezi olabildiğinin göstergelerinden biri olarak düşünülebilir.

4 -1. 3 Yazar Kadrosu

Yalçın Küçük, “dönemin aydınlarının çoğu kısa veya uzun süreli İttihatçılık yapmışlardır,” der (1988: 1831). Benzer bir şey *Yön* için de söylenebilir. 1960’lar Türkiye’sinde, kısa ya da uzun süreli *Yön* dergisine yazmayan, onunla ilişkili olmayan aydın yok gibidir. *Yön*’ün bu denli geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını ve yankılar uyandırmasını mümkün kılan nedenlerden biri de geniş bir yazar kadrosunun genişliğidir.

Burada tek tek isim saymak mümkün değil.¹⁵ Fakat en azından bazı yazar isimlerini anmak fikir verici olabilir. Nermin Abadan, Gülten Akın, Muammer Aksoy, Çetin Altan, Sadun Aren, Nimet Arzık, Adil Aşçıoğlu, Türkkaya Ataöv, Şevket Süreyya Aydemir, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Mihri Belli, Fay Kirby Berkes, Niyazi Berkes, Erdoğan Berktaş, Asım Bezirci, Behice Boran, Muzaffer Buyrukçu, Edip Cansever, Fazıl Hüsni Dağlarca, Arif Damar, Abidin Dino, Mustafa Ekmekçi (M. Hasırşapkalı takma adıyla), Oktay Ekşi, Vahap Erdoğan, Muzaffer Erdost, Raif Ertem, Fethi Naci, Ali Gevgilli, Turan Güneş, Nail Güreli, Hasan Hüseyin

¹⁵ *Yön*’ün yazarlarının bir listesi için bkz. Özdemir, 1986: 328-333. Bu liste, sadece Türkiyeli yazarların listesidir. *Yön*’de doğrudan *Yön* için yazan ya da başka yerlere yazıp çevirisi için *Yön*’e izin veren yabancı yazarlar da vardı.

Korkmazgil, Selâhattin Hilav, Sırrı Hocaoglu, Rifat Ilgaz, Attilâ İlhan, Abdi İpekçi, Ceyhun Atuf Kansu, Muzaffer Karan, Kemal Tahir, Gülten Kazgan, Yakup Kepenek, Mübeccel Kıray, Sait Kırmızıtoprak, Ahmet Taner Kışlalı, Samim Kocagöz, M. Şükrü Koç, Şükran Kurdakul, Kemal Kurdaş, Onat Kutlar, Yalçın Küçük, İdris Küçükömer, Mehmed Kemal, Memet Fuat, Uğur Mumcu, Rauf Mutluay, Muvaffak Şeref, Nadir Nadi, Oktay Rifat, Orhan Kemal, Fikret Otyam, Örsan Öymen, Demir Özlü, Halit Refiğ, Tahsin Saraç, Bahri Savcı, Ülkü Tamer, Cahit Tanyol, Taner Timur, Mete Tunçay, Haydar Tunçkanat, Burhanettin Uluç, Turgut Uyar, Vâlâ Nureddin Vâ Nû, Yaşar Kemal ve Can Yücel *Yön* yazarlarından bazılarıydılar. Ergi, Mehmet Can Köksal, Eflâtun Nuri, Ferit Öngören, Turhan Selçuk, Ali Ulvi, Suat Yalaz ve Tonguç Yaşar ise *Yön*'e çizgileriyle katılıyorlardı.

Bu yazar kadrosu, eski TKP'lilerden, sosyal demokratlara, TİP yöneticilerinden Kemalistlere kadar herkesi kapsıyordu. Bir başka ifadeyle *Yön* solun her kesiminden yazar, şair ve çizeri bir araya getirebilmişti. Bu, *Yön*'ün geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmasının nedenlerinden biriydi. *Dönüşüm* gibi, *Sosyal Adalet* gibi TİP yayın organlarının, daha sonra yayımlanan *Türk Solu*, *Tüm*, *Ant* gibi birçok sosyalist derginin kadrosu *Yön*'den çıkmıştı; ya da önceleri *Yön* yazarı olanların daha sonra bu dergileri çıkardığı da söylenebilir. Burada bir önemli noktayı daha vurgulamak gerekiyor. *Yön*'de değişik kesimlerden pek çok kişi yazıyordu, fakat bu yazıların içeriği *Yön*'ün görüşlerini yansıtan yazılar olarak değerlendirilmiyordu. *Yön*'ü “bağlayan” yazılar yalnızca kurucularının yazıları ve başyazıları idi. Bu durum dergi tarafından şu şekilde duyurulmuştu:

Belirtmek istediğimiz bir başka nokta da, *Yön*'de yayımlanan bütün yazıların *Yön*'ün görüşü sayılmaması gereğidir. *Yön*, statükoya karşı çıkan bütün ilerici

aydınların serbestçe yazabilecekleri bir yayın organıdır. *Yön*'ü ancak imzasız yazılar, başyazılar ve kurucularının yazıları bağlar (*Yön*, 1964a).

4 -1. 4 *Yön*'den Doğmalar

Yön'ün bir diğere özelliğı de, ondan bir kütüphanenin küçük bir rafını dolduracak kadar kitap doğmasıydı. Benim saptayabildiğim kadarıyla, bazıları kısmen bazıları bütünüyle olmak üzere, 9 kitap *Yön*'deki yazılardan kaynaklandı.

Bunların başında Doğan Avcıoğlu'nun ünlü kitabı *Türkiye'nin Düzeni* geliyor. Yüzlerce başka kaynağın yanı sıra, hem Avcıoğlu'nun *Yön*'deki yazıları hem de *Yön*'de yayımlanan başka incelemeler *Türkiye'nin Düzeni'nin* omurgasını oluşturdu.

Niyazi Berkes'in 3 kitabı *Yön*'de çıkan yazılarının bir araya getirilmesiyle doğdu. Berkes'in *Yön*'ün 57 ile 69'uncu sayıları arasında yayımlanan *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* başlıklı yazı dizisi daha sonra aynı adla kitap olarak basıldı. *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, önce *Yön*'ün 98 ile 108'nci sayıları arasında yayımlandı. *İslâmlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, yazarın, *Yön*'ün 157 ile 169'uncu sayıları arasında yayımlanan "Arap Dünyası Uyanıyor mu?" başlıklı Suriye, Lübnan, Mısır, Tunus ve Cezayir'e yaptığı gezi izlenimlerinin çok az değiştirilmiş haliydi.¹⁶

A. Cerrahoğlu'nun *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi: Fuat Köprülü* adlı incelemesinin ilk bölümü, "Tarihçi Köprülü ve Atatürk" başlığı ve Aslan Başer imzasıyla *Yön*'ün 11'nci sayısında çıktı.¹⁷

Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi* adlı kitabını, *Yön*'deki yazılarına CHP Parti Meclisi'nde ve *Yön*'deki bir açık oturumda yaptığı konuşmalarla yabancı bir dergide yazdığı bir yazının Türkçe çevirisini ekleyerek meydana getirdi.¹⁸

¹⁶ Berkes, bu yazı dizisinin kitaba dönüştürülmüş haline yazdığı "önsöz"de yalnızca ufak tefek düzeltmeler yaptığını söyler (1969: 9).

¹⁷ Cerrahoğlu, kitabına 5 yeni bölüm eklemişti (1964).

Muzaffer Erdost'un *Şemdinli Röportajı* aynı adla ilk kez *Yön*'de yayımlandı. Erdost bu röportajı aslında *Ulus* gazetesi için hazırlamıştı. Fakat röportajın hazırlanmasından sonra yönetiminde değişiklik olduğu için bu gazetede yayımlanamadı. Doğan Avcıoğlu, bu durumdan haberdar olunca Erdost'a giderek röportajı *Yön*'de yayımlamayı teklif etti (Erdost, 1993). Röportaj, Erdost'un teklifi kabul etmesiyle birlikte *Yön*'ün 172 ile 189'uncu sayıları arasında 17 bölüm halinde yayımlandı.

İdris Küçükömer'in, *Yön*'deki makaleleri, *Ant*'takilerle birlikte "toplular eserler"inin bir cildi oldu. Bu cilt, *Yön ve Ant Yazıları. Cuntacılıktan Sivil Topluma* adıyla basıldı.

Ve son olarak, Attilâ İlhan'ın, *Yön*'deki aynı adlı köşesinde çıkan yazıları *Attilâ İlhan'ın Defteri*'ne kaynaklık etti.

4 -1. 5 Yıkıldığı Tabular

Doğan Avcıoğlu, ölümünden kısa bir süre önce Hikmet Özdemir'le yaptığı görüşmede *Yön*'ün çıkış amacını "tabuları yıkmak, donmuş kafaları sarsmak" olarak tanımlamıştı (Özdemir, 1995: 336). Derginin bu amacına ulaştığını söyleyebilmek mümkündür. Sosyalizm, Nâzım Hikmet, Kürt sorunu gibi Türk siyasal hayatının o döneminde tabu olan pek çok konu ilk kez *Yön* tarafından gündeme getirildi. Bu bakımdan *Yön*'ü bir "tabu yıkıcı" olarak tanımlamak da mümkündür.

Yön'ün yıkıldığı tabuların başında "sosyalizm" geliyordu. Doğan Avcıoğlu, daha *Yön*'ün ilk sayısında, "Yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için

¹⁸ Turan Güneş, bu kitaba yazdığı "önsöz"de *Yön*'deki yazılarının yarım kaldığını belirterek bunun nedenlerini şöyle açıklar: "*Yön*'de yayımlamaya başladığım yazı serisi tamamlanmadan kaldı. Hem siyasa hayatın yoğunluğu, hem de *Yön*'ün genel oya dayalı parlamenter düzene ters bakmaya başlamasının doğurduğu soğukluk, yazıları bitirmeme engel oldu" (1996: 39).

tek çıkar yol sosyalizm”dir diyerek (1961) Metin Toker’in deyimiyle (1971: 12) sosyalizm devrinin “resmen” başlamasına öncülük etmeden evvel, bu sözcük Türkiye’de gerçek anlamıyla bir tabuydu. Öyle ki, 1950’li yıllar Türkiye’si, Antakya’nın bir köyünde bulunan bir buçuk metrelik naylon torbadaki “kızıl propaganda vesikaları”nın ülkenin en önemli gündem maddesi sayıldığı (Yalçın, 1954); soyduğu portakalın kabuğu “çekiç”e benzeyen Adanalı bir köylünün içeri atıldığı, tavla oynarken kırmızı pulları tercih eden bir gencin 6 aya mahkum edildiği, köylüye de toprak verilmesi gerektiğini ifade eden bir aydının “komünistlik” suçuyla işkenceye maruz kaldığı bir ülkeydi (Kemal, 1964: 12).

Elbette ki, *Yön*’ün böylesi bir işe kalkışmasında 27 Mayıs’la gelen görece özgürlük ortamı¹⁹, Sovyetler Birliği’nin birçok azgelişmiş ülke nezdinde itibarının artması ve bu arada Türkiye ve Sovyetler arasında yeni bir yakınlaşma döneminin başlaması gibi koşullar da etkili oldu. Fakat, aynı koşulların neden örneğin TİP tarafından değil de *Yön* tarafından bu yönde değerlendirildiği sorulduğunda, *Yön*’ün radikal tavrının teslim edilmesi gerekir.²⁰

Yön sosyalizm için bir meşruiyet zemini oluştururken 3 kaynağa başvurdu: Atatürk, bilim ve üçüncü dünya ülkeleri. Dergi, sürekli olarak, sosyalizmin Atatürkçülüğün bir adım sonrası olduğunu vurguladı (Avcıoğlu, 1962g) ve

¹⁹ 27 Mayıs Anayasası düşüncenin ifadesi bakımından görece bir hürriyetin yasal zeminini hazırlamıştı. Fakat buna rağmen 27 Mayıs’ı takip eden günlerde sosyalizm tabu olma özelliğini koruyordu. İlhami Soysal’ın o günlere ilişkin bir anısı bu konuda fikir vericidir. Soysal, 27 Mayıs sonrası günlerde Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanırken Cemiyet “azıcık sola yatkın bir bildiri” yayımlıyor ve bunun üzerine Gazeteciler Sendikaları Federasyonu olağanüstü bir toplantı yapıyor. Toplantıda Cemiyetin nasıl olup da sola yatkın bir bildiri yayımlayabildiğinin “hesabı soruluyor.” Soysal da bu konudaki konuşmasına “Açıkça bilmelisiniz ki, ben bir sosyalistim ve sosyalizme inanırım” deyince salonda “derin bir sessizlik” oluyor ve bu sessizlik bir gazetecinin şu sözleriyle bozuluyor: “Estağfurullah ağabey!...” (Soysal, 1966).

²⁰ TİP yöneticilerinden Sadun Aren, kendisiyle yaptığım görüşmede, bu partinin 1966 yılında yapılan Malatya Kongresine kadar “sosyalizm” sözcüğü yerine “toplumculuk” sözcüğünü kullandığını ve partinin resmi belgelerinde “sosyalizm” sözcüğünün kullanılmasından kaçınıldığını söyledi (Atılğan, 2000d).

Atatürk'ün hiçbir zaman sosyalizme karşı olmadığını hatta eğer koşullar elverişli olsaydı kendini sosyalist olarak tanımlayabileceğini iddia etti. Derginin, bunu, örneğin Cumhuriyet yıllarında Atatürk'le yakın bir ilişki halinde olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi, Tefik Rüştü Aras gibi kişilerin ağzından söyletmesi özellikle dikkat çekiciydi. Karaosmanoğlu, *Yön*'de katıldığı bir açıkoturumda "... Atatürk ilkelerine milli sosyalizm ismi verilebilir. ... Atatürk'te gerçekten sosyalist bir görüş vardı. O sınıfsız bir toplum düzenine ulaşmak istiyordu. Sınıfsız toplum tabii ki sosyalist bir idealdir" derken (*Yön*, 1962ç.) Aras, Avcıoğlu ile yaptığı bir söyleşide CHP kurulurken, parti programına sosyalist ilkeleri geçirmeye çalıştıklarını ancak bunun bazı liberaller tarafından engellendiğini açıklıyor ve şunları ekliyordu: "Atatürk'ün cihanda sulh, yurttta sulh prensibi, manasını bilmeden kullanılıyor. Aslında bu prensip, sosyalist bir görüşü ifade eder" (Avcıoğlu, 1964c).

Sosyalizmi meşrulaştırma çabasında *Yön*'ün dayandığı ikinci kaynak "bilim"di. Dergi, Einstein'ın "Niçin Sosyalizm?" başlıklı makalesine sayfalarında yer verirken 39'uncu sayısının kapağına bu bilginin büyük bir fotoğrafını ve makaledeki şu cümlesini yerleştirmişti: "Feza çağında tek yol sosyalizmdir"; Einstein gibi dünyaca ünlü bir bilgin de tek çıkar yolun sosyalizm olduğunu söylüyordu. Derginin, sosyalizme bilim aracılığıyla meşruiyet kazandırma çabasına bir başka örnek, "Üç profesör sosyalizmi savunuyor" başlıklı açık oturumuydu. Ordinaryüs Profesör Enver Ziya Karal, Profesör Bahri Savcı ve Profesör Sadun Aren, *Yön*'ün 7'nci sayısındaki bu açık oturumda bilim adamı kimlikleriyle Türkiye'nin kurtuluşunun sosyalizmde olduğunu açıklıyorlardı.

Diğer yandan, sosyalizme yönelen pek çok Asya, Afrika, Latin Amerika ülkesinin deneyimleri *Yön*'ün okuyucularına yansıttığı konuların başında geliyordu. Bu konu

şöyle bir temayla yansıtılıyordu: İlk milli kurtuluş savaşını veren Türkiye’yi örnek alan ülkeler kendi kurtuluşlarından sonra sosyalist yolu seçtikleri için büyük bir ilerleme gösterdiler, Türkiye ise kapitalist yolu seçtiği için her gün biraz daha geriye gitti.

Nâzım Hikmet’in şiirlerini ilk kez yayımlamak *Yön*’ün “tabu yıkıcı” rolünü oynadığı ikinci olaydı. Vatan hainliği suçlamasıyla Türk vatandaşlığından çıkarılan Nâzım, yıllar boyunca sosyalizmin en önemli sembollerinden biri olmuştu. Aslında Nâzım’ın şiirlerinin yayımlanmasının yasak olduğuna dair bir mahkeme kararı yoktu, ama, Süleyman Demirel’in belirttiği gibi “Türk Parlamentosunun geçmiş yıllarında Nâzım Hikmet’e hain diyen yüzlerce sayfa” vardı (Altan, 1996: 349) ve o nedenle kimse onun şiirlerini yayımlamaya cesaret edemiyordu. Şiirlerinin mahkemelerde “komünist” olmanın delillerinden biri sayılması da sanki Nâzım’ın şiirlerini yayımlayan “bölücülük” suçlamasıyla yargılanacakmış gibi bir imaj yaratmıştı. *Yön* çok elverişli bir konjonktürde bu tabuyu yıktı. Bu elverişli konjonktürün üç ana ögesinin olduğu düşünülebilir. Birincisi, 3 Haziran 1963’te ölmesiyle birlikte Nâzım’ın dünya çapındaki ününü artırmasıydı. Pek çok ülke basınında bir Türk şairi olarak Nâzım’dan dünyanın en büyük şairlerinden birisi olarak bahsediliyordu. İkincisi, Türk-Sovyetler ilişkilerinde yeni bir yakınlaşma ortamının doğmuş olmasıydı. 1964 Sonbaharı’nda Türk Dışişleri Bakanının ardından İsmet İnönü’nün de Moskova seyahatine çıkması gündeme gelmişti. Üçüncüsü, aynı günlerde Melih Cevdet Anday, İlhami Soysal, İlhan Selçuk gibi Türk gazeteciler Moskova’ya bir gezi gerçekleştirmişler ve gezi izlenimlerini çalıştıkları gazetelerde ve bu arada *Yön*’de yayımlamışlar, Nâzım’dan da söz etme imkânı bulmuşlardı. *Yön* bu koşullarda, önce hiçbir açıklama yapmaksızın Nâzım’ın şiirlerini yayımlamaya

başladı. İlk şiirler dikkatlice, şairin “memleket hasreti”ni dile getirenlerden seçilmişti. Dergi, bu şiirlerin üstüne şu açıklama notunu düşmüştü:

Nâzım Hikmet bir komünisttir. Fakat aynı zamanda şiirimize Anadolu’nun sesini getiren ve Kurtuluş Savaşımızın en güçlü destanını yazan büyük bir Türk şairidir. Büyük şair olduğu içindir ki ... Atatürk devrinde de Türk kültürünü yabancı ülkelerde tanıtmak için devletçe hazırlanan kitapta ... komünist fakat büyük şair Nâzım Hikmet’in şiirlerine geniş yer vermek hususunda bir tereddüt gösterilmemiştir. ... Nâzım Hikmet, Sayın Nadir Nadi’nin belirttiği üzere, öldürüleceği kanısıyla memleketinden kaçmıştır. Kaçmamasını tercih ederdik. Fakat memleketinden kaçışı ve inançları hakkında ne düşünürsek düşünelim, onun Türk kültürünü ve dilini zenginleştiren büyük bir şair olduğu gerçeğine gözlerimizi kapamaya hakkımız yoktur. ... *Yön*, şairin şahsında şiiri mahkum eden yobaz zihniyetin ağır baskısına rağmen, Nâzım Hikmet’in memleketçi şiirlerini yayımlamakla, aydınlarımızı bu utanç verici durumdan kurtardığı ve Türk kültürüne hizmet ettiği inancındandır (*Yön*, 1963a).

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor: *Yön*, Nâzım’ı, Türkiye Komünist Partisi’nin bir üyesi ve yöneticisi ya da enternasyonalist, sosyalist kimliğiyle değil, bunların yerine “Türk”, “Kurtuluş Savaşı şairi”, “şiirimize Anadolu’nun sesini getiren şair”, “Milli Kurtuluş Savaşı’nı en iyi dile getiren şair”, Atatürk’ü “en inkılâpçı baş” olarak niteleyen kimliğiyle tanıtıyordu. Bu durum, *Yön*’ün en büyük milliyetçiliğin sosyalizm olduğuna dair argümanı ile ilgiliydi. *Yön* açısından, milliyetçilikle eklemelenmiş bir sosyalizm, “milliyetçi” bir sosyalistle, sosyalist olmayan bir “milliyetçi”nin buluşabileceği ortak bir nokta gibiydi. Derginin, Türk siyasal hayatında daha çok İslamcı çevrelerin kendilerinden saydıkları ve “sol”un da “gerici” diye karşısına aldığı Mehmet Akif Ersoy’u sahiplenmesi bu bağlamda değerlendirilebilir (bkz. *Yön*, 1966a).²¹

²¹ Mehmet Akif Ersoy, 1999 Sonbaharı’nda bir Tuğgeneralin Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ni açış konuşmasında onu “gerici” olarak tanımlayan sözleriyle siyasal tartışmaların gündemine yeniden girdi. İslamcı çevreler, İstiklal Marşı şairinin “gerici” olarak nitelenmesine karşı siyasal bir taarruz başlattılar. Bu tartışmalara sosyalist cepheden katılan Aydın Çubukçu, “İlericilik-gericilik, ancak ezenle ezilen, sermaye ile emek, zengin ile yoksul arasında bir seçim yapmak ve kimin yanında duracağına karar vermek noktasında belli olur. Bu kıstaslar açısından bakıldığında, Mehmet Akif, en

Sonuçta, *Yön*, sosyalizme eklenmiş Kemalist çizgisiyle, milliyetçi olmanın önkoşulunun sosyalist olmak olduğunu söyleyen tavrıyla yerleşik kanılara ve oluşmuş tabulara karşı çıkan radikal bir dergiydi. Onun bu tavrı, Kürt sorunu konusunda da görülür. Kürt sorunu da Cumhuriyet yılları boyunca “Kürt sorunu” olarak tanımlanamazken, sorunu bu şekilde adlandıran ilk derginin *Yön* olması onun radikal tavrının bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir. Daha önce vurgulandığı üzere, TİP de dahil olmak üzere dönemin siyasal alanının bütün aktörleri sorunu “Doğu meselesi” olarak tarif ederken, ilk kez *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu konuyu “resmi ideoloji” dışında tartışmaya açmış ve etnik mahiyetine vurgu yaparak “Kürt sorunu” sözünü kullanan ilk yazar olmuştu (Avcıoğlu, 1966c).

4 -1. 6 Davaları

Yön dergisi, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 14 ay süreyle kapalı tutulmasının yanı sıra, yayın hayatı boyunca pek çok adli kovuşturmayla uğradı. *Yön* hakkında açılan davalar özellikle, AP’nin tek başına iktidara geldiği 1965 Ekimi’nden sonra yoğunlaştı. Bu yoğunluk öylesine fazlaydı ki, *Yön* kendi hakkında açılan dava haberlerini bile çoğu kez sütunlarına yansıtamıyordu. Dergi, hakkında açılan davalarla ilgili olarak okuyucularına şu bilgiyi veriyordu: “Sorumlu Müdür Doğan Avcıoğlu, hemen her hafta savcılığa gitmek, sorgu hakimliği ve mahkemeler önüne çıkmak zorunda kalmaktadır” (*Yön*, 1966d). Diğer yandan, *Yön*’ün okuyucularıyla posta kanalıyla kurduğu ilişkiler de polis denetimi altında tutuluyordu. Dergiye posta kanalıyla gelen her türlü evrak önce Emniyet Müdürlüğü’ne gidiyor, orada

az Tefvik Fikret kadar ilericidir” diyerek (Çubukçu, 1999) “Sol”un emperyalizm karşıtı bir şair olan Akif’i sahiplenmeyişinin bir “hata” olduğunu vurguladı. Çubukçu’nun yaklaşımı, *Yön*’ün çeyrek yüzyıl önce söylediklerine oldukça yakındı.

incelendikten sonra ya el konuluyor ya da “zararlı” bulunmadığı takdirde dergiye iletiliyordu. Dergi bu türden bir olayı okuyucularına şu şekilde duyurmuştu:

Ankara Vali Muavini Bedrettin Oğuz imzalı bir yazıyı PTT Ankara Paket Postanesi Müdürlüğü aracılığı ile aldık. Buna göre, Fransa’dan gazetemize gönderilen 300 gram ağırlığındaki matbuayı PTT’nin polise havale ettiği, polisin bunları incelediği ve matbuayı ‘zararlı görerek, Bakanlar Kurulunun 29.6.1953 tarih ve 4/1044 sayılı kararnamesi gereğince alıkoyduğu’ anlaşılmaktadır!” (Yön, 1966d).

4 -1. 7 Kapanışı

Yön, 30 Haziran 1967’de yayın hayatına son verdiğinde, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığı 14 ay dışta tutulursa²² tam 5 buçuk yıl boyunca aralıksız yayın yapmıştı. Toplam 222 sayı süren bu yayın faaliyeti, 1960’lı yıllardaki sol yayıncılık açısından önemli bir gelişmeydi. TİP’in yayın organları da dahil olmak üzere o sıralarda yayımlanan hiçbir dergi bu kadar uzun ömürlü ve istikrarlı olamamıştı. Bunu, yakın zamana kadar İstanbul Barosu Başkanı olan, TİP Eskişehir İl Başkanı Turgut Kazan’ın partisinin Malatya Kongresi’ndeki şu sözlerinden anlayabiliyoruz:

Emekçileri eğitmek, partinin aslî görevidir. Bu konuda ne yapılmıştır? Merkez, anlaşılmasa bir ilgisizlik göstermektedir. Teşkilat, tek fikrî gıdası olarak Yön’le baş başa bırakılmıştır. Behice Boran ‘dergi çıkarmak zordur, denenmiştir, başarıya ulaşamamıştır’ demektedir” (aktaran Avcioğlu, 1966d).

²² Dergi, 5 Haziran 1963 tarihli 77’nci sayısından sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. 14 ay kapalı tutulan Yön’ün kapatılma gerekçesi, Albay Talat Aydemir önderliğinde 21 Mayıs 1963 günü vuku bulan ve başarısızlıkla sonuçlanan askeri darbe girişimiyle ilgili iki yazıydı. Bunlardan ilki, Cemal Hüsnü Taray imzasını taşıyordu ve Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Cemal Tural’ın deyimiyle (Tural, 1964: 11) “isyanı hazırlayan sebeplerin ortadan kaldırılmaması dolayısıyla yenilerinin takip edeceğini söyleyerek” darbe girişimine örtülü bir destek veriyordu. Sıkıyönetim Komutanlığı bu yazı dolayısıyla derginin sorumlu müdürü Doğan Avcioğlu’na sözlü bir ikazda bulunmuştu. İkinci yazı ise Profesör Bahri Savcı imzasını taşıyordu. Savcı’nın yazısı, onun Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayımlanan bir kitabından alınmıştı ve bu kitaba yönelik bir dava söz konusu değilken, kitabın bir bölümünü yayımladığı gerekçesiyle Yön hakkında kapatılma kararı verilmişti.

Yön kapanışıyla ilgili son bir noktayı daha da belirtmek gerekiyor: Dergi 222'nci sayısıyla birlikte yayın faaliyetine son vermiş olsa da, onun kapatılma kararı daha önce alınmıştı. Son sayıda okuyuculara yapılan açıklamada *Yön*'ün kapatılma kararının bir yıl önce yakın çevre ile danışılarak alındığı bildiriliyordu. İlhan Selçuk'un anlattıklarına bakılırsa, *Yön*'ün kapatılma kararının, yakın çevreye danışılmış olsa bile, tek başına Doğan Avcıoğlu tarafından verildiği anlaşıyor:

Doğan, gelinen noktada artık yönümüzün tayin edildiğini düşündü; yani 'eh konu ortaya, nedir' gibilerden. Belki de *Devrim*'e hazırlık için ara dönemdir. Ben, devam etsin diye düşündüm. Bazı insanlar çok tepki duydular, niye kapatıyor *Yön*'ü diye. Kimileri 'benim dergimi kapatmaya ne hakkın var?' diye eleştirdiler. Ama bir de gidin Doğan'a sorun tabii (Atılğan, 2000a).

4 -1. 8 Etkileri

1960'ların Türkiye'sine verilecek "yön"ü saptamak üzere çıkarılan ve yerini o yönde eyleme geçmek üzere *Devrim*'e bırakan *Yön*, Türkiye sol hareketinin en etkili dergilerinden biriydi. Dergi, yayımlandığı dönemde birçok kişinin sosyalizmle buluşmasını, sosyalizme sempati duymasını, antiemperyalist bilincin gelişmesini sağlamak gibi bir işlev görmüştü. O dönemde *Yön*'ü en çok eleştiren kişilerin daha sonra söyledikleri bunun bir göstergesi sayılabilir. TİP yöneticilerinden Sadun Aren'in şu sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir:

Bazen ücra yerlere, Muğla'ya, Nevşehir'e gittiğimizde parti yöneticilerine sorardım, nasıl sosyalist oldunuz, diye. Üç cevap alırdım: Ya ailesinden birisi vasıtasıyla, ya *Yön* okuyarak ya da Çetin Altan'ın yazılarını takip ederek sosyalist olduklarını söylerlerdi (Atılğan, 2000d).

TİP Genel Sekreterlerinden Yahya Kanbolat da, Aren'le benzer bir görüşe sahiptir: "Yön Hareketi için 'şöyledir, böyledir' denilebilir ve denecektir. Ama sosyalist düşüncüyü günlük hayata katmak, meşrulaştırmak yolunda Yön Hareketinin pek çok emeği geçmiştir" (1979: 41). Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) Genel

Sekreteri olarak 1987’de Türkiye’ye dönen, Türkiye Komünist Partisi’nin önde gelen isimlerinden Haydar Kutlu’nun (Nabi Yağcı), siyasetle tanışmasının ve sosyalizme sempati duymasının *Yön* dergisi aracılığıyla olduğunu söylemesi de bu bakımdan anlamlıdır (Kutlu, 2000). Türkiye Halk Kurtuluş Partisi önderi Mahir Çayan da *Yön*’ün sosyalist saflarda bir uyanış sağladığını belirtecektir (Küçük, 1990: 287).

Yön, Türkiye sol hareketinin hem o dönemini yaşamış hem de bugün içinde yer almakta olan kişiler tarafından aradan geçen 40 yıla yakın zamana karşın bugün bile imrenmeyle anılmaktadır. Şu sözler, halen sosyalist bir kültür dergisinin yönetmenliğini yapan Aydın Çubukçu’ya ait:

Günümüzde *Yön* koleksiyonunu karıştıran herkes Türkiye’nin o dönemdeki tarihi, iktisadi bütün özellikleri hakkında net bilgiler edinebilir. Aradan 40 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen *Yön*’ün benzeri dahi yapılamamıştır.

Şunlar da, birçok sosyalist yayının çıkarılmasında önemli roller oynamış Ertuğrul Kürkçü’ye:

Bence *Yön* dergisi de, kelimenin teknik anlamında dergi olarak, daha başarılısı yapılmamış bir politik hareket dergisidir. Bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Neredeyse en çok *Iskra*’ya benzer. Ama daha sonra çıkan sol dergilerde o başarıyı hiç göremedim; kendi dahil olduklarım dahil (Atılın, 2000e).

4-2 Çalışanlar Partisi

Çalışanlar Partisi, Yön Hareketi tarafından kurulmuş bir parti değildir. Aslında kurulmuş bir “parti” de değildir; çünkü yalnızca bir girişim düzeyinde kalmıştır. Bununla birlikte Yön Hareketi, kuruluş tarihi dahi ilan edilmesine rağmen neden bir girişim düzeyinde kaldığı hâlâ tam olarak aydınlatılabilmiş olmayan, bu partinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan partinin oluşumu da Yöncülerin

siyasal pratiklerinin şekilleniş sürecinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Aşağıda yürütülen tartışmada Çalışanlar Partisi'nin oluşum ve gelişim süreçleri, Yön Hareketi ile ilişkileri bakımından ele alınıyor.

4-2.1 Oluşumunu Mümkün Kılan Koşullar

Dönemin TOLEYİS Başkanı İlhami Aras'ın aktardığına göre (*Yön*, 1962n), 27 Mayıs'tan hemen sonraki günlerde, *New York Times* Türkiye muhabiri, Türk-İş Genel Merkezi'ne gelerek orada bulunan sendika başkanlarına Türkiye'de bir sosyalist parti kurmayı düşünüp düşünmediklerini sordu. Aldığı cevap “hayır”dı. Bununla birlikte, sendika başkanları kısa bir süre sonra bir işçi partisi kurmak üzere harekete geçtiler. Bunun belli başlı dört nedenin bulduğu düşünülebilir. Bunlardan biri devlet katında bir işçi partisinin kuruluşuna çıkarılan “vize”dir. İkincisi, yeni Anayasanın bu türden bir partinin kuruluşuna imkân veren esnekliklere sahip olmasıdır. Üçüncüsü, işçi sınıfının bir sınıf olarak hareket etmesinin mümkün hale gelmesi ve dördüncüsü sendika önderlerinin öznel konumlarıdır. Bu nedenler üzerinde kısaca durulduğunda Çalışanlar Partisi girişiminin ortaya çıkma zemini de açıklanmış olacaktır.

27 Mayıs Darbesini gerçekleştirenler, yaptıkları darbeyle mevcut hükümeti alaşağı edecek kadar fiziki bir güce sahip olduklarını göstermekle birlikte arkalarındaki desteğin toplumun çoğunluğuna göre bir azınlık teşkil ettiğini biliyorlardı. Hem DP'nin son dönemlerindeki oy potansiyeli hem de Anayasa oylamasından alınan sonuçlar bunun bir göstergesi sayılabilirdi. Örneğin Cemal Gürsel, 19 Ağustos 1960'ta Ege Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada “Büyük kütle ile aydınlar arasındaki boşluğu kapatmalıyız” diyordu (Ahmad ve Ahmad,

1976: 221). Gürsel'in sözünü ettiği "büyük kütle"nin en kalabalık ve en önemli bileşenlerinden birinin işçiler olduğu düşünülebilirdi.

İşçiler, tek parti döneminin sonundan itibaren çoğunlukla DP'den yana tavır almışlar, oylarıyla bu partiyi desteklemişlerdi. Bunun nedenleri iki türüydü. Birincisi tek parti döneminde işçi, hemen hiçbir hakkına kavuşmamış bir sınıftı. DP, bu büyük kütlenin desteğini kazanmak için birçok girişimde bulundu. Hafta tatilini ücretli hale getirmek, genel tatillerde ücret hakkını tanımak, ikramiye vermek, yıllık ücretli izin hakkını getirmek, sosyal sigorta haklarını genişletmek, İş Mahkemeleri Kanunu uygulamak bunlardan bazılarıydı (Koç, 1998: 81). İkinci olarak, işçiler, tek parti döneminde daima tepeden bakılan, horlanan bir kesimdi. Bir işçinin anlattığı gibi, CHP döneminde "bakanın kapıcısı bile bakan gibiydi" ve devletle özdeş olan CHP işçiyi "adam yerine koymuyordu" (Koç, 1998: 82). DP ise, işçinin "gönlünü almasını bilmiş", Başbakan Menderes gittiği yerlerde işçilerle aynı masada tabldotta yemek bile yemişti (Koç, 1998: 81). Bütün bunların sonucu, işçi sınıfının CHP'ye karşı, DP'den yana olmasını beraberinde getirmişti. 27 Mayıs'ı yapanlar açısından, işçileri yanlarına çekmenin yollarından biri, DP'nin vaat edip de yerine getirmediklerini gerçekleştirmek olabilirdi. Bunlardan biri grev ve toplu sözleşme hakkıydı.²³ Yeni Anayasa, işçilere kısmi bir grev ve toplu sözleşme hakkı tanımış, toplantı ve gösteriler konusunda bir genişlik getirmişti.

İşçiler, 1961 Anayasasının getirdiği bu imkânları değerlendirerek bir uyanış içine girmişler ve seslerini meydanlarda daha fazla duyurmaya başlamışlardı. Örneğin, tam bir sendika hürriyeti ve grev, toplu sözleşme hakkı talepleriyle gerçekleştirilen 100

²³ İşçilerin desteğini kazanırken onlara grev hakkı vaat eden Başbakan Menderes daha sonra bu vaadinden vazgeçmiş, "Bırakın şu palavraları, Türkiye'de grev mi olurmuş ... Biraz kalkınalım!.. Bu işi sonra düşünüyoruz" demişti (Ahmad ve Ahmad, 1976: 97).

bin kişilik İstanbul Saraçhane mitingi, işçilerin ağırlıklarını iyice hissettirdikleri bir olaydı. İşçilerin bu mitingdeki temel sloganlarından biri “Bizim de sözümüz var”dı (Aybar, 1988a: 190; Özgüden, 1988b). Saraçhane mitingini pek çok grev, yürüyüş ve direniş takip etti. Böylece işçiler, kendi talepleri etrafında bir sınıf olarak hareket edebileceklerini göstermiş oluyorlardı ve bu durum işçilerin siyasi olarak da teşkilatlanabileceklerini gösteriyordu.

Öte yandan, devlet katında, işçilerin parti olarak örgütlenmelerinin gerekliliğine ilişkin bir eğilim oluşmuştu. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, 8 Ocak 1962’de sendika başkanlarıyla yaptığı bir görüşmede “Bir işçi partisinin kurulması mutlak surette lazımdır. İşçi partisi ehliyetli kimseler tarafından kurulduğu takdirde memlekete faydalı olur” diyordu (Vatan, 1962e). Devletin, 27 Mayıs’ı yapan ve destekleyen katında bir işçi partisi kurulmasının faydalı olabileceği eğiliminin oluşmasında iki faktör etkili olmuştu. Bunlardan birincisi, işçilerin hâlâ CHP’ye soğuk olmalarıydı. İkincisi, CHP, işçileri kazanmak için daha fazla adım attığında partinin ağırlıklı olarak eşrafa dayalı yapısının işçiler lehine değişmeye başlaması gibi bir “tehlike” ortaya çıkabilirdi. Bu durumda, bir işçi partisi kurulması, hem AP’ye gitmesi muhtemel oyların iktidar adayı olmayacağı düşünülen bir başka partiye yönelmesini sağlayabilir ve siyasi yarışta dengeleri CHP lehine çevirebilirdi, hem de partinin mevcut yapısında bir değişiklik meydana gelmesini engelleyebilirdi. O nedenle hem CHP, hem de bu parti etrafında toplanan 27 Mayısçılar “ehliyetli kimseler” tarafından kurulacak bir işçi partisine sıcak bakıyorlardı.²⁴

²⁴ Bülent Ecevit, bir işçi partisi kurulmasının destekleniş nedenlerini o dönemde gazeteci Altan Öymen ile yaptığı bir söyleşide şöyle açıklamıştı: “... partideki bazı tutucularla ilericiler el ele vererek ... çalışanlar partisini kurdurtmak istiyorlardı. Sanırım birbiriyle çelişen iki noktadan hareket ediyorlardı: 1) Nasıl olsa CHP işçi oylarını çekemez, bâri ayrı bir parti kurdurtalım ki işçiler o partide toplansınlar, diye düşünüyorlardı. 2) İşçilerin CHP içinde bir güç durumuna gelmesinden de kaygı duyuyorlardı” (aktaran Kanbolat, 1979: 28).

Bir yandan yeni anayasanın getirdiği özgürlüklere dayanarak işçilerin siyasi bakımdan da örgütlenmeye yatkın bir sınıf olarak kendilerini ortaya koymaları ve bir yandan devletin tepelerinde bir işçi partisinin kurulmasına “vize” çıkarılmasına sendika liderlerinin politik bakımdan öznel konumları da eklenince, bir işçi partisi kurulması yönünde somut adımlar atılması için gerekli bütün koşullar oluşmuş gibi görünüyordu. Sendikacıların öznel konumları şuydu: Mevcut çalışmanın birinci bölümünde değinildiği üzere, 27 Mayıs’tan sonra oluşturulan Temsilciler Meclisi korporatist bir yapıya sahipti ve işçi sınıfı da burada 6 kişiyle temsil edilmmişti (Türk-İş, 1998: 33). Hem Kurucu Mecliste görev yapan hem de bu kurumun dışında bulunan sendikacılar, 1961 seçimlerinde milletvekili seçilerek parlamentoya girmeyi bekliyorlardı. Fakat, sendikacıların bu beklentileri boşa çıktı. Örneğin, CHP yönetiminin bir kanadının çabalarıyla 15 işçi lideri seçimlerde milletvekili adayı olarak gösterilmek istenmiş ancak parti teşkilatının direnmesiyle bunlardan hiçbirisi aday gösterilmemişti (Avcıoğlu, 1962r; Özgüden, 1988). Bu durumda sendikacılar, artık eylemleriyle meydanları doldurmaya başlamış işçilerin oluşturacağı bir parti aracılığıyla parlamentoya girebileceklerini düşünmeye başlamışlar ve mensup oldukları partilerden birer birer istifa etmişlerdi.

4-2.2 Oluşum Süreci

Çalışanlar Partisi’nin kuruluş hazırlıklarının ilk işareti, 15 Ocak 1962’de, toplanan Türk-İş Temsilciler Meclisi’nde, Genel Başkan Seyfi Demirsoy’un açılış konuşmasındaki şu sözleriyle verildi:

Siyasi partilerin 620 kişilik Mecliste işçi temsilcilerine yer vermemiş olmalarını teşekkürle karılıyoruz. Siyasi Partilerimiz Kurucu Meclise tarafımızdan gönderilen temsilci miktarı kadar dahi azanın Meclise

girmemesinde ittifak etmişler, hatta direnmişlerdir. Bu hal, bizi üzmekle beraber, bizlerin bir siyasi parti etrafında toplanmamız gerektiği hakikatini gösterme yüzünden çok faydalı olmuştur (*Vatan*, 1962d).

Metinden de takip edilebileceği üzere, eğer mevcut partiler 1961 seçimlerinde milletvekili listelerinde işçi temsilcilerine de yer vermiş olsalardı, belki de Çalışanlar Partisi girişimi ortaya çıkmamış olacaktı. Bir başka ifadeyle, sendika liderleri, mevcut partilerden itilince kendi partilerini kurmaya yönelmişlerdi.

Partinin kuruluş fikri, 4 gün süren Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde tartışıldı. Konu toplantıya katılan 400'e yakın işçi temsilcisine açıldı ve tamamına yakınının desteği sağlandı. Bunun ardından, Türk-İş Tüzüğü'nün, sendika liderlerinin siyasi partilerde görev almasını engelleyen, 41'nci maddesinin değiştirilmesi, değiştirilene kadar da "ölü madde" olarak kalmasını sağlayan bir tüzük değişikliğine gidilmesi kararlaştırıldı. Değişik partilerde yer alan işçilerin de parti dışında kalmaması için görüşmeler yapılması gündeme alındı. Ayrıca partinin yönetici kademesinin oluşturulması ve kurucularının tespiti için bilim adamları ve gazetecilerle ilişkiye geçilmesi yönünde fikir birliğine varıldı (*Vatan*, 1962c).

Çalışanlar Partisi'nin kurulma fikrinin gündeme geldiği dönemde Yöncüler, mevcut rejim içinde yapılacak köklü reformlarla ülkenin sosyal ve iktisadi yapısını değiştirmek gibi bir siyasal perspektife sahipti. Verili koşullarda böyle bir stratejinin hayata geçirilmesinin ancak parlamento dışı kuvvetlerin baskısı ve CHP aracılığıyla gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Yön Hareketinin o dönemdeki stratejisini oluştururken hem programını hem de bileşimini elverişsiz buldukları CHP'yi önemsemesi, bir bakıma, seçeneksizlikten kaynaklanıyordu. Bu durumda, Çalışanlar Partisi, hem *Yön*'ün önerdiği reformlara karşı çıkan eşraf, ağa ve burjuvazinin dışında oluşması hem de henüz bir programa sahip olmaması bakımından köklü

reformlar stratejisinin yeni bir alternatifi olarak değerlendirilebilirdi. Yöncüler, bu noktadan baktıklarında, gövdesini emekçilerin oluşturacağı, dolayısıyla çıkarları köklü reformlarla çatışmayan bir partinin elverişli bir araç olabileceğini düşünüyorlar, Çalışanlar Partisi'ni bir "ümit kaynağı" olarak görüyorlardı (*Yön*, 1962p). *Yön*'deki şu satırlar, akımın partiye yaklaşımını iyi bir şekilde yansıtır:

Yeni parti müsait bir zamanda doğmaktadır. İşçi kitlesi, menfaatlerinin en iyi kendi partisi tarafından savunulabileceğini anlamaya başlamıştır. Fakat partinin geleceği, her şeyden önce, işçilerin dışında geniş bir çalışanlar grubunu toplayabilmekte ve bugünün Türkiye'sinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir programla ortaya çıkmakta göstereceği başarıya bağlıdır. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınmanın esaslarını ve bu gayeye götürecektir vasıtaları, çelişikliğe düşmeden cesaretle ortaya koyabilecek olan bir parti, beklenmedik bir hızla gelişebilir ve toplum hayatının en çok güvenilen siyasi kuvveti haline kısa zamanda gelebilir (*Yön*, 1962t).

Bununla birlikte Yöncüler, oluşum aşamasındaki partinin bir "ümitsizlik" kaynağı olabileceğini de hesaplıyorlardı. Eğer parti girişimine öncülük eden sendikacılar, kendilerini "sendikacılık alanındaki faaliyetlerini politika alanına aktarmakla" sınırlarlarsa, partide birkaç milletvekiliyle parlamentoya girip orada işçi haklarını savunmak gibi bir sınırlılığa sahip olur ve köklü reformlara öncülük etmek gibi bir noktadan hızla uzaklaşırdı (*Yön*, 1961d).

Yöncüler, hem bir ümit hem de ümitsizlik kaynağı olabileceğini düşündükleri Çalışanlar Partisini kendi istedikleri "yön"e çevirmek amacıyla çalışmalara dahil oldular. Onların bu girişime dahil olmalarını olanaklı kılan iki durum vardı. Birincisi, yukarıda belirtildiği üzere parti çalışmalarına öncülük eden sendikacılar bilim adamları ve gazetecilerle ilişki kurmak istiyorlardı. Diğer yandan, Yöncüler Kurucu

Meclis çalışmaları sırasında parti çalışmalarını yürüten sendikacılarla yakın bir ilişki kurmuşlardı.²⁵

Bu koşullarda, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal gibi *Yön* kurucularıyla o dönemde henüz TİP'e girmemiş ve *Yön* etrafında bir araya gelmiş olan Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, ve Muammer Aksoy gibi isimler parti çalışmalarına katıldılar, program ve tüzüğün hazırlanmasında görev aldılar. Program ve tüzüğün taslak halindeki yazım görevi, Mümtaz Soysal ve Türkkaya Ataöv tarafından üstlenildi (Atılğan, 2000d; Koç, 1998: 50, 70; *Vatan*, 1962a).

Partinin amacı, taslak halindeki programda şöyle belirtiliyordu: “Çalışanlar Partisinin amacı, çalışmayı toplumun en üstün değerlerinden biri haline getirmek, herkes için çalışma imkânları yaratmak, çalışanların haklarını korumak, sosyal adalet ve demokrasi içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmektir.” Taslakta, partinin izleyeceği iktisadi politika da şöyle ifade ediliyordu: “Türkiye Çalışanlar Partisi devletçidir; hızlı kalkınmanın, çalışan kütelleri sefaletle sürüklemekten, sosyal adalet ve demokrasi içinde gerçekleşmesi imkânını ancak yeni ve geniş bir devletçilik anlayışında bulur” (*Yön*, 1962o). Yöncüler, programın hazırlanmasını doğrudan doğruya üstlenerek ona kendi damgalarını vurmayı başarmışlardı. Böylece parti, programatik bakımdan, yalnızca işçi haklarını müdafaa etmeyi hedefleyen sendikalist bir oluşumdan ülkeyi devletçiliğe dayalı bir hızlı kalkınma çerçevesinde yönetmeyi hedefleyen iktidar adayı bir parti haline gelmiş oluyordu. Partinin tüzüğü ise, teşkilatın en önemli dayanağının işçi kitleleri olduğunu vurgulamakla birlikte, bütün kol ve fikir işçilerini, çiftçileri ve küçük esnafı da parti bünyesine dahil edebilecek

²⁵ *Yön* kurucularından İlhami Soysal'ın daha Çalışanlar Partisi hazırlıkları başlamadan önce, 1962'nin son günlerinde, Türk-İş Basın Bürosu Müdürlüğüne getirilmesi bu yakın ilişkinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Türk-İş, 1995).

bir biçimde hazırlanmıştı (*Yön*, 1962r). Tüzüğün bu niteliği de Yöncülerin partiye kazandırmak istedikleri genişliğe uygundu.

Yön Hareketinin bu müdahaleleri, Çalışanlar Partisinin oluşumunda ikili bir rol oynadı. İlk olarak partinin daha önce “Sosyal Güvenlik Partisi” olarak tasarlanan adı değiştirildi.²⁶ Bu, basitçe bir isim değişikliği anlamına gelmiyordu. İsimdeki değişiklik, partinin hedef kitlelerini de belirtmiş oluyordu. İkincisi, daha önce 20 Şubat 1962 olarak açıklanan partinin kuruluş tarihi ertelendi (*Vatan*, 1962b). Bu ertelemenin sebebi, Yöncülerin parti programının önemi konusundaki ısrarlarından kaynaklandı. *Yön* partinin “fikri bir temel üstüne kurulması” gerektiğini savunuyor, diğer partilerden farklı olarak bir “doktrin partisi” olarak şekillenmesini istiyordu (*Yön*, 1962t; 1962r).

Çalışanlar Partisi için hazırlanan program ve tüzük, Nisan ayı başlarında partiye öncülük eden kişiler tarafından tartışıldı ve son şekline getirildi. Kurucuların, genel başkan adaylarının, kuruluş biçiminin nasıl olacağı karara bağlandı. Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Askeri İşyerleri Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Ethem Ezgü, TEKSİF’ten Celal Beyaz, aynı sendikanın genel sekreteri Kurucu Meclis üyesi Kerim Akyüz, yine Kurucu Meclis üyesi işçi liderlerinden Tekin Çullu, gazeteci Kemal Sülker, Bekir Çiftçi, sosyalist fikirlere yatkınlıklarıyla tanınan Cumhuriyet Senatosu üyeleri Burhanettin Uluç ve Cevat Açıkalın gibi isimler kurucu üyeler olarak saptandı. Genel Başkanlık için Seyfi Demirsoy, Burhanettin Uluç, TEKSİF Başkanı Bahir Ersoy ve İstanbul Üniversitesi İş Hukuku Profesörü Orhan Tuna isimleri üzerinde duruldu. Partinin kuruluş tarihi 19 Mayıs olarak belirlendi. Parti kurucularının Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıktığı gün olan 19 Mayıs’ta

²⁶ Parti için düşünülen ilk isim Sosyal Güvenlik Partisi idi (*Yön*, 1961d).

kuruluş dilekçesini Vilayete vermeleri ve partiyi destekleyen işçilerle birlikte Ankara sokaklarından kalabalık bir heyet olarak geçerek Anıtkabir'e çelenk koymaları kararlaştırıldı (Yön, 1962j). Çalışanlar Partisi'nin kuruluşu için bütün hazırlıklar yapılmış, ok yaydan çıkmış gibi görünüyordu. Fakat parti hiçbir zaman kurulmadı.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Çalışanlar Partisi, kuruluşu, 27 Mayıs sonrası ortaya çıkan şartlarda mümkün olan bir girişimdi. Anayasanın getirdiği yeni imkânlar ve işçilerin eylemleriyle siyasi bakımdan örgütlenmeye yatkın olduklarını göstermeleri, sendika önderlerinin parlamentoya girme istekleriyle birleşince parti hazırlıkları başlatılmıştı. Yön Hareketi, böylesi bir girişimin, sendikal sınırların dışına taşırılabilmesi durumunda, iktidar adayı haline gelebileceğini ve köklü reformların uygulanma aracı olabileceğini düşünmüştü. Akım, bu saiklerle parti girişimine dahil olmuş ve ona kendi çizgisi doğrultusunda “yön” vermeyi denemişti. Bu durum, Yön Hareketinin siyasi pratiklerinde de bir “yön” değişimini beraberinde getirmişti. Örneğin Yön kendisini “çalışanların gazetesi” olarak tanımlamaya başlarken (Yön, 1962m) Doğan Avcıoğlu da derginin yeni misyonunu tarif ederken “çalışanların haklarını savunmak ve adil bir toplum düzeninin kurulması yolunda mücadele etmek için çıkan Yön...” diyordu (1962e). Çıkış bildirisinde temel hedefinin aydınları bir kalkınma felsefe etrafında birleştirmek olduğunu açıklayarak öncelikli hedef kitlesini belirtmiş olan Yön'ün daha sonra kendisini “çalışanların gazetesi” şeklinde tanımlaması hem hedef kitlesinde hem siyasal strateji konusunda bir değişime işaret ediyordu. Çalışanlar Partisi girişimi, Tür-İş'in iç yaşamındaki değişimler, hükümetin baskıları ve Amerikan sendikacılık anlayışının etkileriyle durdurulunca Yön Hareketi kendini ifade edebilecek yeni siyasi kanallar aramaya başladı. Bu arayışın ilk durağı Sosyalist Kültür Derneği idi.

4-3 Sosyalist Kültür Derneği (SKD)

Yöncüler *Yön*'ün yayın hayatına başlamasından itibaren bir parti kurmayı düşünüyorlardı. Tasarladıkları parti, Kemalizmle bağdaşabilen sosyalist bir partiydi. Fakat böyle bir partinin kuruluşu için önce onun zeminin oluşturulması gerekiyordu. Ancak partinin siyasi çizgisini oluşturacak fikirlerin ortaya konulması, bir meşruiyet ortamının oluşturulması ve nihayet bu fikirleri kitlelerle buluşturacak kadroların bir araya getirilmesi gibi koşullar oluştuğunda bir parti için somut adımlar atılabilirdi (Atılğan, 2000g). *Yön* Hareketi böylesi orta vadeli bir hedefle yola çıkmakla birlikte, kendileri dışında oluşan Çalışanlar Partisi'ne dahil olmuşlar, fakat bu girişim sonuçsuz kalınca tekrar orta vadeli hedeflerine dönmüşlerdi. SKD, *Yön* Hareketinin bu evresinde gündeme geldi.

Çalışanlar Partisi'nin sonuçsuz kalmasından sonra Yöncülerin önünde iki seçenek bulunuyordu. Ya Mehmet Ali Aybar öncülüğünde canlanmaya başlayan TİP'i destekleyecekler ya da kendi örgütlerini yaratacaklardı. TİP'e girmediler çünkü, onun, sosyalist hareketi işçi sınıfı öncülüğünde geliştirmek isteyen stratejisine katılmıyorlardı. Yöncüler açısından, Türkiye'de sosyalizm Kemalizmden kaynaklanarak, onun bir devamı olarak gelişebilirdi. Bu, işçi sınıfını öncü olarak tanımlamak değil "milli kurtuluş hareketi"nin bir unsuru olarak tarif etmek demektir. Dolayısıyla, TİP ve *Yön* arasında çok temel bir konuda ayrılık bulunuyordu.

Öte yandan TİP de, *Yön* kurucularına sıcak bakmıyordu. Mehmet Ali Aybar'ın *Yön* Hareketinin öncüsü konumundaki Doğan Avcıoğlu hakkındaki izlenimleri hiç de pozitif değildi. Aybar, 27 Mayıs'tan hemen sonra Avcıoğlu ile Ankara'da tanışmış ve sosyalizm kavrayışlarının çok farklı olduğuna kanaat getirmişti. Aybar'a göre (1988b: 60-61), Avcıoğlu, işçileri küçümseyen "gecikmiş bir Tanzimatçı"ydı. Aybar,

aydınlar arasında geniş yankılar uyandıran *Yön* Bildirisine de itibar etmemiş ve imza atmamıştı. Bildirinin, “Türkiye’nin kurtuluşunu Tanzimatçı geleneklere uygun olarak, Bey takımının ‘ilerletici’ girişimlerine bağladığını düşünüyordu (Aybar, 1988a: 172). Mevcut çalışmanın önceki iki bölümünde gösterildiği üzere, Doğan Avcıoğlu da, Aybar’ın, sosyalizmin aşağıdan yukarıya doğru ve işçi sınıfı öncülüğünde kurulabileceğine ilişkin düşüncesini “romantik” buluyordu.

Solda beliren bu ayrılık, SKD’nin kuruluş çalışmaları başladığında daha da netleşti. SKD üzerinden yürütülen polemikler iki akım arasındaki ayrılıkları iyice belirginleşti. Behice Boran, Yön Hareketinin sosyalist bir dernek kurmak için hazırlık içinde bulunduğunu öğrenince *Vatan* gazetesinde şunları yazdı:

Bu sosyalist ya da sosyalist eğilimli aydınlarımız işçilere sempati duyuyorlar, işçi haklarını savunuyorlar, işçi haberlerine yayın organlarında yer veriyorlar, hatta bir partiyi, bir hareketi işçi teşekküllerine, işçilere ‘dayandırmak’tan da söz açıyorlar. ... Bu aydınlarca işçi hareketleri ve teşekkülleri sosyalist hareketin bir unsurudur –hatta önemli bir unsur olduğunu da kabul ederler– ama nihayet sadece bir unsurudur. Sosyalizmle ilgilenen ve sosyalizmden yararlanacak olan diğer emekçilere ve aydınlara kıyasla işçi sınıfının özel bir durumu olduğunu kabul etmezler. Onların düşüncesinde aydınlar, bilgili, uzman aydınlar, ‘kadro’ daha ağır basar (1962b).

Boran’ın sözleri hem Yön Hareketi hakkındaki teşhislerini hem de TİP’in farklarını yansıtıyordu. Yön Hareketinin bir tür “aydın sosyalizmi” yaptığını ima eden Boran’a göre, sosyalizm ancak bir işçi hareketi olarak ve işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşebilirdi. *Yön* de, Boran’ın bu eleştirilerini yanıtlarken hem kendi farklarını ortaya koyuyor, hem de kurmak istediği derneğin nereden esinlendiğini belirtiyordu:

Kültür derneği nihayet ve nihayet sosyalizmin fikriyatını yapar, seminerlerle, broşürlerle bu fikirleri yaymaya çalışır. Yayıdığı fikirler işçi sınıfının menfaatine uygunsa, bir aydın sosyalizminden bahsedilemez. Fabian’cılar 7 tane aydındılar, fakat aydın sosyalizmi yapmadılar. Bunlar, İngiliz İşçi Partisi’nin gelişiminde önemli bir rol oynadılar. ... iki cins görüş ortaya çıkıyor: Bir grup sosyalizmin işçi sınıfı önderliğinde, bütün emekçilerin ve toplumcu

aydınların toplanması ile gerçekleştirebileceği tezini savunuyor. Böylece, işçi sınıfının dışında kalan emekçilere ve toplumcu aydınlara ikinci derecede bir rol tanıyor. Başka bir grup, sosyalizmin gerçekleştirilmesinde, işçi sınıfının önemini kabul etmekle beraber, milli kurtuluş devresinde bulunan azgelişmiş bir memlekette, sosyalizmin çok daha geniş bir temele oturtulması tezini savunuyor. Bütün emekçilere çok daha cazip gelecek formüllerle ortaya çıkılmasını istiyor (Yön, 1962g).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, Yöncüler, Fabian Society'nin izlediği çizgiden esinleniyorlardı. Ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerini somut ortaya koymak, sosyalist fikirlerin yaygınlaşmasını sağlamak ve böylece “geniş bir tabana oturan” sosyalist bir partinin kuruluş zeminini oluşturmak istiyorlardı. SKD, hem esinlenen bu çizginin hem de TIP ile belirginleşen ayrılığı bir neticesiydi.

4-3. 1 Kuruluş Hazırlıkları

SKD'nin kuruluşu için, önce dernek etrafında toplanması düşünülen Yön yazarları, Yöncülerin ilişki halinde oldukları bazı milletvekilleri, sendikacılar ve bürokratlarla temaslar yapıldı. Sonra da, dernek fikrini benimseyen bu kişilerle Ankara'da, Yön'ün idarehanesinde, bir dizi toplantı gerçekleştirildi (Kanbolat, 1979: 40-41). Bu toplantılarda derneğin adı, amaçları ve ilkeleri tartışmaya açıldı. Bu konularda bir fikir birliğine varıldıktan sonra adı Sosyalist Kültür Derneği olarak belirlenen²⁷ kuruluşun tüzüğü hazırlandı. Tüzükte, SKD'nin amacı şöyle tarif ediliyordu:

Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin

²⁷ Derneğin adının “sosyalist” olmasına kuruluş çalışmalarına katılanlar arasında karşı çıkanlar da vardı. Bunlardan birisi Alâettin Tiritöğlu idi. Tiritöğlu, CHP çevrelerinin bu ad altındaki bir derneğe sıcak bakmayacaklarını, o nedenle “sosyalist” sözcüğünün kullanılmamasının yararlı olacağını söylüyordu (Kanbolat, 1979: 41). Diğerleri, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ve Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç'tu. Dernek Başkanı Osman Nuri Torun'un anlattığına göre, bu kişilere derneğin esas amacının sosyalizmi yaygınlaştırıp meşrulaştırmak olduğu anlatıldı. Demirsoy ve Tunç, bu durumda derneğin tüzüğünü imzalamaya ikna edildiler ama daha sonraki hiçbir çalışmaya katılmadılar (Atılğan, 2000b).

kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler, böyle bir düzenin kültürel temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır (*Yön*, 1962c).

Derneğin amaçlarından biri de sosyalizme inananları “daha yakından fikri temasa geçirmek, aralarında sosyalizmin meselelerini tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak”tı (*Yön*, 1962b).

Derneğin kapıları, Tüzüğü’nün 3’üncü maddesine göre, “Sosyalist Kültür Derneği’nin amacını benimseyen, on sekiz yaşını bitirmiş her Türk vatandaşına, ırk, din, mezhep ve cinsiyet ayrılığı gözetilmeksizin” açık tutulmuştu. Bununla birlikte, Dernek üyeliğini düzenleyen diğer maddelerle üyelik son derece güç şartlara tabî tutulmuştu.²⁸ Bu güç şartlar, öngörülen “tehlikeler” nedeniyle getirilmişti. Tehlikeler, Dernek aleyhine girişilecek iftira kampanyaları ve derneği içeriden yıkmaya yönelik faaliyetlerinden oluşuyordu (*Yön*, 1962b).²⁹

SKD’nin tüzüğü, *Yön* Bildirisinde olduğu gibi imzaya açılmıştı. Tüzük imzacıları arasında CKMP Cumhuriyet Senatosu Grubu eski Başkan Vekili Niyazi Ağrınaslı, CHP eski Genel İdare Kurulu Üyesi ve *Yön* kurucularından Cemal Reşit Eyüboğlu, YTP Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu, CHP Konya Milletvekili Fakih Özlen, CHP Hatay Milletvekili Sırrı Hocaoglu gibi siyasetçiler; Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy gibi sendikacılar; Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkan Yardımcısı

²⁸ Derneğe katılmak için başvuran kişi, şube yönetiminin üçte ikisinin onayıyla “aday üye” olarak kabul edilebiliyordu. Aday üyenin “üye” olabilmesi için Merkez Yönetim Kurulu’nun onayı zorunluydu. Kurul, gerekçe gösterilmeksizin aday üyeliğe kabul edilmiş kişinin üyeliğini reddedilebiliyordu.

²⁹ Tüzüğü’nün üyelik konusundaki sınırlayıcı maddeleri göz önünde tutulduğunda SKD’nin bir yığın örgütü olarak tasarlanmadığı anlaşıyor. Bu nedenle, derneğin üyeleri çoğaltmak gibi örgütsel hedefleri yoktu. Bununla birlikte Lipovsky, SKD’nin 1965’teki üye sayısının 5 bini bulduğunu iddia ediyor ve bu sayıyı TİP’in 10 bin civarındaki üye sayısı ile karşılaştırarak derneğin siyasal gücüne işaret ediyor (1992: 87). Lipovsky, bu bilgiyi nereden aldığını belirtmiyor. Aytemur da bir kaynağa dayanmaksızın SKD üye sayısını 5 bin olarak açıklıyor. Bu kaynaklar dışında SKD’nin üye sayısı hakkında bir bilgiye rastlamadım. Fakat, derneğin bir yığın örgütü olmadığı düşünülürse Lipovsky ve Aytemur’un üye sayısı konusunda verdiği bilgilerin tartışma götürür olduğu anlaşılabiliyor.

faaliyetinin konferanslar düzenlemek ve yayınlar yapmak olduğu düşünülürse, Merkez Yönetim Kurulunun “kilit” noktasında Doğan Avcıoğlu bulunuyordu.

4-3. 2 Yankıları

SKD’nin kuruluşu, yurdun çeşitli yerlerinde ilgiyle karşılandı. *Yön*’ün yazdığına göre (1962a), Diyarbakır, Muş, İzmir, Bursa ve İstanbul gibi illerden ve Ayvalık’tan şube açma teklifleri dernek merkezine iletildi. İstanbul’dan 200 öğrenci derneğe üye olmak için topluca müracaat etti.

Basın, derneğin kuruluşuna geniş yer ayırdı. 9 ve 10 Ocak 1963 tarihli sayılarında SKD ile ilgili haberlerine 1’inci sayfasında yer veren *Milliyet* gazetesi, 10 Ocak tarihli başyazısını da bu konuya ayırdı. *Milliyet* Başyazarı Abdi İpekçi “Durum” adlı köşesinde, SKD’nin ümit veren bir başlangıç yaptığını belirtiyor ve bu ümidi iki nedene bağlıyordu. İpekçi’ye göre, ilk olarak SKD’nin yöneticileri “itidalli görüşleriyle tanınan, aşırı fikirlere iltifat etmeyen, ilmi ve ciddi hüviyetleriyle tanınan kimseler”di. İkinci olarak, “demokratik sosyalizm”e inanan dernek, özel teşebbüsü bütünüyle reddetmeyerek Batı demokrasilerinde “ortanın solu” olarak anılan sosyalist ve işçi partileri ile bir paralellik gösteriyordu. İpekçi, o günkü başyazısında “bu bakımdan derneği her türlü sosyalist görüşe yapıldığı gibi ‘komünistlik’le damgalamaya, teşebbüsü zararlı görmeye ve göstermeye hazırlananların elinden böyle bir istismar imkanı kesinlikle alınmıştır” diyordu.

İlhami Soysal’ın aktardığına göre (1966: 11), SKD’nin kuruluşu, *Vatan* gazetesi ve *Akis* dergisi tarafından da olumlu karşılandı, bu gazete ve dergi, derneğin kuruluşunun Türkiye’deki sol hareketler bakımından ileri bir adım olduğunu belirten yazılar yayımladı.

SKD'yi “*Yön* dergisinin yeni teşebbüsü” olarak niteleyen *Forum*, derneğin kuruluşunu “ilgi çekici bir faaliyet” olarak değerlendirdi. Derneğin tüzüğüne ilişkin eleştirilerini sıralayan *Forum*, şunları söylüyordu: “Sosyalist Kültür Derneği'nin faaliyetlerinin, birçok karanlık noktaların aydınlatılmasında faydalı olacağı şüphesizdir.” SKD, İngiliz İşçi Partisi'nin kuruluşuna zemin hazırlayan Fabian Society'yi çağrıştırdığını belirten dergi, derneğin toplum içinde gerekli zemini hazırladıktan sonra siyasal bir parti haline geleceğini de iddia ediyordu (*Forum*, 1963).

Eskiden *Forum* dergisinin yönetmenlerinden olan Aydın Yalçın, yeni dergisi *Yarın*'da dernekle ilgili bir değerlendirmeye yer verdi. Yalçın'a göre SKD Bildirisi ile *Komünist Manifesto* arasında önemli benzerlikler vardı. Yalçın, Bildiride yer alan “Türk sosyalizmi, kişiyi ve emeği en büyük değer sayan ...” diye başlayan cümlesinin “Marksist emek-değer nazariyesinin tipik bir örneği” olduğunu söylüyordu. *Yön*'ün bu değerlendirmeye cevabı “Emek en büyük değer değilse, sermaye mi en büyük değer?” şeklindeydi (*Yön*, 1963c).

SKD, bazı Avrupa ülkelerindeki sosyalist kuruluşlar tarafından da ilgiyle karşılandı. Sosyalist Enternasyonal Genel Sekreteri Albert Carthy, bir mektup yazarak derneğin kuruluşunu “tarihi bir adım olarak” değerlendirdiğini bildirdi ve kuruluşa her türlü yardıma hazır olduklarını ifade etti. Alman Sosyal Demokrat Partisi de, derneğe hitaben yazdığı mektubunda, ne gibi yardımlarda bulunabileceğini sordu (*Yön*, 1963f).

SKD'nin uyandırdığı yankılar, henüz yeni toparlanmakta olan TİP tarafından endişeyle karşılandı. Osman Nuri Torun'un anlattığına göre (Atılğan, 2000b), Genel Başkan Aybar, SKD'nin kuruluşunu takiben Torun'u o sıralarda İstanbul'da

yatmakta olduğu hastanede ziyaret ederek, derneğin kendilerine karşı bir girişim olup olmadığını sordu. Torun, böyle bir amaçları olmadığını, derneğin amacının sosyalist fikirlerin yayılması olduğunu söyleyince Aybar, Torun’dan bu düşüncelerini TİP’in yayın organı olarak hazırlanmakta olan *Sosyal Adalet* dergisinde açıklamasını istedi. Torun bu talebi kabul etti ve *Sosyal Adalet*’in ilk sayısında Aybar ve Torun ile yapılmış bir söyleşiyeye yer verildi. Torun, kendisine yöneltilen “Derneğin TİP karşısındaki tutumu nedir?” şeklindeki soruyu “Dernek, ... sosyalist düzen kurmaya yönelik ilerici hareketleri memnurlukla karşılar” şeklinde cevaplarırken (1963), Aybar da “TİP’in SKD karşısındaki tutumu nedir?” şeklindeki soruyu “SKD, TİP’in yanında yer aldığına şüphe etmediğimiz bir kuruluş ... Aramızda tarihsel akışın bağladığı çözülmez bağlar var” şeklinde cevapladı (1963). İlhami Soysal’ın anlattıklarına göre (1966: 11), bu gelişme üzerine Aybar, SKD Genel Merkezine bir kutlama telgrafi gönderdi ve telgrafa eklediği bir metinde adları sıralanan 66 TİP üyesinin SKD kurucuları arasına alınmasını istedi. Aybar’ın bu talebi, o sırada henüz TİP’e girmemiş olan SKD yöneticisi Sadun Aren tarafından, Cemiyetler Kanunu’na uygun olmadığı gerekçesiyle “olumsuz” olarak cevaplandı; Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre, siyasi parti üyeleri derneklerde kurucu ve yönetici olamıyordu. TİP yönetimi bunun üzerine, “SKD’nin, TİP’in yayında yer aldığından şüphe etmeye başladılar.” Aybar, “Çalışanlar Partisi tuzağı tutmayınca, Bey takımı Sosyalist Kültür Derneği açmazı ile dolaylı olarak TİP’in karşısına çıkmıştı. Amaç aynı idi: CHP’nin denetimi altında olacak bir sol oluşturmak...” diyordu (1988a: 202).

4-3. 3 Örgüt yapısı

SKD'nin Arkara'daki genel merkezi dışında İstanbul ve Diyarbakır'da şubeleri bulunuyordu.³¹

Yönetim yapısı hakkında daha önce bilgi verilmiş olan genel merkezin maddi giderleri dernek yöneticilerinin aralarında topladıkları paralarla karşılanıyordu. Dernek merkez yönetimi, merkez lokalin kirası ve orada hizmet veren bir kişinin maaşından oluşan bu giderleri kendileri karşılayamadıkları zaman “patron” diye hitap ettikleri Cemal Reşit Eyüboğlu'na başvuruyorlardı.

Genel merkezin temel etkinlik biçimi “Cumartesi Toplantıları” olarak adlandırılan açık oturumlar ve konferanslardı. Bu etkinlik biçimi, 1956 yılında *Forum* tarafından başlatılmıştı. *Forum*'un bir kolu olarak o dönemde kurulan Fikir Kulübü Anglo-Amerikanların “panel discussion” pratiğini “açık oturum” olarak Türkçeleştirmiş ve bu etkinlikler üniversite çevreleri ile aydınlar arasında son derece etkili olmuştu (Küçük, 1997: 592).³² Yön Hareketi de, açık oturum ve konferans pratiğinin etkinliğini kendi düşüncelerini yaygınlaştırmak amacıyla kullanmak istemişti. Bu etkinlikler, derneğin “yayın ve konferans işleri”nden sorumlu olan Avcıoğlu tarafından planlanıyordu. SKD açık oturumlarının odaklandığı iki nokta vardı: birincisi, kalkınmanın kapitalist yoldan gerçekleşemeyeceğini güncel siyasal

³¹ Lipovsky, bir kaynağa dayanmadan, SKD'nin İzmir'de de şubesi bulunduğunu yazıyor (1992: 87). Gerek SKD yöneticileriyle yaptığım görüşmelerde gerekse kaynak taramaları sırasında derneğin İzmir'de şubesi bulunduğuna dair bir bilgi ve bulguya rastlamadım.

³² O dönemde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenci olan Doğan Yurdakul açık oturumların etkisini şöyle anlatıyor: “Bizim dönemimiz açık oturumlar dönemi idi. Diyebilirim ki, bizler sinemaya gitmez açık oturuma giderdik. Ve bu açık oturumlar bir dahaki açık oturuma kadar öğrenciler arasında tartışılırdı. Bu tartışmalar bir hafta sürerdi. Yeni açık oturum iple çekilirdi” (Atılğan, 2000h).

gelişmelerin eleştirisi temelinde ortaya koymak; ikincisi Türkiye’de sosyalizme yönelişin ancak Kemalizm takip edilerek gerçekleşebileceğini göstermek.³³

SKD İstanbul Şubesi resmen 7 Nisan 1963’te kuruldu. Şube Başkanı, aynı zamanda 27 Mayıs Fikir Kulübü İkinci Başkanı olan, Nihat Türel’di. Başbakanlık eski Müsteşarı Nihat San “teşkilatlanma ve koordinasyon” işlerini, Asaf Ertekin de sekreterlik görevini üstlenmişti (Yön, 1963e).

İstanbul Şubesinin, resmi kuruluşundan sonra, fiilen faaliyete başlayacağı gün ve ilk etkinliğinin konusunu özenle seçilmişti. Şube, 20 Mayıs 1963’te (19 Mayıs Pazar gününe denk geldiği için olsa gerek) “Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi” konulu bir açık oturumla faaliyetlerine başladı. Seçilen tarih ve açık oturum konusu, Yön Hareketi’nin “İkinci Milli Kurtuluş Savaşı” olarak adlandırdığı sosyalizm aşısı yapılmış bir Kemalizm doğrultusundaki mücadele çizgisinin bütün özelliklerini yansıtıyordu; yalnız belirlenen tarih ve konu bakımından değil, aynı zamanda katılımcılarını bakımından da: Yön’ün “zinde kuvvetler” olarak adlandırdığı tabakayı oluşturan 2 bin kadar asker, bürokrat, üniversite öğrencisi ve aydın SKD çatısı altında bir araya getirilmişti. Milli Türk Talebe Birliği’ne ait salonda düzenlenen ve Necat Erder tarafından yönetilen açık oturuma Doğan Avcıoğlu, Profesör Cahit Tanyol, Hatay Milletvekili Sırrı Hocaoglu, Konya Milletvekili Fakih Özen, Atatürk Dönemi Milli eğitim Bakanlarından Cemal Hüsnü Taray, üniversiteli gençlik adına Öcal Okay, İlhan Selçuk ve Çetin Altan katılmıştı. Konuşmacıların üzerinde birleştiği nokta, Türkiye’nin kurtuluşunun Atatürkçülükle bağdaşan bir sosyalizm olduğuydu ve bu düşünce o gün SKD İstanbul Şubesi adına yayımlanan bildiriye şu şekilde yansımıştı: “Toplumsal mutluluğunu her türlü zümre mutluluğunun üstünde

³³ Osman Nuri Torun’un verdiği bilgiye göre (Atılğan, 2000b), SKD’nin açık oturum ve konferansları polis tarafından da takip ediliyor ve banda kaydediliyordu.

gören, emeği gerçek değer sayan Türk sosyalizminin ilkesi Atatürk'ün halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ülküsünde birleşmektedir" (Yön, 1963b).

SKD Diyarbakır Şubesi, Doktor Tarık Ziya Ekinci'nin kişisel çabalarıyla kuruldu. Ekinci, Doğan Avcıoğlu'nun Paris'ten arkadaşıydı. Bu iki kişi arasındaki ilişkiler Türkiye dönüşlerinin ardından da devam etmişti. Ekinci, DP'ye karşı muhalefet döneminde CHP saflarına katılmış ve Diyarbakır kurultay delegesi olmuştu. Doğan Avcıoğlu da CHP Araştırma Merkezi adına parti kurultaylarına katılıyordu. Dolayısıyla, CHP kurultayları iki ismin ilişkilerinin sürmesinin bir vesilesiydi. Bu ilişki *Yön* çıkmaya başladığı zaman da devam etti; Ekinci *Yön* Bildirisinin imzacılarından birisiydi. Ekinci, SKD'ye nasıl katıldığını ve Diyarbakır Şubesinin nasıl kurulduğunu ise şöyle anlatıyor:

Yön'e bir mektup yazmıştım. Bu mektubuma karşılık olarak Doğan da bana bir mektup yazdı. O mektup da, Sosyalist Kültür Derneği adlı bir dernek kurmak istediklerini ve beni de Derneğin kurucusu yapmak istediğini yazıyordu. Bu öneriye kabul ettim ve Doğan bana kurucu üye olabilmek için gereken evrakları gönderdi. Böylece Doğan beni SKD'nin kurucuları arasına aldı. Ondan sonra, ben, Diyarbakır'da SKD şubesi açılmasını önerdim. Doğan da bunu tasvip etti ve 'Diyarbakır'da da şubemizin açılması iyi olur' dedi. 1963'ün Mart ayında SKD'nin Diyarbakır şubesini kurmuş olduk (Atılğan, 2000f).

Başkanlığını Tarık Ziya Ekinci'nin yaptığı SKD Diyarbakır Şubesi'nin kurucuları ve ilk üyeleri arasında şu isimler vardı: Patoloji mütehassısı Dr. Fahrettin Koparal, avukat Tahsin Ekinci, inşaat mühendisi Hüseyin Akar, avukat Edip Altınakar, avukat Fikret Asena, avukat Arıkan Özdemir, avukat Dr. Canip Yıldırım, gazeteci Sabri Şençi, öğretmen Mehmet Özkan, öğrenci Abdülkadir Öztürk, matbaa ustası Nazım Sönmez, öğretmen Haluk Tan, öğretmen Cuma Zengin, makine ustası Şükrü Laçın (Yön, 1963d).

Faaliyetlerini kent merkezindeki bir iş hanında sürdüren SKD Diyarbakır Şubesinin ilk etkinliği, Diyarbakır Tüccarlar Kulübü'nde Sadun Aren'in "Günümüz gerçekleri ve sosyalizm" konulu konferansıya başlayan açılış toplantısıydı. Bu toplantıya resmi elbisesiyle Zırhlı Tugay Kurmay Başkanı ve çok sayıda subay da katıldı (Yön, 1963d). Ekinci'nin verdiği bilgilere göre (Atılğan, 2000f), davetli 4-5 bin kişinin yaklaşık yedi yüzünün katıldığı bu toplantının davetsiz misafirleri de vardı. Günümüzde Fazilet Partisi Genel Başkanı olan, dönemin Diyarbakır Devlet Su İşleri Müdürü Recai Kutan ve bir grup arkadaşı toplantıya "sabotaj" amacıyla katılmış ve Sadun Aren'e "provokatif sorular" yöneltmişlerdi.

SKD Diyarbakır Şubesi'nin faaliyetleri TİP'in çalışmalarıyla iç içeydi. Örneğin TİP Diyarbakır İl Başkanı Tahsin Ekinci, aynı zamanda SKD yöneticisiydi. Başkan Tarık Ziya Ekinci de bu görevini TİP Diyarbakır Yönetim Kurulu üyeliği göreviyle birlikte yürütüyordu. Şubenin başlıca faaliyeti İstanbul ve Ankara'da olduğu gibi, hafta sonu düzenlenen konferanslardan oluşuyordu. Yaklaşık 50 kişinin katıldığı bu toplantılarda sosyalizmin ve ülkenin sorunları tartışılıyordu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olup Diyarbakır'a görevli olarak gelen bürokratlar da SKD çalışmalarına katılıyor ve belirlenen konularda konferanslar veriyorlardı. SKD'nin Diyarbakır'daki etkinliği 1965 genel seçimleriyle birlikte söndü. Tarık Ziya Ekinci ve arkadaşlarının TİP'in Doğu ve Güneydoğu illerindeki örgütlerini kurmak üzere yoğun bir çaba içine girmeleriyle aksamaya başlayan SKD etkinlikleri, Ekinci'nin milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmesinin ardından durdu (Atılğan, 2000f).

4-3. 4 Kapanışı

SKD, Yön Hareketinin, parlamenter rejim içinde mücadele hattını benimsediği bir döneminin ürünüydü. Amacı, Kemalizmden kaynaklanan ve sosyalizme açılan bir programa sahip parti oluşturmaktı. Dernek, bir yandan bu türden bir sosyalizm kavrayışını yaygınlaştırmak, bir yandan da etkinlikleriyle bir araya getirdiği asker ve sivil aydınlarla gençliği bir parti kuruluşuna doğru hazırlamak amacıyla kurulmuştu. Yön Hareketi, 1965 seçimlerini takiben Türkiye gibi ülkelerde parlamenter yolun sosyalizme kapalı olduğuna kanaat getirip kendi içinde bölündükten sonra SKD'nin işlevi de ortadan kalkmış gibi görünüyordu. Akım içinde, önce bir dernekle sosyalizme öncülük edecek kadroları bir araya getirmek sonra da bu kadrolar aracılığıyla kitlelerin desteğini kazanarak iktidara yürümek perspektifinden uzaklaşılması ve parlamenter olmayan yollardan iktidara gelme yönelişinin hakim olması sürecinde SKD de işlevini yitirmeye başladı. Mümtaz Soysal'ın deyimiyle “Yön dergisi ‘yön’ değiştirince SKD’ye katkıda bulunanlar da yavaş yavaş çekildiler ve dernek söndü” (Atılgan, 2000g). Derneğin sesi, saptayabildiğim kadarıyla, son olarak, 1968 10 Kasımı’nda SKD Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Mümtaz Soysal’ın yaptığı bir basın açıklamasıyla çıktı. Soysal Atatürk’ün ölüm yıldönümünde yaptığı açıklamasında “Biz, Atatürk’ü tekrarlamayı değil, onun ortaya attığı bağımsız Türkiye ve halk egemenliği ilkelerini tam olarak gerçekleştirmeyi amaç ediniriz” diyordu (Ahmad ve Ahmad, 1976: 356-357).

4-4 Yön Yayınları

Yön Yayınları, Yön Hareketinin hemen hemen SKD ile eşzamanlı olarak oluşturduğu bir kurumdur. Daha önce belirtildiği gibi, SKD'nin amaçlarından biri,

“sosyalizmi kitaplar yoluyla da yaymak”tı. Yayınevinin kuruluşu, SKD’nin bu amacı çerçevesinde tasarlanmış olabilir. Yön Yayınları’ndan çıkan bütün kitaplar, Yön Hareketinin Türkiye aydınları arasında açmak istediği tartışmaların çerçevesini çizer nitelikteydi. Bu bakımdan, söz konusu kurumun işlevinin akımın Türkiye için önerdiği toplum projesinin tartışılıp yaygınlaştırılması olduğu söylenebilir.

Yayınevinden çıkan kitapların hemen hepsinin Doğan Avcıoğlu’nun “önsöz”leriyle yayımlandığı göz önünde bulundurulursa, basılacak kitapların seçiminin onun tarafından yapıldığı tahmin edilebilir. Yayınevinin teknik işlerini ise, aynı zamanda *Yön*’ün basım işlerini de üstlenen, Hamdi Avcıoğlu yürütüyordu. İlhami Soysal’ın belirttiğine göre İstanbul’da kurulu bulunan yayınevinin üç ortağı vardı: İlhami Soysal, Hamdi Avcıoğlu ve Doğan Avcıoğlu (Soysal, 1986). Diğer *Yön* kurucuları Mümtaz Soysal ve İlhan Selçuk ise yayınevi faaliyetlerine doğrudan katılmamışlardı (Atılğan 2000a; 2000g).

Yön Yayınlarının ilk kitabı, Niyazi Berkes’in adını *Yön* için hazırladığı yazı dizisinden alan *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* adlı eseri idi. *Yön*’ün “yılın en önemli incelemesi” olarak tanıttığı kitap, 1963 yılında basıldı. Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileyiş ve çöküş nedenlerini Türk düşünce dünyasının özellikleri ve Batı ile ilişkileri bakımından ele alan bu çalışma, Yön Hareketinin Kemalizm konusundaki temel tezlerine kaynaklık etmişti. Kemalizmin, Türk-Osmanlı toplumunun 200 yıldır sürdürdüğü modernleşme çabalarının doğru yolunu bulması anlamına gelen “tarihsel bir olay” olduğunu öne süren Berkes’e göre (1963a), Kemalizmin üç önemli yanı bulunuyordu. Bunlardan birincisi “ulusçuluk”tu. Ulusçuluk, yeni rejimin ulusal bağımsızlığa, halk egemenliğine, cumhuriyet hükümetine ve din-devlet ayırımına dayanmasını çerçeveliyordu. Berkes açısından Kemalizmin ikinci önemli yanı,

“devrimcilik”ti. Devrimcilik, yeni ulusal devlet prensibi ile uyuşmayan bütün eski örgütlenmelerin ortadan kaldırılmasını yönlendiren ilkeydi. Kemalizmin üçüncü ayırt edici yanının “devletçilik” ilkesinde ifadesini bulan “ulusal kalkınma” olduğunu savunan Berkes’e göre, Kemalizmin çağdaş uygarlık hedefine ulaşamayışının temel nedeni bu ilkenin cumhuriyet kadroları tarafından kavranamamış olmasıydı. Berkes’in, Türkiye’de sosyalizmin Kemalizmin bu eksik yanını tamamlama çabası olarak gelişebileceğine ilişkin ana savı, Yön Hareketinin Kemalizmden kaynaklanan sosyalizm kavrayışı ile tam bir uyum içindeydi. Yön Yayınlarının, ilk kitap olarak Berkes’in bu çalışmasını seçmesinin nedenlerinin başında bu durumun geldiği açıktır.

Niyazi Berkes’in, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* adlı çalışmasının bir devamı olarak yine *Yön* için hazırladığı ikinci yazı dizisinin derlenmesinden oluşan *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* adlı yapıtı, Yön Yayınlarının ikinci kitabıydı. Berkes’in bu çalışması, “Batıcılık” sorununa odaklanmıştı. Bu çalışmanın ana tezi, toplumların geri kalmışlığının ancak iktisadi ve sosyal yapının devrimci bir şekilde değiştirilmesi sonucu aşılabileceği, Batıcılık akımının ise bunu imkânsız kıldığıydı (Berkes, 1965a). Bu kitap, Yön Hareketinin, Batı emperyalizmi karşısında bağımsızlık temelli milliyetçilik kavrayışının Türk-Osmanlı tarihi açısından derinlemesine tartışıldığı bir çalışmaydı ve akımın düşünce kalıplarını değiştirmek istediği “toplumun yön verici kuvvetleri” üzerinde bir etki yapabilirdi.

Nâzım Hikmet’in şiirlerini Türkiye’de ilk kez yayımlayan *Yön*, onun *Kurtuluş Savaşı Destanı* adlı kitabını yayınevinin üçüncü kitabı olarak basmıştı. Herhangi bir açıklama ya da önsözün bulunmadığı kitap (1965), yukarıda tartışıldığı üzere, Yön Hareketinin “en büyük milliyetçilik sosyalizmdir” tezini dayandığı kaynaklardan

biriydi; Türk milli kurtuluş savaşının en güzel destanının sosyalist bir şair tarafından yazılmış olması tesadüf sayılamazdı. Mümtaz Soysal'ın belirttiğine göre (Atılğan, 2000g), yayınevinin bu kitabı basmaktaki amaçlarından biri de, satış gelirlerinden elde edileceği tahmin edilen gelirle başka kitapların yayımına olanak yaratmaktı.

Yön Yayınlarının 1965 yılı içinde yayımladığı iki kitap daha vardı. Bunlardan biri mevcut çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmış olan Roger Garaudy'nin *İslamiyet ve Sosyalizm* adlı çalışması, diğeri, Pierre Jalée adlı Fransız araştırmacının *Yoksul Ülkeler Nasıl Sömürülüyor?* başlıklı kitabıydı. “Üçüncü dünya” ile emperyalizm arasındaki ekonomik ilişkileri verilere dayanarak göstermeyi amaçlayan kitap, azgelişmiş ülkelerde temel çelişmenin işçi sınıfı-burjuvazi arasında değil, emperyalizm-ulus arasında yaşandığı ve bu ülkelerin sosyalizme ancak bağımsızlık savaşını kazanarak ulaşabilecekleri tezini işliyordu. Yön Hareketinin Türkiye'nin sosyalizme doğru atacağı ilk devrimci adımın emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi olduğunu söyleyen tezini verilerle destekleyen kitap, Doğan Avcıoğlu tarafından “bütün Türk aydınlarının kitaplığında bulunması gereken bir yapıt” olarak okuyuculara tavsiye ediliyordu (1965b).

Yves Lacoste'un, *Sınıf Açısından Azgelişmişlik* adlı araştırması da, Doğan Avcıoğlu'nun ilk eşi Sevil Avcıoğlu (Yurdakul) tarafından Türkçe'ye çevrilerek, Yön Yayınları tarafından basılmıştı. Azgelişmiş ülkelerin Batı ülkelerinden farklı olan toplumsal yapılarını kalkınma sorunu etrafında irdeleyen kitap, bu ülkelerin kalkınamayıpının temel nedeninin emperyalist sömürgecilik olduğunu göstermeye çalışıyor ve çıkış yolunun emperyalizme ve onunla işbirliği halinde olan sınıflara karşı bir devrimle mümkün olabileceğini kanıtlamaya çalışıyordu. Doğan Avcıoğlu, bu kitaba yazdığı “önsöz”de, “Üçüncü Dünyanın Batı toplumlarından farklı bir

sosyal yapısı vardır. Kalkınma davası, her şeyden önce, bu sosyal yapının evrimi içinde anlaşılmasına bağlıdır ... Lacoste'un araştırması, bu yolda atılmış bir ilk adım sayılabilir. Kalkınma davamızı aydınlatacak derinlemesine araştırmaları, Türk sosyologları, ekonomistleri ve tarihçileri yapacaklardır" diyordu (1966a).

Doğan Avcıoğlu, bu çağrısını, kitabın yayımlanmasını takiben, Profesör Berkes'e de iletti ve ondan kitapta ele alınan az gelişmiş sorununu Türkiye açısından ele alan bir dizi hazırlamasını istedi (Berkes, 1966). Berkes de, Avcıoğlu'nun bu istediği üzerine, "Az gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri" başlıklı kitap hacmine yakın bir incelemeyi *Yön*'de tefrika etti. Berkes'in bu incelemesi, Lacoste'un bir Batılı gözüyle incelediği az gelişmişlik sorununu, Marksist bir çerçevede içinde ve bütünüyle Türk-Osmanlı tarihinin özgün koşullarını eksene alarak eleştirel bir şekilde analiz ediyordu. Berkes'in, *Yön*'ün 182 ve 187'nci sayıları arasında yayımlanan incelemesi, Yön Hareketinin, Marksist teorinin ülkenin özgün koşulları dikkate alınmaksızın Türkiye'ye uygulanamayacağına dair yaklaşımının üretimsel bir örneğini oluşturuyordu.

Paris'teki "Foundation Nationale des Sciences Politiques"te araştırma görevlisi olan Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram tarafından hazırlanan *Asya'da Marksizm ve Miliyetçilik* adlı çalışma, 1966'da, Yön Yayınları'ndan çıkan bir başka kitaptı. Kitap, bağımsızlık savaşlarını takiben sosyalist bir yöneliş içine giren Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde Marksizmin gelişimini ve bu ülkelerde milliyetçilik akımı ile sosyalizmin hangi temellerde eklemlendiğini analiz ediyordu. Kitabın bir başka niteliği, "ara tabakalar" olarak adlandırılan asker ve sivil aydınlarla bürokratların bu ülkelerde, Batıda olduğunun aksine, ilerici bir rol oynayabildikleri tezini işlemesiydi. Yön Yayınlarının bu kitabı yayımlamayı tercih etmesinin

nedenlerinden birinin, o dönemde Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı* adlı çalışmasıyla “kapıkulu” olarak tanımladığı “ara tabakalar”ın Türkiye’de devrimci bir rol oynayamayacaklarına ilişkin tezine dolaylı bir cevap verme isteği olduğu düşülebilir. Nitekim, Doğan Avcıoğlu, bu kitaba yazdığı “önsöz”de “Aydınlarımızı son zamanlarda ilgilendirmeye başlayan Asya tipi üretim biçimi hakkında da, Marx ve Engels’ten itibaren ilgi çekici tahlillere yer veren kitabın ... memleketimizdeki sosyalizm tartışmalarına bir aydınlık getireceği inancındayız” diyordu (1966b).

Yön Yayınları’nın bastığı son kitap, M. Fahri’nin *Amerikan Harp Doktrinleri* başlıklı çalışmasıydı. *Yön* tarafından “asker ve sivil aydınlarımızın mutlaka okuması gereken kitap” olarak takdim ettiği çalışma, “mazlum milletler arasında ilk kurtuluş savaşını veren Mustafa Kemal Türkiye’sinin Wall Street-Pentagon ikilisinin her planda egemenliği altına nasıl düştüğünü” anlatmaya odaklanmıştı. Kitap, “Hür Dünya, NATO, Truman Doktrini gibi kavramların arkasında yatan gizli emelleri” sergilemeyi amaçlıyordu (Fahri, 1966). Yayınevi kitabı basarken, aydınlar arasında antiemperyalist bilincin gelişmesine katkıda bulunacağını düşünmüş olabileceği gibi, özellikle subayların Amerika’ya karşı tepkilerini de artırmak istemiş olabilir.

Türkiye’de sol yayıncılığın 1960 sonrasında gelişmeye başladığı ve birçok Marksist kitabın bu dönemde çevrilerek Türkçe’ye kazandırıldığı düşünüldüğünde, Yön Yayınlarının bu alanda özgün bir yere sahip olduğunu saptamak mümkün görünüyor. Yön Yayınları, örneğin Sol Yayınları gibi, dönemin diğer yayınevlerinden farklı olarak, klasik Marksist kitapların tercümesine dayalı bir faaliyet içinde değildi. Yayınevi, doğrudan doğruya *Yön*’ün Türkiye üzerine tezlerini destekleyen yabancı araştırmacıların yapıtlarının belirli bir plan dahilinde çevirisine

ve Türkiye'nin özgün koşullarını antiemperyalizmden kaynaklanan bir sosyalizm perspektifiyle analiz eden çalışmaların yayımlanmasına odaklanmıştı. Bu bakımdan Yön Yayınları'nın, Yön Hareketinin siyasi ve düşünsel performansında örgütsel bir rol oynadığı ileri sürülebilir.

4-5 Devrim

Devrim, Yön-Devrim Hareketinin doğrudan doğruya ihtilâlcî yoldan iktidarı ele geçirme stratejisini benimsediği dönemin bir ürünüdür. Nasıl ki *Yön* adı, Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının siyasal hayata bağımsız olarak ilk adımlarını attıkları dönemdeki amaçlarını yansıtan bir ifadeyse, *Devrim* adı da benzer bir içeriğe sahiptir. *Yön*, Türkiye hangi yoldan giderse kalkınabilir, sorusuna cevap aramak amacıyla çıkarılmıştı. *Devrim* ise bu soruya verilen cevapların nasıl hayata geçirilebileceğini ima eden isimdir. Doğan Avcıoğlu, iki dergisini mukayese ederken şöyle der: “1960’larda *Yön*’le Türkiye’nin yönünü belirledik. *Devrim*’le devrimi yapacağız” (Cemal, 1999: 204).

4-5. 1 Genel Bilgiler

Haftalık *Devrim*, 21 Ekim 1969’da yayın hayatına başladı. Bununla birlikte onun çıkışına çok daha önceden, daha *Yön* kapatılmadan bir yıl kadar önce, karar verildi. İlk başta günlük olarak ve 1968 ortalarında yayımlanması düşünülüyordu. Bunu, Doğan Avcıoğlu’nun Attilâ İlhan’a yazdığı 26 Haziran 1967 tarihli mektubunun şu satırlarından anlamak mümkün oluyor:

... –kulağınıza gelmiş olmalı– *Yön*’ü gündelik bir gazete yapma çabasındayız ...
Günlük bir gazete gerçekleştirmenin hayli güç ve engellerle dolu yolunu

bilmiyor olamazsınız. Ama bu konuda büyük bir boşluk ve ciddi bir *sol* gündeliğe büyük ihtiyaç var. Haftalık dergi, hızlanan olaylara yetişmeğe yetmiyor. Gazetenin hazırlığı, öyle sanıyorum ki, bizi en az 5-6 ay uğraştıracaktır. ... Günlük gazete işini –evdeki hesapların çarşıya uymasıyla– gerçekleştirence yardımlarınıza büyük ihtiyacımız olacak (Sarmaşık, 2001: 345-346).

Evdeki hesabın çarşıya uymadığı anlaşıyor; *Devrim* ne düşünülen periyotta ne de planlanan tarihte çıkıyor.

Devrim'in kurucuları, Mümtaz Soysal eksiğiyle, *Yön*'ü kuran kişilerdi. Künyeye göre, gazetenin sahibi, *Yön*'ün de sahibi olan Cemal Reşit Eyüboğlu, genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu, yazı işleri müdürleri Uluç Gürkan ve Hasan Kaya Cemal'di. Gürkan ve Cemal, yazı işleri müdürlüğü görevini dönüşümlü olarak yapıyorlardı; tek sayılarda Gürkan'ın, çift sayılarda Cemal'in adı künyede yazı işleri müdürü olarak yer alıyordu. Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim*'in yazı işleri müdürlüğünü üstlenmeyişi sebebi, dergi hakkında çok sayıda dava açılacağı tahmin edilmesiydi. Bu formülle, Avcıoğlu'nun mahkemelere giderek zaman kaybetmesi önlenmek istenmişti (Cemal, 1999: 206). Gazetenin teknik hazırlıkları *Yön*'de olduğu gibi Hamdi Avcıoğlu tarafından yürütülüyordu (Atılğan, 2000j). Yayımlanışının ilk döneminde Doğan Yurdakul da gazeteye haber ve röportajlarıyla katkıda bulunuyordu (Atılğan, 2000h).

Gazete boyutlarında çıkan *Devrim*'in ilk sermayesi Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından konulmuştu.³⁴ Ankara'da hazırlanıp basılan gazete, daha sonra satış gelirleriyle kendisini finanse etti. İlk sayıdaki 50 binlik tiraj, giderek 20 bine kadar düştü; 27 Nisan 1971 tarihli 79'uncu ve son sayısına gelindiğinde 15-20 civarında basılıyordu (Atılğan, 2000j). Reklam ve ilan gelirleri yok denecek kadar azdı.

³⁴ Bir iddiaya göre General Cemal Madanoğlu da, gazetenin finansmanına 30 bin lira ile katılmak istemiş, ancak bu öneri kabul edilmemişti (Boğaziçi Yayınları, 1973: 50).

Yalnızca Basın İlan Kurumu'nun ve bazı solcu dergilerle yayınevlerinin reklamlarını alabiliyordu.

8 sayfa olarak yayımlanan gazetenin birinci sayfasında, haberler dışında, iki sabit köşe bulunuyordu. Bunlardan birincisi “Bakış” başlıklı başyazıydı ve Doğan Avcıoğlu tarafından yazılıyordu.³⁵ İkinci sabit köşe, “Politika Kulisi” başlığını taşıyordu. Güncel politik gelişmelerin yorumlarından ve kaynağı belli olmayan haberlerden oluşan bu köşe de Avcıoğlu tarafından hazırlanıyordu (Cemal, 1999: 267). Arka sayfa, Doğan Avcıoğlu'nun daha sonra *Devrim Üzerine* adıyla yayımlanacak olan kitabını oluşturan yazılara ve başka uzun incelemelere ayrılmıştı. İki, üç ve beşinci sayfalarda yurttan haberler ve röportajlar, dördüncü sayfada kültür ve sanat haberleri ve eleştiri yazıları, altıncı sayfada da dünyadan haberler yer alıyordu. Sayfaların tepesinde yer alan klişeler öyle hazırlanmıştı ki, her biri ilk bakışta bir slogan gibiydi. Bir tarafta sayfanın, öteki tarafta gazetenin adı yer alıyordu. Örneğin dördüncü sayfanın adı “Kültürde” idi ve bunun tam karşısında yer alan *Devrim*'le birlikte okunduğunda “Kültürde Devrim” şeklinde bir slogan haline geliyordu.

Her sayısının hazırlanışında belirleyici rolü, tıpkı *Yön*'de olduğu gibi, Doğan Avcıoğlu üstlenmişti. Hasan Cemal, bu durumu şöyle anlatıyor:

... Doğan Bey ... dergiyi neredeyse baştan sona kendisi yazardı. Sabah vakti gazete ve dergileri okumaya koyulduğunda aynı anda dergiyi de orasından burasından yazmaya koyulurdu. Dergiye girecek bütün yazıları istisnasız gözden geçirir, okur, düzeltir, bazı yerlerini yeniden yazardı (1999: 204).

Haber kaynakları arasında, ağırlıklı olarak devlet bürokrasisinde çalışan kişiler bulunuyordu. Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Emin Çölaşan ve Ali Nejat Ölçen

³⁵ Doğan Avcıoğlu, 12 Mart'tan kısa bir süre sonra, “kalp rahatsızlığı nedeniyle” Antalya'ya gittiği için (Cemal, 1999: 263) gazetenin son üç sayısındaki başyazılar *Devrim* imzasıyla yayımlandı.

bunlardan bazılarıydı (Cemal, 1999: 210). Aynı teşkilatın İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Hikmet Çetin de, hemen her hafta, *Devrim*'e dosyalar halinde haber ve doküman yollayan kişilerden birisiydi (Atılğan, 2000h).

4-5. 2 Yazar Kadrosu ve Okur Kitlesi

Devrim'in *Yön*'e göre daha geniş bir yazar kadrosuyla çıkarılması düşünülmüştü. Avcıoğlu, dergi yayına başlamadan önce Fikret Otyam'la yaptığı söyleşide bu konudaki niyetlerini şöyle ifade etmişti: “*Devrim*’i daha geniş bir kadroya dayanan düzende hazırlayacağız” (Otyam, 2000: 282). Fakat, bu plan gerçekleşmedi ve gazete *Yön*'e göre daha dar bir yazar kadrosunu etrafında toplayabildi.

Devrim yazarlarının üç grupta toplanması mümkündür. Birinci grupta, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere İlhan Selçuk³⁶, İlhami Soysal, Uluç Gürkan, Hasan Cemal gibi derginin kurucu kadrosu ile Çetin Altan, İlber Ortaylı, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Nejat Özön, Nimet Arzık gibi sık yazarlar bulunuyordu.

İkinci grupta yer alanlar Muammer Aksoy, Bahri Şavcı, Şevket Süreyya Aydemir, Türkkaya Atatöv, Aslan Başer Kafaoğlu, İbrahim Çamlı, Rauf Mutluay, Doğan Hızlan, Cevdet Kudret, Metin And, Konur Ertop, Ceyhun Atuf Kansu, Adalet Ağaoğlu, M. Başaran, Güngör Dilmen, Ömer Faruk Toprak, Şiar Yalçın, Erol Toy “düzensiz” yazarlardı.

Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Dündar Seyhan, Mucip Ataklı, Suphi Göksoytrak, Yılmaz Akkılıç, Kemal Tüfekçioğlu gibi asker orijinli kişiler üçüncü

³⁶ İlhan Selçuk, 3'üncü bölümde belirtilen nedenlerle, bir süre sonra *Devrim*'den ayrıldı. Selçuk, Doğan Avcıoğlu'nun dergiden ayrılması üzerine “Noktalama” adlı köşesine dönerek dergi kapanana kadar yazmaya devam etti.

grup yazar kadrosunu oluşturuyordu. Bu kişiler de *Devrim*'in “düzensiz” yazarlarıydı.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerine her sayısının birinci sayfasında yer veren gazetenin çizir kadrosu Turhan Selçuk, Tonguç ve Eflatun Nuri'den oluşuyordu.

Uluç Gürkan'ın verdiği bilgiye göre (Atılgan, 2000j), gazetenin okur kitlesi esas olarak ordu mensupları, parlamenterler, aydınlar ve gençlerden oluşuyordu. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, *Devrim*'in askerlerin en çok okuduğu yayın organlarından biri olduğunu belirterek şunları söyler: “*Devrim* gazetesi orduda çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım *Ant* ve *Devrim* gazetesi var” (aktaran Cemal, 1999: 26).

Devrim, *Yön* gibi hakkında çok sayıda dava açılan bir yayın organıydı. Bu davaların sayısı net olarak bilinmiyor. Fakat, Hasan Cemal'in söyledikleri bir fikir verebiliyor: “*Devrim* dergisi kapanınca Uluç da ben de yüzlerce davayla karşı karşıya kalmıştık” (Cemal, 1999: 267). *Devrim* hakkında “yüzlerce” davadan en ilgi çekici olanlarından birinin, sivil savcılığın kendini yetkisiz sayarak Kara Kuvvetleri Askeri Savcılığına havale ettiği dava olduğu söylenebilir. “Askeri kışkırtma” gerekçesiyle açılan bu dava, basın suçlarıyla ilgili davalara askeri mahkemelerde bakılmasının mümkün olup olmadığına ilişkin bir hukuk tartışmasını da beraberinde getirmişti (*Devrim*, 1970e).

Devrim, hakkında açılan davaların yanı sıra, MİT tarafından yakın takip altında tutuluyordu. Bu durum, MİT'in bir “dikkatsizliği” sonucunda ortaya çıkmıştı. Mehmet Ali Aybar'ın anlattığına göre (1988b: 100-102) olay şöyle gelişmişti: Maliye Hesap Uzmanı İbrahim Uzun, Kuşadası'nda Demirellerin de ortak olduğu

Kuştur şirketinin Hazine arazisi üzerine kurulduğunu ve İzmir-Kuşadası karayolunun da bu şirket lehine güzergâh değiştirdiğini bildiren bir haberi posta yoluyla Doğan Avcıoğlu'na göndermişti. Mektup, Avcıoğlu'ndan önce MİT'e gitmiş, MİT de teşkilatın ilgili birimine hitaben mektubu gönderen kişinin ideolojik ilişkileri ve temasları hakkında istihbarat yapılmasını emreden bir yazı hazırlamıştı. Fakat, MİT'in teşkilatın ilgili birimine yollanan bu yazısı, yanlışlıkla TİP'in açılıp okunan ve sakıncasız bulunduğu için tekrar bu partiye yollanan bir mektubun içine konulunca olay meydana çıkmıştı. *Devrim*, bu gelişme üzerine MİT ve PTT'ye bir "ihtarname" yollayarak, 5 bin lira manevi tazminat istedi ve bu para 20 gün içinde ödenmezse dava açacağını bildirdi (*Devrim*, 1971).

4-5. 3 Yayın Faaliyeti

Devrim, *Yön*'den farklı olarak Türkiye ve dünya üzerine detaylı araştırma ve analizlerin yapıldığı, farklı görüşlerin tartışıldığı bir "fikir dergisi" değildi. Bunun yerine, "belirlenmiş bir yönde" hareket yaratmayı hedefliyordu. Hangi toplumsal güçlere karşı, hangilerinden yana olduğu netti. Emperyalizm, işbirlikçiler, parlamenter rejimi savunan politikacılar "hedef tahtasındakiler"di. Bu hedefi devirmek üzere desteklenen kuvvetler ise ordu içindeki rejim karşıtı gruplar ve gençlikti. Bütün argümanlarını Kemalizme dayandırıyordu³⁷; *Yön*'deki "sosyalist"

³⁷ Gazete, logosunun altında Mustafa Kemal'in "İdarei maslahatçılar esaslı devrim yapamaz" sözüne yer vermiş, çıkış bildirisini de yine Mustafa Kemal'in şu sözleriyle donatmıştı: "Devrimin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarumar etmek zorunludur"; "Devrimin kanunları mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim, bir an için bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de böyle olacaktır." Bunlar, Mustafa Kemal'in özenle seçilmiş sözleriydi; *Devrim*, mevcut anayasal düzene ve rejime karşı savaş açarken bu eylemini Mustafa Kemal'in devrimciliğine bağladığını ima ediyordu.

söylemden *Devrim*'de iz bile yoktu. Bu söylenenlere biraz daha yakından bakmak yararlı olabilir.

Devrim, 1969 Ekimi'nde yapılan genel seçimlerin hemen ardından yayın faaliyetine başladı. Bu zamanlama, özellikle tercih edilmişti. Parlamenter yolun “tutucu güçler”in iktidarını önlemekte bir çıkar yol olmadığının bir kez daha görülmesi beklenmiş gibiydi. Seçim sonuçları, CHP ve TİP'in 1965 seçimlerine göre daha da gerilediğini gösteriyordu; Demirel'in AP'si ise yine oyların çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olanağı elde etmişti. Gazete, ilk çıktığı günden itibaren parlamenter rejime saldırmaya başladı. Doğan Avcıoğlu ilk başyazısında “cici demokrasi” olarak adlandırdığı parlamenter yolun Türkiye'nin kalkınmasının önündeki en önemli engel olduğunu vurguladı. Şöyle yazıyordu:

Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri ‘zinde güçler’ denen aydın çevrelerde rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. ... Türkiye'nin kalkınabilmek için bir an önce köklü bir düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yolları aramaya yönelmektedir (Avcıoğlu, 1969c).

Avcıoğlu'nun sözleri, *Devrim*'in amaçlarını da yansıtır gibiydi; gazete, parlamenter yoldan ümitlerini kesip yeni çözüm yolları aramaya yönelenlere bir teklif getiriyordu: *Devrim*. Gazete, çıkış bildirisinde, çağdaş uygarlığa ulaşmak amacı için devrimlere yönelen Atatürk'ün de “biçimsel demokrasi kurumlarına” itibar etmediğini vurguluyor, “anti Kemalist gidiş”i durdurup Kemalist hedefler yolunda yürümek için devrimci bir yöneliş içine girmek gerektiğine dikkat çekiyordu. (*Devrim*, 1969).

Sonraki sayılarında, bu konuyu sürekli gündemde tutan *Devrim*, 5'nci sayısındaki “Rejim Tartışmalarını Başlatıyoruz” manşetiyle parlamento karşıtlığını bir

kampanyaya dönuştürdü. Bu, kampanya Türk siyasal hayatında bir ‘ilk’e işaret ediyordu; parlamenter rejim 27 Mayıs Darbesi sırasında bile tartışma konusu yapılmamıştı. Kampanya, Doğan Avcıoğlu’nun uzun bir yazısıyla başlatıldı. Avcıoğlu’nun bu yazısı 4 ana tez üzerine kuruluydu. Birinci olarak, çok partili siyasal hayat, emperyalist ülkeler tarafından hegemonyalarını kurdukları Asya, Güney Amerika ve Afrika ülkelerine ihraç edilmiş bir rejim tipiydi. Emperyalistler, Afrika ve Asya’nın henüz kabile kavgalarından bile kurtulamamış bölgelerinde “tepeden inme” parlamentoculuk denemelerine girişmişlerdi. İkinci olarak, feodal ve yarı feodal yapıları kırarak kalkınmak ve gerçek bir bağımsızlığa kavuşmak isteyen az gelişmiş ülkeler, bu isteklerini ancak emperyalizmin çıkarlarına yarayan “ithal malı” politik sistemi reddederek gerçekleştirme yoluna girebilmişlerdi. Peru, Şili, Hindistan gibi ülkelerde “sandıktan çıkan orta-sol iktidarlar” ise ülkelerini emperyalizmin hegemonyasından kurtaramadıkları gibi reform programlarını da uygulayamamışlardı. Avcıoğlu’nun üçüncü tezi, Türkiye’nin, Tanzimat Fermanı ve Birinci Meşrutiyetle birlikte Batının politik kurumlarını “ithal etmeye” yönelmesi, “emperyalist ülkelere gelen baskı” yoluyla gerçekleşmişti ve tam bağımsızlık savaşı başlatan Mustafa Kemal, bu politik kurumları reddederek kendine özgü bir politik sistem kurmuştu. Türkiye’nin yüzünü yeniden Batının politik sistemine dönüşü, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika’nın Türkiye’ye verilecek maddi yardımlarının durdurulması tehdidiyle “antidemokratik Türkiye” içerikli bir kampanya başlatması ve böylelikle İnönü’ye boyun eğdirmesiyle gerçekleşmişti. Amerikan baskılarıyla yürürlüğe giren çok partili sistem, “Kemalist milli devrimcileri” ikinci plana geçirerek “tutucu güçler koalisyonu”nun egemenliğini sağlamıştı. 27 Mayıs’la birlikte yeniden ön plana çıkan Kemalist devrimciler, yine

Amerika'nın zorlamasıyla çok partili siyasi hayata geçmişlerdi. Bütün bunlardan çıkarılan sonuç ve dördüncü tez ise, deneyimler ve tarihin, parlamentoculuğun, emperyalizmin ve Türkiye'deki tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorların çıkarlarına uygun bir sistem olduğu ve ülkenin kalkınma yolunda köklü bir düzen değişikliği gerçekleştirmesi için devrimcilerin tutucular yararına işleyen bir tabuyu yıkararak, parlamentoculuğu reddetmesi gerektiği idi. (Avcıoğlu, 1969a).

Devrim, Avcıoğlu'nun bu tezlerine hem “zinde kuvvetler”in vurucu gücü olan orduyu hem de parlamenter yoldan iktidara gelmek hedefiyle hareket eden sosyalistleri ikna edebilmek için, Mustafa Kemal dışında başka pek çok kaynağı sayfalarına taşıdı. Bunlar, Marksist olmayan Batılı bilim adamları ile Marksist araştırmacıların eserleriydi. Maurice Duverger, Pierre Lalumière, André Demichel, Jacques Lambert, Barrington Moore, J. Pomeray, Morris Jonowits gibi Marksist olmayan bilim adamlarının ve birçok Marksist teorisyenin *Devrim* sayfalarında yer alan makalelerinde işlenen ortak tez şuydu: Parlamenter rejim, yüksek bir sanayileşme düzeyine uygun bir rejimdir ve bu rejim halkının önemli bir bölümü okuma yazma bilmeyen, açlık çeken azgelişmiş ülkelerde Batıdakine benzer sonuçlar veremez. *Devrim*, benzer mesajları her hafta Çetin Altan'ın “Ben Milletvekili İken” başlıklı köşesinden de okuyucularına ulaştırıyordu. Altan, dönemin en etkili sosyalistlerindendi ve TİP milletvekili olarak parlamentoda görev yapıp dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra *Devrim*'de yazmayı tercih etmişti. Parlamenter mücadelenin en etkili isimlerinden Altan, *Devrim*'deki yazılarıyla bu yolun çıkmaz olduğunu anlatıyordu okuyucularına.

Doğan Avcıoğlu, genişçe bir alanı hesap ederek başlattığı bu kampanya ile orduya, gençliğe ve sosyalistlerle şu mesajı veriyordu: Çok partili demokrasiyi

savunanlar emperyalistler ve işbirlikçileridir. Mustafa Kemal'in, Batılı bilim adamlarının ve sosyalist teorisyenlerin birleştiği nokta ise, Türkiye'nin çok partili rejimle kalkınamayacağıdır. Öyleyse sosyalistler ve Kemalistler Türkiye'nin kalkınmasını engelleyenlere ve onların politik rejimine karşı mücadelede birleşmeli, Mustafa Kemal'in ordusu da onların safında yer almalıdır.

Devrim'in parlamenter rejim karşıtı yayın faaliyetinin bir diğer hedefi de rejimin temsilcileriydi. Başbakan Süleyman Demirel ve ailesinin adının karıştığı yolsuzluklar neredeyse her gün *Devrim*'in manşetindeydi. *Devrim*'in Demirel'i hedef alan yayınları saymakla bitmez. Fakat çarpıcı bir örnek olması bakımından “Varto Felâketinden Demirel Ailesi Nasıl Yararlandı?” başlıklı manşeti anmak yararlı olabilir. Varto'da meydana gelen büyük depremi konu alan bu haberde, Başbakan Demirel'in bir kararnamesiyle deprem bölgesinde iskân işini yürütmekle görevli icra komitesinin başkanlığına getirilen müteahhidin, iskân çalışmalarıyla ilgili kereste işlerini Demirel'in kardeşlerine verdiği, Demirel kardeşlerin de 15 metrekairelik ahşap barakaları Ankara'daki lüks apartman dairelerinden daha pahaliya mal ederek yüksek kazançlar sağladığı ileri sürülüyordu. Haber, tehditkâr bir üslupla bitiyordu: “bütün bunların hesabını verme günü yaklaşmaktadır” (*Devrim*, 1970h). *Devrim*'in bu tür haberleri sanki, Demirel'i devirme zamanı geldi, demek gibiydi.

Gazetenin, hedef tahtasındaki politikacılar ve parlamenter rejimden yana olan devlet adamları, Demirel'le sınırlı değildi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan CHP lideri İsmet İnönü'ye kadar herkes haberler aracılığıyla yayım ateşine tutulmuştu. *Devrim*, *Hürriyet* gazetesinin o sıralarda açmış olduğu “servet beyanı” kampanyasına katılan Sunay ve İnönü'nün beyanlarının “gerçeğe aykırı” olduğunu ileri sürüyordu. Gazete, Cevdet Sunay'ın oğlu ve damadının devletten imtiyazlı teşvik kredileri elde

ettiğini, Ömer İnönü'nün de, babasının nüfuzundan yararlanarak çeşitli bankalardan “göz kamaştırıcı” krediler aldığını iddia ediyordu (*Devrim*, 1970c; 1970ı; 1970i).

Haberle saldırılan bir diğer kesim, *Devrim*'in “işbirlikçi burjuvazi” olarak adlandırdığı kesimlerdi. Pek çok haber ve yazıda, liberal demokrasinin “kalkınmanın öncüsü” olarak tanıttığı bu kesimlerin, politikacılar ve emperyalistlerle işbirliği sayesinde kendilerini zengin ettikleri, ülkenin kalkınması için ise herhangi bir katkılarının olmadığı vurgulanıyordu. Vehbi Koç'u hedef alan bir haber buna örnek olarak verilebilir. “Vehbi Koç-Adnan Menderes İlişkileri ve Anadol Marka Otomobilin Hikâyesi” başlıklı bir gazete sayfasını aşan haber-yorum, Vehbi Koç'un Türk ekonomisi semalarında bir yıldız gibi parlamışının CHP ve DP ile kurduğu ilişkiler ve emperyalist sermaye ile işbirliği sayesinde olduğunu uzun uzun anlatıyordu (*Devrim*, 1970f).

Çok partili siyasi hayattan yana tavır alan üst rütbeli subaylar da *Devrim*'in hücum ettikleri arasındaydı. Doğan Avcıoğlu, şu sözleri, iktidardaki politikacılardan yana tavır alan Genelkurmay Başkanı Mehmduh Tağmaç'a yönelikti:

Karanlıkta ısıklık çalan, sınırları yerinden oynamış bir kısım rütbe sahiplerinin elleri altındaki düğmeye basarak birtakım kuvvetleri harekete geçirmesi her zaman mümkündür. Fakat bu rütbe sahipleri, günümüzün koşullarında kısa sürede aşıldıklarını ve bozuk düzenin bekçiliğini yapacak sandıkları güçlerin, devrim yolunda şelaleler gibi ellerinden kaydığını görecektir (Avcıoğlu, 1971d).

Anlaşılabileceği üzere Doğan Avcıoğlu ve gazetesi, Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere parlamenter rejimden yana tavır alan her kesimle kavgaya tutuşmuştu. Bütün bu kesimlerin arkasındaki güç olarak görülen emperyalizme karşı mücadele de elbette ki *Devrim*'in yayın faaliyetinin önemli bir bileşenydi. Emperyalist ülkelerin, az gelişmiş ülkeleri nasıl ve hangi metotlarla sömürdüğünü rakamsal verilere de

dayanarak göstermeyi deneyen “Rakamlarla Günümüzde Emperyalizm” başlıklı uzun incelemeyle (*Devrim*, 1970b), Doğan Avcıoğlu’nun, *Devrim*’in 1 ve 29’uncu sayıları arasında yayımladığı “Türk Ordusu ve Amerika” başlıklı yazı dizisi bu konuda verilebilecek başlıca örneklerdir. Avcıoğlu bu dizisinde, NATO üyeliğinin, ikili anlaşmaların, ABD üslerinin Türkiye’nin ulusal çıkarlarına aykırı ve ABD’nin menfaatlerine uygun olarak nasıl sinsice gerçekleştirildiğini anlatıyor ve subaylar arasında anti Amerikan bilincin gelişmesini sağlamak istiyordu.

Sonuç olarak, emperyalizm, parlamenter rejim ve temsilcileri ile işbirlikçiler *Devrim*’in açıktan savaş ilan ettiği kesimlerdi. Başta ordu içindeki devrimci subaylar ve gençlik ise, gazetenin her koşulda desteklediği ve sürekli olarak “hasım kuvvetler”e karşı harekete geçmeye çağırdığı kesimlerdi.

Devrim, ordu içindeki rejim karşıtı subayların yayımladıkları bildirilerin kamuoyuna duyurulduğu bir kürsü gibiydi.³⁸ “Devrimci Ordu Gücü Bildirileri” daima gazetenin birinci sayfasından yayımlanıyordu. Bunların ilgi çekici olanlarından biri, üniversiteli devrimci gençliğin eylemlerini hedef alan Milli Güvenlik Kurulu bildirisine karşı yayımlanmış olanıydı. Bir ihtilâl çağrısı niteliğindeki bildiride şöyle deniliyordu:

İktidar ve danışmanları, üniversitelerimizin gerçek Atatürkçü gençliğini, sosyal ve ekonomik bunalımların yaratıcısıymış gibi göstererek halkla karşı karşıya getirme taktiğini başarıyla sürdürmekte... Yurt bütünlüğü, ulusal bağımsızlık, sosyal adalet ve Atatürkçülük ilkelerini savunmaktan başka suçları olmayan genç devrimciler coplanmakta, taşlı-sopalı saldırılara uğratılmakta, kurşunlanmakta. Dışa bağlılık ulusal ekonomimizi bir kanser gibi kemirmekte. ... Siyasal iktidarın sorumlu başları, gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde bocalamakta; hatta kişisel çıkarlarını emperyalizmin emelleriyle birleştirebilmekte. ... İşte bütün bu koşullar karşısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sağlam, bilinçli ve örgütlü kadroları, KEMALİST DEVRİM’i

³⁸ Hasan Cemal’in söylediğine göre (1999: 41) bu bildiriler, “askeri, daha doğrusu genç subayları kıskırtarak darbe ortamı hazırlamak içindi.”

yeniden sürdürmek için eyleme geçmeye hazır ve kararlıdır. Asker-sivil bütün yurtseverleri, Atatürk geleneklerine uygun bir kenetlenme içinde, bu kutsal savaşa katılmak üzere eylem beraberliğine çağırıyoruz (*Devrim*, 1970g).

Bildiri, öngörülen devrimin kimler tarafından gerçekleştirileceğini de ima ediyordu. Devrim, subaylar, devrimci gençlik ve yurtsever aydınların ortak eseri olacaktı devrim. Gazete o nedenle, orduda mevki sahibi olan subayların gençliğe karşı tutum almalarına yol açabilecek olaylar ve kavramları da subaylara makul gelebilecek bir şekilde anlatmaya çalışıyordu. Örneğin başta Deniz Gezmiş ve arkadaşları olmak üzere kentlerde ve kırlarda “gerilla” eylemlerine yönelen gençlik önderlerinin bu hareketi, Doğan Avcıoğlu tarafından şu şekilde savunuluyordu:

Gerilla sözünü Türkiye’de ilk kullananlardan biri Atatürk’tü. ... Atatürk’ün gözünde gerilla, mazlum ülkelerin emperyalizmle savaşlarında bir kurtuluş silahıydı. ... Fakat ülkemizde egemen sınıflar, korku içinde sık sık gerilladan laf etmeye, gerillayı eşkıyalık, haydutluk, soygunculuk diye karalamaya koyuldular... Türkiye’de bugün gerilla başladıysa, bunun nedenini, gözünü budaktan sakınmayan gençlerin macera ve gangsterlik hevesinde değil, ülkenin içine düşürüldüğü koşullarda aramak gerekir. Atatürk’ün Cumhuriyetinde benzer olayların olabileceğini hiç düşünebilir miydiniz? (1971b).

Devrim’in, radikal gençlik hareketlerini bu şekilde desteklemesinin başlıca nedeni, iktidarın ele geçirilmesinde gençliği biçilen roldü. Gençlik, subaylarla birlikte, 9 Mart’ta gerçekleştirilmesi planlanan hükümet darbesinde yer alacak temel kuvvetlerden biriydi. Nitekim, THKP-C ile kurulan temaslar sonucunda bu grup 9 Mart Darbesi’ne katılmaya ikna edilmiş ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün fethedilmesi görevini üstlenmişti (Atılğan, 2000e). Diğer yandan, Deniz Gezmiş’in de *Devrim* grubuyla yakın ilişkileri vardı ve Gezmiş, bir banka soygununun ardından Ankara’dan *Devrim* çevresinin yardımlarıyla kaçabilmişti (Atılğan, 2000i; Cemal, 1999: 231).

Son olarak *Devrim*'in yayın faaliyetiyle ilgili iki noktaya daha değinmek gerekiyor. Bunlardan birincisi, gazetenin işçi hareketindeki gelişmelerle ilgili tutumu, ikincisi de sol hareketler içindeki tartışmalara nasıl yaklaştığı.

Devrim'in işçi hareketiyle ilgili tutumunu yansıtan en önemli olaylardan biri 15-16 Haziran olaylarıdır. Yüz binlerce işçinin, sendikal haklarını kısıtlayan yasaları protesto etmek amacıyla gerçekleştirdikleri ve ordunun sert müdahalesiyle karşı karşıya kalıp öldürüldükleri bu eylemler, *Devrim*'in manşetinde bile yer almamıştı. *Devrim* dönemin en önemli olayları arasında yer alan bu eylemleri ordunun işçilere ateş açmasını göz ardı ederek 36'ncı sayısında, "Ecevit 180 Derece Döndü" başlığıyla birinci sayfa haberi olarak vermişti. Eğer böyle yapmasaydı, orduyu eleştirmek zorunda kalacaktı. Ordunun tavrını destekleseydi, bu sefer işçileri ve devrimci hareketlerin çoğunluğunu karşısına alacaktı. Ecevit'i eleştirmek suretiyle ara bir formül bulmuş, işçilerle orduyu karşı karşıya getirenin "parlamento" olduğu mesajını vermeye çalışmıştı. *Devrim* ihtilâlin vurucu gücü olarak gördüğü ordu ile, devrimin temel dayanağı olarak gördüğü işçi sınıfı arasında, sanki ince bir ip üzerinde yürür gibiydi. Orduyla devrimci gençliği, orduyla işçi sınıfını karşı karşıya getirmemek için her türlü yolu deniyordu.

Kendisini, sol hareketler içindeki strateji ve teori tartışmalarının dışında tutmaya özen göstermişti. *Devrim*'in bu tartışmaların dışında kalmasının başlıca nedeninin, artık o defterleri kapattığını düşünmesi olduğu söylenebilir. *Devrim* açısından her şey çok netti: ihtilâl kiminle beraber, kime karşı yapılacak, ihtilâlden sonra nasıl bir politika izlenecek, her şey başından sonuna kadar düşünülmüştü. Bundan dolayı olsa gerek, Avcıoğlu, sol içi tartışmalar hakkında şunları söylemişti: "Bir kere bulaştın

mı, içinden çıkamazsın” (Cemal, 1999: 2000). Görünen odur ki, bu tür tartışmalar Avcıoğlu açısından artık bitmişti. Onun tek hedefi vardı: iktidar.

4-5. 4 Kapatılışı

Yalçın Küçük’ün, “Devrimci Doğan’ın yeni dergisi, doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı oldu” sözleriyle ifade ettiği gibi (1997: 634) Doğan Avcıoğlu, *Devrim* döneminde yola birlikte çıktığı arkadaşlarıyla yollarını ayırsa da, her şeyi göze alarak iktidara gelmeye son derece kararlı görünüyordu.³⁹ *Yön* dergisini çıkarmaya başladığı sıralarda ilk eşine “ya başbakan olurum ya da darağacını boylarım” demişti (Atılğan, 2000). *Devrim*, Avcıoğlu açısından, önünde bulunduğunu söylediği bu iki seçenekle yüz yüze gelme koşullarının olduğu dönemin bir ürünüydü. Türkiye 12 Mart’a doğru hızla yol alırken Avcıoğlu, iktidara gelebileceğinden emin gibiydi. *Devrim* aracılığıyla, Genelkurmay Başkanından Cumhurbaşkanına ve Başbakana kadar herkese meydan okuyan tavrının yanı sıra yakın çevresine söylediklerinden bunu anlayabiliyoruz. Örneğin, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in son kitabını çıkar çıkmaz yurt dışından getirttiğinde Hasan Cemal’in “Bu kadar aceleniz nedir?” sorusuna şu cevabı veriyordu: “Yakında iktidara geliyoruz. İnsanın düşmanını iyi tanıması gerekir” (Cemal, 1999: 203). Diğer yandan, pek çok çevre de, Metin Toker’in dediği gibi, Doğan Avcıoğlu’nu “başbakan adayı” olarak görmeye başlamıştı (Toker, 2000: 300).

³⁹ Doğan Avcıoğlu, *Devrim*’le bir ihtilâl denemesinin hazırlıklarını yapmaya başladığında ilk yoldaşı Mümtaz Soysal tarafından ironik bir dille eleştirilmişti. Soysal, Avcıoğlu’nun “aceleciliği”ni “tembellik” olarak tanımladığı “Her Şafakta Ölüyorum” başlıklı yazısında şunları söylüyordu: “Türkiye’deki ezilmiş sınıflar henüz değişme zorunluluğunun bilincine varamamışlarsa, onlardan güç alacak değiştirici unsurlar henüz yeteri kadar belirlenmemişse, bu durum, o yöndeki çabaları romantik halkçılıkla bir tutup küçümsemek, değişiklikten yararlanacak sınıflar adına başkalarının ‘Devrim’ yapmasını beklemek ya da o başkalarını eğitmekle yetirmek için yeterli midir?” (1975: 47).

Örneğin, 12 Mart'ın Başbakanı Nihat Erim, 12 Mart'tan önce yakında iktidara gelebileceği düşüncesiyle, sık sık *Devrim* bürosuna gelip Doğan Avcıoğlu ile görüşüyordu (Gürkan, 19998). İlk eşi Sevil Yurdakul'un anlattığına göre (Atılğan, 2000ı), işadamı Vehbi Koç bile, yakında iktidara gelme ihtimalini gözeterek Avcıoğlu'nu evine davet edip onunla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Fakat Avcıoğlu'nun *Devrim*'le giriştiği ihtilâl denemesi kendi deyimiyle “bir intihar eylemi” oldu (Özdemir, 2000: 45). Devrimin kaderi, önünde sonunda Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in “düğmeye basmasına” bağlanmıştı (Cemal, 1999: 251). Gürler düğmeye basmayınca, 9 Mart değil, 12 Mart Darbesi gerçekleşti ve *Devrim* de 12 Mart'la birlikte Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. *Devrim*'in kapatılışı, Yön-Devrim Hareketinin siyasal alandan fiilen siliniş anıydı.

Sonuç

Yön-Devrim Hareketini, Kemalizmi sosyalizme eklemlemeyi deneyen bir aydın hareketi olarak ele alıp incelenmeye girişen bu çalışma, dört temel soruya cevap arayarak gelişti. Akımın doğuşunu mümkün kılan koşulların neler olduğu, siyasi fikirlerinin nasıl oluştuğu, bu fikirlerle eylemleri arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği ve bu şekilleniş sürecinde hangi araçların kullanıldığı çalışma boyunca sorgulanan başlıca konulardı.

Yön-Devrim Hareketi, demokrasi ve kalkınma vaatleriyle iktidara geldikten sonra bir baskı rejimi kurmaya yönelik DP iktidarına karşı gelişen muhalefet hareketinin içinden doğdu. Fikrî çerçevesi *Forum* dergisi tarafından oluşturulan bu muhalefet hareketi, örgütsel bakımdan CHP tarafından temsil ediliyordu. İktidarın karşı kutba ittiği kesimlerin etrafında birleştiği muhalefet cephesinin başlıca argümanı, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi için Batı demokrasisi ve kültürünün iyice yerleştirilmesi gerektiği idi. Siyasal alanda diktatörlük denemelerine müsaade etmeyecek bir anayasa hazırlanması ve demokratik rejimin aksamadan işlemesini sağlayacak yeni kurumların oluşturulması, muhalefetin getirdiği başlıca tekliflerdi. Bu teklifler gerçekleştirildiği takdirde, Kemalizmin gösterdiği çağdaşlaşma hedefine ulaşılabilceği ve Türkiye'nin Batı uygarlığı içindeki yerini alabileceği savunuluyordu. Kemalist ilkelerin liberal yorumunun tam bir uygulamasının sosyalizmin de panzehiri olabileceğini ileri süren muhalefet cephesine göre, liberal demokrasinin tesisi, kalkınmanın da ön şartıydı.

Henüz doğmakta olan Yön-Devrim Hareketinin bu muhalefet bloğunun içinde yer almasının sebebi, belirtilen çerçevedeki fikir ve teklifleri benimsemesinden kaynaklanmıyordu. DP yönetimine karşı verdikleri mücadele içinde bir araya gelerek daha sonra Yön-Devrim Hareketini oluşturacak aydınlar, Türkiye'nin Kemalist hedeflerden uzaklaşmasının, geri iktisadi ve sosyal yapının değiştirilmemiş olmasından

kaynaklandığını ve ancak bu yapı değiştirildiği takdirde demokrasinin bir halk egemenliği olarak uygulanabileceğini düşünüyorlardı. DP yönetimine karşı oluşan muhalefet hareketinin, demokrasi yerleşirse ülke kalkınabilir, şeklindeki ana tezini, ülke kalkınırsa gerçek demokrasi yerleşir, şeklinde formüle eden bu aydınlar açısından, Kemalist ilkelerin sosyalist bir yorumu ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarabilirdi. Fakat, bu türden fikirlerin savunulabilmesi için de siyasi bakımdan demokratik bir ortamın oluşması şarttı; o nedenle “hürriyet” ve “demokrasi” talepleriyle şekillenen muhalefet hareketi içinde kendi farklarını koruyarak yer almayı uygun gördüler.

Yön-Devrim Hareketine, kendi farklılıkları etrafında yeni bir muhalefet hareketi oluşturma imkânını 27 Mayıs sonrasının siyasal gelişmeleri verdi. *Forum* hareketinin sözcülüğünü yaptığı DP yönetimine karşı muhalefetin neredeyse bütün talepleri 27 Mayıs’la birlikte gerçekleşmiş oldu; yeni bir anayasa yapıldı, yeni siyasi kurumlar oluşturuldu. Buna rağmen, darbeden sonra yapılan ilk seçimler, süngüyle alaşağı edilen siyasal hareketin seçim sandığıyla yeniden iktidara gelebildiğini gösterdi. Üstelik, toplumun çoğunluğu ülkenin bütün temel sorunlarının çaresi olarak gösterilen yeni ve demokratik anayasaya beklenildiği oranda itibar göstermedi. Bu iki sonuç, bundan sonraki iktidarlarından son derecede emin görünen asker ve sivil kesimler açısından bir hayal kırıklığı anlamına geliyordu. Yön-Devrim Hareketi, seçim sonuçlarının hemen ardından yayınına başlayan *Yön* dergisiyle siyaset sahnesine ilk adımını atarken kendi fikirlerinin bu hayal kırıklığı ortamında önemli bir taraftar kitlesi bulabileceği inancındaydı.

Bununla birlikte, Yöncüler, bir başka yerde oluşmuş, tamamlanmış fikirlere sahip değillerdi. Sadece hangi “yön”de gidilmesi gerektiği konusunda bir netliğe sahip olduklarını sanıyorlardı. Onlara göre ilk hareket noktası, sosyal ve siyasi buhranın

iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu kavramak ve toplumun yön vericisi olarak gördükleri asker ve sivil aydınları bu fikir etrafında birleştirmekti. Siyasi fikirleri ise, bu kalkış noktasından hareketle bir süreç içinde ve yer aldıkları siyasal alanda oluştu.

Yöncüler, yaşadıkları dünyaya baktıklarında üç tür ülke görüyorlardı: Kapitalist bir yol izleyerek kalkınan Batı ülkeleri, sosyalist bir yol izleyerek hızlı bir gelişim gösteren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Batının sömürgesi olmaktan kurtulduktan sonra üçüncü bir yolu, “kapitalist olmayan yol”u takip eden Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri. Bu üçüncü kategoride yer alan ülkeler, asker ve sivil aydınlar öncülüğündeki bağımsızlık savaşlarını kazandıktan sonra kendi geri kalmışlıklarının sorumlusu olarak gördükleri Batı emperyalizminden kopuş süreçlerinde milliyetçi, devletçi ve halkçı bir politika izleyerek sosyalizme doğru ilerliyorlardı. Yöncüler, “üçüncü dünya” ülkelerinin uyguladıkları bu politikalarla, dünyanın ilk bağımsızlık savaşının önderi olarak gördükleri Mustafa Kemal’in ilkeleri arasında bir paralellik görüyorlardı. Onlara göre, halkçılık, devletçilik, milliyetçilik ve devrimcilik gibi “üçüncü dünya” ülkeleri tarafından takip edilen ilkeler, çok daha önceden Mustafa Kemal tarafından formüle edilmişti.

Yöncüler açısından, “üçüncü dünya” ülkeleri Kemalizminkine benzer ilkelerle oluşturdukları politikaları sayesinde hatırı sayılır bir ilerleme kaydederken Türkiye’nin kalkınma yarışında geride kalmasının temel sebebi, Mustafa Kemal’in açtığı yoldan sapılmasıydı. Türkiye’nin mevcut sorunlarına koydukları teşhis şuydu: Kemalizmin milliyetçilik ilkesi, milletin çıkarlarının Batı ülkeleriyle iktisadi ve siyasi ilişkileri geliştirmekten geçtiği şeklinde anlaşılmasaydı; devletçilik ilkesi, devlet eliyle kapitalizm ve kapitalist yaratma siyaseti olarak tatbik edilmeseydi; halkçılık, toplumun sömüren sınıfları ile sömürülen sınıfları arasındaki ayırımları gizlemenin bir aracı olarak kullanılmasaydı; ve nihayet devrimcilik, fes yerine şapka giymekten ibaret görülmeseydi

Türkiye “kalkınma yarışı”nda çok daha ön sıralarda yer alabilirdi. Oysa, Kemalist kadrolar Mustafa Kemal’in her biri “devrimci bir öz”e sahip olan ilkelerinin derin anlamını kavrayamamışlar, toplumun iktisadi ve sosyal yapısını devrimci bir şekilde değiştirmek yerine zamansız bir vakitte Batı demokrasisini Türkiye’de uygulamaya koyulmuşlardı. Bütün bunların sonucu, Türkiye’nin kalkınma yarışında geri kalması ve çok değerli yıllarını kaybetmesiydi.

Türkiye’nin kaybolan yıllarını hızlı bir şekilde kazanmak isteyen Yön aydınlarının “tedavi” için önerileri ise şöyleydi: Eğer Türkiye, Namık Kemal’ler, Jön Türkler ve İttihatçılar tarafından farklı koşullarda çeşitli biçimlerde dile getirilen ve Mustafa Kemal tarafından bir bütün olarak formüle edilen Kemalist ilkelerden milliyetçiliği Batı emperyalizminin iktisadi ve siyasi sömürsünden kurtulmanın yolu; halkçılığı, toplumu kendi çıkarları için geri bırakan sömürücülerin aleyhine ve emekçilerin lehine bir iktisadi ve sosyal politikanın çerçevesi; devletçiliği halkçı politikanın metodu; devrimciliği de toplumu ileri doğru sıçratacak radikal bir iktisadi düzen değişikliği olarak kavrarsa, kaybolan yıllarını telafi edebilir.

Yöncüler, Marksizmden yararlanılarak geliştirdikleri Kemalizmin bu türden bir yorumunun Türkiye’yi sosyalizme götüreceğini düşünüyorlardı. Fakat onlar, Türkiye’nin sosyalizme yönelmesinin, Marksizmin önerdiği gibi işçi sınıfı önderliğinde ezilen sınıfların bir devrimiyle mümkün olabileceğine katılmıyorlardı. Bunun iki gerekçesi vardı. Birincisi Türkiye’de sosyalist bir gidişata önderlik edecek kadar gelişmiş bir işçi sınıfı yoktu. İkincisi, Osmanlı-Türk tarihi boyunca gelişmenin öncülüğünü daima asker ve sivil aydınlar yapmış, toplumsal mücadeleler emekçiler ve sömürücüler arasında değil ilericiler ve gericiiler arasında cereyan etmişti. O nedenle, “zinde kuvvetler” olarak adlandırdıkları ve toplumun sorunlarını teşhis ve tedavi edebilecek yegane güç olarak gördükleri asker ve sivil aydınların tarihten gelen “içtimai tabip” rolünü son kez

oyunamaları gerektiğinin bir mecburiyet olduğu inancını taşıyorlardı. Eğer zinde kuvvetler, Kemalizmden kaynaklanan sosyalist bir politika izlerlerse, o zaman işçi sınıfı ve halk, egemen sınıfların ideolojik ve iktisadi baskısından kurtulabilir, örgütlü ve bilinçli bir hale gelebilir ve bu nitelikleriyle sosyalizmin kuruluşunu gerçekleştirebilirdi.

Yöncülerin siyasal pratikleri, bu perspektifleri doğrultusunda şekillendi. İşçi ve emekçi sınıflar içinde örgütlenmeyi, onlarla organik ilişkiler kurmayı değil, askerleri ve aydınları kendi fikirleri etrafında bir araya getirmek üzere çalışmayı tercih ettiler. Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketlerinde olduğu gibi “fikir-kılıç kenetlenmesi” esas aldıkları modeldi. Bir farkla: bu kenetlenmedeki “fikir” sosyalist bir muhtevaya sahipti. Bu bakımdan, Yöncüler, Marksizm okumuş, sosyalist gelişme yolunu benimsemiş Jön Türkler olarak tanımlanabilirler.

Yön-Devrim Hareketi, ortaya çıktığı dönemde büyük bir siyasal etki gücüne sahipti. 1968 yılına kadar Türkiye solunun TİP’le birlikte iki akımından biriydi. Bu etkinin kaynağı, her şeyden önce akımın radikalliğinden geliyordu. 27 Mayıs’tan sonra sosyalizmin meşrulaşmasında, sosyalist fikirlerin açıkça tartışılmasında, Kürt sorunu gibi, Nâzım Hikmet şiirleri gibi yıllarca birer tabu olarak el sürülmemiş konuların gündeme getirilmesinde Yöncüler belirleyici bir rol oynadılar. Osmanlı-Türk tarihini Marksizan bir görüş açısıyla tahlil edip bu tahliller ışığında Türkiye’nin geleceği için belirgin teklifler getirmeyi ilk kez deneyen onlardı. 1960’lı yıllardaki antiemperyalist hareketlenmenin gelişiminde önemli bir payları oldu. Bu etkinlikleri ve Kemalizmi sosyalizme eklemleme çabalarıyla kendilerinden sonraki sol ve sosyalist akımların siyasi fikirlerinin oluşumunda bir referans kaynağı oldular.

Varlık gösterdiği yıllar içinde bir iç ayrışma ve daralma süreci yaşayan Yön Hareketi, Mart 1971’de bir kısım subay ve bürokratla işbirliği halinde giriştiği ihtilâl denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından siyasal alandan fiilen silindi ve sosyalist

hareketler üzerindeki etki gücünü büyük oranda yitirdi. Yön-Devrim çizgisinin fiilen yok oluşuyla birlikte, sosyalist hareketler sınıf dışı siyaset yolundan çoğunlukla ayrıldılar.

Bununla birlikte, akımın temel tezleri günümüzde de bir referans ve karşı referans noktası olma özelliğini korumaktadır. Türk siyasal hayatının özelleştirme, devletçilik, kalkınma, milliyetçilik, demokrasi gibi temel tartışma konularında bir görüş oluşturulurken ya da bir görüş eleştirilirken hâlâ Yöncü tezlere başvurulabiliyor. Hatta bu tezler, Türkiye'nin içinden geçtiği şimdiki sancılı ortamda eski bir Yöncü olan Mümtaz Soysal önderliğinde bir alternatif olarak oluşturulan siyasal partinin programatik çerçevesini oluşturabiliyor. Ya da, iktisat tarihçileri, siyasi tarihçiler Türkiye tarihine ilişkin yeni çalışmalar yaparken Yön-Devrim Hareketi tarafından ileri sürülmüş görüşleri dikkate almak ihtiyacı hissediyorlar.

Fakat, geliştirdiği siyasi fikirlerin günümüzdeki etkisi bir yana bırakılırsa, başta önderi Doğan Avcıoğlu olmak üzere, Yön-Devrim Hareketi etrafında kümelenen aydınların her şeyden evvel kalkınma ve iktisadi-sosyal yapıyı radikal bir şekilde değiştirme hedefiyle, Türkiye'nin siyasal ve iktisadi tarihini ayrıntılı bir şekilde yeniden yorumlayarak ülkenin kaderini tayin etmek üzere yola çıkmak ve bu yolda sonuna kadar gitmek iddiası ve bu iddiayı mümkün kılan sosyo-tarihsel koşullar, günümüz aydınlarının ülkenin sosyal ve siyasal hayatına katılma biçimleriyle karşılaştırılması gereken bir durum olarak başka çalışmaların çerçevesini çizecek bir nitelik taşıyor.

Kaynakça

Ahmad, Feroz (1996a). *İttihatçılıktan Kemalizme*. Çev., Fatmagül Berktaş. İstanbul: Kaynak.

_____ (1996b). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. Çev., Ahmet Fethi. İstanbul: Hil.

_____ (1995a). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal.

_____ (1995b). *İttihat ve Terakki. 1908-1914*. Çev., Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi.

Akdere, İlhan ve Zeynep Karadeniz (1994). *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi. 1908-1980. C.I.* İstanbul: Evrensel.

Alemdar, Korkmaz (1996). *İletişim ve Tarih*. Ankara: İmge.

Ali, Beşir Hacı (1964). "Sosyalizm ve Din." *Yön* 3 (81): 12.

Altan, Çetin (1996). *Ben Milletvekili İken*. İstanbul: Afa.

Aren, Sadun (1993). *TİP Olayı. 1961-1971*. İstanbul: Cem.

Atılğan, Gökhan (2001). *Taha Akyol ile Görüşme*. İstanbul-Ankara: 29 Nisan.

_____ (2000a). *İlhan Selçuk ile Görüşme*. İstanbul: 26 Ekim.

_____ (2000b). *Osman Nuri Torun ile Görüşme*. İstanbul: 25 Ekim.

_____ (2000c). *Korkut Boratav ile Görüşme*. Ankara: 24 Ekim.

_____ (2000d). *Sadun Aren ile Görüşme*. Ankara: 11 Ekim.

_____ (2000e). *Ertuğrul Kürkçü ile Görüşme*. İstanbul: 27 Eylül.

_____ (2000f). *Tarık Ziya Ekinci ile Görüşme*. İstanbul: 26 Eylül.

_____ (2000g). *Mümtaz Soysal ile Görüşme*. Ankara: 6 Eylül.

_____ (2000h). *Doğan Yurdakul ile Görüşme*. Ankara: 3 Eylül.

_____ (2000i). *Sevil Yurdakul ile Görüşme*. Ankara: 3 Eylül.

_____ (2000j). *Aydın Çubukçu ile Görüşme*. Ankara: 18 Temmuz.

_____ (2000j). *Uluç Gürkan ile Görüşme*. Ankara: 20 Haziran.

Avcioğlu, Doğan (1971a). *Devrim Üzerine*. Ankara: Bilgi.

_____ (1971b). "Atatürk Diyor Ki." *Devrim*. 2 (72): 1.

_____ (1971c). "Bekleyiş." *Devrim*. 2 (71): 1.

_____ (1971d). "Uyarı." *Devrim*. 2 (69): 1.

_____ (1971e). "Soyuttan Somuta." *Devrim*. 2 (66): 1.

_____ (1970a). "Toprak Devrimi Sorunu." *Devrim*. 2 (62): 8.

_____ (1970b). "Dar Kapı." *Devrim*. 2 (58): 1.

_____ (1970c). "Devrimi Bekleyen Sorunlar." *Devrim*. 2 (57): 1.

_____ (1970d). "Ulusal Kurtuluş Devrimi." *Devrim*. 2 (56): 1.

_____ (1970e). "Şellefyan Düzeni." *Devrim*. 1 (49): 1.

_____ (1970f). "Türkiye Nasıl Kalkınabilir?." *Devrim*. 1 (48): 8.

_____ (1970g). "Turan." *Devrim*. 1 (46): 1.

_____ (1970h). "Ordu ve Ecevit." *Devrim*. 1 (43): 1.

_____ (1970ı). "Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır." *Devrim*. 1 (39): 2.

_____ (1970i). "27 Mayıs Üzerine Düşünceler." *Devrim*. 1 (32): 1.

_____ (1970j). "Kürt Devleti mi?." *Devrim*. 1 (27): 1.

_____ (1970k). "Bu Sese Kulak Veriniz..." *Devrim* 1 (25): 1.

_____ (1970l). "Dikta." *Devrim* 1 (12): 1.

_____ (1969a). "Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk." *Devrim*. 1 (5): 1.

_____ (1969b). "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek..." *Devrim*. 1 (4): 1.

_____ (1969c). "Takke Düştü!" *Devrim*. 1 (1): 1.

_____ (1968). *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Bilgi.

_____ (1967a). "Son Söz." *Yön*. 7 (222): 3.

_____ (1967b). "Milliyetçilik Karşısında Komünizm." *Yön*. 6 (218): 8-9.

_____ (1967c). "Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm." *Yön*. 6 (217): 8-9.

_____ (1967d). "Millet Gerçeği ve Milliyetçilik." *Yön*. 6 (216): 8-9.

- _____ (1967e). "İşbirlikçilerin Yeni Partisi." *Yön*. 6 (214): 3.
- _____ (1967f). "Ortanın Solu ve Amerika." *Yön*. 6 (211): 8-11.
- _____ (1967g). "Açık Seçik." *Yön*. 6 (199): 3.
- _____ (1967h). "Biz Ne İstiyoruz?." *Yön*. 6 (198): 3.
- _____ (1967ı). "Sosyalist Strtateji ve Prof. S. Aren." *Yön*. 6 (197): 16.
- _____ (1966a). "Önsöz." *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*. Yves Lacoste (Çev., Sevil Avcıoğlu) içinde. İstanbul: Yön. 5-6
- _____ (1966b). "Önsöz." *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*. Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram (Çev., Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu) içinde. İstanbul: Yön. 5-6.
- _____ (1966c). "Kürt Meselesi." *Yön*. 5 (194): 3.
- _____ (1966d). "Büyük Kongresinden Sonra TİP." *Yön*. 5 (192): 16.
- _____ (1966e). "Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi. Mısır Örneği." *Yön*. 5 (189): 8-10.
- _____ (1966f). "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları." *Yön*. 5 (185): 7-8.
- _____ (1966g). "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik." *Yön* 5 (182): 3.
- _____ (1966h). "Demirel'in Dış Politikası." *Yön*. 5 (178): 3.
- _____ (1966ı). "Gericilik-İlericilik." *Yön*. 5 (175): 3.
- _____ (1966i). "Ölçü." *Yön*. 5 (174): 3.
- _____ (1966j). "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine." *Yön*. 5 (169): 13.
- _____ (1966k). "TİP'e Dair." *Yön*. 5 (168): 3.
- _____ (1966l). "27 Mayıs." *Yön*. 5 (165): 3.
- _____ (1966m). "Parlamentoculuk." *Yön*. 5 (158): 3.
- _____ (1966n). "Dış Politika Tabuları." *Yön*. 5 (156): 3.
- _____ (1966o). "Marksizm." *Yön*. 5 (155): 3.
- _____ (1966ö). "Sovyetler ve Biz." *Yön*. 5 (148): 3.
- _____ (1965a). "Önsöz." *Sosyalizm ve İslamiyet*. Roger Garaudy (Çev., Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli) içinde. İstanbul: Yön. 5-6.

_____ (1965b). "Önsöz." *Yoksul Ülkeler Nasıl Sömürülüyor?* Pierre Jalée (Çev., Selahattin Hilav) içinde. İstanbul: Yön. 5-7.

_____ (1965c). "1965 Yılında Atatürkçülük" *Yön*. 4 (137): 3.

_____ (1965d). "Cumhuriyetin 42. Yılında." *Yön*. 4 (135): 3.

_____ (1965e). "Yeni Dönem." *Yön*. 4 (134): 3.

_____ (1965f). "Ortanın Solu." *Yön*. 4 (122): 3.

_____ (1965g). "Bin Bella'dan Sonra." *Yön*. 4 (117): 5

_____ (1965h). "Özel Sektöre Düşen Görev." *Yön*. 4 (113): 3.

_____ (1965ı). "Az gelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele... Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu." *Yön*. 4 (111): 7-8.

_____ (1965i). "Türk Milliyetçilerine Sesleniş." *Yön*. 4 (110): 8-9.

_____ (1965j). "Emperyalizmi Tanıyalım." *Yön*. 4 (109): 8-10.

_____ (1965k). "Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor." *Yön*. 4 (99): 3.

_____ (1965l). "Yabancı Sermaye Saltanatı." *Yön*. 4 (92): 16.

_____ (1964a). "Gençliğe Çağrı." *Yön*. 4 (91): 3.

_____ (1964b). "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe." *Yön*. 3 (85): 3.

_____ (1964c). "Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor." *Yön*. 3 (83): 5.

_____ (1964d). "Yabancı Sermaye İle Kalkınma Efsanesi." *Yön*. 3 (80): 8-9.

_____ (1964e). "Milliyetçilere Sesleniş." *Yön*. 3 (78): 3.

_____ (1963a). "Toprak Reformu ve Sınıf Problemi Konulu Açıkoturumda Konuşma." *Yön*. 2 (75): 6.

_____ (1963b). "SKD İstanbul Şubesi'nin Açılışında Konuşma." *Yön*. 2 (75): 9-10.

_____ (1963c). "Kıbrıs." *Yön*. 2 (70): 11.

_____ (1963d). "Sosyalizme Giden Yollar. Sosyalizmden Önce Atatürkçülük." *Yön*. 2 (69): 8-9.

_____ (1963e). "Tepe Üstü Duran Ağaç." *Yön*. 2 (68): 3.

_____ (1962a). "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair." *Yön*. 1 (50): 20.

_____ (1962b). "Kaynağa Dönüş." *Yön*. 1 (47): 3.

- _____ (1962c). "Devletçilik Nasıl Dejenere Oldu?." *Yön.* 1 (47): 6-7.
- _____ (1962d). "Cepheler Bölünüyor." *Yön.* 1 (44): 3.
- _____ (1962e). "Eski ve Yeni Türkiye." *Yön.* 1(42): 3.
- _____ (1962f). "Sosyalist Gerçekçilik." *Yön.* 1 (39): 20.
- _____ (1962g). "Sosyalizm Anlayışımız." *Yön.* 1 (36): 3.
- _____ (1962h). "Olup Bitene Şaşmamak Lazım." *Yön.* 1 (35): 3.
- _____ (1962ı). "Rejimin Güçlükleri." *Yön.* 1 (19): 3.
- _____ (1962i). "Demokrasi Düşmanları." *Yön.* 1 (16): 3.
- _____ (1962j). "C. Sait Barlas'ın Sosyalizmi." *Yön.* 1 (15): 17.
- _____ (1962k). "Arayış." *Yön.* 1 (12): 9.
- _____ (1962l). "İnanç Buhranı." *Yön.* 1 (11): 3.
- _____ (1962m). "Rejim Buhranı." *Yön.* 1 (10): 3.
- _____ (1962n). "İnönü'den Beklediğimiz." *Yön.* 1 (9): 3.
- _____ (1962o). "Niçin Sosyalizm?." *Yön.* 1 (7): 3.
- _____ (1962ö). "Yeni Türkiye." *Yön.* 1 (5): 3.
- _____ (1962p). "Yapıcı Milliyetçilik." *Yön.* 1 (4): 3.
- _____ (1962r). "Efendilerimiz." *Yön.* 1 (3): 3.
- _____ (1962s). "Huzur." *Yön.* 1 (2): 3.
- _____ (1961). "Kemer Sıkalmı." *Yön.* 1 (1): 3.
- _____ (1960a). "Menderes Hükümetlerinin Zayıf Tarafı." *Akis ?* (103): 12-13.
- _____ (1960b). "İkinci Cumhuriyetin Anayasası." *Akis ?* (101): 13-15.
- _____ (1959a). "Kalkınıyor muyuz?." *Forum.* 11 (122): 12-14.
- _____ (1959b). "Ortadoğu'da İktisadi Kalkınma." *Forum.* 10 (119): 13-15.
- _____ (1956). "Prof. Myrdal ve Kalkınma Meselesi." *Forum.* 4 (44): 19-20.
- Aybar, Mehmet Ali (1988a). *TİP Tarihi 1.* İstanbul: BDS.
- _____ (1988b). *TİP Tarihi 3.* İstanbul: BDS.
- _____ (1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm.* İstanbul: Gerçek.

- _____ (1963). "Aşağıdan Yukarıya Doğru." *Sosyal Adalet* 1 (1): 8.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2000a). *İhtilalin Mantiğı*. İstanbul: Simge.
- _____ (2000b). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Simge.
- _____ (1962a). "Artık Devletçilik Yetmez." *Yön* 1 (39): 14.
- _____ (1962b). "Atatürk Kadro'yu Niçin destekledi? (söyleşi)." *Yön* 1 (27): 10-12.
- _____ (1962c). "Garip Bir Devletçilik." *Yön* 1 (19): 9.
- _____ (1962d). "Kemalizm Orta Malı Değildir." *Yön* 1 (17): 9.
- Aydemir, Talat (1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*. İstanbul: Ak Kitapçılık.
- Aydinoğlu, Ergun (1992). *Türk Solu (1960-1971)*. İstanbul: Belge.
- Aytemur, Nuran (2000). *The Turkish Left and Nationalist: The Case Of Yön* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: ODTÜ.
- Barlas, Cemil Sait (1962). *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri*. İstanbul: İstanbul.
- Belge, Murat (1998). "Kadro'nun ve Kadrocular'ın Hikâyesi." *Türkiye Günlüğü*. No: 23-24: 756-772.
- _____ (1990). "Sol." *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde. İstanbul: Belge. 159-188.
- Belli, Mihri (1997). "Tabuları Yıkan Anti-Amerikan Doğan." *Türkiye Üzerine Tezler* 5. Yalçın Küçük içinde. İstanbul: Tekin. 628-631.
- _____ [E. Tüfekçi] (1966a). "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı?" *Yön*. 5 (175): 10-11.
- _____ (1966b). "Türk Soluna Saygısızlık" *Yön*. 5 (159): 12.
- _____ (1965). "Açık ve Sağlam Bir Tutum" *Yön*. 5 (143): 15.
- _____ [Mehmet Doğu] (1962). "Sosyalizm Tartışmaları". *Yön* 1 (48): 2.
- Berkes, Niyazi (1982). *Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Adam
- _____ (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Ankara: Bilgi.
- _____ (1969). *İslâmlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*. Ankara: Bilgi.
- _____ (1966). "Azgelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-I: İkinci Cihan Savaşı Sonrası ve Azgelişmiş Toplamlar Sorunu." *Yön* 5 (182): 8-10
- _____ (1965a). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Yön.

- _____ (1965b). "Namık Kemal'e Övgü." *Yön* 4 (101): 11-12.
- _____ (1965c). "Batıcılık Gericiliktir." *Yön* 4 (108): 8-9.
- _____ (1965d). "Tarih Tezinin Temel Kavramları." *Yön* 4 (107): 11-12.
- _____ (1963a). *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* İstanbul: Yön.
- _____ (1963b). "Toprak Reformu." *Yön* 2 (66): 10-12.
- _____ (1963c). "CHP Atatürkçülükten Nasıl Uzaklaştı." *Yön* 2 (65): 11-12.
- _____ (1963d). "Atatürkçülük Nedir Ne Değildir?" *Yön* 2 (63): 8-9.
- Birand, Mehmet Ali vd. (1995). *Demirkırat. Bir Demokrasinin Doğuşu.* İstanbul: Milliyet.
- _____ (1994). *12 Mart. İhtilalin Pençesinde Demokrasi.* Ankara: İmge.
- Boğaziçi Yayınları (1973). *Madanoğlu Cuntası. İddianame.* İstanbul: Boğaziçi.
- Bora, Tanıl (1998). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık.* İstanbul: Birikim.
- Boran, Behice (1970). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları.* İstanbul: Tekin.
- _____ (1964). "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz." *Sosyal Adalet* 1 (8): 5-8.
- _____ (1962a). "Memleket Kalkınması ve Aydınlar." *Yeni Ufuklar* 11 (124): 7-14.
- _____ (1962b). "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması." *Vatan* 22.08.1962: 2.
- Boratav, Korkut (1989). *Türkiye İktisat Tarihi.* İstanbul: Gerçek.
- _____ (1980). *Gelir Dağılımı.* İstanbul: Gerçek.
- _____ (1974). *Türkiye 'de Devletçilik.* İstanbul: Gerçek.
- Cemal, Hasan (1998). *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım.* İstanbul: Doğan.
- Cerrahoğlu, A. (1964). *Tarih Anlayışı Olmayan Bir Tarihçi: Fuat Köprülü.* İstanbul: Gün.
- CHP Genel Sekreterliği (1961a). *Kalkınma Meselemiz.* Ankara: Rüzgârlı.
- _____ (1961b). *Ziraatimizin Bugünkü Meseleleri.* Ankara: Rüzgârlı.
- _____ (1959a). *Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: Güven.
- _____ (1959b). *Şehirlere Akın ve Mesken Davamız.* Ankara: Güven.
- _____ (1958). *Devlet Personel Meselesi.* Ankara: Güven.

Cumhuriyet (20001). "Türkiye'yi Türkiye'den Yönetmek İçin." *Cumhuriyet*: 23 Mayıs.

Çiçek, Hikmet (1996). "Bilinmeyen Yönleriyle 9 Mart: Darbe İçinde Darbe." *ŞiyahBeyaz*: 21 Mart.

Çelik, Nur Betül (1999). "Söylem Kuramları, Hegemonya Kavramı ve Kemalizm." *Doğu Batı* 2(8): 27-39.

_____ (1996). *Kemalist Hegemony. From Its Constitution to Its Dissolution*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Essex.

_____ (1984). *Kadro Hareketi ve Halkçılık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Çubukçu, Aydın (1999). "Mehmet Akif'e Saygı." *Evrensel Pazar*: 17 Ekim.

d'Encausse, Hélène Carrère ve Stuart Schram (1966). *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*. Çev., Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu. İstanbul: Yön.

Değer, Emin (1998). "Gerçek Aydınlanma Savaşçısı." *Cumhuriyet*. 8 Kasım.

Demirel, Ahmet (1994). *Birinci Meclis'te Muhalefet. İkinci Grup*. İstanbul: İletişim.

Devrim (1971). "MİT'i ve PTT'yi Dava Ediyoruz." *Devrim*. 2 (70): 1.

_____ (1970a). "Cici Demokrasi Parti Bolluğunda Boğulacak." *Devrim*. 1 (47): 1.

_____ (1970b). "Rakamlarla Günümüzde Emperyalizm." *Devrim*. 1 (44): 8.

_____ (1970c). "Sunay 'Devrim Gazetesi Susturulmalıdır' Dedi." *Devrim*. 1 (35): 1.

_____ (1970d). "Madanoğlu 27 Mayısı Anlatıyor." *Devrim*. 1 (32): 8.

_____ (1970e). "Avcıoğlu ve Gürkan Kara Kuvvetleri Mahkemesinde." *Devrim*. 1 (31): 1.

_____ (1970f). "Vehbi Koç-Adnan Menderes İlişkileri ve Anadolu Marka Otomobilin Hikâyesi." *Devrim*. 1 (31): 8.

_____ (1970g). "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi." *Devrim*. 1 (25): 1.

_____ (1970h). "Varto Felâketinden Demirel Ailesi Nasıl Yararlandı?" *Devrim*. 1 (24): 1.

_____ (1970i). "Ömer İnönü'nün 'Mal Beyanı' Da Gerçeğe Aykırı." *Devrim*. 1 (24): 1.

_____ (1970i). "Sunay Alisenin Servet Beyanı Gerçekleri Tam Yansıtmıyor!" *Devrim*. 1 (23): 1

_____ (1969). "Bildiri." *Devrim*. 1 (1): 8.

Ecevit, Bülent (1975). *Ortanın Solu*. İstanbul: Tekin.

Erdoğan, Vahap (1966). "TİP Nereye Gidiyor?" *Yön*. 5 (189): 10-13.

- Erdost, Muzaffer İlhan (1993). *Şemdinli Röportajı*. Ankara: Onur.
- Ergin, Feridun (1983). "Hürriyet Partisi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: İletişim. 2087-2088.
- Erkanlı, Orhan (1972). *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*. İstanbul: Baha.
- Eroğul, Cem (1998). *Demokrat Parti. Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge.
- _____ (1990). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu." *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde. İstanbul: Belge. 112-158.
- Fahri, M. (1966). *Amerikan Harp Doktrinleri*. İstanbul: Yön.
- Feyzioğlu, Turhan (1983). "Cumhuriyetçi Güven Partisi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: İletişim. 2041-2042.
- Forum (1963). "Yön Dergisinin Yeni Teşebbüsü." *Forum*. ? (210): 3.
- Foucault, Michel (1991). *The Archaeology of Knowledge*. London ve NewYork: Routledge.
- Garaudy, Roger (1965). *İslamiyet ve Sosyalizm*. Çev., Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi. İstanbul: Yön.
- Georgeon, François (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri. Yusuf Akçura (1876-1935)*. Çev., Alev Er. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Göktürk, Halil İbrahim (1977). *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir*. Ankara: Arı.
- Gramsci, Antonio (1986). *Hapishane Defterleri. Seçmeler*. İstanbul: Onur.
- Gülalp, Haldun (1995). "Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi." *Türkiye'de Devletçilik*. Nevin Coşar (der.) içinde. İstanbul: Bağlam.
- _____ (1987). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt.
- Güneş, Turan (1996). *Türk Demokrasisinin Analizi*. Ankara: Ümit.
- Gürkan, Uluç (1998). "Solun Evrensel İlkelerine Bağlıydı." *Cumhuriyet*: 8 Kasım.
- Güvenir, Murat (1991). 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- Hale, William (1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. Çev., Ahmet Fethi. İstanbul: Hil.
- Hanioğlu, Şükrü [1985]. *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. İstanbul: İletişim
- Hikmet, Nâzım (1965). *Kurtuluş Savaşı Destanı*. İstanbul: Yön.
- Horvath, Béla (1997). *Anadolu 1913*. Çev., Tarık Demirkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Hürkan, Serhat (1997). "Bir Cunta Dergisi: Devrim." *Yeni Ufuk*: 26 Haziran.

İnuğur, Nuri (1992). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

İleri, Rasih Nuri (1988). "Önsöz." *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*. Merdan Yanardağ içinde. İstanbul: Yalçın. 5-10.

İlhan, Attilâ (1999). "Yok Mu Bir 'Kabadayı'?" *Cumhuriyet*: 10 Mart

İpekçi, Abdi (1969). *Liderler Diyor Ki*. İstanbul: Ant.

_____ (1962). "Fabianizm veya İslahatçı Sosyalizm." *Yön* 1 (7): 8.

Jalée, Pierre (1965). *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?* Çev., Selâhattin Hilav. İstanbul: Yön

Kabacalı, Alpay (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kanbolat, Yahya (1979). *Olduğu Gibi*. Hatay: Bayır.

Kansu, Aykut (1995). *1908 Devrimi*. Çev., Ayda Erbal. İstanbul: İletişim.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim.

Karpat, Kemal H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa.

_____ (1973). *Social Change and Politics in Turkey*. Leiden: Brill.

Kayalı, Kurtuluş (1994). *Türk Düşünce Dünyası I*. Ankara: Ay Yıldız.

Kemal, Mehmed (2000). "Bir Dostu Anarken..." *Doğan Avcıoğlu. Bir Jön Türkün Ardından*. Hikmet Özdemir içinde. Ankara: Bilgi. 334-336

Kemal, Yaşar (1965). "Kültür Sömürücülüğü." *Yön* 4 (111): 14.

_____ (1964). "Birleşmek." *Yön* 3 (78): 12.

Keyder, Çağlar (1990). "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası." *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde. İstanbul: Belge. 38-73.

Kıray, Mübeccel (1964). "Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası: Ereğli." *Yön*. 4 (93): 10-11.

Kıvılcımlı, Hikmet (1970). *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*. İstanbul: Ant.

Kili, Suna (1998). *Atatürk Devrimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kirby Berkes, Fay (1964). "Yön'ün Yükselttiği Ses." *Yön* 3 (84): 16.

Koç, Yıldırım (1998). *Türk-İş Tarihinden Portreler I*. Ankara: Türk-İş.

Koçak, Cemil (1997). "Siyasal Tarih (1923-1950)." *Türkiye Tarihi-4. Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Sina Akşin (yön.) İstanbul: Cem. 85-154.

- _____ (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) C.II*. İstanbul: İletişim.
- Köker, Levent (1995). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Köksal, Osman (1970). "İhtilâl..." *Devrim* 1 (32): 3.
- Kuruç, Bilsay (1993). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 2. Cilt*. Ankara: SBF.
- Kutlu, Haydar (2000). "Hayatımı Yeniden Anlamlandırdım." (Emel Armutçu ile söyleşi). *Hürriyet Pazar*: 3 Eylül 2000.
- Küçük, Yalçın (2000). *Aydınlık Zindan*. İstanbul: Kaynak.
- _____ (1997). *Aydın üzerine Tezler 5*. İstanbul: Tekin.
- _____ (1990). *Türkiye Üzerine Tezler 3*. İstanbul: Tekin.
- _____ (1988). "Bir İç Savaş Örgütlenmesi Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti." *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 6. İstanbul: İletişim. 1828-1831.
- _____ (1983). "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul: İletişim. 138-144.
- _____ (1982). "Bilmeyi Bilmek veya Limancı Ahmat Hamdi." *Kooperatif Seçme Yazılar 1932-1934*. Bülent Varlık (haz.). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Küçükömer, İdris (1994). *Yön ve Ant Yazıları. Cuntacılıktan Sivil Topluma*. İstanbul: Bağlam.
- Kürkçü, Ertuğrul (1998). "On Altı Kelime." *Radikal İki*: 15 Kasım.
- _____ (1988). "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi." *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 6. İstanbul: İletişim. 2006-2007.
- Laclau, Ernesto (2000). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. Çev., Ertuğrul Başer. İstanbul: İletişim.
- _____ (1993). "Discourse." *The Blackwell Companion to Contemporary Political Philosophy*. Robert Goodin ve Philip Pettit (ed.) içinde. The Australian National University. 431-437.
- _____ (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Times*. London: Verso.
- Lacoste, Yves (1966). *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*. Çev., Sevil Avcıoğlu. İstanbul: Yön.
- Landau, Jacob M. (1978). *Türkiye'de Aşırı Akımlar*. Ankara: Turhan.
- Lewis, Bernard (1996). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lipovsky, Igor P. (1992). *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*. Leiden: E. J. Brill.

Mardin, Şerif (2000). *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*. Mümtaz' er Türöne ve Tuncay Önder (der.) İstanbul: İletişim.

_____ (1999a). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim.

_____ (1999b). *Siyasal ve Sosyal Bilimler*. Mümtaz' er Türöne ve Tuncay Önder (der.) İstanbul: İletişim.

_____ (1998a). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. Çev., Mümtaz' er Türöne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan. İstanbul: İletişim.

_____ (1998b). *Türkiye 'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.

_____ (1997). *Türk Modernleşmesi*. Mümtaz' er Türöne ve Tuncay Önder (der.) İstanbul: İletişim.

Mater, Nadire (1988). "İlhan Selçuk ile Görüşme." *Türkiye Sorunları* 1 (1): 11-39.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1998). *Komünist Parti Manifestosu*. Çev., Yılmaz Onay. İstanbul: Evrensel.

Nesin, Aziz (1970). "Kemalist Devrim ideolojisi ve Bu Kuşağın Trajedisi." *Ant.* ? (171): 10-11.

Oran, Baskın (1988). "Afrika Sosyalizmi." *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 4. İstanbul: İletişim. 1266-1267.

Otyam, Fikret (2000). "Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma." *Doğan Avcıoğlu. Bir Jön Türkün Ardından*. Hikmet Özdemir içinde. Ankara: Bilgi. 281-283.

Özdemir, Hikmet (2000). *Doğan Avcıoğlu. Bir Jön Türk' ün Ardından*. Ankara: Bilgi.

_____ (1995). *Tarih ve Politika*. İstanbul: İz.

_____ (1994). *Ordunun Olağandışı Rolü*. İstanbul: İz.

_____ (1989). *Rejim ve Asker*. İstanbul: Afa.

_____ (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı. Yön Hareketi*. Ankara: Bilgi.

_____ (1983). "Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni." *Yapıt*. No: 47.

Özel, İsmet (2000). "Kara Çarşaf Bize Ermenilerden Miras" (Ahmet Tulgar ile Söyleşi). *Milliyet*: 25 Eylül.

Özgüden, Doğan (1988). "Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu." *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 6. İstanbul: İletişim. 1998-1999.

Özkök, Ertuğrul (1999). "Devletçiliğe İtiraz Mektubu." *Hürriyet*: 10 Ağustos.

Parla, Taha (1999). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye 'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim.

_____ (1995). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları. C. III. Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*. İstanbul: İletişim.

_____ (1994). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları C. I. Atatürk'ün Nutku*. İstanbul: İletişim.

Peker, Recep (1984). *İnkılâp Dersleri*. İstanbul: İletişim.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç (1974). *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*. Çev., Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu. Ankara: Bilgi.

Prens Sabahattin (1965). *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*. İstanbul: Elif.

Sarmaşık, Belgin (der.) (2001). *Attilâ İlhan'a Mektuplar*. İstanbul: Otopsi.

Sarol, Mükerrerem (1983). *Bilinmeyen Menderes I*. İstanbul: Kervan.

Savran, Sungur (1986). "Osmanlı'dan Cumhuriyete: Türkiye'de Burjuva Devrimi Sorunu." *11. Tez*. No: 1. 172-214.

Sayılğan, Aclan (1972). *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)*. İstanbul: Hareket.

Selçuk, İlhan (1999). "Doğan Haklı Mı Çıktı?" *Cumhuriyet*: 12 Mart

_____ (1967). "Yeni Ufuklara Doğrulurken." *Yön* 6 (222): 5.

_____ (1965). "Milliyetçiliğin Temelleri." *Yön* 4 (96): 3.

Soysal, İlhami (1997). "Cemal Bey." *Aydın üzerine Tezler*. Yalçın Küçük içinde. İstanbul: Tekin. 639-641.

_____ (1986). "Hamdi Baba." *Milliyet*: 13 Ağustos.

_____ (1967). "Ortanın Solundaki CHP ve Bir Takım CHP'liler." *Yön* 6 (197): 4.

_____ (1966). "Eğri Oturalım, Doğru Konuşalım." *Yön* 5 (174): 10-11.

Soysal, Mümtaz (1988). "Sosyalist Kültür Derneği." *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C. 6*. İstanbul: İletişim. 2022.

_____ (1975). *Güzel Huzursuzluk*. Ankara: Bilgi.

_____ (1965). "Ortanın Solu Mu Sorumlu?" *Yön*. 4 (133): 3

_____ (1962a). "Karşı İhtilal." *Yön*. 1 (41): 20.

_____ (1962b). "Teşhiste Yanılma." *Yön*. 1 (10): 14.

_____ (1958). *Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma*. Ankara: SBF ve TODAİE.

Sunar, İlkay (1983). "Demokrat Parti ve Popülizm." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: İletişim. 2076-2086.

Şaylan, Gencay (1983). "Cumhuriyet Bürokrasisi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: İletişim. 298-299.

Şişmanov, Dimitir (1990). *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*. İstanbul: Belge.

Tanyol, Cahit (1965). "İslamın Cenetti Sosyalizmdir." *Yön* (4) 130: 7.

Tekeli, İlhan ve Gencay Şaylan (1984). "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: *Kadro*." *Toplum ve Bilim* 24: 35-67.

Tekeli, İlhan ve Gencay Şaylan (1978). "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi." *Toplum ve Bilim* 6-7: 44-110.

Tezel, Yahya S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Toker, Metin (2000). "Doğan Avcıoğlu." *Doğan Avcıoğlu. Bir Jön Türkün Ardından*. Hikmet Özdemir içinde. Ankara: Bilgi. 298-301.

_____ (1971). *Solda ve Sağda Vuruşanlar*. Ankara: Akis.

Topkaya, Erkin (1969). *Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasi Partiler*. Ankara: Ulus.

Toprak, Binnaz (1990). "Dinci Sağ." *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde. İstanbul: Belge. 237-254.

Toprak, Zafer (1995a). *Milli İktisat Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

_____ (1995b). *İttihat-Terakki ve Devletçilik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

_____ (1989). "Tanzimat ve Çağdaş Türkiye." *Toplum ve Bilim* 46-47: 41-55.

_____ (1984). "Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru' Gidenler." *Toplum ve Bilim* 24: 69-81.

_____ (1982). *Milli İktisat*. Ankara: Yurt.

_____ (1977a). "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu." *Atatürk Döneminin Toplumsal ve Ekonomik Sorunları*. Atillâ Aksoy ve Mustafa Pirili (haz.) içinde. İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği. 13-31.

_____ (1977b). "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık." *Toplum ve Bilim* 1: 92-123.

Torun, Osman Nuri (1963). "Sosyalizmi Halka Yaymak." *Sosyal Adalet* 1 (1): 9.

Tör, Vedat Nedim (1999). *Yıllar Böyle Geçti*. İstanbul: Yapı Kredi.

Tunçay, Mete (1997). "Siyasal Tarih (1950-1960)." *Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Sina Akşin (yön.) İstanbul: Cem. 177-184.

Tunçkanat, Haydar (1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*. İstanbul: Çağdaş.

Tural, Cemal (1964). "Yön Neden Kapatıldı?". *Yön* 3 (78): 11.

Tugut, Serdar (1991). *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Adalet.

Türkeş, Mustafa (1999). *Kadro Hareketi. Ulusçu Sol Bir Akım*. Ankara: İmge.

Türk-İş (1998). *Dünden Bugüne Türk-İş*. Ankara: Türk-İş.

_____ (1995). *Belgelerle Türk-İş Tarihi 1*. Ankara: Türk-İş Yayını.

Uda, Muhammed (1964). "Müslümanlık ve Sosyalizm." Çev. Sevil Avcıoğlu. *Yön* (3) 82: 12.

Üstel, Füsun (1997). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim.

Vatan (1962a). "Çalışanlar Partisi Nisanda Kuruluyor." *Vatan*: 17 Mart.

_____ (1962b). "Çalışanlar Partisi 20 Şubat Günü Kurulacak." *Vatan*: 26 Ocak.

_____ (1962c). "Sendikacılar Artık Siyasi Partide Görev Alabilecek." *Vatan*: 18 Ocak.

_____ (1962d). "Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy..." *Vatan*: 16 Ocak.

_____ (1962e). "İşçi Partisi Kurulması Zaruridir." *Vatan*: 9 Ocak.

Yalçın, Aydın (2000). "Ölümü Münasebetiyle Doğan Avcıoğlu." *Doğan Avcıoğlu. Bir Jön Türkün Ardından*. Hikmet Özdemir içinde. Ankara: Bilgi. 318-323.

Yalçın, Hüseyin Cahit (1954). "Naylon Torbanın Karşısında." *Halkçı*. 30 Haziran 1954.

Yanardağ, Merdan (1988). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*. İstanbul: Yalçın.

Yeğen, Mesut (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim.

Yetkin, Çetin (1998). *Soldaki Bölünmeler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.

Yön (1967a). "Yön'den Okuyucuya." *Yön*. 6 (222): 2.

_____ (1967b). "Kapitalist Gözüyle Marx." *Yön*. 6 (203): 2.

_____ (1967c). "CHP'de Küçük Kurultay." *Yön*. 6 (202): 4.

_____ (1967d). "Çerkez Ethem 1967." *Yön*. 6 (202): 7.

_____ (1967e). "Zinde Kuvvetleri Tahrip Planı." *Yön*. 6 (200): 4.

- ___ (1967f). "Demirel ve Yön." *Yön*. 6 (200): 4.
- ___ (1967g). "Feyzioğlu'nun Yeni Manevraları." *Yön*. 6 (200): 4.
- ___ (1967h). "Genel Başkanın Görevini Yitiren Turhan Feyzioğlu İstifa Etmelidir!." *Yön*. 6 (199): 4.
- ___ (1966a). "Mehmet Akif ve Emperyalizm." *Yön*. 6 (196): 8.
- ___ (1966b). "Sosyalist Strateji Tartışmaları." *Yön*. 5 (192): 5-6.
- ___ (1966c). "TİP Büyük Kongresi." *Yön*. 5 (191): 4-5.
- ___ (1966d). "Yön Kovuşturmaları." *Yön*. 5 (159): 6.
- ___ (1966e). "Komünist Parti Meselesinin İçyüzü." *Yön*. 5 (158): 16.
- ___ (1965a). "Yön ve Demirel." *Yön* 4 (133): 4.
- ___ (1965b). "Seçim Sonuçları Washington'ı Sevindirdi... Sosyalizmin Romantik Dönemi Mutlaka Kapanmalıdır." *Yön*. 4 (133): 4-5.
- ___ (1965c). "Seçim Kampanyasının Bilançosu." *Yön* 4 (132): 4-5.
- ___ (1965d). "Yön'ün Seçim Tahmini" *Yön*. 4 (130): 4.
- ___ (1965e). "Seçimler ve Yön" *Yön*. 4 (128): 4.
- ___ (1965f). "TİP İftiraları Cevaplandırıyor." *Yön*. 4 (128): 14.
- ___ (1965g). "TİP Genel Başkanı Aybar Açıklıyor.." *Yön*. 4 (127): 4-5.
- ___ (1965h). "Seçim Sonuçları Belli Oldu." *Yön*. 4 (127): 4.
- ___ (1965ı). "TİP Genel Yönetim Kurulu Üyesi Sadun Aren Açıklıyor." *Yön*. 4 (127): 6.
- ___ (1965i). "Sosyal Adalet ve Yön." *Yön*. 4 (124): 7.
- ___ (1965j). "Milli Kültür ve Devrimci Kültür." *Yön*. 4 (123): 14.
- ___ (1965k). "İnönü Mc Carthy'ci Gidişe Dur Dedi.." *Yön* 4 (121): 4.
- ___ (1965l). "Toplum Kalkınması ve Gençlik.." *Yön* 4 (104): 10.
- ___ (1964a). "Yön'den Yöncülere." *Yön*. 3 (78): 2.
- ___ (1964b). "Mobil Şirketinin Ücretli Uşakları." *Yön*. 3 (89): 4.
- ___ (1964c). "Sevsinler Komünizmle Mücadeleyi." *Yön*. 3 (91): 5
- ___ (1964d). "Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz." *Yön*. 3 (90): 8-10
- ___ (1964e). "TİP Lideri Aybar ile Bir Konuşma." *Yön*. 3 (87): 7.

- ___ (1964f). "Açıkoturum: Kalkınmanın Yolu." *Yön*. 3 (87): 7-9.
- ___ (1964g). "Basından." *Yön*. 3 (85): 2.
- ___ (1963a). "Yön Bir Demagojiyi Daha Yıkıyor." *Yön*. 3 (83): 15.
- ___ (1963b). "SKD İstanbul Şubesi Açıldı." *Yön*. 2 (75): 7-11
- ___ (1963c). "İş Bankasının Beslemesi." *Yön*. 2 (73): 6
- ___ (1963d). "SKD." *Yön*. 2 (70): 5
- ___ (1963e). "SKD'nin İstanbul ve Diyarbakır Şubesi Açıldı." *Yön*. 2 (69): 5.
- ___ (1963f). "Batı Sosyalistleri ve SKD." *Yön*. 2 (66): 4.
- ___ (1963g). "Sosyalist Bir Din Adamı." *Yön*. 2 (63): 6-7.
- ___ (1963h). "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri." *Yön*. 2 (53): 16.
- ___ (1962a). "Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu." *Yön*. 2 (53): 8.
- ___ (1962b). "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor." *Yön*. 2 (53): 8
- ___ (1962c). "Sosyalist Kültür Derneği Tüzük." *Yön*. 2 (53): 9.
- ___ (1962ç). "Açıkoturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik Mi?." *Yön*. 1 (47): 12-14.
- ___ (1962d). "Azgelişmiş Ülkeler İçin Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir." *Yön*. 1 (45): 10-11.
- ___ (1962e). "Doktrin Kemalizmdir." *Yön*. 1 (43): 8.
- ___ (1962f). "Plancılar." *Yön*. 1 (42): 4.
- ___ (1962g). "Sosyalist Dernek Meselesi." *Yön*. 1 (37): 4.
- ___ (1962ğ). "Okuyucularımıza." *Yön*. 1 (36): 2.
- ___ (1962h). "Kadro ve Yön." *Yön*. 1 (29): 4.
- ___ (1962ı). "İşçiler ve Devletçilik." *Yön*. 1 (29): 4.
- ___ (1962i). "Nihat Erim ile Bir Konuşma." *Yön*. 1 (18): 7.
- ___ (1962j). "Sosyalizm." *Yön*. 1 (17): 6.
- ___ (1962k). "Kadirli Ağaları Nasıl Sömürüyorlar?." *Yön*. 1 (16): 10-11.
- ___ (1962l). "Basından." *Yön*. 1 (16): 2.
- ___ (1962m). "İlan: Yön Çalışanların Gazetesidir." *Yön*. 1 (15): 9.

___ (1962n). "Açıkoturum: İşçiler Konuşuyor." *Yön*. 1 (15): 10-13.

___ (1962o). "Çalışanlar Partisi." *Yön*. 1 (14): 4.

___ (1962ö). "Basından." *Yön*. 1 (13): 14.

___ (1962p). "Yön Cevap Veriyor." *Yön*. 1 (12): 10-11.

___ (1962r). "Partiler." *Yön*. 1 (11): 5-6.

___ (1962s). "Milli Kütüphane ve Yön." *Yön*. 1 (9): 8.

___ (1962ş). "İngiltere'de Sosyalizm." *Yön*. 1 (7): 17.

___ (1962t). "Çalışma." *Yön*. 1 (5): 5-6.

___ (1962u). "Aşırı Milliyetçilik Şirket Kuruyor." *Yön*. 1 (5): 5.

___ (1962ü). "Basından." *Yön*. 1 (4): 2.

___ (1962v). "Karşı Bildirilerden İlki." *Yön*. 1 (4): 2.

___ (1962y). "Bir Mitingin Akisleri." *Yön*. 1 (4): 14.

___ (1962z). "Basından." *Yön*. 1 (3): 11.

___ (1962x). "Suçluların Telaşı." *Yön*. 1 (3): 12-13.

___ (1961a). "Yön'ün Akisleri." *Yön*. 1 (2): 3.

___ (1961b). "Bildiri." *Yön*. 1 (2): 8.

___ (1961c). "Basından." *Yön*. 1 (2): 8.

___ (1961d). "Çalışanların Partisi." *Yön*. 1 (2): 8.

___ (1961e). "Radyoda Sansür." *Yön*. 1 (1): 7.

___ (1961f). "Yön Bildirisi." *Yön*. 1 (1): 12-13.

Zürcher, Erik Jan (1999). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev., Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim.

___ (1995). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. Çev., Nüzhet Salihoğlu. İstanbul: Bağlam.

___ (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Çev., Gül Çağalı Güven. İstanbul: Bağlam.